VERHANDELING

OVER DE

VERSTOPPINGEN

DES

ONDERBUIKS,

EN NIEUWE WIJZE OM DEZELVE ZEKER EN IN DEN GROND TE GENEZEN.

WAARVAN VIJF-EN-ZESTIG GEVALLEN HIER TEN BEWIJZE VERSTREKKEN.

Geschikt voor

GENEESHEEREN EN LIJDERS,

DOOR

JOHAN KÄMPF,
Vorstlijken Lijfartz.

UIT HET HOOGDUITSCH

door

WILLEM JAN DE KONING,
Med. Doctor te Amsterdam.

TWEEDE UITGAVE.

Met eene Plaat.

Te AMSTERDAM, bij
LODEWIJK VAN ES,
1810.

Vervolgd K. B.

Koninklijke Bibliotheek te 's Hage.

WELLCOME
HISTORICAL
MEDICAL
LIBRARY

Onder de meenigvuldige boeken en ſchriften zedert eenigen tijd over dergelijke onderwerpen handelende, dunkt ons verdient dit werk (te Leipzig binnen den tijd van twee jaaren ten tweedemaalen gedrukt) insgelijks eenige aandagt.

De naam van Kämpf zoo wel alhier als in Duitschland is reeds genoeg, benevens Zimmermann en Closius, welke laatſte voornaamlijk er veel toegedaan heeft deeze geneeswijze in Holland bij zeer veele lijders met gelukkig gevolg gebruikt te hebben.

Deeze heer, hoe zeer de vergiftige pijlen van de nijd door andere Geneesheeren op hem afgezonden, (*) heeft niet te min volhard als een man van groote kunde en eerlijkheid zijn gedagten rondborſte verklaaren, en zijne geneeswijze daarna in te rigten.

(*) Vid. tract. de invidia Medicis propria.

Hij is die man, waaraan ik gedurende mijn leeven niet als met de grootſte hoogachting kan gedenken, die mij een en andermaal oog en oorgetuige gemaakt heeft van zijne behandeling in langdurende kwijnende ziekten.

Er is in 't algemeen tot geneeſing van de onderſcheide ſoorten van Infarctus volgens de manier in Duitschland gehandelt, zonder eenige aanmerkingen voor de Nederlanders, latende dit over aan 't oordeel en kunde van den Geneesheer van den lijder daar ter plaatze, vermits ieder Stad zijn eige Apotheek heeft en de levenswijs ook merkelijk verſchilt.

Omtrent het gebruik van de bougies, waarvan pag. 258 ook over de ſtoffe derzelven te vervaardigen geſprooken word, zou ik liever die van de Elastieke gom van Theden of Bernard de voorkeur geeven.

V.

INHOUD.

Inleiding . . . . Bladz. 1——18
De klagte van Hippokrates, dat de eerste oorſprong des doods meestendeels in het onderſte van den buik moet gezogt worden, door veelen zyner navolgers gegrond erkend. 1
Zwarigheden in de gewoone geneeswyze geven aan Kämpf, *den ouden, gelegenheid tot het uitvinden der visceraalklyſteren.* . . . 2
Door het gelukkig gevolg aangemoedigd, liet hy zyne geneeswyze door zynen zoon en zyne leerlingen bekend maken. 3
Welke de ſchryver, nu door ondervinding verbeterd, en door dieper inzigt in den aart der ziekte verrykt, in het licht geeft. 4
Geſchiedenis der klyſteeren in het algemeen. 5
Egiptenaars, Grieken, Arabieren, Spanjaarden en Franſchen maken er veel werk van, doch by de Duitſchers waren zy ſchier tot nu toe een gruwel. 6
Helmont en Paracelſus hadden er eenen haat tegen. 7
Geſchiedenis der visceraalklyſteren in het byzonder. 8
Zy maakten veel opziens en werden algemeen verlagt. 8
De verdediging der genezenen en de goedkeuring der beroemdſte hedendaagſche geneesheeren gaven er meer gewigt aan. 8
Closius en Zimmermann maakten er hun werk van om dezelven in Holland en Duitschland bekend te maken. 9
Daar heerscht egter nog mistrouwen tegen de ge-

INHOUD.

neeswyze, en men is nog ongelovig ten aanzien van de zig dikwyls geopenbaard hebbende Infarctus. . . . . Bladz. 10
Oorzaaken van het laatſte. . . 10—12
Oorzaaken van het eerſte. . . 12—16
Oogmerk van dit werk. . . 16

EERSTE HOOFDDEEL, BLADZ. 19——62

Infarctus, *wat die zyn.* . . 19
Waarom zy meest in de poortader gevonden worden. 20
Onderſcheiden ſoorten van dezelven. . 20—24
Verſchéidenheid van Infarctus *der baarmoeder.* 24
. . . . & 25
Hippokrates heeft beide ſoorten beſchreven. 25
Wyze van ontſtaan der eerſte ſoort. . 25
—— —— —— *der tweede.* . . 26
—— —— —— *der derde en vierde.* . 27
Oorzaaken der verſchillende hoedanigheid van de vierde ſoort. 28
Zy beſtaat niet altyd uit zwarte gal, ſchoon de ſchryver dezelven ter onderſcheiding dus noemt. 29
. . . . *en* 30
Het zuur is er geen wezenlyke hoedanigheid van. 31
. . . . *en* 32
Wyze van ontſtaan der vyfde ſoort. . 32
—— —— —— *der tweede.* . . 32
Zy is eene der meest voorkomende oorzaaken der ziekte. 32
Waarom men by het ontleden zo weinig ſpooren daarvan vind. 33
Beſtaandeelen der eerſte ſoort. . . 34

INHOUD.

Beſtaandeelen der tweede. Bladz. 34
Zy gelykt dikwyls naar etter. . . 35
Beſtaandeelen der derde ſoort. . . 36
——— —— *der vierde.* . . . 36 *en* 37
Nog twee merkwaardige ſoorten van dezelve. 39
De loop bewerkt dikwyls de uitwerping van de Infarctus. 40
Dikwyls beſtaat de afgang uit eene ſoort, doch zeldſaamer uit eenerlei byzondere ſoort. . 41
Koleur en reuk der Infarctus bepalen niet altyd de boosaartigheid van dezelven. . . . 42
Verklaring, hoe een mensch zulk eene menigte Infarctus by zig kan hebben. . 43-45
Verſchillende wyze, op welken de natuur zig van dezelven ontlast. 45
Voorboden der kritike ontlastingen. . 46
By zommigen gaan zy gemaklyk, by anderen met de vreeslykſte toevallen af. . . . 47
Oorzaaken daar van. 48
Er volgt egter zelfs by de vreeslykſte toevallen eerder genezing en ſlegts onder zekere omſtandigheden de dood. . . . . 49 *en* 50
Bewyzen voor de leer der ouden van de Anathymiaſis. 50
Derzelver rigting naar byzondere deelen word dikwils door de daarmede gepaard gaande ziekten, by voorbeeld de jigt en door de Jaargetyden e. z. v. bepaald; doch is dikwyls ook onverklaarbaar. 51
Zy verſchonen geen ouderdom, geſlagt noch temperament. 51
Bewyzen, dat zelfs zuigelingen er niet vry van zyn. 51

INHOUD.

Vrouwen hebben meer ſlymagtige ſoort, en de eerſte ſoort vind men meest in de vaten der maag, der baarmoeder, en in haare holligheid. . Bladz. 53
Zy verwekken veelerlei toevallen en maken alle ziekten zwaarer. . . . 53
De Infarctus verhinderen den vryen omloop. 53
De weêr in omloop geraakte onreine deelen verontreinigen het bloed en worden dikwerf naar edele deelen gevoert. 54
De opſtygende damp is van kwaade uitwerking op de zenuwen. 56
Zy verwekken door de medelydenheid der zenuwen vreeslyke toevallen, zelfs in verst afgelegen deelen. 56
De ingewanden kunnen door derzelver drukking anderen ook tot last worden. 56
Voorbeelden daarvan. . . . 56-59
Lyst van ziekten, die van de Infarctus kunnen afſtammen. 59-62

TWEEDE HOOFDDEEL VAN DE OORZAAKEN.
BBADZ. 63—116.

Men kan ze niet wel in klaſſen verdelen. . 63
Alles wat op vaste en vloeibaare deelen zo werkt, dat de omloop belet word, geeft er in het algemeen gelegenheid toe. . . . 64 en 65
Weivogt, lympha en gal worden dikwyls door eene in in de lugt heerſchende beſmetting of gist-ſtoffe ſchielyk verdikt. 66
Bewys daarvan. . . . 67-71

INHOUD.

Niet de hoeveelheid, maar de hoedanigheid der gal bewerkt de Infarctus. . . . Bladz. 71
Oorzaaken, die deze ontaarting der gal begunſtigen. 72
Veele kwaadſappigheden, wrange vergiften, te onpas gebruikte verſterkende en zenuwmiddelen bevorderen den aanwas van de Infarctus. 72-74
Uitwendig geweld, verkouding wanneer het lichaam verhit is, driften doen de ſappen dikwyls ſchielyk ſtremmen en ſtollen. . . . 74 *en* 75
Groote ſlaauwten en verplaatzingen van ziekteſtoffen doen hetzelfde. . . . 75 *en* 76
Teruggeblevene of ſchielyk geſtopte bloedontlastingen, werktuiglyke drukking, kwaade ſpysvertering bewerken dezelven. . . . 76 *en* 77
Kwaade ſpysvertering is oorzaak der verſtopping van de darmſcheelsklieren, welke de 20 dikwyls niet gekende bron van veele ziekten is. . 77 *en* 78
Verlies der vloeibaare deelen van het bloed verwekt niet altyd verdikking van hetzelve. 79 *en* 80
Uitwerkingen van onmatige zaadontlastingen. 81-83
Voorbehoedmiddelen tegen de zelf-bevlekking. 83 . . . . . *en* 84
Plaatslyke volbloedigheid en ſcherpte zyn dikwyls de oorzaaken daarvan en van de bovenmatige geilheid. Bewyzen daarvan. . . . 84-90
Kentekenen daarvan. . . . 90-92
Alle bovenmatige ontlastingen, kwalyk behandelde koortſen en pynlyke ongemakken van den onderbuik doen ook veel tot het verwekken van de Infarctus. 92-94
Misbruik van verhittende dranken en artzenyen,

INHOUD.

ſchielyke overgang tot eene geruste leefwyze, enmatig ſtudeeren, driften, in wanorde geraakte, of geſtopte aambeyen, verkeerd behandelde afgaan der koortzen zyn de meest gewoone oorzaaken van dezelven. . . . Bladz. 94 *en* 95

Te vroeg verdryven der koorts doet meer nadeel dan het te laat verdryven van dezelve. 95 *en* 96

De kwaade gevolgen worden dikwyls door de wederkomst der koorts weggenomen. . 95-99

Ja de koorts is dikwerf het kragtigst medewerkend middel tot genezing van de Infarctus. 99-103

Beantwoording der tegenwerpingen tegen dit gevoelen en bepaling van dezelven. . 103-107

De ſlijmagtige Infarctus zijn dikwijls een verzameling van vuiligheden in het darmkanaal, even als het meconium. . . . 107-109

Deze ſtof blijft zomwijlen jaaren lang zitten en geeft gelegenheid tot verdere Infarctus. 109 *en* 110

Bewijs der noodzaaklijkheid van de voorbereiding voor de inënting der kinderziekte daar uit afgeleid. . . . 111-115

Het inſlaan der kinderpokjes word dikwijls veroorzaakt door de ziekteſtof in den buik. . 112

Galagtige en ſlijmige vuiligheid weer ingeſlagen, maakt dikwijls nieuwe en ſchadelijke Infarctus in het poortadergeſtel. . . . 115

Oorzaaken van de Infarctus der baarmoeder. 115 *en* 116

INHOUD.

Derde Hoofddeel van de kentekens. Bladz. 117—169.

De ſpooren der Infarctus zijn dikwijls zeer dubbelzinnig en bedekt. . . . . 117 *en* 118
Een groot gedeelte der langdurige ziekten en ongeregelde koortzen worden door dezelven veroorzaakt of verergerd. 119
Inzonderheid is de hypochondrie dikwijls de oorzaak of het gevolg daarvan. 119
Dit word zo wel beſchouwende als beoefenende bewezen. 120
Alle derzelver toevallen, inzonderheid wanneer de ziekte zelve hardnekkig is, kunnen dus als kentekens van dezelven beſchouwd worden. 121
Insgelijks hardnekkige dikwijls van geen belang ſchijnende gebreken der ſpijsvertering. . 121
Even zulk hardnekkig gebrek van eetlust, hondshonger, zoode en walging dienen mede tot kentekens. 122
Oorzaaken van het zuur in de maag. 122—124
Uitſlag der huid komt dikwijls van onreine ſtof in den buik, doch kan alleen als een kenteken aangemerkt worden; als dezelve van geen beſmetting komt, en met aambeijen of andere ongemakken gepaard is. . . . . 124 *en* 125
Hard- en dunlijvigheid dienen in het gevolg van andere toevallen als kentekens. . 125 *en* 126
Hartklopping komt dikwijls van verſlopping der lever. 127
Opdruistigheid en ſpeekzelvloed zijn verraders van de Infarctus. 127

INHOUD.

Verſcheiden oorzaaken der troebele pis met veelerlei zetzel. . . . . . 128 *en* 129
Lootverwige en zwarte pis betekenen hoofdzaaklijk Infarctus. 129
Zo ook kleverige en ſtinkende zweet. . 129
Tekens, die van rauwigheden, wormen, winden en Infarctus kunnen komen. . . 130
Geſteldheid des bloeds kan als geen teken der Infarctus gelden. 130
Schielijk vet worden is een teeken van verdagte gezondheid en van de Infarctus. . 131-133
Ongeregelde vloeijing der aambeijen kan oorzaak en gevolg van de Infarctus zijn. . 133-135
Derhalven kan men haare kentekens ook onder de Infarctus tellen. 135
Dit geld inzonderheid, wanneer dezelven op gezetten tijd komen; wijl men van de meeſte geregeld weerkomende ziekten den zetel in den buik kan vermoeden. 136
Dikwijls ontlast zig de natuur door zulke op gezetten tijd weerkomende ziekten van een gedeelte van haaren last. 137
Maar dikwerf geſchieden deze ontlastingen ook niet aanſtonds. . . . 138 *en* 139
In het algemeen geſchieden zulke ontlastingen dikwerf ongemerkt door den ſtoelgang, de pis en het zweet. . . . . . 139 *en* 140
Siegte koleur van het aangezigt en nog iets in het wezen, dat men niet kan beſchrijven, zijn ook al waarſchijnlijke kentekens. . 140 *en* 141
Verdere beſchrijving der Infarctus gelaatkunde. 141
. . . . . — 143

INHOUD.

Wat men al verder bij het naſpeuren dezer ziekte in agt te nemen heeft. . Bladz. 143-145
Tekens, welken de Infarctus der lever en milt te kennen geven. . . . . 146 *en* 147
——— ——— ——— ——— *der maagvaten.* 147-149
——— ——— ——— ——— *der vaten van de baarmoeder en zogenaamde zuigers.* . 149 *en* 150
Het zekerſte teken van alle Infarctus is de uitwerping van het Corpus delicti. . 150
Uitwerkingen van de ſlijmagtige vuiligheid in de darmen opgehoopt. 151
De toevallen zijn wegens derzelver zitplaats van de lichaamlijke geſteldheid en de eigen hoedanigheid der vuiligheid zeer verſchillende. . 151
Tekens van dezelven. . . 152-160
Zij verwekken toevallen, welken zeer naar die der wormen gelijken. 153
Bewijzen daarvan. . . 153-157
Middel van Cloſſius, om de tegenwoordigheid van den lintworm te ontdekken. . . 157 *en* 158
De lintworm blijft, onaangezien de ſtoring van het wormennest, dikwijls nog vast zitten, doch is alsdan door purgeermiddelen gemaklijk uittedrijven. 159
De wormen veroorzaken de toevallen niet, welken men er aan toeſchrijft, waarſchijnlijke nuttigheid van dezelven. 160
Met de Infarctus zijn dikwijls ſcherpheden gepaard, die alle oplettendheid verdienen, doch veeltijds moeilijk tedoor gronden zijn. . . 160
Zuure en galagtige ſcherpheden zijn gemeenlijk daa mede verzeld. . . . 162

INHOUD.

Verſtopping der darmſcheelsklieren is zeer na verwant met de ſlijmige Infarctus. Bladz. 163
Waarſchijnlijke tekens van dezelve. . 163
Zekere tekens. 164
Infarctus worden dikwijls voor raauwigheden, en dezen voor Infarctus gehouden. . 164 *en* 165
Voorbeelden daarvan. . . 165-168

VIERDE HOOFDDEEL, VAN DE GENEZING, INZONDERHEID DOOR VISCERAALKLIJSTEEREN. BLADZ. 170—198.

Om ziekten van Infarctus te genezen, moeten dezen beweeglijk gemaakt en vervolgens uitgedreven worden. 170
Sterke middelen doen dit bij wijlen, doch altijd met levensgevaar. . . . 170
Verdunnende, bevogtigende, weekmakende en ontbindende middelen zijn met de natuur meer overeenkomſtig. 171
Zij worden in het algemeen visceraalmiddelen genaamd, en worden door den mond en door klijſteeren ingebragt. 171
Op de eerſte wijze voldoen zij ſlegts in ligte gevallen. Oorzaaken daarvan. 172-174
Verklaarde wijze van werken der visceraalklijſteeren. 174
De giſſing, dat haare werking voornaamlijk aan het celleweefſel te danken is, word waarſchijnlijk gemaakt. . . . 175-180
Als ſtoving beſchouwd, heeft deze wijze, om uit de

analogie een beſluit te maken, boven alle anderen den voorrang. . . . Bladz. 180
De natuurlijke ligging der ingewanden begunſtigt deze werking. 181
Werking van deze ſtoving op de ingewanden. 181–183
Oorzaaken, waarom de plaats onder den hartkolk zedert Hippokrates tot op onze tijden de aandagt der Geneesheeren tot zig getrokken heeft. 184
De kronkeldarm moet wegens zijne ligging gewigtige, zo wel een goeden als een kwaaden invloed hier op hebben. . . . 184 *en* 185
De ondervinding doet den ſchrijver de visceraalklijſteeren in zulke gevallen voor de beſtwerkende middelen houden. . . 186–189
Zij verzwakken de darmen niet, gelijk de gewoone klijſteeren. 189
Wijl derzelver warmte geringer is dan de natuurlijke, kunnen zij om die reden ook niet verzwakken. 189
Theorie en ondervinding bewijzen, dat derzelver gebruik niet tot eene gewoonte van de natuur word. 190
Zij verwoesten noch derzelver bewaarplaatzen, noch verdunnen het bloed niet te veel. . . 190
Zij kunnen als behoedmiddelen gebruikt worden, en verdienen den voorrang boven anderen. . 191
Hoe zij tot verlenging van het leven kunnen dienen, word uit den toeſtand des lichaams in den ouderdom verklaard. . . 192 *en* 193
Zy doen de ſchoonheid der huid ſtand houden. 194
In heete koortzen moeten zij als hoofdmiddelen worden beſchouwd. 194

**

INHOUD.

Oorzaaken, waarom visceraalklijfteeren boven alle andere geneeswijzen te ftellen zijn. Bladz. 195
Getuigenis van Elwert en Hannes van het nut der visceraalklijfteeren. . . . 196-198,

VIJFDE HOOFDDEEL VAN DE INMENGZELS, DE TOEBEREIDING EN HET GEBRUIK DER VISCERAALKLIJSTEEREN. BLADZ. 199-232.

Gewoone visceraalmiddelen, die tot klijfteeren gebruikt worden. . . . 200 *en* 201
Tijd van derzelver inzameling. . 201
Oorzaaken waarom en wanneer elk middel gebruikt moet worden. . . . 202
Werkingen van den Taraxakum van het hondsgras en fpeerkruid. . . . 201-203
—— —— *van de Card. Bened. guichelheil, aard rook, duizendguldenkruid, drieblad, witten andoorn en valkruid.* . . . 203-206
Waarom het laatfte tot geen bafis genomen. 206
Werkingen der kamillen en van het duizendblad. 207
Redenen, waarom er zemelen bygevoegd worden. 208 *en* 209
. . . . . .
Nuttigheid van het kalkwater in visceraalklijfteeren. . . . . . 209 *en* 210
Gevallen, waar in hetzelve zo min als de offengal moeten gebruikt worden. Regelen, waarnaar zig in zulke gevallen te rigten. . . 211
Behandeling van zeer rotte Infarctus. . 212
Verdere nuttigheid van het kalkwater. 212 *en* 213
Gebruik van den paerdikwortel, fcheerling, meekrap, en ftoelen van alfranken. . . 213 *en* 214

INHOUD.

Behandeling van alte groote dunlijvigheid, gelijk ook van de verſtoppingen uit gebrek aan veerkragt en die van taaijigheid der infarcerende ſtoffen. 214
Behandeling der Infarctus, wanneer zij met zenuwziekten gepaard zijn. . . . 215-218
Het kalkwater moet op de beſchreven wijze telkens versch klaar gemaakt worden. . . 218
Bereiding van het klijſteerafkookzel zelve. 219-221
Voorzorgen, welken bepalen, of zij lauw, koel of koud moeten gebruikt worden. . 221-223
———, *die het gemaklijker inhouden der klijſteeren bevorderen.* . . . 223-227
Gevallen, waarin dezelven niet nodig zijn. 228
Uitwendige middelen, die derzelver werking vermeerderen. , . 229- 232

ZESDE HOOFDDEEL, VAN HET GEBRUIK DER OVERIGE GEWOONE VISCERAALMIDDELEN, BLADZ. 233—285.

De klijſteeren zijn niet altijd noodzaaklijk, dikwijls kan men genoemde visceraalmiddelen inwendig op verſcheidenerlei wyze laten nemen; het best is beiden zamen te paren. . . 233
Verſcheiden voorſchriften van visceraal artzenijen. . . . . , 234-240
Voorzorgen by het gebruik dezer middelen. 240
. . . . . en 241
Kragt van het guajakum tegen de zwarte gal door voorbeelden bewezen en de wyze om het te gebruiken. 242
Als het niet kragtig genoeg werkt, moet men het

door zeep, osfengal en extract van aloë te hulp komen. 243
Verscheiden digestiven naar verschillende omstandigheden. 244
Omstandigheden, die het gebruik van braak- en purgeermiddelen verbieden. 244
Sterkwerkende purgeermiddelen. . 245
Omstandigheden, die dezelven nodig maken. 245–247
Onder deze omstandigheden werken veele arcana, *die meestendeels sterke* drastica *zijn, dikwijls wonderbaarlijk.* . . . 247–249
Na de uitdrijving van de Infarctus moeten de ingewanden weer gesterkt worden. . 249–252
Bijzondere werking van ontlastende middelen door bijvoeging van salpeter. . . 250
Scherpte, die met den Infarctus gepaard gaan, vereischen een gepasten leefregel en de bijgevoegde gepaste geneesmiddelen, tegen de Infarctus voorgeschreven. 252
Middelen, welken men in elke soort van scherpte kan gebruiken. 253
Onderscheiden wijzen om den uitslag der huid naar verschillende omstandigheden te behandelen. 254
Uitwendige middelen in scherpten, die in het bloed heerschen, of ingeslagen zijn. . 255 *en* 256
Middel tegen de Veneriſche kwaadsappigheid. 256–258
——— *tegen de scorbutieke, jigtige en scrophuleuse.* 258
——— *tegen de hair of dauwworm en met dezelve gepaarde scherpte.* . . . 259
——— *tegen de schurftige scherpte.* 259 *en* 260

INHOUD.

Middel tegen ingedreeven uitſlag met koorts, mazelen en pokjes. . . . Bladz. 260
——— *tegen de onreinigheden, door het geſtremde bloed in de vaten der gulden ader of der baarmoeder, in omloop gebragt.* . 260
Voorzorgen by het gebruik van het kwikzilver en de zwavel. 260
Middel tegen de kankeragtige ſcherpte. 260 *en* 261
——— *tegen de ſcherpte uit zwakheid.* . 261
Nut der verſterkende middelen in de meeſte ſoorten van kwaadſappigheid. . . . 261
Behandeling der ſcherpte ontſtaan uit geprikkelde zenuwen en van verſcheiden gevolgen van eigenaartige ſcherpten. 262
——— *van een heete en galagtige geſteldheid en de neiging tot zuur.* . . 263-266
Na het wegnemen der oorzaaken heeft men dikwyls nog kwaade gevolgen van dezelven te beſtryden. 266
Oorzaaken daarvan. . . . 266
Bewyzen. 267
Genezing van dezelven. . . 267-270
Proeven, om de wijze van werking te verklaren van verzagtende en tegenprikkeling veroorzakende middelen. 271-275
Middel tegen de verſtoppingen van de vaten der baarmoeder. 275-277
——— *tegen de verſtopping der darmſcheelsklieren.* . . . . 277 *en* 278
Behandeling der toevallen, die voor, onder en na de ontlasting dikwijls ontſtaan. . 278-283
Beſchrijving van verſcheiden in het werk genoemde zamenſtellingen. . . . 283-285

INHOUD.

ZEVENDE HOOFDDEEL, VAN DE GENEZING DOOR DEN LEEFREGEL, BLADZ. 286—324.

De voedingsmiddelen moeten altijd met den aart der Infarctus overeenkomen. . Bladz. 287
Heilzaame voedingsmiddelen. . . 288
Nuttigheid van het gezouten en gerookt vleesch. 288
Minder werkende voedingsmiddelen. . 289
Wat men omtrent de bijzondere lichaams geſteldheid in agt neemen moet. 288-292
Heilzaame dranken. . . . 292
Handelwijze in overgang tot zure . 292 *en* 293
——— —— *in ſcorbutieke ſcherpte.* . 293
Nadelige voedingsmiddelen. . . 294
——— *dranken.* 295
Kwaade gevolgen van een plotſelijk veranderden leefregel. 296-304
Menſchen, die eene ruwe opvoeding hebben gehad, weten minder van den Infarctus. . 304 *en* 305
Toepaſſing op de opvoeding. . 305-308
Leefregel voor de Hijpochondristen. 308-311
Van de lichaams oefeningen. . . 311
Van het wrijven des lichaams. . 312
Van het waſſchen en baden. . . 312 *en* 313
Van de zomer en herfſtkuuren. . 313-316
Van het gebruik der mineraale wateren. 316-322
Van de oeft kuuren. . . 322
Uitwendig te ſterkende middelen. . 322 *en* 323
Van het gebruik der electriciteit. . 323 *en* 324

INHOUD.

ACHTSTE HOOFDDEEL, BEVATTENDE DE GEVALLEN VAN ZIEKTEN, BLADZ. 325—419

I. *Geval, Miskraam van ſlijm veroorzaakt* Bl. 326
II. *Vapeurs of opſtijgingen daarvan.* . 327
III. *Hijſterieke ſluiptrekkingen en bloedvloeijingen der baarmoeder van dezelve en zwarte gal.* 327
IV. *Bleekzugt en voorboden der longtering van dezelve,* 328
V. *en* VI. *Ziekten van Kraamvrouwen daar van* 328-
. 331
VII. *De verſcheiden ſoorten van hoofdpijn ontſtaan daar uit.* 331
VIII. *Blindheid daarvan.* . . 332
IX, X. *en* XI. *Toevallen van beroerte daarvan.* 334
. . . . . *en* 335
XII. *Bloedſpuwen en vallende ziekte daarvan.* 336
XIII, *en* XIV. *Beroerte daarvan.* . 337-340
XV *en* XVI. *Smoorzinking van ſlijm en zwarte gal.*
. 340-343
XVII *en* XVIII. *Valſche longzugt daarvan.* 343-
. 346
XIX. *Nadeligheid der braakmiddelen bij Infarctus van de vaten der maag.* . . . 346
XX *en* XXI. *Langdurig braken en buikloop van ſlijm*
. 347-349
XXII *en* XXIII. *Ileus daarvan.* . 349
XXIV. *Geregeld wederkomende kolijk van ſwarte gal en ſlijm.* 350
XXV. *Schijnbaar ongemak van de ſteen.* 352
XXVI. *Geelzugt daarvan.* . . 353

INHOUD.

XXVII-XXX. *Vallende ziekte en ſlaiptrekkingen daarvan.* . . . . Bladz. 354-264
XXXI-XXXV. *Zwaarmoedigheid, en ijlhoofdigheid van de ſwarte gal.* 364-372
XXXVI-XXXVIII. *Hardnekkige uitſlag der huid* 372-375
XXXIX, *en* XL. *Phrenitis van zwarte gal.* 379
XLI *en* XLII. *Ongeregelde koorts van zwarte gal.* 380-386
XLIII. *Belette doorſwelging.* . . . 385
XLIV. *Verlamming en balzakbreuk van polijpagtige Infarctus.* 389
XLV-XLVII. *Hijpochondrie met kramp.* 391-397
XLVIII-LVI. *Infarctus der vaten van de baermoeder.* . . . . . 397-408.
LVII-LXIII. *Toevallen van verſtopping der darmſcheelsklieren.* 408-412
LXIV. *Kolijk met hardnekkige verſtopping.* 412
LXV. *Ongeregelde koude koorts van de ſlijm.* 416

INLEIDING.

HIPPOKRATES klaagde reeds, dat bij zulken, die aan langdurige zo wel, als aan heete ziekten overleden waren, *de oorzaak des doods meestendeels haar begin in het onderſte van den buik had genomen.* Zijne menigvuldige waarneemingen gaven hem grond om dit te kunnen ſtellen, hebbende hij zeer dikwijls eene gezwollen milt, eenen galägtigen, zwarten of taaijen, ſlijmägtigen afgang, en eene zwarte pis ontdekt. Eene gewigtige waarheid, welke elk oefenend Geneesheer, indien hij in het geneezen gelukkig wil ſlaagen, wel dégelijk in het oog dienде te houden. Zij heeft veelen van zijne navolgers in zo verre voorgelicht, dat zij ten minſten op de verſtoppingen der milt, lever, darmſcheelsaderen e. z. v. oplettender, en wegens eene zekere geneeswijze van dit hardnekkig ongemak omzigtiger begonnen te worden. Onder dezen muntte, in laater tijden, mijn overleden vader inzonderheid uit, die zo wel wegens zijne ongemeene bekwaamheden en ſcherp doorzigt in het waarneemen, als wegens zijne liefde voor de waarheid, zijne opregtheid en onbaatzugtigheid genoeg bekend is (*a*). Zig getrouw aan de gronden van

(*a*) Zie Dr. FR. BÖRNERS *Leben der itzlebenden Aertze und Naturforſcher in Duitſchland, des IIten Bandes, Ites Stück in vita cel.* JOH. JAK. RITTERI *ab ipſo celeb. viro*

HIPPOKRATES houdende, zogt hij de ſpooren van deze ſchier algemeene oorzaaken der ziekten niet alleen menigvuldiger, dan anderen, in den onderbuik, maar hij ontdekte ze ook, toonde ze ontegenſpreeklijk aan, en vond eene veel gepaster en gelukkiger werkende geneeswijze. Want, met leedwezen ziende, dat de visceraal-artzenijën, zo als zij gemeenlijk gebruikt werden, zeer zelden aan de verwagting beäntwoordden, beſloot hij, om dezelfde (doch enkel uit het Plantenrijk gehaald, en tot eene eenigzins lijvige zelfſtandigheid gekookt) zeepägtige, ſmeltende, ontbindende, naar omſtandigheden weekmakende, verzagtende, of zagtprikkelende en verſterkende geneesmiddelen door een klijſteer, onder den naam van visceraalklijſteer, in den aars- en kronkeldarm te laten brengen, om daar tot derzelver volkomen verwaasſeming en opneeming in het bloed opgehouden te worden, ten einde door deeze kunstgreep nader en met meer kragt tot de eigenlijke zitplaats van het kwaad te kunnen komen. De agtenswaardige

conſcripta, alwaar hij op de volgende wijze van hem oordeelt: „ Ik leerde in Homburg den beroemden heer KÄMPF, Keurvorstelijken Mentziſchen Hofraad en Lijfartz, eenen vriend der *Separatisten*, die voor mij in Homburgſchen dienst was geweest, en eerst zedert weinige jaaren uit Rusland en Lijfland was weêr gekeerd, kennen. Zijne welſprekendheid en zijn groote geest, voor welken het zeer uitgeſtrekte veld der Geneeskunde nog te naauw beperkt was, verwekten bewondering; maar de fijne kwakzalverij, die men in hem ontdekte, mogten alle Geneesheeren van zijne ſoort wel navolgen."

grijsaart heeft zig, bijna dertig jaaren lang, in zijne veruitgebreide praktijk, met zulk een gelukkig gevolg van deeze nieuwe geneeswijze bedient, dat hij zig verpligt geägt heeft, zijne proeven en ondervindingen tot nut van 't algemeen bekend te maaken. Wijl hij egter befloten had, zig nooit onder het getal der Schrijvers te ftellen (*b*), had hij mij, als leerling, ooggetuigen en medearbeider, dit werk opgedragen, en verfcheiden van zijne leerlingen ftof voor hunne hier over handelende *Difpp. academ. pro gradu* gegeven, zonder dat het hun geöorloofd was, zijnen naam te noemen. Ik fchreef derhalven te Bergzabern, alwaar ik mijnen oom, Dr. BRUCH, eenigen tijd in de oefening der geneeskunde behulpzaam was, de hier onder aangehaalde differtatie, welke tot de volgende den weg baande. Doch naderhand meer gelegenheid hebbende tot het doen van waarneemingen, vond ik niet alleen, dat er aan deeze geneeswijze, welke niet nauwkeurig genoeg bepaald was, veel was te verbeteren, maar het geen ik dagelijks in de verfchillende geftaldheid, in de wijze van ontftaan,

(*b*) De baron CREUTZ (in zijne gedichten, *I, Th. S.* 271.) getuigt het volgende van hem: „Ik heb eenen Geneesheer gekend, van een doordringend verftand en groote ervarenheid, en die bij regeerende vorsten en andere groote Heeren zeer bemind was. Hij kon niet befluiten, om iets te fchrijven, fchoon hij niet alleen in zijne wetenfchap, maar ook in ftaatsbedrijven boven veele anderen zou hebben kunnen uitmunten. Hij plagt te zeggen: als Schrijver alle aanvallen moedig uitteftaan, en zig dapper te verdedigen, zegt even zo veel als een veldtogt tegen de Turken."

in de kentekens en in de werkingen van de oorzaaken der ziekten had waargenomen, gaf mij nog meer licht. Toen inzonderheid de herhaalde en ſterke afgang van eenen ſlijmagtigen aanſlag (*faburra*) mij ſteeds oplettender maakte, en ik deszelfs oorſprong en zitplaats nauwkeuriger naſpeurde en deszelfs kwaade uitwerkzelen onderzogt, ontdekte ik wezenlijk daar in eene merkwaardige ziekteſtof te meer, die, bedrieglijk zijnde, veel meer beklagenswaardige Lijders maakt, dan men wel gelooft. Ik zou dezelve met regt onder de klaſſe der *Infarctus* (*verſtopping*) kunnen plaatzen, wijl zij insgelijks geſchikt is, om de vaten, waar in zij grootſtendeels voordgebragt word, te verſtoppen; ſchoon het gedarmte haare gewoone verzamelplaats is, daar zij zig dikwijls in ongelooflijke menigte zamenhoopt. Het zij mij vergund, dat ik in het vervolg, kortheidshalve, de benaming *Infarctus* behoude, het zij dezelve de *Infarctus* in het algemeen, of de infarcerende ſtof in het bijzonder betekene. Ik zal deze mijne kundigheid, welke ik door langdurige ervarenis verkregen heb, zo kort, als mogelijk is, tragten mede te deelen. Doch om in het vervolg den inhoud duidelijker te maken, en de omſchrijvingen te vermijden, heb ik dienstig geoordeeld, allereerst vast te ſtellen, welk begrip ik van de *Infarctus* maak, en eene breedvoerige beſchrijving van de onderſcheidene hoedanigheid der ziekteſtof, zo als zij zig bij de ontlasting vertoonde, vooraf te laten gaan. Maar, voor dat ik daar toe overga, moet ik nog iets van het lotgeval der klijſteeren melden. Ik hoop, dat

het veele Lijders, die tegen de klijſteeren met vooroordeel ingenomen en er beſchroomd voor zijn, tot aanmoediging zal dienen, of de vrees en den afkeer, die zij er voor hebben, zal verminderen, wanneer zij verneemen, dat de klijſteeren bij veelen der ouden en laater Geneesheeren, en bij geheele volken in groote waarde zijn gehouden geweest. Ik zal hen dus dezelven bij naame leren kennen. Onder veele andere voorſtanders der klijſteeren telt men inzonderheid: GALENUS, CELSUS, MERCATUS, HEURNIUS, PARÆUS, DORNCRELLIUS, MORELLUS, FERNELIUS, WEDELIUS, LENTILIUS. Zommigen van dezelven beweerden, dat er niets had kunnen bedagt worden, dat voortreflijker, meer verzagtende, zekerer en voor elke omſtandigheid, ouderdom en geſlagt, geſchikter was, dan de klijſteeren; anderen zeiden, dat er geen deel van het lichaam is, aan hetwelk zij geen nut zouden kunnen toebrengen; eenigen verklaarden zelfs, dat zij zonder klijſteeren geen Geneesheeren konden wezen. Men voege hier bij DECKERUS, die de buitengewoone werking der klijſteeren op de ſlijm en de daaruit ontſtaande benauwdheid ondervonden heeft; DOLÆUS, die aan de verzagtende en pijnſtillende klijſteeren eene buitengewoone kragt tegen de kramp- en ſtuip-trekkingen toeſchrijft; HERCULES SAXONIA, die er ongeneeslijke hypochondristen door geholpen heeft; HORSTIUS, die de maandſtonden en pisontlasting er weêr door herſteld heeft; ETTMULLER, die er de hoofdwaterzugt door overwonnen gezien heeft; VOLKAMER, die ze met gelukkig gevolg tegen de onvrugtbaar-

heid gebruikt heeft, GABEL-CHOVER, die de kraamvrouwen van ongeneeslijke ongemakken, die zij zig geduurende haare zwangerheid op den hals gehaald hadden, door het gebruik van dezelven geholpen heeft; HELWIG en RONDELET, die er de blindheden ſpoedig door genezen hebben; RAYGER, die de hardnekkig verhinderde uitbotting der kinderpokjes zigtbaarlijk er door bevorderde e. z. v. Zelfs hebben de kwakzalvers, het buitengewoon nut der klijſteeren opgeſpoord hebbende, er hun geluk mede beproefd. ALOYSIUS MUNDELLA klaagt zeer over zulk eenen kwakzalver, die aan al zijne Lijders, zonder onderſcheid, de klijſteeren ſtoutlijk, en egter met zulk een gelukkig gevolg, voorgeſchreven had, dat hij er in korten tijd meer geld mede gewonnen had, dan MUNDELLA, niettegenſtaande zijne uitgebreide praktijk, in tien jaaren.

Indien men nu van de klijſteeren, die veeltijds ſlegts eenige minuuten in het lichaam blijven, al deeze gelukkige gevolgen heeft gezien, hoe veel kan men zig dan niet beloven van dezulken, die, ingehouden wordende, eenige uuren werken. De Egiptenaars gebruikten ze driemaal in de maand als een behoedmiddel; de Grieken en Arabiërs bedienden er zig van in veele ziekten; de Spanjaarden beſchouwden ze als een algemeen geneesmiddel; en de Franſchen maakten uit de klijſteeren eene liefhebberij, en zij wierden algemeen in de mode. Doch deze *mode* kon egter bij de Duitſchers geen ingang vinden, ſchoon zij anders van ouds af eene blinde agting voor de Franſche *modes*, hoe

belachlijk en onbeschaamd dezelven ook waren, betoonden en zig niet schaamden, nog onlangs de ongerijmde *Gorges postiches* en *Culs de Paris* in Duitschland in te voeren; zij bloosden, wanneer men dezelven slegts van hun vergde. Doch zij beginnen zig allengs meer aan de klijsteeren te gewennen. Te voren hadden veelen er zulken afschuw voor, dat men er slegts de toebereidzelen toe behoefde te maken, om hun eenen buikloop te veroorzaken, en hen van eene gevaardreigende verstopping te bevrijden. Bij zommigen was de vrees voor de klijsteeren zo groot, dat zij, volgens de *Ephem. Nat. Cur. Anno* 2 *Dec.* 2. *Obs.* 152. het nodig oordeelden, hunnen uitersten wil te maken, voor dat zij zig er al sidderende toe schikten.

Schoon dus de klijsteeren zedert onheuglijke tijden in eenen zeer gunstigen roep gestaan hebben, kon het egter niet feilen, of zelfs de Geneesheeren moesten zo wel tegen dezelven, als tegen het spiesglas en den koortsbast e. z. v. opkomen, en ze verdagt maken. HELMONT en PARACELSUS wilden zelfs, dat men ze, als één der schandlijkste, ongerijmdste, als een beestagtig middel, hetwelk de menschen van de vogelen (den Egiptischen Ibis) geleerd hadden, uit de Geneeskunde zou verbannen. Beiden waren Dweepers, en hebben om die reden natuurlijk des te meer aanhangers en navolgers gevonden. Daar deze eenvoudige wijze van klijsteeren, tot dewelken men slegts nu en dan, in dringende omstandigheden, zijne toevlugt nam, zo veele vervolging heeft moeten ondergaan, hoe veel te meer hadden de visceraalklijsteeren te wag-

ten, welken men dagelijks twee, driemaal, en jaaren lang voorſchreef? Ik ſpreek bij ondervinding, en vergroot de zaak niet, wanneer ik zeg, dat de loop der zon rondom onzen aardbol met al de tegenvoeters, en de leer des duivels van Doctor BEKKER, onder de Godgeleerden, zulk eene groote beweging niet veroorzaakt heeft, als de in zwang gebragte klijſteerſpuiten, onder de Geneesheeren en oude Wijven. Geen nieuwe leer is in onze verlichte eeuw zo verketterd, als deze onze geneeswijze. Ik heb menig ſchimpſchrift daar tegen met medelijden gelezen, en den loſlijken bijnaam: *klijſteerdoktor*, dikwijls glimlachende aangehoord. Doch allengs namen veele Lijders, die door Geneesheeren verlaten en door deze geneeswijze herſteld waren, derzelver verdediging op zig. Dit maakte verſcheiden zeer ſchrandere en onbevooroordeelde Geneesheeren oplettend, welken hunne ſtem verhieven in de woestijn, en uit eigen ervaring zonderlinge geneezingen van dezelve predikten. Toen de klijſteeren eindelijk door de beroemdſte Geneesheeren van onzen tijd, door eenen HALLER, TISSOT, ZIMMERMAN, CLOSSIUS, MEDIKUS e. z. v. in beſcherming genomen werden, kregen zij meer gewigt. Zij werden namelijk door de uitgegeven *diſpp. academ.* van mijns vaders leerlingen, door de mijne, *de Infarctu vaſorum ventriculi. Baſil.* 1751; —— *de infarctibus vaſorum in infimo ventre. Arg.* 1752. van den heer doctor KOCH; —— *de Concrementis uteri. Baſil.* 1753. van den heer doctor SCHMIDT; —— *de curatione febr. intermittent. Gieſ.* 1745. van den heer doctor

KRIECHBAUM, —— en *de morbis ex atrophia. Basil.* 1756. van mijnen broeder WILH. LUDW. KÄMPF, welke voor eenige jaaren als Hofraad en Lijfarts van den tegenwoordig regeerenden vorst van Wied overleeden is, eerst regt bekend. De heer VON HALLER en na hem BALDINGER plaatsten de meesten van deze Disp. in hunne verzamelingen. Niet lang daarna gaf de heer TISSOT, in zijne *Epistola ad Hallerum*, zijne gedagten over het gebruik der visceraalklijsteeren zeer gunstig te kennen, en bevestigde derzelver nuttigheid door eigen ondervinding. Maar het meeste bragten tot derzelver verbreiding in Europa toe de *Disp. acad.* in 1754 en 1755. te Tubingen uitgekomen, namelijk die van den Wurtembergschen Lijfartz ELWERTS: *Novæ observ. de infarctibus venarum abdominalium*, en van den overleden Tubingschen hoogleeraar FABER: *Ulterior expositio novæ methodi Kæmpfianæ, curandi morbos chronicos inveteratos, præcipue malum hypochondriacum.* Door deze Disp. leerde mijn vriend CLOSSIUS, welke toen te Tubingen studeerde, deeze methode kennen, en hij beproefde ze naderhand, toen hij de Geneeskunde begon te oefenen. Zijne proeven vielen zo gelukkig uit, dat hij geen bedenking maakte, om deze geneeswijze in Duitschland en Holland aanteprijzen, alwaar de gelukkige en zeer geagte Haagsche Geneesheer, doktor JORISSEN, dezelven door hem leerde kennen, en zig werklijk nog met groot nut er van bedient. Nog meer: de heer doktor CLOSSIUS overtuigde, onder anderen, den heer ZIMMERMAN van derzelver voor-

deelen, hem te Pyrmont verſcheiden herſtelde perſoonen lerende kennen, wier volkomen genezing door de klijſteeren hem verbaasde. De heer ZIMMERMAN, die verre boven mijne loffpraaken verheven is, en dien ik wegens zijne beproefde opregtheid, zo lang ik zal leven, eer en hoogagting zal toedragen, werd naderhand, toen zijne eigen menigvuldige ondervindingen het nut der visceraalklijſteeren bevestigden, zulk een groot voorſtander van dezelven, dat hij de geſchriften, welken daar over handelen, tot gerief der Lijders, in het Hoogduitsch wilde doen vertalen, en mij eindelijk vriendlijk aanzogt, om deze nieuwe leer- en geneeswijze in een helder licht te ſtellen. Desniettegenſtaande heerscht het ongeloof en wantrouwen tegen dezelven nog overal, en de meeste Geneesheeren beſchouwen de *Iſuria*, welke ik voorneemens ben, als eene der voornaamſte oorzaaken der ziekten te beſchrijven, als een zeldzaam verſchijnzel. Anderen daar tegen, die met mij het zelfde ſpoor gevolgd, en dergelijke proeven genomen hebben, om dezen hardnekkigen vijand te beſtrijden, komt het geheel onbegrijpelijk voor, hoe men ziende blind kan wezen. Maar men kan zulks uit verſcheiden oorzaaken zijn, wanneer men namelijk op elke kleinigheid niet oplettend genoeg, in het moeilijk onderzoeken en nauwkeurig waarneemen te ongeduldig en te traag, en tot het beproeven te kortzigtig is; wanneer men de vereischte oefening niet heeft, om de menigerleie, dikwijls ſtrijdende, kentekens, die eerst in den

zamenhang de *Infarctus* aanduiden, in den eerſten opſlag te ontwaren; wanneer men zig laat verleiden, om elk nieuw toeval aan eene nieuwe oorzaak toetefchrijven, en niet bedenkt, dat eene eenige, even als de *Infarctus*, honderd toevallen kan verwekken; wanneer men zig laat verblinden, om het geen, dat blijkbaar tot het uitbarsten van bedenkelijke toevallen gelegenheid gegeven heeft, voor de eigenlijke oorzaak aan te zien, welke egter van geen uitwerking zou zijn geweest, indien er geen andere oorzaak verborgen was geweest, en het welk des te meer te vreezen is, zodra deze gelegenheid gevende oorzaak eene gewoone oorzaak van zekere ziekten is; wanneer men zig laat vervoeren, om in verſchillende toevallen, uit éene oorzaak voortſpruitende, het eene toeval voor de oorzaak van het andere te houden, en daardoor ook van de hoofdbron afgeleid te worden; en, eindelijk, wanneer men te vies is, om den afgang zelf te onderzoeken, ten minſten niet nauwkeurig navraagt, of er iets tegennatuurlijks in den afgang is, en wat, het welk eene betrekking heeft op de ontaarting van de beſtaandeelen des bloeds. Hoe dikwijls heb ik niet ondervonden, dat de *Infarctus* door bij geval daarop werkende middelen, of door de goede moeder, de natuur, uitgedreven zijn, waaraan de Geneesheer nooit had gedagt, ſchoon de Lijders, die zig naderhand tot mij wendden, het reeds lang bemerkt hadden? Aan den anderen kant zijn de kentekens van de *Infarctus* dikwijls zo duister en dubbelzinnig, de

ongemakken, die ze verzellen, menigmaal zo gering, en zelfs is in de vreeslijkſte toevallen, welken de *Infarctus* in de afgelegen deelen verwekken, de zitplaats van het kwaad meestendeels des te meer verborgen en zo raadzelagtig, dat de zorgvuldigſte Geneesheer, die zig door geen vooroordeelen laat wegſlepen, verward kan worden. Zijne oplettendheid op de *Infarctus* kan ook verſlaauwd zijn, door dien de ontleedkundige berigten zo zelden van derzelver tegenwoordigheid gewag maken, waarvan ik bij gelegenheid de oorzaak, die altijd plaats heeft, zal opgeven. Maar menigmaal kan het ook gebeuren, dat de ontleders, te zeer gehegt aan hun ſtelzel, wanneer zij eens begrepen hebben, de oorzaak op eene andere plaats te moeten vinden, daardoor de eigenlijke over het hoofd zien.

Dat het gebruik der visceraalklijſteeren tot heden nog zo weinig ingang bij de Geneesheeren en Lijders gevonden heeft, moet ik aan de volgende oorzaaken toeſchrijven:

Aan het algemeen heerſchend vooroordeel, dat zij het lichaam in het gemeen, en inzonderheid het gedarmte verzwakken, en men er zig zo zeer aan gewent, dat men zonder dezelven geen open lijf kan houden, doch waarvan ik hier onder het tegendeel zal bewijzen;

Aan den afkeer voor eene uitvinding, die ongerijmd ſchijnt te wezen;

Aan het ongeduld, om zig aan eene langduurige genezing te onderwerpen;

Aan het gebrek aan moed en ſtandvastigheid der Geneesheeren en Lijders, wanneer er geen ſpoedige verligting komt, en eene halfjaarige genezing, die veeltijds op verre na niet toereikende is, niet volkomen aan het oogmerk beantwoord, of, wanneer na menigvuldige ontlastingen van de *Infarctus* de ziekte nog niet aflaat; het welk plaats kan hebben, wanneer eenige ingewanden verhard of knoestagtig zijn geworden, en in gevallen van verplaatzingen, welken de *Infarctus* in afgelegen ingewanden, bij voorbeeld in de long, veroorzaakt hebben;

Aan de vrees, van den ſlapenden vijand wakker te maken. Want, ſchoon het zeldzaam gebeurt, dat zulk eene grondige geneeswijze te veel van de rottende en menigvuldige opſtoppingen in reeds bedorven ingewanden op eens ontlost, aan het gisten gebragt en daardoor den dood verhaast heeft; en ſchoon de waardij der klijſteeren daardoor niet verminderd is, kan het egter gebeuren, dat een voorzigtig, en anderzins overtuigd Geneesheer er door afgeſchrikt word, wanneer hij ongelukkiglijk in het eerst zulk een geval heeft. Ik heb ſlegts twee zulke ongelukkige gevallen gehad. Een veertigjaarige Lijder, die de hypochondrie in den hoogſten trap had, ſtierf te midden onder de kritiek-heilzaame ontlastingen, binnen twee dagen, aan eene ontſteeking der long, welke de verplaatzing der in beweging gebragte *Infarctus* veroorzaakt had; een tweede ſtierf, uit dezelfde oorzaak, zeer ſchielijk aan eene beroerte. Doch bij

deze beiden zag men gemoedsbewegingen vooráf gaan; en eilaas! hoe dikwijls zijn heimlijk knagende droefheid, verdriet, toorn, bekommering, buitenſpoorigheden, als de gewoonlijkſte oorzaaken van de *Infarctus*, derzelver heilzaame genezing niet hinderlijk?

Aan een kwaad en ongepast gebruik der klijſteeren, waar door zij bij zeer veelen het vertrouwen verloren hebben;

Aan de kinderagtige ſchaamte, eigenzinnigheid en den haat tegen de klijſteeren, die, gelijk ik reeds gezegd heb, bij menig een zo ver gaat, dat de Geneesheer dikwijls moet horen: *liever ſterven, dan geklijſteerd worden.* Ik ken een paar oude en dienvolgens ten uiterſte kuiſche fijmelaarsters, die men tot geen bedaren kon brengen, om dat men een jong onſchuldig meisje van haare nabeſtaanden tot eene ſchandige klijſteer verleid had. Het onbeſchaamde meisje werd door haar openlijk van ontugt, en den ſchaamteloozen Geneesheer van ſchenderij beſchuldigd. Wie zou het kunnen geloven, dat er heden ten dage nog Geneesheeren gevonden worden, die niet veel beter denken, dan deeze matroonen? Het is nog niet lang geleden, dat zulk een medicijnsch vernuft in een groot gezelſchap op eene verwaande wijze tegen de klijſteeren uitvoer. Hoofdpijnen, riep hij op eenen ſpottenden toon uit —— door geneesmiddelen te willen verdrijven, die men van agteren gebruikt! Dit noem ik *a poſteriori* (van agteren) betogen en genezen! De geheele vergadering van geleerden

en ongeleerden klapte in de handen en lachte luidkeels met hem! Men kan het derhalven der Pommerſche Freule niet kwalijk nemen, dat zij, in plaats van de voorgeſchreven klijſteer voor ſcheele hoofdpijn te gebruiken, de klijſteerblaas over het hoofd ſtelpte. Maar is het trotsheid, die door mislukte, en naderhand, door klijſteeren, gelukkig volbragte genezingen, en door het uitbazuinen der genezenen beſchaamd is gemaakt? is het volharding in het vooringenomen gevoele? is het dubbelzinnige regtzinnigheid? is het haat tegen de nieuwigheid? Maar genoeg, zelfs verlichte en geleerde Geneesheeren, *exempla ſunt odioſa!* hebben hunne eigen oogen en die van hunne Lijders voor de zigtbaarſte heilzaame uitwerking der visceraalklijſteeren geſloten, en dezelven even als eene ketterij veroordeeld. Dus verkoos de beroemde Geneesheer KANOLD, liever zijn leven door eene tusſchenpoozende koorts te eindigen, dan het aan den koortsbast verſchuldigd te zijn. Ik ſpreek dus niet alleen van den veragtenswaardigen hoop, die uit eene ſtrafbaare ſtaatkunde, tegen beter weten, eene grondige, en uit dien hoofde veeltijds langdurige, genezing verſmaad, en met voordagt veragtlijk maakt, maar in plaats van dezelve, het kwaad in ſchijn geneest, of zig alleenlijk van de dagelijkſche ſlenterpractijk bedient, door de ziektens palliatief te behandelen, die den Lijder niet veel plaagt, en waardoor de Geneesheer in tegendeel, met weinige moeite, en op eene

zeer voordelige wijze zijn aanzien kan vermeerderen.

Uit mijnen eenvoudigen schrijftrant, waarin ik alle geleerde spitsvindigheden, nodelooze betogingen, en overtollige aanhalingen, met één woord, allen geleerden praal zorgvuldig vermijd heb; uit de herhaling en breedvoerigheid van zekere plaatzen, waartegen men zou kunnen inbrengen: *men heeft goed prediken voor geleerden;* en uit de bijgevoegde koperen plaat kan men reeds besluiten, dat ik dit werk zo wel voor Lijders als voor Geneesheeren heb geschreven. Hij, die briefwisseling houd met hypochondristen, met navorschende twijfelende Lijders, of met zulken, die ook wegens de ziekte zwaare gedagten hebben, ondervind, wat moeite en arbeid het kost, en hoe veele bladen papier men moet vol schrijven, om hun de behoorlijke opheldering te geven, hun alle twijfeling en vooroordeelen, voornaamlijk tegen eene nieuwe geneeswijze, te benemen, en een genoegzaam onderrigt te geven, hoe zij dezelve, zonder missiagen te begaan, zullen aanwenden. Ik kon derhalven dezen moeilijken arbeid, die mij zeer veel tijd wegneemt, op geen beter wijze voor mij en anderen verligten, dan door het geen men zo dikwijls schriftelijk moet herhalen, door de drukpers algemeen bekend te maken, waarheen men de meeste Lijders kan wijzen. Het zal dezen tevens aangenaam, troostrijk en nuttig zijn, wanneer zij de klippen tegen dewelken

ken zij ſchipbreuk geleden hebben, en die zij in het vervolg hebben te mijden, als ook de eigenlijke zitplaats van hun ongemak, nevens de wijze van werking der middelen, die daar tegen gebruikt worden, veel beter en nader, zelfs door middel van de koperen plaat, leren kennen. Men zou mij kunnen te gemoet voeren, dat ik, tot bevestiging en ſtaving van mijne ondervindingen en gedagten, zo weinig beroemde waarborgen te berde gebragt, en de vrijheid genomen heb, bij veele aanhalingen enkel des ſchrijvers naam te melden, zonder de plaatzen nauwkeurig optegeven. Doch ik moet alleen bekennen, dat ik er nooit eene verdienste in geſteld heb, een geheel leger van ſchrijvers tot getuigen te roepen. Eene talrijke boekerij, en de vaardigheid bezittende, om de bladwijzers door te bladen, en een paar honderd verhandelingen door te lezen, kan dit juist zo veel hoofdbrekens niet kosten. Om dezelfde reden en om tijd te ſparen, heb ik mij gewend, om alleenlijk den inhoud der ondervindingen en waarnemingen van anderen, die mij, onder het lezen, als merkwaardig of leerzaam voorkwamen, nevens de naamen der ſchrijvers, kortlijk aantetekenen. Dezelven weer op te zoeken, zou mij te veel nuttelooze moeite veroorzaken. De plaatzen, welken ik uit de werken van HIPPOKRATES aangehaald heb, dienden elken Geneesheer buiten dien zo bekend te zijn, dat het overtollig zou zijn, het hoofdſtuk en de bladzijden nauwkeurig aan

te tonen. Hier en daar haal ik gevallen van ziekten aan. Een grooter getal van dezelven zou op die wijze de aandagt der lezers aftrekken. Ik heb om die reden de meesten agter aan gevoegd, en er mij in het werk bij gelegenheid op beroepen.

EERSTE HOOFDSTUK.

Van de verſtoppingen der ingewanden van den buik of de Infarctus in het gemeen, en van de verſtoppende of infarcerende ſtoffen in het bijzonder.

Door de verſtopping van de ingewanden des buiks, of de *Infarctus*, verſta ik den tegennatuurlijken toeſtand der bloed-aderen, inzonderheid der poort-ader, gelijk ook der vaten van de lijfmoeder, wanneer dezelven hier en daar door een traag omlopend, eindelijk ſtilſtaand, ſtollend, kwalijk vermengd, op verſchillende wijzen bedorven, van zijne vloeibaarheid beroofd, dik, taai, polijpagtig en verhard bloed vervuld, opgepropt en uitgezet worden; of, wanneer het verdikt *ſerum* (weivogt) in dezelven, in de klieren, in het celleweefzel en in de eerſte wegen zig verzamelt, aldaar verrot, verdroogt en op verſchillende wijzen bederft. En men ſchrijft het aan de volgende oorzaaken toe, dat de *Infarctus* haaren zetel meestendeels in de poortader, dienvolgens in de vaten der milt, lever, maag en van het darmſcheel e. z. v. nemen: wijl namelijk de bloed-aderen in het algemeen ſlap-

per en minder werkzaam zijn in de beweging en vermenging van het bloed; wijl der poortader in het bijzonder de onderſteuning der klapvliezen en nabij liggende ſpieren ontbreekt; wijl zij van de werking van het hart verre afgelegen zijn, en minder kragt hebben dan de ſlagaderen, en niettemin het werk van deze laatſten ten deele moeten verrigten; wijl zij het eerst aan al de wanorders, die in de eerſte wegen komen, bloot geſteld zijn; maar voornaamlijk, wijl derzelver vetter en uit dien hoofde traager, en oogenſchijnlijk dikker bloed bezwaarlijk voordſtroomt, en dikwijls regt om hoog moet klimmen, dienvolgens tot het ſtremmen en ſtollen meer genegen is, dan het overige bloed. Deeze geneigdheid tot ſtilſtaan, en aanvanglijk in de uiterſte takken der aderen te ſtremmen, blijkt reeds in deszelfs natuurlijken gezonden ſtaat, doordien het op dén grooten omweg naar de poortader aan ontelbaare afſcheidingen en ontlastingen bloot geſteld is. Hierdoor verliest het veel van zijne dunne, vloeibaare, geestagtige, vlugtige en werkzaame beſtaandeelen.

Ik heb de verſtoppende ontaartingen des bloeds van zo verſchillende hoedanigheid in den afgang waargenomen, dat ik dezelve gevoeglijk in de volgende hoofdſoorten, en dezen in verſcheiden bijzondere ſoorten zou kunnen verdelen.

De *eerſte ſoort* van *Infarctus* bevat dezulken, waar aan de bloedkoek of de vaster, aardagtige, zwaare, olieägtige, brandbaare, meer zamenhangende, zwartagtige beſtaandeelen des bloeds het grootſte deel hebben.

De *eerſte bijzondere ſoort* van dezelve is een verdikt, geronnen of geſtolt, ſchoon nogmals bloed zonder reuk.

De *tweede*, een onoplosbaar, vast zamenhangend, vezelagtig, vliezig, vleeschagtig bloed, het welk in de gedaante van roode of zwartagtige, het zij langwerpige en ronde polijpen, of kleine en groote wanſtaltige vleeschgewasſen, afgaat.

De *derde* vertoont zig als een niet zamenhangend, en verdroogd bloed, in de gedaante van zwartbruin koffijzetzel, of van een zwarte ſtof, die aanſtonds op den grond zakt, als men er veel water op heeft gegoten.

De *vierde* vertoont zig als een ſmeeriger, kleverige, vette, deels taaie, pekagtige, zwarte donkerbruine, droesſem of heffe van het bloed, veeltijds in het geelgroene of blaauwagtige vallende, welke dan uitziet als vlierſap, dan als groene zeep, dan als teer, en dan weer als dik geworden wagenſmeer.

De *vijfde* vertoont dergelijke ronde, deels weeke, deels ſteenagtige zelfſtandigheden, naar ſchaapen of geitenkeutels gelijkende.

De *tweede ſoort* van *Infarctus* beſtaat grootſtendeels uit het bloedwater, of het weivogt met de lympha vermengd, hetwelk ik de vrijheid neem, alsdan met den naam *Pituita* te beſtempelen, wanneer deszelfs nu tot verder gebruik onnutte deelen, die men als den heffe van het bloedwater kan beſchouwen, na gebrekkige affcheiding en uitwerping, zig opgehoopt hebben, en wanneer in het algemeen de weeke, vloeibaare, zeepagtige en

voedende natuur van het weivogt zeer ontaart, of wanneer het meer of min verdikt, ſmeerig, taai, onzuiver, ſcherp, en, buiten den omloop gebragt, nog meer bedorven is.

De *eerſte bijzondere ſoort* daar van is een klomp even als gelei drillende, en naar eijerwit of vogellijm, of naar kastenmakerslijm, die in water geweekt is, gelijkende, en welke meer of minder doorſchijnende en wit, taai, ſlibberig, glibberig, als mede veerkragtig, voordrollende is, veeltijds geen reuk heeft, en zig ten deele als lange draaden laat trekken, of als haspelen.

De *tweede* eene minder zamenhangende ſmeerige, meer ſtinkende zelfſtandigheid, naar weeke kaas, etter, of potaarde met water geweekt, gelijkende, welke zig zelden als een dunne, ſchuimende, gistende en krengagtige hef, doch dikwijls als eene ſtijve pap vertoont.

De *derde* vertoont zig als een voordbrengzel van gruttemeel of asch.

De *vierde* vertoont zig als eene meer zamenhangende vuiligheid, welke, als taaije, rekbaare en dikwijls nauwlijks ſcheidbaare, zenuwagtige proppen, als eene zelfſtandigheid naar geſneden kalfsdarmſcheel en long gelijkende, als vezelen, dunne draaden, die men voor haairen aanziet, als kleine blaasjes, korrels, vlokken, brokken, of als winſtaltige, menigmaal met blaasjes doorweven klompen ter dikte van een vuist, of als lappen, of dikke en dunne, nu en dan half doorſchijnende vellen afgaat, welke deels laagswijze op elkander gekleefd, en deels in lange hole rolletjes,

of tamelijk wijde zakken naar darmen gelijkende, of kraakbeenige buizen, naar ganzen gorgels gelijkende, gerond zijn, of minder vaste en taaije, in de gedaante van kikvorfchen zaad, flangeneijeren, of van den eijerftok der hoenderen, of als eene lange reeks van aan elkander hangende, groote en kleine, met etter- honig- brij- of fpekagtige ftof, of met verrot bloed gevulde bollen of blaazen van verfchillende verwe uitgeworpen word (*c*).

(*c*) De arme toveres, die onlangs in Sevilien om het eijerleggen verbrand werd, heeft denkelijk het ongeluk gehad, dergelijke gewasfen in de gedaante van eijeren kwijt te raken, fchoon deze verfchijnzels zo zeldzaam niet zijn. Onder anderen fpreekt BONET (*Sepulchret. p.* 866.) van een geval, dat een groote fchotel vol van zulke aan elkander hangende blaazen, welken eene brijagtige ftoffe in zig bevatten, en van dewelken zommigen zo groot als duiveneijeren waren, van onder gelost was. Ik heb dezelven verfcheiden maalen, ook enkelden, en van eene ongemeene grootte, tot verbazing van den verfchrikten lijder, met den afgang zien losfen. En onlangs heeft de heer Doctor MÜLLER, een zeer waardig navolger van den uitmuntenden jongen Geneesheer van dien naam, die voor eenigen tijd overleden is, en wiens nagedagtenis bij mij en veele honderden altoos in waarde zal gehouden worden, aan eene Weduwe, die zeer galrijk was, zulk eenen eijvormigen, flijmigen klomp, welke de grootte van een kindshoofd had, en uit dien hoofde, in het afgaan, eene pijn veroorzaakte, welke die der barensweën verre overtrof, door middel van onze geneeswijze, gelukkig naar onder afgedreven. De heer Doctor WOELTGE (*Obferv. med. fafciculum*) bewaart 528 dergelijke blaazen in brandewijn, welken deels naar

De *vijfde* is eene verharde en als gom, of gipsagtige klompen ontaarte weiägtige zelfſtandigheid, die zig in de gedaante van gruis of wanſtaltige ſteentjes vertoont.

Van de *Infarctus* der lijfmoeder, die zig zo wel in haare vaten vastzetten, als in derzelver holligheid onthouden, en aan de wanden nu meer, dan minder, of wel in het geheel niet meer vast zitten, zag ik de volgende ſoorten ontlasten. 1. Den boven beſchreven, deels zwartgeelagtigen bloedhef. 2. Een ſlijmagtig zetzel, hetwelk dikwijls

gelei gelijken en doorſchijnende, deels vast zijn. Een man loosde dezelven, bij wien veelerlei ongemakken der lever en ſpooren van wormen plaats hadden. Eene zwoer boven het regter heupbeen uit, en daar op volgde eene verbazende menigte taaije ſtof, van dezelfde ſoort, als de blaazen waren, en eindelijk natuurlijke afgaang. En op die wijze werd, volgens BARTHOLIN (*Centur. IV. Epiſt.* 87.) een koopman van de geelzugt en de koorts, die hem met de tering dreigden, en, volgens mijne eigen ondervinding, een heer die eene metaalſmelterij had, van eene hardnekkige derdendaagſche koorts genezen, na dat beiden, en den laatſten door het gebruik der klijſteeren en van de bittere wateren van Seidſchütz, eene menigte aan elkander hangende blaazen afgedreven waren. Eene vrouw van zestig jaaren werd van haare afwisſelende koorts, die meestendeels dagelijks tegen den nagt kwam, niet eerder genezen, dan na dat zij allengs eene ſterke ontlasting van dien aart, en van wezenlijke ſteentjes van verſchillenden vorm, waarvan ik er nog eenigen bewaar, door middel van eene dergelijke geneeswijze, gehad had. — Wat zou de koortsbast in zulke gevallen uitgewerkt hebben?

zagt, veeltijds ſcherp en van veelerlei verwen, als mede met gipsagtige brokjes gemengd was, en in de gedaante van witten vloed afging. 3. Allerlei vleeschagtige, of zulke gewaſen, die uit eene vezelagtige, vliezige of polijpagtige zelfſtandigheid zamengeſteld, en in getal en grootte en lijvigheid zo verſchillende waren, dat men ze nu enkeld, dan in grooter menigte, en tot de zwaarte van een pond, dan zo taai als leder, of knoestagtig en kraakbeenagtig, dan weeker, veeltijds uit dunne vliezen gevormd, en met blaasjes bezet of doorweven vond. De eerſte en tweede ſoort bevatten de vaten, maar de anderen hebben haar verblijf in de holligheid der lijfmoeder.

Men vind de eerſte ſoort van *Infarctus* in de ſchriften der ouden, inzonderheid van HIPPOKRATES, onder den naam *Melæna* of *morbus niger*, en de tweede ſoort onder den naam van *Pituita*, doch deels zeer onbepaald, beſchreven.

De *eerſte bijzondere ſoort* ontſtaat gemeenlijk na eene kortelings geſtelpte bloedſtorting, en komt volkomen overeen met de geſteldheid des bloeds, hetwelk bij het bloeden uit den neus of het bloedſpuwen doorgeſlikten naderhand uitgeworpen word. Maar het zelve kan ook in de vaten eenigzins geſtold, en eerst in de holte der maag en darmen geronnen zijn. Want de tegennatuurlijke ſtaat zelfs, wanneer het bloed, hetwelk nog zuiver is, in de verzwakte poortader bezwaarlijk begint omtelopen, of in deszelfs voordgang traag te worden, en dezelven uittezetten, verdient reeds den naam *Infarctus*, voornaamlijk, als het te voren dik, taai,

kwalijk gemengd, en onzuiver was. Maar als het vloeibaare er van afgefcheiden, en er veel olieagtige galftof bij gemengd is, kan men het, met de ouden, *fuccus melancholicus*, of *humor atrabilarius* noemen.

De *tweede bijzondere foort* zou zekerlijk deze taaije vastigheid niet bekomen hebben, indien het weivogt, waarvan men weet, dat het ook door de kunst in vliezen en polijpen kan veränderd worden, met een gedeelte van deszelfs beftaandeelen uitmaakte. Ook kunnen tot derzelver veroorzaking, behalven het zeer taaije en vaste, mogelijk meer ijzer bevattend bloed, wel het meest toebrengen, eene harde gefteldheid der vaste deelen, een heet, droog temperament, fterke en menigvuldige krampagtige zamentrekkingen, en hevigwerkende oorzaaken, als uitwendig geleden geweld, verkoudingen van het verhitte lichaam, door een koud bad of eenen kouden dronk, of door fchrik en verkouding tegelijk, insgelijks door lang aanhoudende flaauwten. Zij zijn het allermoeilijkst om te overwinnen, en verwekken, onder derzelver ontlasting, de hevigfte toevallen, gelijk men gemaklijk kan befluiten uit de naauwe openingen der vaten, die zij bij derzelver doorgang geweldig en met veel pijn moeten uitzetten. Doch zij verbergen gemeenlijk haare tegenwoordigheid en zitplaats door toevallen, die dikwijls vreeslijk zijn, maar zig in de afgelegen deelen vertonen. Ik zag de langwerpige en rondgevormde ter grootte van jonge en volwasfen regenwormen, dikwijls meer dan eene halve elle lang, en ter dikte van eenen

kleinen vinger of duim, afgaan. De wanſtaltige klompen hadden de grootte van eene kaſtanie tot die van twee vuisten, en woogen van een lood tot eenige ponden. Zommigen van dezelven ſchenen bewerktuigde gewasſen te zijn. Zij waren met bloedvaten doormengd, als ook met blaazen doorweven, en als met klieren bezet. Het is zeker, dat de eerſten in de vaten gevormd worden, wijl zij, tot op de kleine takken zelfs, die er menigmaal aanzitten, volkomen afdrukzels daarvan zijn, en aldaar ook na den dood gevonden worden. Daar tegen is het ten hoogſten waarſchijnlijk, dat de groote wanſtaltige klompen of gewasſen eerst in de holte der darmen, door de aldaar vergaderde kleiner polijpen zamen gelijmd, en eindelijk tot zulk eene verbazende grootte aangegroeid zijn, dat zij, volgens de waarneming van den heer Dr. CLOSSIUS, in het afgaan den aars beledigen. Want het is onmogelijk, dat de aders gewasſen van zulk eenen omtrek, zonder te bersten, kunnen doorlaten, ſchoon zij zig allengs in wijde zakken laten uittrekken. Men kan dit in de blinde aambeijen gewaar worden.

De *derde bijzondere ſoort* ſchijnt meestendeels uit de aardagtige en brandbaare deelen van het bloed te beſtaan, waar van de kleverige lijm door inwendige rottende gistingen verteerd, en de vogtigheid door inwendige hitte vervlogen is. Waarſchijnlijk doelden de ouden op deze drooge hoedanigheid van het bloed, als zij gewag maken van die, welke, *per aduſtionem vel incinerationem* ontſtond.

De *vierde bijzondere ſoort*, welke na de *Pituita* het

het meest voorkomt, is, volgens haar eigen aart, zeer van elkander, en van de eerſte bijzondere ſoort hier in onderſcheiden, dat bij dezelve meer olieagtige galſtof, veeltijds wezenlijke gal en verdikt weivogt ſchijnt gemengd te wezen, (welke ſlijmige gelei gemeenlijk tot een voerzel van deze zwarte ſtof dient;) en dat zij onzuiverer en boosaartiger is. Doch, men vind ook, dat deze ſoort zagt, zonder merklijken reuk en ſcherpte, en zonder hevige toevallen afgaat. Maar meestendeels is zij ſcherp, ook wel bijtend en verrot; zomtijds zuur, of verrot en zuur te gelijk. Deze verſchillende hoedanigheid hangt van veelerlei omſtandigheden af. Het komt er bij voorbeeld veel op aan, of deze bloedhef kort na deszelfs overgang in de holligheid der maag en darmen uitgeworpen is; dan of dezelve hier, daar hij zig allengs verzameld heeft, na lang toevens, door eene kwaade vermenging met bedorven, ſcherpe gal, met zuure of rotagtige overblijfzels der ſpijs, en door rottende oplosſende gisting, waaraan dezelve hier meer bloot geſteld is, eene groote verandering ondergaan heeft; dan of het bloed, voor dat het ſtolde, eene neiging tot gisting, ontaarting en verrotting gehad heeft; dan of het beſmet is geweest met eenige ſcherpte, van welken aart die ook mag wezen, ſcorbut, venus-ziekte, jigt, ſchurft e. z. v.; dan of de ontlastingen door de piswegen, de huid e. z. v. bij zulk onzuiver bloed, in wanorder geraakt zijn; dan of hetzelve lang bij zijn warm vogtig verblijf buiten beweging en vermenging gebragt is, en in welke vaten het geſtold is; (want het is

zeer waarſchijnlijk, dat het in zijnen omloop geſtremde bloed, bij voorbeeld in de milt, en ſpeenaderen, daar het veel ligter door de verrotte, loogagtige uitwaasſeming van den drek aangedaan word, eene andere ſoort van bederf bekomt, dan in de vaten der overige ingewanden;) dan of deszelfs kwaade hoedanigheid door menigerlei bijkomende omſtandigheden, door prikkeling der zenuwen, gemoedsbewegingen, verhittingen, buitenſporigheden, in de lugt heerſchende beſmetting, wormen, heete koortzen e. z. v. verergerd, en daar door tevens in beweging gebragt is. Verſcheiden laater ſchrijvers geven aan deze ſoort van *Infarctus* zonder onderſcheid den naam van *zwarte gal*. Doch GALENUS betoogt uit de ſchriften van HIPPOKRATES, dat alle zwarte afgang voor geen *atra bilis* (zwarte gal) moet gehouden worden. De ouden beſchouwden het bloed als een mengzel of zamenſtelling van ſlijm, gal, eigenlijk bloed, en een zwartgallig vogt, welke vier verſchillende beſtaandeelen men na derzelver ſcheiding duidelijk, waarnam. Zij hielden het zwartgallige vogt, waar door zij waarſchijnlijk het verdikte, taaije gedeelte der gal verſtonden, voor de ſtoffe der zwarte gal, waarin zij overging, wanneer zij zulk eenen trap van bederf gekregen had, dat zij als een zuur, bijtend, al-mede rot vergift, de vaten doorknaagde, en den dood veroorzaakte. Volgens mijne menigvuldige waarnemingen kan de zagtſte bloedhef, waarvan de gal het geringſte gedeelte uitmaakt, eindelijk de dodelijke hoedanigheden der zwarte gal aannemen, wanneer hij door de boven

beſchreven omſtandigheden boosaartig gemaakt word. Doch er zijn ook verſcheiden oorzaken, welke ik hier onder zal opgeven, waar door eene ongewoone menigte van olieägtige galſtof in het bloed geteeld word, die zig met deszelfs weivogt of *cruor* kan vermengen, en het zelve garstig en ſcherp maken, of de wezenlijke gal kan ook in grootere hoeveelheid de *Infarctus* in de darmen verzellen, daar zij dan aan veel erger veranderingen bloot geſteld is. Dus kunnen onder deze ſoort van *Infarctus* ook zulken zijn, waarin de verdikte gal het voornaamſte beſtaandeel uitmaakt, welken te regt den naam van zwarte gal verdienen, wanneer zij, volgens derzelver bijzondere neiging, rotägtig en doorknagend worden. De groenagtige, donkergeele vlakken, welken in het linnen, dat van de zwarte gal vuil geworden was, na het waſſchen, overbleven, overtuigden mij, dat het gevoelen der ouden van de beſtaandeelen der zwarte gal niet altijd ongegrond is. Maar desniettegenſtaande zal het zelden plaats hebben, dat dezelve enkel uit haare eigen ſtoffe, zonder bijgemengde *pituita* e. z. v. voordgebragt word. Want het ſtrembaare en van vloeibaarheid ontbloote gedeelte der gal ſchijnt gering te zijn in vergelijking van de menigte der zwartgallig ſchijnende ſtof, die dikwijls tot verſcheiden maaten word afgedreven; dezelfde oorzaaken, die de gal verdikken, werken ook meestendeels op het weivogt, het welk dan met de gal altijd eene gemeene zaak maakt.

Ten einde alle misvatting voor te komen, zal ik in het vervolg de gemelde ſmeerige ſoort van *In-*

fartus zwarte gal noemen, het zij dezelve meer ofminder galagtig, goed of kwaadaartig is. In dezer voegen kan men de theorie der ouden het best met die der laateren vergelijken. Doch ik verſchil hierin van het gevoelen der ouden, wanneer ik geloof, dat het zuur geen wezenlijke eigenſchap der zwarte gal, maar toevallig is, en dat zij weinig tot de dodelijkheid van dezelve doet. Ik werd hiervan overtuigd, toen ik zag, dat bij het bloed braaken in het eerst ſterk zuurriekend bloed, met nog niet verteerde ſpijzen vermengd, doch naderhand, toen de maag door veel drinken uitgeſpoeld was, de zwarte gal, zonder merklijke zuuren, maar wel met verrotten ſtank, uitgebraakt werd; dat gezonde menſchen, voornaamlijk wijndrinkers, langen tijd een zuur zonder hinder bij zig houden, het welk, onder het uitbraken, het verhemelte en de neusgaten ſcherp prikkelt, en de tanden ſtomp maakt, met aarde opbruischt en de metaalen aantast, zonder de geringſte gevolgen natelaten; en dat, gelijk ik dikwijls opgemerkt heb, de kwaadaartige zwarte gal, die veeltijds dodelijk was, vrij van zuur geweest is. Maar men heeft eerst eene kwaader werking van het tegennatuurlijk menigvuldig zuur te verwagten, wanneer zij door bijgemengde kwaadvogtige ſcherpte, door garstigprikkelende, of gistende ſtoffen ſcherp gemaakt zijnde, met de taaije en menigmaal ſcherpe, waterbloedige *pituita*, welke haar gunstig is, zamengezet word, en wanneer zij, met rotte, loogagtige vuiligheid, ſterke gistingen veroorzaakt. En dat zelfs het bloed, hetwelk nog in de vaten

is, en deszelfs aldaar ſtremmende hef, tegennatuurlijk zuur kunnen worden, is ten minsten zeer waarſchijnlijk, maar het zal in de vaten nooit den trap van zuur bereiken, dien het in de darmbuis zou verkrijgen.

De *vijfde bijzondere ſoort* tel ik mede onder de *Infarctus*, wijl ik dikwijls beſpeurd heb, dat zij door en door uit taai, verhard en meest ſtinkend bloed beſtonden, of dat derzelver binnenſte drek, veeltijds ook wel eene gipsagtige ſtof, doch de korst, als het grootſte gedeelte uitmakende, bloedhef was, of dat alleenlijk het buitenſte drekagtig, en het overige gedeelte zwartgallig was.

De *tweede ſoort*, welke ik boven, onder den naam *Pituita*, beſchreven heb, en die, uit hoofde der gedurige werking der natuur tot uitdrijving van het kwaade, meestendeels in het gedarmte overgaat, zig daar tot eene verbazende menigte verzamelt, en allerlei gedaanten aanneemt, of zig ten deele in de bloedvaten, de klieren en in het celleweefzel vergadert, ſtremt, en eindelijk tot knoestagtige en ſteenagtige verhardingen word; deze tweede ſoort is mij, ſchoon niet zelden met zwarte gal verzeld, menigvuldiger reizen voorgekomen dan de eerſte. Zedert dat ik meer op dezelve gelet, en de geneeswijze daar naar ingerigt heb, beſpeur ik ze dagelijks. En niet alleen ik: maar ook andere deskundige Geneesheeren, die zig door de roode wangen en geringe onpaslijkheid der lijders niet lieten verblinden, door de vrugtloosſchijnende werking der gepaste middelen in de eerſte vier weeken den moed niet opgaven, om ze

los

los te maken en uittedrijven, en bij het aanhoudend gebruik ſtandvastig bleven, ſchoon de lijders meenden genezen te zijn, beſpeurden ze, tot hunne verbaasdheid, even zo dikwijls en menigvuldig. Tot hunne blijdſchap overtuigd zijnde, riepen zij mij als dan toe: wij hebben gezien, het geen wij niet konden geloven, en gevonden, het geen wij niet verwagt hadden! Ik vermaan derhalven met het grootſte regt alle Geneesheeren, welken de welvaart hunner lijders ter harte gaat, de grondſtelling van HIPPOKRATES altijd in gedagte te houden, dat de ziekten voornaamlijk uit ſlijm en gal ontſtaan, en in elk dubbelzinnig geval hunne aandagt op deze verborgen oorzaak der ziekten te vestigen, welke, gelijk wij reeds gezegd hebben, dikwijls zeer bedektlijk, ontelbare onheilen baart; van dewelken men niemand, hoe gezond hij op het oog ſchijne te zijn, kan vrijſpreken, en van welker tegenwoordigheid men zig bij de meeste hypochondristen, na het gebruiken van gepaste middelen, klaarblijklijk kan overtuigen. Doch men moet zig niet verlegen maken, wanneer men bij het openen der lijken zo zelden en zo weinige ſpooren, uitgezonderd de knoestagtige en verſteende verhardingen, van dit ſlijmagtig zetzel vind. Want de groote veranderingen, die voor en onder het ſterven voorvallen, hebben eenen veel ſterkeren indruk daarop, dan op den taaijen en verdroogden bloedkoek. En hoe veel gemaklijker kan hetzelve niet door de inwendige gisting in beweging gebragt, door de verrotting opgelost, door de koortsagtige trillingen en ſtuipagtige ontroeringen los gemaakt, en

door den ſtoelgang, door de pis en door de kleverige zweet uitgeworpen, en deels door de openingen der vaten op de oppervlakten der ingewanwanden, die men als dan met eene ſoort van deeg bedekt vind, uitgedreven worden?

De *eerſte bijzondere ſoort* van deze is die, aan welke de ouden den naam *pituita vitrea* gegeven hebben. Zij ſchijnt meestendeels uit de geleiägtige zelfſtandigheid van het weivogt te beſtaan, en is uit dien hoofde meer tot zuur worden, dan tot verrotting geneigd. Doch, wanneer zij een rotagtig, ſcherp bederf aanneemt, heeft men er het ergſte van te wagten. En als er zelfs een zuur, of eenige andere bijtende vuiligheid mede vermengd is, kunnen dezen zeer bezwaarlijk, en niet eerder uitgeroeid worden, dan na dat deze ſlijm, dit *acre viſcidum*, geheel uitgedreven is. Het zelfde heeft ten aanzien van de meeste overige bijzondere ſoorten plaats. Daarenboven beſchermt zij de darmen derwijze tegen de prikkeling der geneesmiddelen, dat zij altijd voor onoverwinnelijk gehouden is, en zonder klijſteeren bezwaarlijk tot eene weeke ſtof kan gebragt worden.

De *tweede bijzondere ſoort* is een verdikt weivogt, het welk waarſchijnlijk zijn oorſprong van de taaije overblijfzels des ſpeekzels, van het alvleeschſap en van de chijl, alsmede van de gal genomen heeft, en het welk ten deele door de gisting eenige ſcheiding van de vereenigde deelen ondergaan heeft. Wanneer de ſlijmige deelen van het weivogt, dat buiten beweging gebragt en zeer veranderd is, neergeploft worden, neemen zij de

gedaante van eene etteragtige ſtof aan, welke, na derzelver ontlasting door den ſtoelgang, pisweg, of de long, zelden van de eigenlijke etter kan onderſcheiden worden. Zij liet zig, gelijk ik dikwijls waargenomen heb, volkomen en zonder ſlijmige vezelen natelaten, met water vermengen, hetwelk daar door evenrediglijk wit geverfd werd; ontvlamde en ſtonk, als men ze op een kool vuur wierp; zij had eenen etteragtigen reuk, welke den kenneren bekend is, doch dikwijls ook eenen reuk als die van een verrot lichaam, zij had dezelfde koleur en zwaarte, en uit de long geloosd wordende, dikwijls dezelfde minder zamenhangende rondagtige gedaante. Daarenboven zijn de ſcheikundige proeven, die men er mede gedaan heeft, bij voorbeeld met bergſtoflijke zuuren, op dezelfde wijze uitgevallen, als met de etter, die vernielde vaste deelen bevat. Maar, wanneer dit voordbrengzel, uit hoofde der verrotting, ſterk aan het gisten begint te raken, verandert het in den kwaadaartigſten hef, waarvan een gering gedeelte derwijze opzwelt, dat het bruiſchende in eenen grooten pot ſchielijk overloopt, en altijd met gevaarlijke toevallen, ten minsten met een dikwijls tot berstens toe uitzettend meteorismus verzeld iś. Zij is bij de tweede ſoort hetzelfde, wat de kwaadaartige zwarte gal der eerſte ſoort is. Het zagte, ſtijve deeg komt misſchien van het meergepakte weivogt, en het darmklieren-ſlijm, hetwelk de verrotting weêrſtaat en er in menigte bij gemengd is; of heeft zijne vastere zelfſtandigheid bekomen door de vereeniging met aardagtige, opſlor-

pende middelen, of van overblijfzels van drooge, ſlijmige ſpijzen, van meel, peulvrugten, harde kaas, kaſtaniën, e. z. v.

De wijze van ontſtaan der *derde bijzondere ſoort* kan men uit de wijze van ontſtaan der derde bijzondere ſoort van de eerſte hoofdſoort ophelderen. Toen ik het ſlijmagtig en ook zwartgalagtig zetzel, tamelijk dik met een aschagtig ſtof beſtrooid, eenige reizen zag afgaan, gaf zulks mij aanleiding om te denken, of niet misſchien de ouden eene dergelijke zeldzaame verſchijning hadden waargenomen, en eigenlijk deeze graauwe ſlib *cineres* genoemd hebben?

De *vierde bijzondere ſoort* ontſtaat waarſchijnlijk uit de eerſte, wanneer zij meer lijmagtige deelen van het bloed bevat, en ſterker uitgewaasſemd is, en wanneer zij, gelijk de ſchaapekeutels in de krampagtig zamengetrokken, drooge darmen ſterker geperst, of door de aanhoudende wormswijze beweging ſteeds in derzelver cellen digter in elkander gerold word. Ik heb de vliezige lellen en vellen meestendeels eerst tegen het einde van langdurige genezingen in den afgang ontdekt; de heer CLOSSIUS vond ze eerst na het gebruik van zeven of agt honderd viſceraalklijſteeren. Hoe erg moet de toeſtand der darmen niet wezen, wanneer zij met zulk eene ondoordringlijke en ſterke huid bekleed zijn. Ik ontdekte in de zelfſtandigheid der vellen en vliezen dikwijls knobbels, welken, geopend wordende, eene zwarte brij, of eene verdikte vuiligheid bevatten. De ervaren heer Dr. EHRMANN, te Frankfort, bewaart verſcheiden kraak-

beenägtige, tamelijk wijde buisjes of pijpjes in brandewijn, welken eene vrouw, die met opstijgingen gekweld was, tot haarer herstelling, door den stoelgang loosde. Jammer is het maar, dat zij in den brandewijn te zeer zamen rimpelen. In de *Acta N. Cur. Vol.* V. *p.* 483. word ook een geval verhaald van het lozen van zulke kraakbeenagtige buisjes, waardoor eene hypochondrie in den grond genezen werd. Menigmaal heb ik de gelei naar kikvorschenzaad gelijkende, met het glasslijm vermengd, en zelden zonder wormen gevonden; doch die zig meestendeels zeer laat, en eerst na ontelbaare ontlastingen vertoonde. Zomtijds heb ik de oppervlakte dier blaazen met bloedvaten bezet gevonden. Zij scheenen bewerktuigde lichaamen te zijn.

De *vierde bijzondere soort* word denklijk meestendeels veroorzaakt door de gebrekkige gesteldheid der werktuigen, welken de natuur bestemd heeft tot afscheiding der vogten, welken eene steenagtige zelfstandigheid bevatten, als: de nieren, de lever, en, volgens den beroemden PLATNER (*), het dikke gedarmte; ook zou het gebruik van het zogenoemde harde water, en verscheiden andere oorzaaken er veel aanleiding toe kunnen geven. Onder deze dierlijke mineraalen, welken ik dikwijls gelegenheid heb gehad te onderzoeken, en van dewelken de lijders nog geheele doosjes vol, als zo veele zege-

(*) Zie A. von HARN *Heilungsmethode, aus dem Lateinischen; mit einigen Aufsätzen begleitet von* D. E. PLATNER *2ter B. Leipz.* 1780.

tekens, bewaren, heb ik zeer weinige ſteenen gevonden, die van eenen galägtigen, op het water drijvenden, brandbaaren aart waren. Ik vond de gedaante van zommigen veel zeldzaamer; doch werd eenige reizen van deze wonderbaare vertoning overtuigd. Ik bezit indedaad eene kleine verzameling van verſcheiden ſoorten. Zommigen van dezelven zou men onder de klaſſe der roggen en druipſteenen kunnen plaatzen, anderen waren vierkant of kegelvormig, anderen geleken naar ſpitze wiggen, of doornen met eenen breeden baſis en gebogen punten, welker ontlasting door den aars egter zo pijnlijk niet was, als men zig wel zou verbeelden; anderen ſcheenen tot mos en bloemen gegroeid te zijn. Ik wil gaarn bekennen, dat ik te onkundig ben, om deze vormende werking der natuur te verklaren. De ouden mogen dezelve door hunnen Archeus verklaren. Ik kan mij ook niet herinneren, bij eenige ſchrijvers iets van dergelijke, in het menschlijk lichaam zo regelmatig gevormde ſteentjes, die, na een nauwkeurig onderzoek, niet blootlijk overkorst waren, gevonden te hebben, daar ik nogthans eene menigte van waarnemingen heb gevonden van de lozing van onregelmatig gevormde ſteenen. Onder veele anderen maken de *Acta Natur. curioſ. Vol. III. obſerv.* 82. gewag van eene hypochondrie, welke, na eene ontlasting van eene menigte ſteenen door den aars, welke met groote benauwdheden verzeld ging, genezen werd. Ook ſpreken dezelven, *Vol.* II. p. 286. van eene genezing van eene hevige buikpijn, welke, na de lozing van eenen langwer-

pigen ſteen ter zwaarte van anderhalf lood, door denzelfden weg, volgde. Bonet, *ſepulchret. p.* 901. ſpreekt ook van eene langdurige kolijk, welke hij, na de ontlasting van 233 vaste ſteentjes, genezen heeft. Het verwondert mij ondertusſchen, dat men te vooren niet op de gedagten gekomen is, om aan dezen menschlijken Bezoar even zo veel, of nog meer wonderkragten toeteſchrijven, dan aan den dierlijken.

Indien ik een liefhebber was van ſpitsvindigheden, zou ik van de *Infarctus*, die ik waargenomen heb, nog veelerlei ſoorten kunnen opgeven. De volgenden verdienen ondertusſchen nog aangemerkt te worden. 1. Eene zagte, meest reuklooze, ſlegts ſlijmige brij, die zig veeltijds in draaden laat trekken. Deeze ſlijm, welker heilzaame afſcheiding bij gezonde menſchen door de klieren der eerſte wegen geſchied, is zo wel een voordbrengzel van het bloed, als de pituita, vergadert zig even zo wel in de verzwakte ſlijmbuisjes der eerſte wegen, en word daar nogthans veel zeldzaamer tegennatuurlijk menigvuldig door prikkeling en krampen afgeſcheiden, en tot eene ziekteſtof geſchikt. Ik tel derhalven de ſlijm insgelijks onder de *Infarctus*. Zij is egter van de pituita, welke meer olieagtige, zoute deelen bevat, onderſcheiden, door dat zij ſchielijker uitdroogt; zig in het water moeilijker laat oplosſen; daarin op den grond zinkt, wanneer de lugt, die er mede vereenigd is, vervlogen is; in heet water traager ſtremt; volgens de *Comm. Petrop. Vol.* 14. *p.* 209. de verrotting jaaren lang weerſtaat, en in geen zamenhangende,

uitzettende, veerkragtige, vezelagtige gewasfen ontaart, maar na gevolgde verharding of verdroging in de lugt in eene foort van korst, of als in eene ongelijke, glinfterende, breekbaare fchurft verandert. 2) Een wonderlijk mengzel van deze klieren flijm, van de veel daarvan verfchillende flijmige zelfftandigheid, welke de daartoe geneigde fpijzen overlaten, van andere kwaade ftoffen, die er zig misfchien jaaren lang mede vermengd hebben, van verfcheiden bijzondere foorten der befchreven *Infarctus*, van dunne en dikke gal van veelerlei koleuren, van vloeibaar en geronnen bloed, van vet, dat tot ongel geworden is, van weeken en harden drek, van doode en levende wormen e. z. v.

Na dat ik ondervonden had, dat bij de roode loop vellige, polijpagtige, vleeschagtige, lijmige zelfftandigheden van onderfcheiden koleuren, naar etter en zwarte gal gelijkende, en niet altijd met eenen buitengewoonen ftank geloosd werden: dat ten tijde, dat de roode loop en buikvloed heerfchten, de *Infarctus* veel ligter in beweging te brengen en te overwinnen waren, en dat veelen door de roode loop van ziekten zijn bevrijd geworden, welken zigtbaarlijk *Infarctus* tot eene oorzaak hadden, (gelijk dus in de roode loop, welke geregeert heeft, twee broeders, de eene van de zwarte gal, en de andere van eene hardnekkige dolheid, op deze wijze, in korten tijd genezen werden;) al verder de ondervinding geleerd hebbende, dat het aanhoudend gebruik van vifceraalklijfteeren hevige buikvloeden, tot behoud der Lijders, verwekte, die van de roode loop alleenlijk onderfchei-

den waren door dat de afgang, zonder buitengewoone persſing, niet zo ſchielijk op elkander, doch in des te grooter menigte volgde, en dat zij menigmaal in een of in twee dagen ophielden: zo heb ik gedagt, of niet misſchien veele Lijders aan de roode loop, reeds voor dat zij daarvan aangetast werden, ten minsten de ſtof tot de *Infarctus* in het bloed en de darmen hadden gehad. HIPPOKRATES heeft reeds aangemerkt, dat het voor de miltzugtigen zeer gezond is, wanneer zij eenen roode loopagtigen buikvloed krijgen. Ik heb menigmaal verbaasd geſtaan, wanneer ik, niet lang na den afgang van zulke vermengde *Infarctus*, elke ſoort van de andere afgeſcheiden, ontdekte. Binnen weinige uuren zag ik beurtelings dan dit mengzel, dan witagtige pituita, dan polijpen, dan de zwarte modder, dan ſlijm, dan drek afgaan. Gemeenlijk vertoonden de ſmeerigen zig het eerst. Alsdan volgden langzaam na elkander de taaijere, deegagtige en pekagtige, polijpagtige, kraakbeenagtige en verſteende *Infarctus*. Dikwijls beſtaat de afgang uit eenerlei ſoort, doch zeldzaamer uit eenerlei bijzondere ſoort. Ik heb een paar Lijders, man en vrouw. De man loost, na een weinig onpaslijkheid, een paar maal op een jaar, gedurende agt dagen, eene zwarte teerägtige vuiligheid, en bevind zig dan weêr wél; zijne vrouw, die zedert langen tijd zukkelt, en gedurende zes jaaren eene geſtadige pijn en klopping in de linke zijde heeft gehad, vind na eene ſterke ontlasting van de witagtige *Infarctus*, welke de klijſteeren losgemaakt hebben, eene merklijke verligting. Men kan uit

de koleur en den reuk niet altijd over de geſteldheid van de uitgeworpen *Infarctus*, van haare kwaadaartigheid en zagtheid oordeelen. Zij kunnen zo wel toevallig als wezenlijk zijn, en door gisting, verrotting en bijmenging van bloed, gal, chijl, afverwende ſpijzen, geneesmiddelen, dranken, en door gemoedsbewegingen e. z. v. zeer veranderd worden. De groene koleur word gemeenlijk aan de zuur of wrang geworden gal toegeſchreven; doch dat dezelve ook aan de bedorven ſlijm kan eigen zijn, ziet men aan den groenagtigen afgang in den witten vloed, in de verkoudheid en zinkingziekte. De witägtige koleur, en andere, kan ook door eenen hoogeren trap van bederf in eene zwarte en blauwagtige veranderd worden. Bij de wijndrinkers is de ſtank van de verrotte *Infarctus* doordringende, onverdraaglijk, en gelijkt naar dien, welke bij het nederploffen der zwavellever ontſtaat.

Wijl de *Infarctus*, die den ſterkſten rotägtigen ſtank hebben, veeltijds zonder veel geweld door braaken uitgeworpen worden, terwijl integendeel de bijna reuklooze *Infarctus* bij wijlen hevige toevallen veroorzaken; wijl de kraamzuiveringen bij gezonde vrouwen dikwijls ſtinkt als een dood aas, en zij zonder gevaar eene verrotte nageboorte bij zig hebben; wijl veelen eene ten uiterſten ſtinkende lugt dag en nagt, zonder nadeel, door den neus met eene boosäartige verzwering bezet, in de long kunnen inädemen, en wijl de holligheid der dikke darmen, de plaats, alwaar de verrotting gevormd word, met eene volkomen verrotte ſlib, die den

derden trap van verrotting bekomen heeft, en met derzelver uitwaasseming, eenen geruimen tijd, zonder kwaade gevolgen, kan opgevuld zijn, en dezelve door de opslorpende vaten aan het bloed der poortader mededeelt; zo moet elke soort van verrotting niet als zo gevaarlijk beschouwd worden; daar moet zekerlijk nog iets bijkomen, het welk het lichaam met zijne verwoesting dreigt. Is dit nu zodanige gisting, als eene kwaadaartige rotkoorts veroorzaakt, die met verdoving der zenuwen en groote magteloosheid gepaard gaat? of ontstaat er eene dergelijke, of meer knagende uit de vereeniging der rotte *Infarctus* met eene tegenwoordige of bijgekomen kwaadsappigheid?

In het eerst heeft de ongemeen sterke afgang van de slijmagtige *Infarctus*, die menigmaal met de vierde bijzondere soort van de eerste hoofdsoort tevens ontlastwerden, mij dikwijls verbaasd, wanneer dezelve, binnen 24 uuren, tien tot twaalf waterpotten vol bedroeg, en door den tijd de zwaarte der Lijders bereikte, die dikwijls niets minder dan mager waren. Met één woord, de ontlastingen zijn somtijds zo onmatig, dat men het zelf moet gezien hebben, om het te kunnen geloven. Doch men overwege, dat het gedarmte bijna zevenmaal zo lang is als het lichaam; dat het met ontelbaare uitwaasemende vaatjes, klieren, en slijmvaten (*folliculi*, *cryptæ*, *sinus mucosi*), als zo veele werktuigen ter afscheiding, bezet is, welken, door den sterken toevloed uitgezet en geprikkeld, de *pituita* ook afscheiden, en dit des te menigvuldiger, hoe meer zij dit werk verrigten: dat hetzel-

ve eenen aanmerklijken voorraad kan bevatten: dat dergelijke dikwijls drooge vuiligheid, wanneer dezelve in beweging is gebragt, door gisting opzwelt, en door dranken verdund word, in den afgang eene veel grooter plaats beflaat dan te voren; dat bij flijmagtige ambeijen, verkouding en witten vloed, daar de verzamelplaats op verre na zo ruim niet is, de flijmagtige flib insgelijks in vrij groote menigte afgefcheiden word; en dat dezelve, zelfs bij gezonde menfchen, door prikkelende infpuitingen in de pisblaas, in groote menigte medegevoerd kan worden. Daarenboven word de afgang van de menigmaal jaaren lang verzamelde *Infarctus* bij veelen door eenen dagelijks vernieuwden toevloed fteeds vergoed. En dat zulke flib verfcheiden jaaren lang onbeweeglijk aan de darmen kan kleven, zullen zij, die ondervonden hebben, dat zwaare of onverteerbaare fpijzen veele maanden in de maag en darmen onbeweeglijk bleven liggen, voor dat zij bij geval of door kunst uitgeworpen werden, zeer ligt kunnen begrijpen; en dat de feybala in de roode loop, dikwijls, ontelbaabaare, natuurlijke en kunstige ontlastingen weerftaan, en daar door aanleiding geven tot wederinftortingen, die men niet anders dan door de volkomen uitdrijving van dezelven kan wegnemen. Doch zelden zullen dergelijke vreemde lichaamen het zo lang in het gedarmte uithouden, zonder er eene taaije vuiligheid te ontmoeten, in dewelke zij zig vastzetten. Zo heb ik gezien, dat een oud man, die voor eenen langduurigen hoest eene menigte van geneesmiddelen te vergeefs had gebruikt,

een braakmiddel van de gewenschte uitwerking was, waar door hij eene menigte ſlijm met een klein beentje, hetwelk hij omtrent een half jaar te voren doorgeſlikt had, overgaf.

Veele Lijders ſchijnen eene bijzondere geſteldheid te hebben tot eene aanhoudende aangroeijing van zo veele *pituita*, zo dat derzelver bron veele jaaren lang onuitputlijk is, en dat men zou geloven, dat al hun bloed enkel in zulke ſlijm moest veranderd wezen. Het zou wel kunnen zijn, dat behalven de ſcherpte en het gebrek aan veerkragt, welken de verzameling gemeenlijk begunſtigen, er nog eene kwaadſappigheid van eenen onbekenden aart, of eene tevens ſtremmende en prikkelende gistingſtof bij komt, welke, als zij eens met de vastzittende, taaije ſlib vereenigd is, zig ſteeds verder verſpreid, en niet anders dan door eene volkomen ontlasting en reiniging van derzelver zitplaatzen uitgeroeid kan worden. Voor korten tijd ſtierf er nog eene vrouw aan, welke zedert vier jaaren meer dan een half aam *pituita* was kwijt geworden. Na de ſterkſte ontlastingen, welke de visceraalklijſteeren eenigzins konden bewerken, bevond zij zig eenen langen tijd wel, en verloor niets van haaren onderbuik; doch de nieuwe aangroeijing kon niet voorgekomen worden.

De natuur ſlaat verſcheiden wegen in, om zig van dezen vijandelijken gast te ontſlaan. Dit geſchied het meest door den ſtoelgang; veel zeldzaamer door braken, door de zweetgaten der huiden door den pisweg; en allerzeldzaamſt door de long en kwijling. Dikwijls wisſelen de ontlastingen met

elkander af; menigmaal volgt ook de eene de andere te gelijk. Door de nieren, de huid en de lugtpijp ontlasten zig alleenlijk zulke ſoorten van bloedhef en *pituita*, welke zig gemaklijk laten oplosſen en met het bloed vermengen. In de eerſte ontlasting vertoont de zwarte of groenagtige pis zig menigmaal troebel, dik en met veel zetzel. In de tweede is de zweet kleverig, menigvuldig, dikwijls ſtinkende, of in de plaats van dezelve word de huid met allerlei uitſlag, puisten, zweeren, ſcorbutieke vlakken en lazerijen bezet. In de derde word eene witagtige, grauwe, geelgroene, zwartagtige, ſlijmagtige, etteragtige ſtof in groote hoeveelheid uitgeworpen, en deze is met zulke toevallen verzeld, welken van die der longtering nauwkeurig kunnen onderſcheiden worden. Bij het kritiek ſluimen, dat gemeenlijk zeer ſterk was, heb ik eenige reizen opgemerkt, dat het met dezelfde toevallen verzeld was, als de kwijling door de kwik. De adem was ſtinkend, het ſpeekzel ſcherp, en de mond van binnen gezwollen en ontſtoken. De meest gewoone voortekens der kritieke ontlastingen van boven en van onder zijn: ongeruste ſlaap, of ſlaperigheid, vlaagen van ijlhoofdigheid, of verdoving der zinnen en der leden, zwaarte of loomheid in dezelven, moeilijk ademhalen, veranderd gelaat, tusſchenpozende pols, die dikwijls in de uitzetting der ader tweemaal ſlaat, (*pulſus dicrotus*), het ſlaan der aderen, en krampagtige zamentrekkingen in den buik, kolijken, of eene pijnlijke, als ook geringe, doch lastige aandoening op eene zijde, afwisſelende zwel-

ling der handen en voeten, bloeden uit den neus, uit het regter of linker neusgat; hetwelk dan een gebrek aan de lever of aan de milt te kennen geeft, benauwdheid, welke met afwisselende, vliegende hitte en huivering, met verstijving, met verdonkering der oogen, of met vonken vóór dezelven gepaard gaat. Voor het bloedspuwen vertoont zig daarenboven eene hardnekkige verstoptheid, buitengewoone benauwdheid, maagpijn, eene beving der onderlip en neiging tot braken, en bij den buikloop, nu een aanhoudende stoelgang, waarbij de afgang van tijd tot tijd en in geringe hoeveelheid volgt, dan eene hevige persing, waarbij dezelve in menigte op eens uitgedreven word, meestendeels met lendepijnen verzeld. Voor de kritieke ontlasting door de zweet bespeurt men gemeenlijk eene benauwde ongerustheid, en eene volle slappe pols, welker slagen drie of viermaal na elkander in sterkte schijnen toetenemen (*pulsus inciduus*); voor de kritieke ontlasting door de pis, drukking of pijn in de lenden en omtrent de pisblaas, hitte in de pisbuis en moeilijke waterlozing, die onder den afgang ook plaats hebben, en dikwijls eene tusschenpozende zwakke pols.

Zommige Lijders zijn zo gelukkig, dat zij bij deze omwenteling, welke meestendeels tot hunnen welstand strekt, weinig gewaar worden, en dat onmatige ontlastingen zonder groote moeilijkheden of ongemakken geschieden; doch anderen staan aan de vreeslijkste toevallen bloot: geweldige hartkloppingen, benauwdheden, krampen, spanning, zamentrekking of uitzetting van den onderbuik,

koude en verdoving der uiterſte deelen, ongelijke en onmerkbaare polsſlagen, randknersſen, opſpringen der peezen, ontſteld gelaat, trekkingen, vallende ziekte, zinne- en ſpraakloosheid, flauwten met ingevallen oogen en een benauwd pogen tot braken, hetwelk met het overgeven van een weinig groene gal eindigt, en met eene benauwdheid verzeld is, die tot hersſenwoede overſlaat; insgelijks hoofd-, borst-, maag- en darmpijnen, die dikwijls met zulke geweldige aanvallen van koorts gepaard gaan, dat men ze voor de gevolgen van eene waare ontſteking zou kunnen houden. Het groot onderſcheid der minder of meer hevige toevallen hangt af van verſchillende omſtandigheden; voornaamlijk van de bijzondere geſteldheid des gantſchen lichaams en der verſtoppende zelfſtandigheden. Het is ligt te denken, dat zwakke, tedere, aandoenlijke, of zulke Lijders, die tot krampen ſtuiptrekkingen geneigd zijn, in zulke gelegenheid veel meer moeten lijden, en dat eene ſterke ontlasting van de ſlijmagtige ſlib flauwten kan veroorzaken; anderen, gelijk ik dikwijls heb bevonden, beſpeuren eene des te ſterkere toeneming van kragten, hoe meer dezelve ontlast word. Doch, het zal niemand verwonderen, dat ook zelfs ſterke Lijders op de hevigſte wijze aangedaan worden, wanneer groote vleeschklompen, of polijpagtige of verſteende gewasſen, of ongemeen taaije en pekagtige zelfſtandigheden met geweld doorbreken; wanneer de ontlastende ziekteſtof door allerlei zamenlopende omſtandigheden de geſteldheid der ergſte ſoort van zwarte gal aanneemt, en, hetgeen

geen er wel het meest toe doet, in eene gistende beweging gebragt word; en wanneer de vaste deelen zig tevens in eenen flegten ſtaat bevinden, en dezelven zeer verſlapt, of geſpannen en verdroogd zijn. Maar, hoe knagend en verrot dergelijke uitwerpzels, en hoe vreeslijk de kentekens ook zijn, die ze verzellen, volgt egter veel meer de genezing, dan de dood. Mijne menigvuldige ondervindingen hebben mij hiervan zo verzekerd, dat toevallen, die aan anderen dodelijk ſchijnen, mij niet ligt meer verſchrikken, in zo verre zij een gevolg van onze geneeswijze zijn, en er niets tegenſtrijdigs bijkomt, of dat er geen bijzondere ongelukkige omſtandigheden bij zweven. Onder dezen zijn de volgenden de gevaarlijkſten, wanneer de Lijders, wier kragten uitgeput zijn, ten uiterſten aandoenlijk en geheel moedeloos zijn; wanneer zij voor of onder deze heilzaame werking der natuur eenen aanmerklijken misſlag tegen den leefregel begaan hebben; wanneer zij zig tot het bijſlapen laten vervoeren, waartoe zij op dien tijd zeer geneigd zijn, of door geweldige gemoedsbewegingen ontroerd worden; wanneer de kwaadaartige ziekteſtof al te overvloedig en onoverwinlijk is; wanneer er eene waare rot- of ontſtekingskoorts bij komt, die haaren oorſprong van eene vreemde in de lugt heerſchende giſtſtof genomen heeft; wanneer de vogten en derzelver vaten, door de eene of de andere kwaadſappigheid geheel doorknaagd, de ingewanden te voren reeds verhard, week, of op eene andere wijze bedorven waren, of eene ſluipende ontſteking, door de zwarte gal gaande

gemaakt, of door derzelver gisting veroorzaakt, zig daar bij had gevoegd; wanneer de hevige kramptrekkingen, welken bij deze gelegenheid plaats hebben, het bloed met geweld in de vaten der hersfenen of der long e. z. v. persfen, en daar door aanleiding tot beroerten of fmoorzinkingen geven; wanneer zij de adergezwellen, welken door de *Infarctus* zijn ontftaan, doen bersten; en wanneer de zwarte opgeloste gal bij het bloed gemengd, in omloop gebragt, en in edele deelen verzameld word, en dan gemeenlijk eenen fchielijken dood veroorzaakt, waarvan ik eenige treurige voorbeelden heb gezien. Dit is de geftaldheid, die eigenlijk den naam *atra bilis turgens*, *mota* verdient. En nu heb ik nog eene vraag te doen. Kunnen de vuile dampen, die van de zwarte gal opftijgen, of ook zulken, die minder kwaadaartig zijn, niet door het celleweefzel opgenomen, en op al de plaatzen gebragt worden, werwaard dit weefzel zig verfpreid? Zou men hieruit niet alleen den eerstgemelden gevaarlijken toeftand; maar ook veelerlei toevallen van opftijgingen en hypochondrie kunnen verklaren? en zouden dus de *anathymiafis* der ouden, of de opftijgingen (*vapeurs*), onder zekere bepalingen geen plaats kunnen hebben? Zulk een overgang zo wel der fchadelijke als der heilzaame dampen in het celleweefzel kwam mij altijd allerwaarfchijnlijkst voor; en de gevallen, waarin een gezwel aan den hals, of aan handen en voeten in zulke omftandigheden door wrijven verdreven wierd, dat men, onder het wrijven, een geruisch, en onmiddellijk daarop, in

het eerſte geval, oprispingen, en in het andere winden hoorde, verſterkten mij even zo zeer in mijn gevoele, als de zeldzaame verſpreiding van het windgezwel (*Emphyſema*), welke onder anderen de ooglins beſloeg. De heer Dr. CLOSSIUS is van hetzelfde gevoele; hij gelooft zelfs, dat het zuur vitriool elixir, in de toevallen der opſtijgingen, dikwijls van zo veel kragt had gebleken te zijn, wijl het de lugt, die in het celleweefzel was doorgegaan, en zig daar ontwikkeld had, kon temmen.

Het ſteunt op de ondervinding, dat onderſcheiden deelen des lichaams, in verſchillende jaargetijden inzonderheid worden aangetast, bij voorbeeld in den winter het hoofd en de hals; in de lente de borst; en in den zomer en herfst de onderbuik. De toevallen, welken door de *Infarctus* verwekt worden, rigten zig dikwijls daar naar. Doch somwijlen ſlaan zij, even als de Venuskwaalen, bijzondere wegen in, die, veeltijds, zo algemeen zijn, dat men er geen reden van kan geven. De *Infarctus* verſchonen noch ouderdom, noch kunne, noch lichaamsgeſteldheden; egter zijn mannen en grijsaarts er meer aan bloot geſteld, dan jongelingen en kinderen, en de laatſten weer veelmeer, dan jonge lieden van 15 tot 25 jaaren. Zelfs zijn de zuigelingen er niet vrij van. Doch, wijl het veelen vreemd zou kunnen voorkomen, dat ik de kinderen ook onder het getal plaats der geenen, die aan de zwarte gal onderworpen zijn, agt ik het nodig, mijn gezegde door ondervindingen te bevestigen. F. HOFMANN (*Hertii Diſſ. de morbo nigro*

Hipp. Halæ 1701.) verhaalt van een kind, hetwelk, na de eerſte maand van zijne geboorte, aan de ontlasting van eene zwarte ſtof ſtierf, welke men na den dood, zo wel in de maag en darmen, als in de darmſcheelsaderen, welken er mede opgevuld waren, ontmoette. Daar tegen heeft LORRY (*Tract. de melancholia & morbis melanchol. P. ſec.*) een meisje van zeven jaaren daar van genezen gezien, na dat het den vierden dag van eene koorts, die met verdoving, opſpringen der peezen, buikloop e. z. v. gepaard ging, driemaal eene zwarte, pekagtige ſtof, welke eenen zilveren ſchotel als met inkt verwde, en vlekken naliet, die men nauwlijks kon weg krijgen, overgaf en door den ſtoelgang loosde. Ook heb ik over verſcheiden kinderen van onderſcheiden jaaren gegaan, welken door de *Infarctus* gekweld waren, die zelfs de lever en milt hadden opgezet, en werd na derzelver overlijden van de tegenwoordigheid der *Infarctus* nog meer overtuigd. Ik zal ſlegts één voorbeeld bijbrengen. Een kind van omtrent zes jaaren, dat dikwijls met de zoode, maagpijn, neiging tot braken, e. z. v. gekweld was, kreeg eene goede ſoort van kinderpokjes. Nauwlijks waren dezelven uitgekomen, of er vertoonden zig gevaarlijke toevallen. Met één woord, de pokjes ſloegen den 6 en 7 dag weêr in. De dood volgde kort daar op. Bij het openen van het lijk vonden wij de vaten der maag, en inzonderheid die van den ingang der maag ongemeen uitgezet door een zwart polijpagtig bloed, waarbij men ook knoestagtige verhardingen en ontſtoken vlakken zag. Even als dit kind, bevinden zig ook

allen, die met dit ongemak, het welk bij dezelven zo moeilijk natefpeuren is, aangetast zijn, in een groot gevaar, zo dra er eene, fchoon van weinig belang fchijnende, ziekte bijkomt. Bij de vrouwen zijn de *Infarctus* van de eerfte foort veel zeldzaamer, dan bij de mannen. Men vind ze meest in de vaten der maag, der baarmoeder en in derzelver holligheid. Daartegen zijn zij meer aan de flijmagtigen onderhevig. Ik zal hier onder aanmerken, in hoe verre de eene lichaamsgefteldheid meer dan de andere tot de *Infarctus* geneigd is.

Ik weet mij geen ziekten en toevallen te herinneren, welken niet oorfpronklijk van de *Infarctus* voordkomen, ten minsten, die er niet door verergerd of hardnekkiger door gemaakt zouden kunnen worden. In tegendeel ben ik dikwijls verwonderd, wanneer de in menigte verzamelde *Infarctus* zulke geringe toevallen verwekt hebben, dat men er derzelver tegenwoordigheid niet uit kon afneemen. En evenwel zijn de *Infarctus* op een zeer verfchillende wijze in ftaat, om aanleiding tot eene groote wanorde in het lichaam te geven.

Voor eerst ftelt de verftopping van meer of minder vaten in den onderbuik aan den geregelden en vrijen omloop van het bloed paalen. Hieruit ontftaan dan wanorde in de werkingen, in de affcheidingen en ontlastingen, en veelerlei bekende kwaade gevolgen. Wanneer de verftoppingen zig eindelijk in verfcheiden vaten verfpreid, de *Infarctus* haaren zagten aart afgelegd hebben, en de krampagtige zamentrekkingen, oprispingen en befloten winden in de darmen, gelijk gemeenlijk plaats

heeft, er bijkomen, word het vloeibaare bloed gedwongen, met geweld in de nog open zijnde kanaalen te dringen, en in de afgelegen deelen, de borst, het hoofd e. z. v. aanleiding te geven tot tegennatuurlijke ophopingen en uitzettingen. Hieruit kan men reeds veelerleien aanmerklijke toevallen verklaren.

Ten tweeden gebeurt het dikwijls, dat van de vastzittende *Infarctus* in de vaten, doch veel meer van die, welken in de darmen verplaatst zijn, onzuivere deelen losgaan, zig bij het bloed mengen, deszelfs geheele masfa ontaarten, en daar, als vreemde lichaamen, die in onze natuur niet kunnen overgaan, gelegenheid tot eene algemeene wanorde geven, of dat zij, met hetzelve in eenen ſterkeren omloop gebragt, naar verſcheiden ingewanden geſtuwd worden, en in dezelven in het begin nog beweeglijke, doch dikwijls gevaarlijke *Infarctus* veroorzaken. Als dit bij voorbeeld de milt en de lever treft, ontſtaan er waterzugt, geelzugt, melancholie e. z. v.; nemen zij derzelver loop naar de long, dan zijn aamborſtigheid, longtering en ontſteking de gewoone gevolgen; zo de hersſenen er door aangetast worden, volgt er hoofdpijn en ijlhoofdigheid e. z. v.; doch zo zij gelukkiglijk naar de huid gedreven worden, welken weg zij zeer dikwijls, inzonderheid uit het darmkanaal, nemen, komen er allerlei vlakken, uitſlag, en zweeren te voorſchijn; als deze van de *Infarctus* afgeſcheiden deelen hunnen uitgang door de nieren zoeken, ontſtaan er, wanneer zij gipsagtig zijn, graveel en ſteen, of deze ſtof ontlast zig in groo-

te menigte met de pis; als zij naar de gewrigten gaan, veroorzaken zij jigt, podagra e. z. v.; zo zij in menigte in den ſlokdarm worden verplaatst, dan verwekken zij benauwdheid, pijn in het lijf e. z. v., die, na het lozen van ſteenen door den ſtoelgang en het braken, dikwijls aanſtonds ophouden. In de long vormen zij ſteentjes, en leggen den grond tot longtering, en in andere ingewanden tot veelerlei andere ziekten. Menigmaal verlaten de wisſelbaare ongemakken derzelver zitplaatzen, om in eene andere verwoestingen aanteregten. Zo zijn bij voorbeeld de hoofdpijn, de ijlhoofdigheid e. z. v. dikwijls in een pisvloed, kolijk, buikloop, lever- en miltziekte, waterzugt, aambeijen valſche en waare longontſteking, jigt, en in de meesten der gemelde ziekten, en dezen in de eerſten overgeſlagen. En hoe dikwijls wisſelt de witte vloed niet af met verkoudheid, kwaadaartigen uitſlag e. z. v. en de buikloop met hoofdpijn en zinkings? Deze afwisſeling heeft mij, nevens de huidziekte, dikwijls als met den vinger op de *Infarctus* en derzelver neiging tot plaatsverwisſelen gewezen. Verſcheiden omſtandigheden kunnen medewerken, dat de verplaatzingen zekere ingewanden voor andere verkiezen: de voorafgegaane verſlapping van een ingewand, en andere, dezelven derwaard lokkende, prikkelende oorzaaken; eene daarmede gepaard gaande kwaadſappigheid, die zij naar de plaats overbrengt, werwaard zij haaren gewoonen loop heeft, gelijk de jigtſtof naar de gewrigten, en eene algemeen heerſchende ongeſteldheid, die haare kwaadaartigheid eenen ge-

ruimen tijd lang aan eene plaats van het lichaam doet gevoelen.

Ten derde kan de damp, die van de gistende *Infarctus* opſtijgt, aan de zenuwen ſtrijdig, en door het ganſche celleweefzel verſpreid is, gelijk ik reeds gezegd heb, veel onheil ſtigten.

Ten vierde word de medelijdenheid der zenuwen, welken in den buik door ſcherp geworden *Infarctus* of door derzelver drukking geprikkeld wordende, zelfs in de afgelegenſte deelen ſchriklijke toncelen verwekken, voor veele lieden de grootſte kwaal. Ik zeg voor veele lieden, wijl ik dikwijls getuigen ben geweest, dat de *Infarctus*, ſchoon ten uiterſte ſcherp en in groote hoeveelheid, bij de meesten zulke ontroeringen niet veroorzaakt hebben, terwijl eene veel zagter kwaade ſtof, en ſlegts in geringe hoeveelheid, bij ligt aandoenlijke, of door eene eigen geäartheid onderſcheiden perſoonen veel heviger uitwerking heeft gehad.

Ten vijfde kunnen de ingewanden, die met de *Infarctus* bezwaard en daar door zeer uitgezet zijn, door derzelver drukking de nabijliggenden hinderlijk en ten hoogſten nadeelig worden. De kronkeldarm geeft inzonderheid tot dit ongemak aanleiding. Ik heb verſcheiden maalen gevaarlijke toevallen daarvan ontdekt, welken niet anders konden weggenomen worden, dan na dat deze darm van eene groote menigte verharde ſlijmagtige vuiligheid, welke dikwijls in groote ballen, die zo hard als ſteenen waren, gevormd was, voornaamlijk door klijſteeren ontlast wierd. Zo heeft HORST (*Tom. II.*) bij eenen grijsaart, die jaarlijks met

eene kolijk was gekweld geweest, na deszelfs dood, veele zulke ballen, aan den kronkeldarm vast gegroeid, gevonden, welker volkomen verfteening door den dood belet was. De heer THEDEN (*Bemerkungen und Erfahrungen*, *II. Th.* op het einde) en F. HOFMANN (*Med. ration. P. V. de morbis inf. obf.* XI.) hebben insgelijks de dood op deze foort van *Infarctus* zien volgen. De aanmerking van den laatften, welke hij tot waarfchouwing van Geneesheeren, die deze gevaarlijke oorzaak zo weinig in agt nemen, bekend gemaakt heeft, is te merkwaardig, dan dat ik derzelve hier geen plaats zou geven. Een meisje van agt jaaren, met moeilijk watermaken gekweld zijnde, kreeg eene foort van pisvloed, welken de Geneesheeren, die in menigte geraadpleegd werden, door zamentrekkende geneesmiddelen en het al te fpaarzaam gebruik van tinctuur van rhabarber en van het elixir van CLAUDER zogten te ftuiten. Doch het ongemak nam meer de overhand. Men befpeurde etter in de pis, en de lijderes ftierf aan eene uitterende koorts. Bij het openen van het lijk vond men den kronkeldarm, te weerzijden, met de hardfte vuiligheid zo fterk opgevuld en uitgezet, dat zij zig tweemaal zo groot als naar gewoonte vertoonde, en de linke nier, welke door den kronkeldarm gedrukt was, onnatuurlijk groot en ten deele veretterd. Voor weinige dagen werd mij het onverwagt overlijden van een jongetje van zeven jaaren gemeld, met eene dergelijke ziekte behebt, waar over ik, een paar maanden geleden, een weinig te laat geraadpleegd werd. Hij had eene waare pisopftopping,

welke tot eene valſche dreigde over te ſlaan, en veroorzaakt was, doordien hij zijn water uit beſchaamdheid opgehouden had. De oorzaak was blijkbaar, doch ook tevens bedrieglijk genoeg; de gevolgde verſlapping der geweldig uitgezette blaas moest er de naaste van zijn: egter was zij mij niet voldoende. Zijn broeder was aan eenen pisvloed overleden, waarvan ons de oorzaaken onbekend waren, en de Lijder had de volgende toevallen: eene voelbaare hardigheid te weerzijden van den buik, ter plaatze van den kronkeldarm; met kragtloosheid, treurigheid, dofheid, die met buitengewoone vlugheid en ſchranderheid afwisſelden; met pijn omtrent den navel; hardlijvigheid; walging of onverzadelijke honger; met melkagtige pis en andere toevallen, welken wormen te kennen geven, doch waar van men onder het gebruiken van wormmiddelen geen ſpoor kon ontdekken. Ik ſchreef dus, behalven verſterkende middelen, welken uit- en inwendig moesten gebruikt worden, ook losmakende en uitdrijvende middelen voor; inzonderheid beval ik het menigvuldig gebruik der visceraalklijſteeren aan. In het eerst bewerkten dezen geen merklijke tegennatuurlijke ontlasting, doch in het vervolg eenen ſterken afgang van ſlijmagtige ſtoffen. Eerst gingen ongemeen dikke, lange, en harde ſtukken drek af, daarop volgden nog harder ballen, die niet drekkig en verbrand waren, ter grootte van ronde aardappelen. Naderhand volgden vreeslijke brakingen van een bruin water, en een lelijke, zeer taaie, leemagtige ſlijm van allerlei koleuren, en op dezen verſcheiden maalen

dergelijke ſtoelgangen. De moeilijkheid in het water maken hield wel ras op, doch in plaats daarvan maakten allerlei toevallen der hypochondrie den Lijder droefgeestig en ſteeds zwakker. Toen deze toevallen nu ook verminderden, de vorige levendigheid zig nu en dan weer vertoonde, en men eene gegronde hoop op eene volkomen genezing kon ſcheppen, volgde zeer ſchielijk de dood. Doch met welke omſtandigheden is mij nog onbekend. Terwijl ik dit ſchrijf, word mij berigt, dat een kind van anderhalf jaar, hetwelk ik voorleden jaar, door het uitdrijven van den zwarten drek en de ſlijm, van hevige ſtuipen bevrijd heb, onder den pijnlijken afgang van dergelijke harde ballen, voor eenige dagen overleden is. Bonnet (*Sepulchretum p.* 866.) brengt ook een geval bij van een driejaarig kind, hetwelk van aanhoudende, hevige pijnen, die dodelijk ſchenen te zijn, door het gebruik der *caſſia*, welke veele kleine balletjes, die met een vlies overtrokken en met verrot bloed en etter gevuld waren, uitdreef, binnen drie dagen volkomen herſteld werd.

Uit dit alles zal men zeer ligt de mogelijkheid zien, dat, gelijk ik boven beweerd heb, uit één bron ontelbaare onheilen van veelerlei ſoort kunnen voordſpruiten. Ten minſten heb ik de volgende ziekten en meer anderen, die mij thans niet te binnen ſchieten, zedert ruim dertig jaaren, niet eens, maar verſcheiden van dezelven vijftig en honderdmaal, uit den grond genezen, enkel door de Lijders op eene wijze, die de zinnen zeer aandoet, van de *Infarctus* afgeholpen. Het zijn de ze-

nuwziekten en ziekten van den geest, de daartoe behorende hypochondrie, opſtijgingen, vallende ziekte; ſtuipen, krampen, ſpraak- en zinneloosheid, zinvang, nagtmerrie, nagtwandelen, flaauwten, verdraaijing van den hals, moeilijk ſlikken, verſchietend halsgezwel, kwijling e. z. v. uitzinnigheid en zwaarmoedigheid; allerlei ſoorten van hoofd- oog- en oorziekten e. z. v., aanhoudende en geregeld afwisſelende hoofdpijn op onderſcheiden plaatzen, vogtige en drooge ontſtekingen der oogen, grauwe en zwarte ſtaar, verſcheiden gehoorgebreken, verdoving, zwijmeling, ſlaapziekte, ſlaaploosheid, beroerte, lamheid e. z. v. borstkwaalen, engborstigheid, ſmoorzinking, bloedſpuuwen, longziekte; ziekten van den onderbuik, kolijken van onderſcheiden aart, met toevallen van kolijk van *Poitou*, drekbraken, buikloop, hardlijvigheid, wind- water- en geelzugt, nierenwee, allerlei ongemakken in het water maken, pisvloed, breuken; huidziekten, allerlei uitſlag en zweeren, kwaadaartige kliergezwellen, melaatsheid, ſcorbut, pijn en zwelling der gewrigten; overtollige bloedvloeijingen, wanorde der natuurlijken, onvrugtbaarheid, miskraamen, e. z. v. koude ſluipkoortzen, heete ziekten. Ik heb de zenuwziekten, inzonderheid de vallende ziekte, zo dikwijls uit de *Infarctus*, voornaamlijk de ſlijmagtige gelijk ook de zwartgallige, uit de verſtopping der darmſcheelsklieren, en daaruit ontſtaande, opgeſtopte koortzen, ſchoon veel meer bij kinderen dan bij volwasſen lieden zien ontſtaan, dat ik ondertwintig zulke Lijders er nauwlijks twee

of drie aangetroffen heb, bij dewelken ik eene andere oorzaak te beſtrijden had. Het verwondert mij derhalven, dat de heer TISSOT, deze ſchrandere waarnemer, wien zulke gevallen immers veel meer, dan mij, zijn voorgekomen, in zijne verhandeling over de zenuwziekten, van deze gewigtige en algemeene oorzaaken zo weinig en ſlegts als in het voorbijgaan gewag maakt.

Ik heb de zeer zeldzaame ſlagàdergezwellen (*Aneurisma*) der inwendige deelen meestendeels, wanneer er geen blijkbaar uitwendig geweld vooraf gegaan is, met grond van de *Infarctus* moeten afleiden, en het volgende geval heeft mij in mijne gedagte verſterkt. Een heer van vijftig jaaren klaagde over allerlei kwaalen der hypochondrie, voornaamlijk over de benauwdheid, drukking op de borst en dikwijls weerkomend geweldig hartkloppen, welke toevallen door het gebruik der visceraalklijſteeren zeer verminderd werden. Deze bedrieglijke ſtilſtand maakte den Lijder zorgeloos. De geneesmiddelen en den leefregel verwaarlozende, begon hij zig weêr dag en nagt door ſtaatsbezigheden te verhitten en te vermoeijen, en zig ſtoutlijk aan al de moeilijkheden, die daarmede gepaard gaan, (en waar voor een geest, aan het roer van ſtaat vereeld, alleen onaandoenlijk word,) bloot te ſtellen, met dit ongelukkig gevolg, dat hij, na eene geweldige gemoedsbeweging, plotslijk door zinneloosheid en ſtuiptrekkingen overvallen werd, onder dewelken hij ras den geest gaf. Bij de ontleding vond men in den onderbuik de vaten van

het darmſcheel met dik en ten deele polijpagtig bloed gevuld, en hier en daar in adergezwellen (*Varices*) uitgezet, doch in de borst een gezwel der groote ſlagader.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Van de Oorzaaken.

De ontaartingen van het bloed, nevens derzelver uitwerkingen, welken wij in het eerſte hoofdſtuk hebben beſchreven, zijn zo veelerlei, zo zeldzaam, en zo zeer van elkander verſchillende, dat er ook menigerlei en werkende oorzaaken tot derzelver voordbrenging moeten zijn. En dezen zullen thans het onderwerp mijner verhandeling zijn. Ik beken egter mijne zwakheid, dat ik nog niet zo verre gevorderd ben, om nauwkeurig en telkens te kunnen bepalen, welke van dezelven als de naaste of de afgelegenſte te beſchouwen is; welke de voorbeſchikkende of de bepalende is; welke, het zij natuurlijke of zedelijke, in de genezing de meeste oplettendheid verdient, en welke van dezulken, die er nog bijgekomen zijn, voornaamlijk in aanmerking moet komen. Maar, het is ook zulk een gemaklijk werk niet, eenen nauwkeurigen geſlagtboom van oorzaaken te maken, wanneer men er niet wijs uit kon worden, wie de vader, de zoon en de kleinzoon is, of in welke klaſſe men ze moet plaatzen; en wanneer de takken even zo wel tot wortelen kunnen ſchieten, als de wortelen tot takken kunnen opſlaan. Hoe dikwijls word men niet in den geſtadigen kring van oorzaaken, daar de

oorzaak tot eene werking, en de werking weder tot eene oorzaak word, in verwarring gebragt? Om dit te vermijden, zal ik mij niet aan de ſchoolſche benaming der oorzaaken kreunen, en alleenlijk zulken aanvoeren, die ik door lange ondervinding heb leren kennen.

In het algemeen geeft alles, wat den natuurlijken gezonden ſtaat der vloeibaare en vaste deelen des lichaams derwijze verandert, dat de vrije, geregelde loop des bloeds door deszelfs kanaalen geſtoord en geſtremd word, gelegenheid tot teling van de *Infarctus*. Deze nadelige verandering kan nu de beide deelen te gelijk, of elk derzelven in het bijzonder treffen. Doch, daar de band tusſchen het bloed en deszelfs vat even zo nauw is als de band tusſchen de ziel en het lichaam, kan geen van beiden langen tijd kwalijk geſteld zijn, zonder dat het andere ook niet zoude lijden. Nu weet men, aan hoe veelerlei ſoorten van bederf het bloed bloot geſteld is. Die, welke de naaste betrekking op de beginzels van de *Infarctus* hebben, zijn, mijns bedunkens, de zulken, welken aan het bloed in het algemeen, en aan deszelfs weiagtig of galagtig gedeelte in het bijzonder, meer neiging tot het ſtremmen en verdikken doen aannemen, of aan het zelve indedaad eene al te vaste kleverige zelfſtandigheid geven. Deze kwaade geſteldheid hangt van verſcheiden omſtandigheden af: van eene gistende ſtof in de lugt, van eene kwaadſappigheid, die tevens ſtremmende is, van dingen, die gelegenheid tot eenen verhinderden, traagen omloop des bloeds of tot deszelfs volkomen ſtilſtand

ſtand en ſcheiding geven, en van zulken, die het van deszelfs vloeibaarheid beroven. De vaste deelen doen ook het hunne tot voordbrenging van de *Infarctus*, wanneer derzelver vastigheid, ſterkte, veerkragt en prikkelbaarheid zeer vermindert, of wanneer zij zodanig verſlappen, dat zij den omloop des bloeds niet bevorderen met eene genoegzaame levendigheid, hetzelve niet in behoorlijke menging houden, en aan deszelfs tegennatuurlijk indringen den vereischten tegenſtand niet kunnen bieden, of wanneer zij, het welk zeldzaamer is, te ſtijf, te droog, te onbuigzaam, te prikkelbaar of krampagtig zamengetrokken worden, en den omloop paalen ſtellen. Deze gebrekkige en zwakke ſtaat der vaste deelen ontſtaat in het algemeen uit het gebrek en verlies van goede voedende ſappen, uit al te ſterke en aanhoudende kragtoefening of werkloosheid der ſpieren, en uit dingen, die deze vaste deelen verſlappen, als bij voorbeeld het misbruik der warme dranken en baden, van zagte en minder vaste ſpijzen, welke al te ligt verteren, en eene weeklijke, traage of ſtilzittende levenswijze. De ſtijfheid e. z. v. der vezelen daar tegen komt van verdikte, verhitte ſappen, of ontſtekend, galagtig bloed, en de oorzaaken, die hetzelve zulk eene geſteldheid doen nemen. Eene heete, drooge lugtſtreek en lichaamsgeſteldheid doen er ook veel toe.

Wanneer nu deze gebreken des bloeds en van deszelfs kanaalen eene gemeene zaak maken, moet er des te eerder eene algemeene werkloosheid, eene moeilijke, traage, hier en daar verhinderde

omloop, vervolgens een plaatslijke ſtilſtand en ſtremming des bloeds (*Stagnatio*) en eindelijk eene volkomen verſtopping (*Staſis*), verdikkingen, verhardingen, gezwellen, aderſpatten e. z. v. ontſtaan.

De lympha, welke een groot gedeelte van het weivogt (*Serum*) uitmaakt, heeft, gelijk men weet, eene natuurlijke geſteldheid, zig in lijm, vleesch, kraakbeen, beenderen e. z v. te verharden. „ Des„ zelfs fijne en vloeibaare deelen kunnen zelfs in „ kleverig taaije, en zo vast zamenhangende lichaa„ men ontaarten, dat het ongelooflijk zou ſchij„ nen, indien het niet door zekere ondervindin„ gen bewezen was. Er is veel meer gelegenheid „ tot ſtremming van onze vogten, dan men denkt," zegt VAN SWIETEN, *Comm. Tom. I. ad Aphor.* 64. *n.* 5. Onder de oorzaaken, welken de wei- water- en galagtige deelen des bloeds dikwijls ſchielijk verdikken, reken ik voornaamlijk de gistſtof, welke op zekere tijden van het jaar in de lugt heerscht (*d*).

(*d*) Het is ons nog onbekend, wat voor een ding in de lugt het is, hetwelk zo veel onheil ſligt. Denzulken, welken aan den invloed der maan op eb en vloed niet twijfelen, zal het juist zo vreemd niet voorkomen, dat zekere ſtanden der planeeten, of de aſpecten in derzelver dampkring, en door dezelven in de naastvolgenden zulk eene verandering kunnen voordbrengen, dat onze groote en kleine waereld daarin moeten deelen. Volgens de veertigjaarige, daaglijks opgetekende, waarnemingen van den diepdenkenden Heſſen-Homburgſchen lijfartz BURKHARD, mijnen voormaligen agtenswaardigen vriend, heeft Saturnus en Jupiter, wanneer zij bij voorbeeld malkander ontmoeten, of

Ik ben menigmaal verbaasd geweest, wanneer ik zag, dat het bloed, volgens eene aangenomen gewoonte, nutteloos afgetapt, den eenen dag zonder eenig gebrek was, en den volgenden dag, na eene aderlating uit noodzaaklijkheid, bevond, dat het bloed reeds met een ſpekagtige huid was bedekt. Deze kwaade werking beſpeurt men voornaamlijk in de algemeen heerſchende, ſlijm- zinking- en galkoortzen met en zonder ontſteking. Doch dezelfde kwaade geſteldheid des bloeds vertoont zig ook, buiten de algemeen heerſchende ziekten, voornaamlijk tegen het einde van den winter. Hoe veele lieden, die op het oog gezond waren, verſchrikten niet, en te regt, wanneer zij na eene aderlating omtrent de dag- en nagt-eveningen hun bloed bedorven, ſlegt van koleur, taai en met eene dik-

regt tegen over elkander ſtaan, boven anderen eenen ſterken invloed op het weeder en de ziekten. Hij heeft mij, onder anderen, de laatſte algemeen heerſchende ziekte een half jaar te voren voorſpeld, met bijvoeging, dat dezelve zig door gansch Europa zou uitbreiden. —— Met dezelfde juistheid bepaalde hij mij den dag, waarop men een zwaar onweeder zou hebben, het welk voor alle zieken, en voornaamlijk voor de jigtigen noodlottig zou zijn. Het onweeder kwam niet alleen op den bepaalden tijd, maar ook vijf perſoonen, die weleer met de jigt waren gekweld geweest, klaagden mij den volgenden dag, dat zij des nagts na het onweeder verbazende jigtpijnen gehad hadden; eene Vrouw kreeg er eenen lammen arm van. Toen ik hem kortlings ſprak, raadde hij mij ernſtig, bij mijne Lijders op de dagen, in welken een aſpect invalt, oplettende te zijn, wijl deze tijdſtip zeer gevaarlijk voor hen was, doordien de ge-

ke huid bedekt vonden, en men hun uit dien hoofde de noodzaaklijkheid tot eene herhaalde aderlating, onder het ophalen der ſchouderen, te kennen gaf? Dezelfde geſteldheid der vogten ontdekte ik ook bij veelen van dezulken, die geduurende de heerſchende ziekte geen aanvallen van koorts hadden gehad. Zonder twijfel hebben dezen wel het zelfde ſtremmend vergift ingeademd, doch het is niet ſcherp genoeg of in genoegzaame hoeveelheid geweest, om eene koorts te verwekken, of de beſmette perſoonen waren er zo vatbaar niet voor. Deze beſmetting, zonder dat zij zig openbaarde, had gemeenlijk erger gevolgen dan de koorts nagelaten, wijl door de koortzige bewegingen de rauwe vogten gekookt, en grootſtendeels tot de ontlasting bevorderd werden. Het is derhalven waarſchijn-

ringſte misſlag in de levenswijze, of, het welk nog meer gebeurt, het gebruik van ongepaste geneesmiddelen, alsdan eenen ſchielijken dood zou kunnen veroorzaken. Deze wetenſchap, waarmede onze voorvaders zig veel meer bezig gehouden hebben (want reeds HERMANN, Landgraaf van Heſſen, hield vier en en twintig jaaren lang, namelijk van 1623 tot 1647, dagelijks aantekening van de aſpecten en het weeder, en liet naderhand een breedvoerig, en voor die tijden zeer wel en duidelijk geſchreven boek, onder den titel: *Teutſche Aſtrologia*, hetwelk ik bezit, door den druk gemeen maken) ſchepte de heer hofraad BURKHARD meestendeels uit WILLIAM COCKS *Meteorologia*, welke ERNST STAHL, in 1716, vermeerderd met eenige aanmerkingen, zo van hem zelven als van anderen, heeft uitgegeven. Doch door onvermoeid onderzoek leerde hij derzelver gebreken kennen, en bepaalde naderhand vaster regelen.

lijk, dat dezelfde beſmetting zo wel het weivogt als de gal, of derzelver weiagtige deelen te gelijk, kan verdikken, wijl dikwijls de ſlijm- en galziekten te gelijk heerſchen, en men enkele Lijders aan de koorts de bedorven ſlijm en gal beurtlings ziet ontlasten. Doch het weivogt kan ook alleen verdikt worden en zijne kwaade hoedanigheid naderhand mededelen. Ik geloof, dat dit dikwijls plaats heeft. De laatſte algemeen heerſchende zinkingkoorts was hier voorgegaan door eene andere dergelijke, waarbij de Lijders eene geweldige pijn in de dijen en het onderſte gedeelte van den ruggraat, met en zonder koorts, gevoelden. Doch dezelve kon in weinig dagen weggenomen worden, wanneer door klijſteeren en een poeder uit quajacum met room van wijnſteen gemengd, eene zwarte, teerägtige vuiligheid ontlast wierd. In de naderhand heerſchende ſlijmagtige galziekten, die zig dan in de gedaante van ſcharlakenkoorts en zijdewee, en dan van maag of kinkhoest, en, in deze nabuurſchap, als eene gevaarlijke polijpagtige keelontſteking, of als een heilzaame buikloop, naar roode loop zwemende, vertoonde, zag men, nevens de groene gal, de zwarte en witte vuiligheid beurtlings en kort na elkander, doch de eerſte in veel grooter menigte, door den ſtoelgang lozen.

In de ſcharlakenkoorts, die met en zonder keelontſteking en eenen gierstagtigen uitſlag gepaard was, werd de helder en donkergroene gal in zulk eene menigte van boven en van onder geloosd, dat het mij onbegrijplijk was, hoe dezelve in de ingewanden, voornaamlijk in die der kin-

deren, in zulk eene menigte en zo ſchielijk had kunnen aangroeijen. Onder anderen braakte een kind van drie jaaren, na het gebruik van braakwijnſteen, binnen agt dagen, over de twee maaten van zulke ſpaanschgroenagtige gal, en loosde eene dergelijke menigte door den ſtoelgang. En egter was het niet zeer ziek. Aan veele anderen heb ik, na verloop van drie tot zes weeken, van den aanval der ziekte af gerekend, braakmiddelen gegeven met het zelfde gevolg, en door de ſterke ontlastingen van eene groene, dikwijls zwartagtige, taaije gal, het zwellen van het lichaam, het welk bij veelen dodelijk was, en waar van men de belette uitwaasſeming enkel als eene gelegenheid gevende oorzaak moest aanmerken, ras geſtuit, en zommigen van den oever des doods gered. Men kan uit de verbazende menigte gal, die zig in de lichaamen der kinderen verzamelt, afnemen, welk eene menigte zig in dieder volwasſenen kan vergaderen. En wie heeft in onze tijden, waarin men omtrent de braakmiddelen veel onbeſchroomder is, niet ondervonden, dat de galrijkheid veel meer plaats heeft, dan de bloedrijkheid, en ook veel erger gevolgen kan hebben? De gelegenheid daartoe moet denklijk reeds in het bloed liggen, waarin de galſtof door veele vooraf gegaane onbekende en bekende oorzaaken (*) vermeerderd of meer ont-

(*) Onder dezen kan men hoofdzaaklijk tellen eenen vetten, mestenden, loogagtigen, dierlijken eetregel, gebrek aan groente, zuur- en zeepagtige ſpijze, verhittingen, ſterke lichaams en gemoedsbewegingen en oefeningen van den geest, verminderde affcheidingen door de huid, den

ontwikkeld, en uit dien hoofde des te menigvuldiger in de galblaas en het gedarmte verzameld word. Deze tegennatuurlijke afscheiding word voornaamlijk bevorderd, wanneer de gal haaren zagten en vloeibaaren aart begint afteleggen. Als dan prikkelt zij haare werktuigen ter afscheiding ook tot sterker werkzaamheid aan, verzamelt zig, even als de scherpe pis e. z. v., in grooter menigte, en sluit zelfs, door haare taaiheid, voor zig de wegen tot weder opflorping haarer vloeibaare deelen. Eene plaatslijke tegennatuurlijke verzameling heeft in de galblaas plaats, wanneer zij verflapt. Om die reden vind men in de rotkoorts de galblaas half verlamd, ongemeen opgevuld en uitgezet, zo dat tot ontlasting eene veel sterker prikkeling vereischt word.

Ik heb mij met voordagt bij deze galrijkheid zo lang opgehouden, om duidelijk te betogen, dat de gal een aanmerklijk aandeel aan verscheiden soorten van *Infarctus* kan hebben. Doch de gal begint eerst haare kwaade uitwerking te tonen, en in *Infarctus* over te gaan, wanneer zij den bovengemelden, tegennatuurlijken staat aanneemt. Want in haare natuurlijke, gezonde gesteldheid veroorzaakt haare groote hoeveelheid geen bijzondere wanorde in het lichaam. Hoe dikwijls ziet men ze niet van boven en van onder lozen, zonder dat men eenige

pisweg e. z. v., zekere lugtstreeken, jaargetijden, eigen geaartheid, en lichaamsgesteldheid, die aan gal of ook aan slijm bijzonder vrugtbaarder en voor derzelver ontaarting vatbaarder zijn.

kentekens van haare tegenwoordigheid beſpeurd heeft ? Ik zelf behoef ſlegts mij zelven den bovenbuik ſterk te wrijven , om eenen galagtigen ſtoelgang , zonder eenige onpaslijkheid , te weeg te brengen. Men kan de ontaarting der gal, behalven aan de heerſchende gistſtof in de lugt , ook aan nog veelerlei andere oorzaaken toeſchrijven. Volgens HIPPOKRATES doet een drooge koude herfst, na eenen voorafgegaanen heeten zomer , of een droog weeder , na aanhoudende noorde winden, er ongemeen veel toe. In tegendeel moest men onze buitengewoone algemeen heerſchende galziekte, welke zig reeds op het laatst van Sprokkelmaand openbaarde , aan de meest luuwe, natte, dikwijls met koude afwisſelende wintermaanden toeſchrijven. Doch denklijk was de voornaamſte oorzaak te vinden in het gebrek aan vrugten en tijdige groente. Niet minder word de gal ontaart door de kwaade geſteldheid van het bloed , het welk dik, kwalijkgemengd en met allerlei kwaadſappigheid beſmet, of ook wel zuuragtig is, door eene ſcherpe, zuure e. z. v. vuiligheid in de eerſte wegen , door het vertraagd verblijf in derzelver verzwakte vaten , en zigtbaarlijk door geweldige ſtuiptrekkingen , door pijn, hoofdwonden, hevige gemoedsbewegingen en door vergiften. Dus heeft de damp van koolen uit de ſtooven bij vrouwen een braken van groene gal verwekt. Men kan niet ontkennen , dat menige kwaadſappigheid, als de jigt , venusziekte , kropzweeren e. z. v. behalven de ſcherpte, ook het gebrek hebben , dat zij de vogten tot het ſtremmen ſchikken. Die er

nog aan twijfelt, of de gal en ſlijm, op deze wijze van haare natuur afgeweken, gelegenheid tot de *Infarctus* kunnen geven, moet niet nauwkeurig waargenomen, of het over het hoofd gezien hebben, dat op dergelijke veranderingen, voor beide de vogten nadelig, en inzonderheid op zekere algemeen heerſchende ziekten de *Infarctus* dikwijls onmiddelijk gevolgd zijn. Ik verblijdde mij deswegen zeer, toen ik mijne ondervindingen in dit geval in de *rat. med. T. I. p.* 135. van den heer STOLL bevestigd vond. „ De langduurige ziekten, „ zegt hij, de water- en geelzugt en de verſtop„ te ingewanden van den onderbuik hebben ons, „ uit hoofde der heerſchende galkoortzen in den „ zomer, veel werks verſchaft." Doch, die van het groot aantal der ſtremmende oorzaaken overtuigd is, die zal met mij ook enkel wegens de zo dikwijls weerkomende en algemeen heerſchende ziekten, die zulk onheil ſtigten, verbaasd ſtaan, dat nog zo veele Candidaten tot de *Infarctus* daar van bevrijd zijn gebleven. Onder de vergiften, welken tevens de vogten ſtremmen en de vezelen uitdrogen en zamentrekken, moet men voornaamlijk rekenen de bereiding van het lood, Zo hebik voor dertig jaaren van het gebruik van wijn met loodſuiker gezoet, zelfs bij zeer jonge perſoonen, treurige gevolgen gezien, door gelegenheid tot ongeneeslijke *Infarctus* te geven. De heer doctor CLOSSIUS gelooft om die reden, dat de Hollanders zig de *Infarctus* door den vervalschten rooden wijn op den hals halen. Veele wijnkopers aldaar hebben namelijk de ſtrafwaardige gewoonte, van

den witten wijn, door er eene roodverwende ſtof in te doen, waarbij zij aluin mengen, in rooden te veranderen. Doch de beste geneesmiddelen kunnen dikwijls tot vergift worden, wanneer zij bij voorbeeld te weeg brengen, dat de vezelen verdroogd en ſtijf worden, het bloed tot ſtremming word geprikkeld, of wanneer er zelfs reeds iets van in de vaten is blijven hangen, of zig in de eerſte wegen verzameld heeft. Wanneer er derhalven allerlei wanordens in het lichaam, inzonderheid in de zenuwen, of inwendige gistingen en bewegingen ontſtaan, die dikwijls onmerkbaar zijn, en tot ontbinding en afſcheiding der verborgen ontaartingen des bloeds dienen, en men aanſtonds toevlugt tot koortsbast, ſtaal, en heulſap, of tot zulke middelen neemt, die de kwaalen alleenlijk verzagten, en de heilzaame ontlasting ſtuiten, en men dus de waare oorzaak voorbij gaat, doet men volſtrekt al wat mogelijk is tot aangroei van de zwarte gal. Een oud Geneesheer plagt deze handelwijze het koolbranderswerk te noemen, waar bij naar den uiterlijkeu ſchijn het vuur uitwendig geblusscht word, hetwelk egter van binnen des te ſterker voordbrand, en het nog groene hout in zwarte koolen verandert. Dergelijke verwoestingen, welken met heulſap, ſtaal en inzonderheid met de koortsbast gewapende helden roemrugtig aangeregt hebben, komen mij, eilaas! maar al te dikwijls voor. Ik zal hier onder eenige voorbeelden daarvan bijbrengen.

Onder de oorzaaken, welken de vogten ſchielijk ſtremmen en ſtollen, tel ik uitwendig geweld, als

ſtoten, vallen, zwaar tillen, ſlagen, ſterke ſchuddingen, groote breuken, die ook gevolgen der *Infarctus* kunnen zijn; verder koud drinken in hitte, en andere verkoudingen van het verhitte lichaam, insgelijks gramſchap, ſchrik en groote vrees. Want hoe dikwijls, bij voorbeeld, heeft een ſchrik geen verhardingen in de borst op het oogenblik gemaakt? Ik herinner mij een treurig bewijs van de ongelukkige uitwerking der vrees. Een bode werd door de ſtruikrovers, ſchoon niet verre van de plaats zijner veiligheid, vervolgd, doch zo dra hij op deze plaats gekomen was, viel hij dood ter aarde. Bij de opening van het lijk vond men in de ſlagaders weinig, en in de bloedaders meest geſtold, taai bloed. In het hartezakje was geen drop vogt; in plaats daarvan was het zelve van binnen en van buiten met groene ſchimmel bezet. Hiertoe behoren ook de zwaare flaauwten, de gevaarlijke afleiders naar de ingewanden des onderbuiks, in de koortzen de verplaatzing der melk, der jigtſtof, en van andere van buiten naar binnen teruggekeerde of gedreven verdorven, onzuivere vogtigheid van de ſchurft e..z. v., die dikwijls van *Infarctus* verwekt word, en waardoor meermaals zekere ingewanden ſchielijk opgezwollen en verhard zijn. Zo heeft de heer PLATNER gezien, dat bij eene jigtige vrouw, na eene geweldige gemoedsbeweging, de jigtſtof van de gewrigten naar de lever verſchoot, dezelve deed opzwellen, en naderhand braken van galſteenen veroorzaakte. Ook heb ik zelf gezien, dat de lever, na eenen lang vertraagden aanval van podagra, ongemeen op-

zwol, en daarop eene borstwaterzugt in den hoogſten trap volgde, die egter ras verdween met het levergezwel, wanneer de jigt in den arm ſchoot, die er dik en ontſtoken van werd. Niet minder geven de zeer verminderde, weggebleven of belette, gewoone en ongewoone ontlastingen van het bloed, bij voorbeeld door de maandelijkſche of door de kraam-zuiveringen, door de aambeijen e. z. v. gelegenheid tot eene afwijking in deszelfs vrijen omloop, tot de ſcheiding van deszelfs anderſlagtige deelen, en daar door tot deszelfs verſcheiden ſoorten van bederf, dienvolgens tot de *Infarctus*. Zij verſpreiden zig egter des te zekerer en ſchielijker, wanneer deze ſtremming, gedurende de ontlasting des bloeds, door ſchrik, verkouding, verkeerden leefregel e. z. v., of door zamentrekkende, ſtollende en verdovende middelen veroorzaakt word, en het bloed reeds te voren eene neiging tot verdikking e. z. v. gehad heeft. Ook bevorderen de nauwe klederen, keurslijven, en de voorwaard gebogen houding van zommige handwerkslieden en van de letteroefenaars, met een ſterk aanleunen van de borst en den buik, in welk geval buiten dien de ſpijsvertering zeer bezwaarlijk geſchied, de ſtremming van het bloed der poortader. De kwaade ſpijsvertering, waarvan dikwijls gebrek aan veerkragt en verteringſappen en derzelver bronnen reeds de gelegenheid gevende oorzaaken zijn, verwekt rauwigheden en dezen veroorzaken oprispingen, winden en krampen, welken de wanden van het darmkanaal tegennatuurlijk uitzetten, de vaten drukken, zamentrekken,

en dienvolgens den geregelden loop des bloeds beletten. Volgens ontleedkundige gronden heeft men dit het meest in den twaalfvingerdarm en den kronkeldarm te vrezen.

Zo dra de ſpijsvertering in wanorder geraakt is, word de chijlmaking ook gebrekkig. Dit geſchied des te eerder, wanneer de gal, welke er het meest toe doet, om de vaste vereeniging van de ſlijm te ſcheiden en te ontbinden, de ſtof tot de chijl te verdunnen, en deszelfs wateragtige deelen met de olieagtigen te vereenigen, door zuuren e. z. v. werkloos of op eenige andere wijze gebrekkig word. De chijl gaat dan kwalijk gemengd, tot ſcheiding geneigd, onzuiver, en, door de taaije ſlijm, die zig in de darmen dikwijls met dezelve inlijft, nog kleveriger geworden zijnde, in de melkvaten over, blijft eindelijk ten deele in de darmſcheelsklieren hangen, en doet ze zwellen, verſtopt ze en verhard ze. Deze kwaade ſtaat der darmſcheelsklieren, dien men uittering noemt, geeft niet alleen gelegenheid tot de *Infarctus*, doordien de taaije chijl aan het bloed, hetwelk daaruit ontſtaat, zijne natuur mededeelt, dienvolgens mede onder de oorzaken van zijne verdikking behoort, maar dezelve is ook eene bron van ontelbaare kwaalen, inzonderheid van die der zenuwen, ten minſten maakt dezelve andere ziekten, waarmede hij gepaard is, ten uiterſte hardnekkig. Hij verdient derhalven meer en met grooter oplettendheid dan tot hiertoe geſchied is, in overweging genomen te worden, wijl hij, wegens de weinig zekere kentekens, die hem verraden, meestentijds over het

hoofd gezien en niet waargenomen word, en wijl hij, volgens mijne ondervinding en die van andere Geneesheeren, welken door ontledingen bevestigd zijn, veel dikwijler, dan men zou geloven, de grondvesten der gezondheid doet waggelen, en zelfs de volwasfen lieden niet verschoont, in wier lijken ik hem verscheiden maalen gevonden heb. Ik zal eenige gevallen bijbrengen. Toen ik mij te Straatsburg in de ontleedkunst oefende, bragt men een vrouwspersoon van agttien jaaren uit het gasthuis op de ontleedkamer, welk, zo men zeide, aan de longtering overleden, en, om uit het onbeledigd maagdevlies te oordeelen, —— hetwelk veelen aldaar voor een onding aanzagen, —— eene onbevlekte maagd was. Na dat ik naar de gesteldheid der ziekte vernomen, en eenige kliergezwellen onder de okzels en aan den hals bespeurd had, beweerde ik tegen den Hoogleeraar en Professor, dat eene verstopping der darmscheelsklieren de oorzaak van den dood was. Bij de ontleding werd mijn gezegde overtuigend bevestigd. Want er kwam een ongemeen groot darmscheel te voorschijn, dat met deels tot steen verharde klieren, ter grootte van muskaatnooten, bezet was. Nog heb ik na het openen van het lijk eens jongelings van zestien jaaren, die na de steenoperatie overleden was, de darmscheelsklieren deels versteend, en deels veretterd en ontstoken gevonden. Maar bij kinderen, die na langduurige zieklijkheid aan eene uitterende koorts gestorven waren, ontdekte ik dergelijke kwaade gesteldheid menigvuldiger.

Het is een algemeen aangenomen gevoelen, dat

de verdikking van het bloed hoofdzaaklijk daarvan afhangt, wanneer aan het zelve zijne vloeibaare dunne beſtaandeelen op de eene of andere wijze ontnomen worden; doch ſchoon dezelve den hoogſten trap van waarſchijnlijkheid heeft, is zij egter niet altijd op de ondervinding gegrond. Zij geld alleenlijk onder zekere voorwaarden, die bij voorbeeld eene ſtremming van den omloop des bloeds, waarbij deszelfs deelen, buiten beweging en vermenging gebragt zijnde, zig ras van elkander ſcheiden, de vloeibaaren ontglippen, en de dikkeren zig zamenvoegende vereenigen, of eene anderzins taaije of ontſtekingagtige dikke geſteldheid der vogten, of eenigen anderen haglijken toeſtand des lichaams vooronderſtellen. Dezulken gaan dus te verre, die alle tegennatuurlijk vermeerderde afſcheiding van het wateragtige van het bloed telkens voor de eerſte oorzaak der verdikking houden. Ik heb ontelbaare zwaklijke, anderzins gezonde perſoonen gezien, welker bloed, na zeer ſterke en lang aanhoudende ontlasting van pis, zweet en ſtoelgang, zo dun en wateragtig was, dat ik er door middel der koortsbast, van het ijzer, van de ſlakken e. z. v. eene dikker zelfſtandigheid aan moest geven. Onder anderen kreeg ik voor dertig jaaren kennis aan eenen geleerden Geestelijken, welke, uit al te verregaande bezorgdheid voor zijne gezondheid, alle nagten, des zomers en des winters, zo ſterk zweette, dat het zweet telkens het geheele bed doordrong. Daarenboven nam hij alle vierdendeel jaars eene purgatie in, gebruikte in het voorjaar altijd bloedzuive-

rende kruiddranken, en liet elke dag- en nagt-eve-ning zijn wateragtig bloed aftappen. Desniettegenſtaande bevond hij zig wél, was zeer gezet en had eene goede koleur, doch daar bij ongemeen teder. Ik had het geluk, hem te overtuigen, dat hij eene plant geleek, die in de broeikas geteeld was, en welke een guur windje kon doen verwelken, en overreedde hem, dat hij zig van zijn warm vederen bed langzamerhand ontwende, zig ligter kleedde, en eindelijk zo ſtout werd, dat hij zig met koud water wiesch, en zijne overige voorbehoedmiddelen liet varen. Ik geraakte daardoor zeer in de gunst van zijne vrouw. Haare bedden werden nu geſpaard, en zij kon nu eerlang op een ſterk egtgenoot ſtaat maken. En hij bevind zig in de daad, in eenen hoogen ouderdom, nog in eene friſche gezondheid, zonder ooit de blijken van een verdikt bloed beſpeurd te hebben. Bij deze ſoort van waanwijze verkwisters en roekeloozen ſchijnt de natuur zig eenigermate ſchadeloos te houden; het geen door den eenen weg verkwist word, ſpaart zij weer op den anderen, doordien zij denzelven toefluit. In de dierlijke huishouding gebeurt dit dagelijks zonder nadeel. Geheel anders is het gelegen met de verkwisting der vogten, welken voornaamlijk de fijnſte deelen des bloeds bevatten, ik meen, met de onmatige uitſchietingen des zaads; het zij dat dezelven geſchieden door de vleeschlijke vermenging, of door de zelfbevlekking. En de laatſte heeft zekerlijk meer en treuriger gevolgen, wijl dezelve, van minder zwarigheden verzeld, veel meer, en zelfs door onrijpe jeugd gepleegd

pleegd word. Meer dan honderdmaal ben ik van de volgende ſchriklijke uitwerkzels een met medelijden aangedaan getuige geweest. Het bloed word beroofd van den balzem, die het voor bederf bewaren, en elke drijfveer verlamd, die deszelfs beweging met levendigheid bevorderen moet. Het begint derhalven in zijnen omloop te vertragen, te ſtremmen en te ſtollen; alle werkingen in het lichaam worden traag, de zenuwen ſlap en al te ongevoelig, de voeding en de wasdom gebrekkig, de werktuigen bovenmate teder en prikkelbaar, en het gevoel en de verbeeldingskragt zo zwaklijk fijn en levendig, dat zij in eene buitenſporige gevoeligheid of dwaasheid ontaarten, en de hartstogten geheel ontſteld worden. Zelfs in de uitwendige gedaante regt de ondeugd ſchriklijke verwoestingen aan. De bekoorlijke ſchoonheid van het bloeijend meisje verwelkt, en word eene afgrijzing, de jongeling een grijsaart, de ſterk geſpierde reus een kragtloos geraamte. Eindelijk voeren deze werken der duisternis derzelver ſlaaven de ijslijkſte ziekten, en den langzaam folterenden dood te gemoet. Dank hebbe derhalven de heer TISSOT, dat hij het publiek de oogen daar omtrent geopend heeft! Dank hebbe de heer ZIMMERMAN, dat hij gansch Duitschland ook oplettende gemaakt heeft op het onanismus (de zelfsbevlekking) van jonge kinderen, en, om uit mijne menigvuldige oorbiegten tot hiertoe te oordelen, door zijne loflijke, vrijmoedige ontdekking, in weerwil van alle vitterij en tegenſpraak, zijn menschlievend oogmerk bereikt heeft! Dank hebbe ook de heer BAL-

DINGER, dat hij de bron van deze zelfmoord nagefpeurd, en bij monde zo wel als bij geſchriften zo nadruklijk daar voor gewaarſchouwd heeft! Onder anderen klaagt hij „ dat, behalven de weelde, de „ ledigheid en de verwijfdheid, de verkering bij „ de meisjes en den wijn, de ſentimenteele wijs„ begeerte, de tedere aandoenlijkheid, het lezen „ van Romans, dartele vaerzen en ſchriften, in „ de laatſte helft onzer eeuw er veel toe gedaan „ hebben, om het rijk der godin te Paphos en de „ ondeugden te Lampſai zeer verre uittebreiden." Ondertusſchen weet men bij ondervinding, dat verhittende dranken, lekkere, ligt en ſterkvoedende ſpijzen, prikkelende artzenijen en ſpeceerijen, waar onder men inzonderheid de kaneel, de mostaart en de jeneverbesſen moet rekenen, nevens de muskus en amber, zelfs bij onſchuldige kinderen onbekende driften verwekt, en tot ſchandelijke buitenſporigheden aangezet hebben. Dartelheid, ontugtige houdingen en gebaerden, kwaade voorbeelden, dadelijk onderrigt van jonge, doch reeds geoefende helden in venuspark, van oude booswigten en onkuiſche dienstboden werken insgelijks ſterk op dezelven. Inzonderheid moeten ouders een waakzaam oog houden op de heerſchende gewoonte der kindermeiden op veele plaatzen, welken, met oogmerk, om de kleine kinderen te ſtillen en in ſlaap te brengen, derzelver teelleden wrijven en kittelen; en zij moeten zig ook zelve wagten, van hunne kinderen in het vertrek van hun huwlijksbed te laten ſlapen. Dat zij in gedagten houden het geen JUVENALIS zegt: *Maxima debetur*

puero reverentia si quid turpe paras. Voor het overige heeft de heer CLOSSIUS, zo wel als ik, kinderen van anderhalf, van twee en van drie jaaren gezien, die, in het bed liggende, en zelfs in den slaap, met hunne teelleden speelden, niet zonder spooren van gevoel, en welken men, hetwelk men wel in aanmerking moet nemen, de handen moest binden, om hen allengs daar van aftewennen.

Doch, indien men bij de opvoeding der kinderen nog eene bijzondere strenge, waakzaame, ja agterdogtige bezorgdheid in agt nam, wanneer men niet kan vermijden, hen, in de verkering of in het bed, alleen bij elkander te laten, hen in openbaare schoolen te zenden, of zelfs in wezenlijk verdagte gezelschappen te dulden; indien men, hetwelk eene hoofdzaak is, hun in den tederſten ouderdom de schaamte, dit zoet en beminnelijk gevoel, waarmede de Schepper het menschlijk geslagt, ten blijke van zijne voortreflijkheid, boven andere schepzels begaafd heeft, zodanig inprentte, dat zij eindelijk bij de ontschuldigſte ontbloting of aanraking der teelleden schaamrood wierden; indien men de jongelingen in gevorderde jaaren steeds meer in eene bezigheid, die de wellustwekkende verbeeldingen verstrooit, en, in den volwassen ouderdom, de zenuwgeesten in oefeningen, die van de teelleden afleiden, onderhield (*e*);

(*e*) De beeldhouwers uit de oudheid moeten dit ook bij ondervinding geweten hebben; want zij maakten teelleden aan de standbeelden der worstelaars en helden, bij voorbeeld van Herkules, veel kleiner, dan de evenredigheid het zou vereischt hebben.

en indien tevens de geneeskundige menſchenvriend bezorgd was, om alle oorzaaken, die tot deze onrijpe ondeugd gelegenheid geven, nateſpeuren, voortekomen en te ſtuiten: zo ben ik verzekerd, dat men nauwlijks het tiende gedeelte van zulke levende ſpooken, wier werken hun op de hielen volgen, zou zien. En onder de gelegenheid gevende oorzaaken, die in het geneeskundig vak behoren, tel ik niet alleen den gemelden tot wellustprikkelenden leefregel e. z. v., maar ook de zieklijke geſteldheid, die op dezelfde en nog veel ſterker wijze werkt, en niet alleen het onder de asch ſmeulend vuur bij volwasſenen aangloeit, maar ook het onkruid, dat bij kinderen ſlegts opſchiet, tegennatuurlijk tot rijpheid brengt.

Ik zeg niet te veel, wanneer ik verzeker, dat ten minsten het derde gedeelte van zulke kinderen door eene plaatslijke, zieklijke volbloedigheid der ſchaamdeelen, en nog meer door ſcherpe, prikkelende, daartoe beſtemde vogten tot de zelfbevlekking gebragt word. Want het is volſtrekt waar, dat zij in dit geval, zonder eenig onderrigt, geheel uit zig zelven, en op de onſchuldigſte wijze alleenlijk bedoelen, zig van iets lastigs te ontdoen, en tot dat einde de teelleden dikwijls wrijven, het zij nu dat zulks geſchied met den vinger of met werktuigen, of, het geen ik verſcheiden maalen zelf gezien heb, door zekere houdingen en bewegingen van het onderſte gedeelte des lichaams; wanneer bij voorbeeld de meisjes de dijen over elkander leggen, de bovenſte ſterk op de onderſte drukken, en tevens de knie ſterk en ſchielijk zijdwaard

bewegen, of wanneer zij het ſchaamlid tegen den hoek van eene tafel of tegen eenen ſtoel drukken, met zekere bewegingen. Hierdoor trekken zij eenen ſterken toevloed derwaard, en verwekken eene wellustige kitteling, die hen des te ſterker aanzet, om deze verrigting, die hun noodzaaklijk en van geen belang ſchijnt te zijn, des te menigvuldiger te herhalen. Mijn overleden vader is door het openen van lijken reeds overtuigd geweest, dat de hooger trap van geilheid, welke men *furor uterinus* noemt, of die ten minsten daar aan grenst, grootſtendeels van de verſtopping of kwaade geſteldheid der klieren in het algemeen, en der eijerſtokken en verder daartoe behorende deelen in het bijzonder voordkomt. Ik heb een ontleedkundig berigt van den beroemden hoogleeraar SACHS te Straatsburg in handen, hetwelk deze waarheid bevestigt. Eene voornaame, en voor het overige zeer deugdzaame dame werd, wegens eene onweêrſtaanbaare, dikwijls woedende drift tot het bijſlapen, van haaren gemaal geſcheiden, en naar Straatsburg verwijderd. Mijn vader beval haar aan de zorg van den heer SACHS aan, en verzogt hem, dat hij zig voornaamlijk op de opening der klieren zou toeleggen. Doch zij overleed niet lange daarna, deels door kommer, doch meer door ſchrik. Want eens eenen tamgemaakten leeuw, die men voor geld liet zien, naderende, viel deze haar, uit eene oorzaak, die men ligtlijk kan bevroeden, zo vriendelijk aan, dat men haar nauwlijks van hem kon losrukken. De heer SACHS was nu nieuwsgierig, om te weten, of de oorzaak van de ziekte, welke mijn vader had op-

gegeven , gegrond was. Hij haastte zig om het lijk van deze ongelukkige te openen, en vond in de daad veele klieren van het darmfcheel, en de meesten der teelleden , deels zeer gezwollen en deels geheel verhard (*). Mijn overleden broeder heeft in zijne verhandeling over de *Atrophia* de volgende geſchiedenisſen van ziekten aangehaald, welken klaar bewijzen , dat enkel de verſtopping der darmſcheelsklieren in ſtaat is, om bij de onſchuldige jeugd eene onwettige geilheid, zelfs ook zaadvloeijing te verwekken. Een jong heer, welke pas huwbaar was geworden, was uithoofde van eene onmatige geilheid met gedurige zaadſtorting gekweld. Deze tegennatuurlijk ſterke prikkeling, nevens eenige andere kentekens overtuigden ons, dat eene verſtopping der darmſcheelsklieren de oorzaak was. De genezing, naar zulk een rigtſnoer ingerigt, was van die uitwerking, dat de Lijder, toen hij negentien jaaren oud was, van deze ontemlijke kitteling verlost werd, en nevens eene gematigde kuischheid eene volkomen gezondheid verkreeg. Een andere melancholiek- bloedrijk jongeling beſpeurde, in zijn agttiende jaar, eene ſlijmige, wel geringe, maar egter aanhoudende en prikkelende uitvloeijing uit de pisbuis, welke hem zeer ongerust maakte, wijl hij van dezuiverſte kuischheid bewust, zig niet kon herinneren, iemand hoe genaamd, die met venusziekte beſmet was, aangeraakt te hebben. Hij ſchaamde zig lan-

(*) Zie ook de negen en veertigſte geſchiedenis van ziekten.

gen tijd, hier over raad te plegen. Eindelijk door deze kwaal geheel verzwakt, was hij genoodzaakt, met eenen Geneesheer daar over te ſpreken. Deze ſchreef hem alles voor, wat de kunst tegen den zaadvloed vermogt, doch onze Lijder won er niet het minste bij. Hij nam zijne toevlugt tot meer andere Geneesheeren, die ook allen denzelfden weg inſloegen, en dus even zo min het bedoelde oogmerk bereikten. De hardnekkigheid der ziekte bragt hem bij zommigen in verdenking van te verregaande kuischheid, en zij bevolen hem het gemaklijk middel daar tegen aan. Doch wijl deze ongeſchikte raad even vrugtloos was, trokken zij de hand van hem af. Ten laatſten namen wij de genezing op ons, en wij werkten enkel tegen de verſtopping der darmſcheelsklieren en de ſlijm. Hoe diep deze oorzaak, welke anderen voorbij gezien hadden, ingeworteld was, werd zij egter uit den grond weggenomen, en de Lijder daardoor van zijn ongemak en zijne onreine kitteling bevrijd. Het is bekend, dat in deze kwaade geſteldheid der klieren de lympha zeer ligt haare zagte natuur aflegt, en daartegen eene ſcherpe prikkelende aanneemt. Ik heb dezelfde uitwerking, hoewel zeldzaamer van menigerlei aart in het bloed heerſchende, en naar de teelleden geſtuwde ſcherpte waargenomen, insgelijks van onreinigheden der eerſte wegen, van geſtremden omloop des bloeds in de poortader, inzonderheid in de ſpeenäderlijke vaten, en eens van derzelver takken door de ſcheede lopende, waar zig eenige kleine wormen (maden) onthielden. En indien van afgezette leden

eene plaatslijke volbloedigheid in de teelleden en eene buitengewoone geilheid kan ontſtaan; zo heeft men dit des te eerder te wagten, wanneer er ongeregeldheden van den omloop ontſtaan in de daarmede vereenigde ſpeenäderlijke vaten. De heer doctor OFTERDINGER (*) bevestigt dit, als hij zegt, dat de drift naar de aambeijen en derzelver geſtremde vloeijing eenen pijnlijken roedenſtand, en het vloeijen eener zaadägtige ſtoffe van verſchillende koleur, uit de pisbuis en de ſcheede veroorzaken. Het is eene bekende zaak, dat het bloed in de ſpeenaderlijke vaten bevat, en te traaglijk omlopende, dikwijls eene bijzondere ſoort van ſcherpte aanneemt, en in den omtrek van den aars een jeukend zweet verwekt, dat zig tot in het binnenſte der teelleden uitſtrekt. De ouden hebben reeds aangemerkt, en BOERHAVE en anderen hebben het ook bevestigd, dat de hypochondristen, of miltzugtigen zeer tot geilheid, die zig ook in de ontlasting der zwarte gal vertoont, en tot zelfsbeſmetting geneigd zijn. De heer WEIKARD (**) brengt een geval bij, dat de vliegende jigtſtof eene groote ontſteltenis in de ſchaamdeelen veroorzaakt heeft. De heer PIETSCH (†) ſchrijft daar tegen de jigt toe aan het onmatig venusſpel, inzonderheid aan de onania, het welk hij door een groot getal van ondervindingen bevestigt; en ik zelf heb

(*) Zie *Anleitung für das Landvolk. Kapit.* 10.

(**) Zie *Vermischte medizin. Schriften.*

(†) Zie *Geſchichte praktiſcher Fälle vom Gicht u. ſ. w.*

gezien, dat het eene de oorzaak en de uitwerking van het andere kan zijn. Men vind ook nog verſcheiden waarnemingen van periodiek jeuken der ſchaamleden door geloofwaardige ſchrijvers aangetekend, welks oorzaak uit onzuiverheden in de eerſte wegen ontſtaan was, en door het zuiveren van dezen weggenomen werd. Zo genas SIMON SCHULZE (*) een vijfjaarig meisje, dat alle avonden en nagten daarmede behebt was, door ontlastende middelen. RIEDLEIJ (**) heeft hetzelfde aangemerkt van eene zwangere, welke door braakmiddelen, die BRUNNER in een dergelijk geval ook gelukt zijn, genezen werd. Zo heeft men ook opgemerkt, dat veelen, die met de vallende ziekte gekweld zijn, en wier darmen vol ſlijm waren, ongemeen wellustig en gulzig zijn. Onder deze oorzaaken is de verſtopping der darmſcheelsklieren, en het voorafgegaan, of daarop gevolgd bederf van het wateragtige van het bloed mij bij kinderen het meest voorgekomen, en ik kan met waarheid verzekeren, dat ik zedert twintig jaaren, gedurende welken tijd ik er ſteeds oplettender op wierd, veele kinderen, door eene genezing van deze onreine bron, van de zelfsbeſmetting bevrijd, ten minsten het zo verre bij hen gebragt heb, dat het hunnen ouderen of opzienderen weinig moeite koſtte, hen volkomen daar van af te wennen. Ten einde de ongelovigen van deze gewigtige waarheid nog nader te overtuigen, zou ik hier de geſchiedenis van

(*) Zie *der R. K. A. der Naturf. 4ter Th. S. 62.*
(*) Zie *Obſerv. pract. p. 36.*

veele zulke ongelukkigen, met al de daarmede gepaard gaande omſtandigheden, verhalen, indien ik niet vreesde, dat ik deze onſchuldige kinderen, die door zieklijkheid daar toe gebragt, en nu ten deele volwasſen, kuiſche perſoonen zijn, op veele plaatzen te kenbaar en ſchaamrood zou maken. Doch zo veel kan ik uit hunne bekendnis ontdekken, dat dikwijls eene geringſchijnende gelegenheid hen verleid heeft, om de zieklijke kitteling eindelijk wellustig toe te geven, die alsdan eerst regt begon te werken, wanneer zij uit dartelheid, ſtaande of liggende, elkander omarmd en ſtoeijende gedrukt, of de een zig ſchrijlings op de knie van den anderen gezet, of de jongens zig eenen tijd lang op den buik gelegd hadden e. z. v. Ook heeft het bekende aanporringsmiddel der oude wellustelingen, het geesſelen op de billen, de geile kitteling dikwijls nog meer gaande gemaakt.

Wanneer men bij de kinderen beſpeurt, dat zij de bovengemelde houdingen, bewegingen en draaijingen des lichaams, dikwijls met eene hitzigheid, die hunne anders bleeke wangen rood verwt, maken, en dat hun gezigt onder dit bedrijf verandert, of dat de halfgeſloten oogjes lodderig, een weinig ſtrak, of gebroken ſtaan, met één woord, *oculi putridi* gelijken, kan men hen veilig tot eene opregte bekendnis noodzaken. Men kan hiervan nog zekerer zijn, wanneer men ſpooren der zieklijke oorzaaken ontdekt, bij voorbeeld gezwollen klieren. Doch de meisjes van meerder jaaren maken zig van eene wederzijdſche onania zeer verdagt, wanneer zij elkander dikwijls op eene driftige wij-

ze liefkozen. Zulken, die dit kwaad reeds lang gepleegd, en zorgvuldig bedekt gehouden hebben, worden niet alleen door de gemelde zieklijkheid verraden, maar ook door de blauwe kringen om de flaauwe en verliefde oogen, door de bleeke koleur, door de pokken op den neus e. z. v., door een benauwd en met ſtuiptrekkingen verzeld braken, en door een ik weet niet wat in het geheele gelaat, dat zelden bedriegt, doch zig niet laat beſchrijven. Ik heb opgemerkt, dat de kinderen, die door zieklijkheid tot de ſtomme zonden zijn aangezet geworden, na hunne herſtelling veeleer naar de vermaningen hebben geluisterd, dan zulken, die door onderrigt en voorbeelden daartoe verleid waren. Maar bij zulken, bij welken dit kwaad door lange oefening als tot eene tweede natuur geworden is, bij welken de wellustige denkbeelden te diep in de verbeelding ingeprent zijn, is eilaas! weinig hoop van betering, ſchoon de zieklijke prikkeling weggenomen en uitgeroeid is. Ik herinner mij nog een geestig en fraai meisje van agt jaaren, dat deze ſchandelijke handtering zo bedektelijk gedreven had, dat men eerst na verloop van twee jaaren op het ſpoor kwam, door gevallig in haar bed vernuftig uitgedagte, kittelende werktuigen of offeranden van Priapus, die men nauwlijks van een ervaren vrouwsperſoon zou kunnen verwagten, te ontdekken. Alle bedreigingen en vermaningen, alle wreede kastijdingen, die een Rus zouden hebben doen ſidderen, en alle verkoelende middelen door ijs en ſalpeter, nevens het aanhoudend kastijden, waren niet in ſtaat, dezen ſa-

ter uittedrijven. Midden onder het kastijden riep zij uit: ſtraf mij, zo als gij wilt, ik kan het egter niet laten! Men liet haar derhalven aan haar noodlot over, en dit anderzins aanvallig meisje, welke uit geen onaanzienlijk geſlagt geſproten was, doch haare ouders vroeg verloren had, werd reeds in haar zestiende jaar moeder van een kind, waarvan een Jood de vader was. Met dezen trok zij over Zee naar Amerika, om dit land te helpen bevolken.

Men verſchoone mij dezen uitſtap. Ik moest eenigzins van mijne bedoeling afgaan, en breedvoerig worden, indien ik Geneesheeren, Ouders en Opzigters van de jeugd eene, zo niet geheel nieuwe, egter niet genoeg opgemerkte en behoorlijk te nutte gemaakte ontdekking eener oorzaak wilde leren kennen, welke de ſtigtſter van een tweevoudig ongeluk is. Dewijl zij als zieklijkheid op zig zelve reeds ellendig maakt, en als uitwerking, welke tevens de deur voor de ondeugd open zet, de ziekte ongeneeslijk doet worden, en ook nieuwe onheilen ſtigt, die nog gevaarlijker zijn, invloed op het bederf van de laate nakomelingſchap hebben, en gelegenheid tot eene merklijke ontvolking geven. En deze kwaade uitwerking volgt des te eerder, wanneer de onanisten, gelijk dikwijls gebeurt, zig menigvuldige zelfsbevlekkingen en eenen zogenoemden goedaartigen druiper of witten vloed veroorzaakt hebben, of ook door zulk eenen zijn beſmet geworden, die kwaadaartiger en bij hen meestendeels hardnekkig is.

Om dezelfde reden, waarom het verſpillen van

het zaad en de geestagtige vogten van denzelfden aart door letterblokken, driften, vermoeijingen e. z. v. de verzwakking der vaste deelen, en de verandering der vloeibaaren, dienvolgens de voortteling van de *Infarctus* bevorderen, doet het menigvuldig kwijlen der hypochondristen, de sterke ontlastingen van melk van zwakke zogende vrouwen, en het verlies van veel bloed door onmatig aderlaten en door wonden, voornaamlijk door sterke bloedvloeijingen, tot welken de *Infarctus* reeds dikwijls gelegenheid geven, ook veel daartoe. Tot deze klasse behoren ook de kwaadaartige roode loopen, als mede de langdurige buik- en pisvloeden e. z. v., waarmede zieklijken aangetast worden, welken buiten dien reeds bedorven vogten hebben. De dagelijksche ondervinding leert ook, dat de kwalijk behandelde, waar men geen volmaakte crisis had, of langdurende, heete, met ontsteking, gal- rot- en zenuwkoortzen e. z. v. de kragten ten sterksten uitputten, eene groote zwakheid en halve lamheid, of ook wel eene droge, onbuigzaame stijfheid der vezelen, en eene deels ontstekingagtige verdikking, of eene andere gebrekkige gesteldheid van de nog rauwe en van derzelver vloeibaarheid beroofde vogten, welke, volgens HIPPOKRATES, weêrinstortingen en zomwijlen melancholie veroorzaakt, ten minsten meer gelegenheid tot de *Infarctus* geven. Eene dergelijke kwaade gesteldheid der vaste en vloeibaare deelen spruit voort uit geweldige en hardnekkige pijnen. Als dezelven, met kramp verzeld, dikwijls op dezelfde plaats in den onderbuik komen, zal zulk een

plaatslijk gebrek aan veerkragt aannemen, en word daar door des te eerder aan de *Infarctus* blootgesteld. Men heeft uit het onveranderlijk verblijf op dezelfde plaats, hetwelk gemeenlijk daar mede gepaard gaat, verfteeningen in de piswegen en verftoppingen van andere ingewanden zien ontftaan.

Onder al deze oorzaaken zijn ermij geen zo menigvuldig voorgekomen, als het onmatig gebruik van geestrijke dranken, voornaamlijk van brandewijn en andere liqueuren, als mede het misbruik der elixirs met brandewijn gemengd, als bij voorbeeld van de WHYTTS en STOUGTONS elixirs, de fchielijke overgang van fterke lichaamsbewegingen tot traage rust, de onmatigheid in het letteroefenen, inzonderheid de groote ingefpannenheid op één onderwerp, daar de ongeruste flaap, het gebrek aan beweging, de nadelige houding van het lichaam en de kwaade fpijsvertering dan bij komen. Doch meestendeels ontdekte ik, dikwijls eerst na een onvermoeid nafporen, de volgende gelegenheid gevende oorzaaken tot de *Infarctus*, als heimlijke zorg, opgekropte wraakzugt en gramfchap, bekommering, droefheid, hartzeer over eenig verlies, ongelukkige liefdedrift e. z. v. Dezen moet men als fluipende en knagende vergiften befchouwen, wanneer zij, gelijk gemeenlijk gefchied, bij aanhoudendheid werken, en dus ook het kwaad ongeneeslijk maken. Dit heb ik, eilaas! dikwijls genoeg ondervonden. Niet minder, maar des te zekerer, laaten de geftopte of in wanorde geraakte aambeijenvloed, welke bij HIPPOKRATES reeds verdagt

was, en de kwalijk genezen afgaande koortzen eene verſtopping van de ingewanden des onderbuiks na, wijl bij beiden gemeenlijk een grondſlag tot de *Infarctus* gevonden word. Doch door de kwalijk genezen afgaande koortzen verſta ik niet alleen zulken, die te vroeg, maar ook die te laat, of door ſchadelijke middelen tegengegaan worden. Van de eerſte onbedagtzaame behandelingen heb ik veel meer en erger uitwerkzelen gezien, dan van de uit vrees te lang uitgeſtelde beteugeling der koorts. De meeste gewoonen daarvan waren in het algemeen de zogenoemde koek, of de verſtopping van de milt en lever, de water- en geelzugt en aamborstigheid, zenuwziekten, vallende ziekte, e. z. v. Zij zouden egter zeer zelden gevolgd zijn, indien men, ten aanzien der vroege en laate koortsbeteugeling, geregeld gehandeld had, of wanneer men verſchillend geſtelde oorzaaken der koorts, en de daar mede zamengeſtelde kwaade geſteldheid, welke eigenlijk het tijdpunt moeten bepalen, wanneer de koorts veilig geſtuit kan worden, in aanmerking genomen had. En welk oplettend navorſcher heeft niet, zo wel als ik, menigvuldig maalen waargenomen, dat, onder het gebruik der losmakende en ontlastende middelen, eene groote menigte van ſlijmägtige, zwartgallige en andere ſoorten van vuiligheid uitgeworpen werd, na welker ontlasting de koorts, zonder koortsbast te gebruiken, en zonder andere ongemakken te vrezen, die de koorts naliet, weggenomen werd. Ik twijfel ook niet, of het zal anderen, zo wel als mij, dikwijls gelukt zijn, de koorts, welke tot

groot nadeel van den Lijder weggenomen was, door visceraalmiddelen weêr te doen komen, en met hulp van deze in dit geval heilzaame werking der natuur, de ziekten, welken door de te haastige behandeling ontſtaan waren, in korten tijd te genezen. Toen ik mij voor omtrent dertig jaaren in eene ſtreek van den Opper-Elzas ophield, alwaar de afgaande koortzen gemeen waren, kwamen veele door opgeſtopte koortzen kwalijk behandelde Lijders bij mij. De meesten hadden den koek, ten minsten waren zij met gedurige weêrinſtortingen gekweld, niet tegenſtaande zij, na ſterke ontlastingen, de koortsbast in groote giften gebruikt hadden. Ik ſchreef dezen een ſterk afkookzel voor van visceraalkruiden en dergelijke wortelen, met een of ander middelzout gemengd, voornaamlijk gebruikte ik de verſche gentiaanwortelen daartoe, die in het nabijliggend gebergte groeijen, en zag er een gewenscht gevolg van. De beſloten ziekteſtof werd ras in beweging gebragt, haare kwaade gevolgen werden uit den grond weggenomen, als mede de weerinſtortingen van de derdendaagſche koorts even zo ſpoedig geſtuit, als de weergekomen anderendaagſche en alledaagſche koortzen. Onder anderen kwam een zeker heer, die eerst onlangs overleden is, en wien men de koorts reeds zesmaal, volgens de gewoone wijze, opgeſtopt had, en die daarvan eene verſtopping der milt gehouden had, welke men van buiten kon voelen, bij mij om raad. Ik liet hem denzelfden drank in groote hoeveelheid, en ook als klijſteeren, doch meest zonder zout, gebruiken, en wenschte hem

ge-

geluk met eene ſpoedige weerïnſtorting der koorts, welke hem voor toekomende weerïnſtortingen zou beveiligen. De koorts volgde binnen kort, en onder de koorts en het aanhoudend gebruik derzelfde middelen verdween de koek met herſtelling van eene duurzaame gezondheid.

Mijn overleden vader genas op dezelfde wijze al de zulken, wier koortzen kwalijk behandeld waren, namelijk door de koortsſtof meer beweeglijk te maken, onder anderen eene zekere Ruſſiſche graavin, welke door verſcheiden bekwaame Geneesheeren voor ongeneeslijk was verklaard. Deze graavin was door eenen hardnekkigen en ſterken vloed, welke zij na eene opgeſtopte anderendaagſche koorts gekregen had, zeer verzwakt, doch werd door verzagtende, krampſtillende en zagtvoedende klijſteeren, waarvan haar om de twee uuren een half pint gezet werd, binnen veertien dagen volkomen daarvan herſteld. Met de kragten kwamen de hypochondriſche toevallen ook weder, waarmede zij reeds voor den aanval der koorts gekweld was. Hiertegen werden haar viſceraalklijſteeren e. z. v. voorgeſchreven, haar tevens waarſchouwende, dat zij op eene wederinſtorting der koorts moest bedagt wezen, die de genezing zou verhaasten. De koorts kwam ook in de daad weder. Bij geluk was haar gemaal afwezend, die het ten hoogſten kwalijk nam, dat men zijne gemaalin met voordagt ziek gemaakt had. Maar toen hij haar bij zijne terugkomst volkomen herſteld vond, verontſchuldigde hij zijne verſtoorde uitdrukkingen met te zeggen, dat hij de taal van eenige Ge-

neesheeren had gevoerd, welken hij op zijne reis daar over geraadpleegd had.

Men vind verfcheiden voorbeelden in de fchriften der Geneesheeren, dat de vallende ziekte dikwijls een gevolg kan zijn van de te vroeg opgeftopte koorts, en men zou er nog meer vinden, indien men de opgeftopte koorts als de oorzaak van deze kwaal befchouwd had. Ik zal flegts eenigen der voorbeelden, waarvan ik getuige ben geweest, aanhalen. Een hypochondrifche kousfenwever, die zig door eene anderendaagfche koorts zeer verligt gevoelde, kreeg ten eerften na het gebruik der koortsmiddelen de vallende ziekte in plaats van de aanvallen der koorts; en nij kon niet anders, dan door de visceraalklijfteeren daarvan bevrijd worden, na dat dezelven veelerlei *Infarctus* hadden doen ontlasten. Een man van zestig jaaren, van een galagtig geftel, doch die gezond fcheen te zijn, werd onverwagt door eene tusfchenrozende koorts aangevallen, welke hij uit ongeduld niet wilde haaren loop laten nemen, en ze derhalven door braakmiddelen en veel koortsbast in haare geboorte liet fmoren. Doch hij haalde zig daardoor eene zwakke en zieklijke lichaamsgefteldheid op den hals, welke na verloop van zes jaaren in eene vallende ziekte overfloeg, die even zo lang de gewoone middelen weêrftond, en in tegendeel dag en nagt te erger werd. Dit bewoog hem eindelijk, zig aan onze geneeswijze, die hem in het eerst zeer vreemd voorkwam, ftiptlijk te onderwerpen. Dezelve was van het gewenschtfte gevolg. Na verloop van vier weeken geraakte de voor twaalf jaaren opge-

ſtopte koorts weêr aan den gang, en binnen drie weeken verdween zij geheel, met de vallende ziekte en de oorzaak der ziekte, de in menigte ontlaste *Infarctus*. De Lijder, met de klijſteeren nu geheel bevredigd, bediende er zig dagelijks van als een voorbehoedmiddel en werd daar door in ſtaat geſteld, om tot in zijn vierentachtigſte jaar, met ongemeene lichaams- en zielekragten zijne bezigheden te kunnen verrigten. Bij eenen anderen grijsaart van zes en zestig jaaren kwam het wel niet zo ver, dat hij de vallende ziekte kreeg, doch de voorboden van dezelve, of, liever, van eene beroerte, als geweldige hoofdpijn, loomheid, geſloten buik, duizeligheid, ſlaap- en magteloosheid, volgden onmiddellijk na de opgeſtopte anderendaagſche koorts. Deze werd door onze geneeswijze ook weer volkomen herſteld, na dat bij de gemaakte koorts, die egter langer aanhield, dan bij den eerſten, allengs eene aanmerklijke menigte zwart, verrot, ſtinkend bloed, deels door den ſtoelgang, deels door braken uitgeworpen was. Men bereikt zijn oogmerk nog ſpoediger, wanneer men gelegenheid heeft om de oorzaak dezer koortzen, voor dat dezelven verkeerd behandeld worden, ten eerſten met visceraalmiddelen aan te tasten. Men vordert dan met hulp der koorts, welke zekerlijk dikwijls met hevige toevallen verzeld word, meer in drie of vier weeken, dan men zonder dezelve in een half jaar zou hebben kunnen verwagten. Want hierdoor zijn in zulk eenen korten tijd zelfs de hardnekkige polijpagtige voordbrengzels week gemaakt en uitgedreven. Een jong vrouwsper-

ſoon, dat reeds langen tijd met de ongemakken der aambeijen was gekweld geweest, lag zeer ziek aan eene ongeregelde en gevaarlijke anderendaagſche koorts; zij gebruikte egter, na den eerſten aanval, de visceraalmiddelen: en dezen bewerkten reeds in de eerſte agt dagen door den ſtoelgang eene ontlasting van geronnen bloed, van eene pekagtige en etteragtige ſtof, en eindelijk van veele genoemde voordbrengzels. Binnen veertien dagen werd zij op die wijze van de eigenlijke oorzaaken der koorts en van de ongemakken der aambeijen, die niet weer te voorſchijn kwamen, en met dezelven van de koorts zelve verlost. Ik had nog voor eenige maanden het genoegen gehad, eenen kundigen man van onze praktijk te overtuigen, dat de tusſchenpozende koorts, waardoor hij aangetast was, hem ras van zijne langdurige hypochondrie zou verlosſen, indien hij ze door de visceraalmiddelen te hulp komen, en op die wijze de losmaking en uitdrijving der verſtoppende ſtof verhaasten wilde. Zij ontlastte zig ook tot zijne volkomen genezing in menigte in eene zwarte en taaije gedaante. De bekwaame heer Dr. JASSOY, die hier met veel lof de geneeskunde oefent, en dien ik, zo wel als den heer Dr. MÜLLER, mijne Lijders veilig kan aanbetrouwen, en die mij, zo wel als de laatſte, daaglijks getrouw bijſtaat, heeft onlangs eene derdendaagſche koorts, welke naar geen koortsbast luisterde, met eenen dikken en harden buik, met hoofdpijn, dofheid en zinneloosheid verzeld was, en uit ſlijmagtige, galagtige *Infarctus* ontſtond, uit den grond genezen, alleenlijk door dit allertaaist

en jaaren lang verzameld zetzel door de visceraal-klijſteeren en andere losmakende en uitdrijvende middelen week te maken en te ontlasten. Hij klaagde bij die gelegenheid, dat de vooroordeelen, die nog alom heerschten, hem zo de handen bonden, en men hem verſcheiden maalen verweten had, dat hij door zijne klijſteeren de Lijders van al hunne kragten en vogten beroofde, welken het lichaam zigtbaarlijk en bij menigte werden ontnomen. Uit hetzelfde mistrouwen, het welk door Geneesheeren ingeboezemd werd, weigerden de Lijders, zodra zij meenden genezen te zijn, het verder gebruik der middelen tot eene volkomen herſtelling, waarvoor zij eerlang hevige en ſcherpe pijnen in den onderbuik, in den aars en de teelleden moesten uitſtaan. Zij verdwenen egter door ſterke ontlastingen van de nagebleven, veelverwige, rotagtige en deels taaije vuiligheid, binnen vier weeken, en maakten plaats voor eene duurzaame gezondheid. Ik heb voor zes weeken aan de zorg van denzelfden jongen Geneesheer een Hollandſche jufvrouw overgegeven, welke meer dan drie jaaren met eene derdendaagſche koorts, ten minſten met gedurige weêrïnſtortingen gekweld was, welke haar, reeds als bruid, om dringende redenen, ſchielijk geſtopt werd, en die zig in het vervolg zeer weinig aan de herhaalde pogingen der Geneesheeren, om haar uitteroeijen, kreunde. Hij werkte, op mijnen raad, op de ſlijm, en gaf in het eerſt ontbindende, zagte braak- en buikzuiverende middelen, welke laatſten uit pillen van zeep, met extract van aloë gemengd,

beſtonden, en liet naderhand de ſpiesglaszeep, waarvan ik hier onder de beſchrijving zal mededelen, nevens herhaalde visceraalklijſteeren, methet gewenscht gevolg, gebruiken. De daaglijkſche ontlasting van glasagtig ſlijm, nevens andere verharde vuiligheden, was zo groot, dat, volgens het getuigenis der lijderes, dezelve om den anderen dag wel zes kannen zou bedragen hebben, terwijl de kragten ondertusſchen meer toe- dan afnamen en de koorts merklijk verminderde. Zo dra deze vuiligheid eens losgemaakt en in beweginggebragt was, waren eenige glazen met een weinig wijnſteenroom opbruiſchend Schwalheimer water van die uitwerking, dat dertig of veertig zulke ontlastingen volgden, waarbij egter de aanval der koorts om den anderen dag, hoewel gematigder, vervroegde. Doch naderhand kwam dezelve ook weêr telkens laater. Des niettegenſtaande vertoonde zig nog onverhoedsch een overblijfzel van andere ſoorten van *Infarctus*, het welk, onder allerlei krampagtige toevallen, in de gedaante van groote ſtukken lever, van darmſcheel, vellen en zwarte gal uitgeworpen werd. Tegenwoordig is deze onnatuurlijke afgang met de koorts derwijze geminderd, dat de herſtelde perſoon mij kortlings, met de ſchoonſte blozende koleur, bekende, dat zij nu volkomen tot haare blijdſchap overtuigd was van mijne voorſpelling, die zij in het eerst niet had kunnen geloven. De heer Dr. MÜLLER heeft laatst ook eene derdendaagſche koorts, bij dewelke eene buikwaterzugt met voelbaare verharding in het regterweeke des buiks gekomen was, enkel

door het gebruik der visceraalklijſteeren en de gemelde ſpiesglaszeep in korten tijd weggenomen, en behandelt nog een' ander' Lijder aan de koorts op dezelfde wijze, welke dagelijks deels vloeibaare ſlijm, en deels vaste, zamenhangende, of losſe klompen loost, die naar zaamgerolde vaatdoeken gelijken. Ik ben over de verkeerde geneeswijze der tusſchenpozende koorts zo breedvoerig geweest, en derzelver uitwerking door verſcheiden voorbeelden, die mij onder het ſchrijven invielen, getragt te bevestigen, ten einde veele Geneesheeren omzigtiger te maken, welken niet weten of geloven, dat de koude koortzen dikwijls zulk eenen gevaarlijken vijand in de hinderlaag hebben, die alleen in ſtaat is, om de koorts te veroorzaken en te verergeren, en dat deze koorts als zij wél behandeld word, heilzaam is, en de zekere genezing zeer bevorderen, doch daartegen, wanneer dezelve te vroeg geſtuit word, een des te grooter onheil veroorzaken kan, hoe meer de koortsſtof te voren in beweging gebragt en aan het gisten gemaakt is, en daar door eene gevaarlijke hoedanigheid aangenomen heeft. Op hunne tegenwerping, dat zij van hunne haastige geneeswijze nooit kwaade gevolgen gezien hebben, antwoord ik, dat zij onpartijdig bij zig zelven maar eens moeten nagaan, of zij niet, door deze, voor de Lijders en voor hun gemaklijke, geneeswijze verblind, haare kwaade uitwerking aan andere oorzaaken toegeſchreven, en of zij wel overwogen hebben, dat dezelven zig in verloop van veele jaaren kunnen openbaren, waar van de boven verhaalde gebeurdnis tot een

klaar bewijs ſtrekt. Ik heb bevonden, dat de gal en ſlijmagtige ſlib, die in de eerſte wegen overgegaan is, en het ſtollende en onzuiver geworden ſpeenaderlijk bloed, het welk insgelijks, en wel inzonderheid op gezette tijden komt, veel meer, dan de overige ſoorten van *Infarctus* geſchikt zijn, om de koude koorts te verwekken. Dezelve ſpoedig en ſterk aan te tasten heeft alleen plaats, wanneer deze vuiligheid zig meer in het darmkanaal, dan in de vaten onthoud, als dezelve niet te menigvuldig, te verouderd, te taai, maar beweeglijk is, of wanneer overblijfzels van onverteerde ſpijzen derzelver plaats bekleden. In zulk geval heb ik de koorts door een braakmiddel, na dat ik vooraf een of ander middelzout gegeven had, zomtijds na den eerſten aanval doen verdwijnen, en als dezelve niet wilde gehoorzamen, hetzelfde middel herhaald, of ben zonder eenige bedenking tot groote giften van koortsbast, gemengd met ſal-armoniak, bittere extracten, rhabarber of mijne verzagtende en ontlastende conſerf, overgegaan. Het vroegtijdig en menigmaal langdurig gebruik der koortsbast geld ook bij zulke aandoenlijke, doch anders gezonde, perſoonen, die zulke gevoelige zenuwen hebben, dat zij bij eene geringe gelegenheid in eene koorts vallen, gelijk ook bij zulken, die zig door den dronk van een ongewoon ſlegt water, door het inademen van eene met rotagtige ſcherpe uitwaasſeming niet te zeer beladene en onzuivere lugt, een dergelijk ongeval op den hals gehaald hebben. In zulke gevallen zou het beſchroomd dralen zekerlijk nadelig zijn, wijl de vas-

te deelen door de koorts altijd meer verzwakt en de vloeibaaren onzuiver en meer tot ſtollen geneigd worden. En in zekere algemeen heerſchende ziekten en andere dringende omſtandigheden zal elk ondervonden hebben, dat men zonder levensgevaar niet eens zo veel tijd moet verliezen, om de zuiveringsmiddelen der koortsbast vooraf te laten gaan. Hier leeft nog eene vrouw, die kort na haare bevalling door eene gierstkoorts, en kort daarop door eene afwisſelende koorts, welke beiden aan eenen voorafgaanden ongeregelden leefregel toeteſchrijven waren, aangetast werd. In de koude der koorts ſloeg de gierstagtige uitſlag in, en gaf gelegenheid tot eene zwaare flaauwte, die eerst na de begonnen hitte en daarbij weêr opgekomen uitſlag afliet. Het was gevaarlijk, in dezen kritieken ſtaat den aanval af te wagten. Ik liet derhalven groote giften van koortsbast geven. Doch haare koortsbeteugelende kragt door het purgeren, dat zij bewerkte, verliezende, werden wij door de tweede verheffing der koorts verrast, welke de kraamvrouw ten vollen in den ſtaat van eene ſchijndoode bragt, die de kragtigſte hulpmiddelen zo lang weerſtond, dat men alle hoop begon op te geven. Eindelijk ontdekte ik blijken van warmte, welke allengs na de uitwaasſeming dezen koortzigen uitſlag en het leven wederbragt. Ik poogde mij deze tijdſtip zonder vertoeven te nutte te maken, want nauwlijks was het zweet ten vollen uitgebroken, of ik liet reeds een begin met de koortsbast maken, daar ik heulſap bij deed, en waarmede ik ook in klijſteeren en ſtovingen aanhield, tot tegen den tijd van den

eerstkomenden aanval. Dezelve bleef gelukkig agter en liet mij tijd, om de oorzaak der ziekte zelve weg te nemen. Hoe veele duizenden van dergelijke lijders zijn niet door de koortsbast, inzonderheid in zekere heerschende koortzen, wanneer de eerste aanval reeds gevaar deed zien, van den nabij zijnden en wisfen dood gered? Maar het is te beklagen, dat deze onvergelijklijke, eertijds veragte, thans te algemeen aangeprezen artzenij in de handen van onbezonnen lieden tot een vergift kan worden. Doch men heeft van de ontijdige opstopping der koorts op verre na zo veel onheil van dezelve niet te wagten, als van de heete, opstoppende en verdovende artzenijen, die tot het zelfde einde aangewend worden, wijl de koortsbast door haare versterkende, balzemagtig- verrottingtegenstaande eigenschap er veel toe kan doen, om de koortsstof te temmen, en tot de ontlasting te bevorderen; de anderen daartegen sluiten, om zo te spreken, den wolf op, en maken hem nog woedender en ontemlijker. Maar, wie zou geloven, dat de sympathetische, bijgelovige middelen, die enkel door en op de verbeeldingskragt werken, bij eenvoudige Lijders de koorts zekerer en tot hun grootste nadeel, kunnen verdrijven? Toen ik te Homburg onder mijnen overleden vader de geneeskunde oefende, kwamen in korten tijd veele landlieden met tering, geel- en waterzugt raad vragen. Een koopman uit Frankfort had hun alle de koorts, in weinig dagen afgenomen, zo als zij zig uitdrukten, door een briefje met rood schrift, door elk met drie kruisjes on-

dertekend. Bij geluk was de koopman een kennis van ons, die aan de vermaningen gehoor gaf. Hij was zeer verschrikt, toen hij vernam, dat uit een wel gemeend kortswijl ernstgeworden was, en verzekerde, dat zijn winkelknegt eigenlijk de rol van wonderdoctor gespeeld, het briefje met een niets betekenend *abra katabra* beschreven, ten eersten na de ondertekening verscheurd en weggeworpen had, doch de boeren wijs gemaakt had, dat hij toverkruiden in de briefjes zou pakken, welken, zodra zij dezelven doorgebeten zouden hebben, de koorts onfeilbaar zouden verbannen.

Ik heb reeds hier boven hier en daar bewezen, dat de slijmagtige *Infarctus*, als voordbrengzels van het weivogt, het welk eene ongelijk rijklijkere stof, dan de gal en het dikke van het bloed, daartoe bevat, onder de overigen het meest en in de grootste menigte voorkomen, en dat het darmkanaal derzelver gewoone zitplaats is. Ik vind ook dagelijks het gedarmte, zelfs bij zulken, bij welke ik geen voorafgaande oorzaak, geen duidelijke gelegenheid tot zieklijke voordbrenging der slijm kon ontdekken, met zulk eenen verbazenden voorraad opgevuld, dat ik moet besluiten, dat deze buitengewoone vergadering der eerste wegen ook plaats kon hebben bij personen, die voor het overige gezond waren, wanneer het bloed zijn uitvaagzel allengs derwaard werpt, en het zelve uit veelerlei oorzaaken aldaar terug gehouden word, en door langheid van tijd zodanig aangroeit. Dan het is ten hoogsten waarschijnlijk, dat de natuur zig van dezen gebaanden en bekwaamen weg, als den algemeenen vuilnisbak des lichaams, tot haar affchei-

dings- en reinigingswerk bedient, waardoor de andere afscheidingen, bij voorbeeld de uitwaasseming, gevoeglijk vergoed worden.

Uit het zelfde oogpunt beschouw ik ook den zwarten drek der kinderen (*meconium*), namelijk als eene bloedheffe, tot deszelfs zuivering afgescheiden en met gal, darmslijm en misschien met het *liquor amnii* vermengd, welke, wanneer dezelve in groote hoeveelheid aanwezig word, den eersten grond tot de *Infarctus* in de baarmoeder legt. Ik ben dikwijls verbaasd geweest over de onbegrijplijke menigte, welke veele kinderen, na het gebruik van laxeermiddelen, of van het eerste zog, afgingen. Dit had inzonderheid plaats bij zulke kinderen, wier moeders gedurende haare zwangerheid haaren eetlust te sterk voldaán, of eenen goeden vooraad van slijm en zwarte gal in de eerste wegen verzameld hadden (*f*). Veeltijds egter was

(*f*) De goede uitwerking der pillen van STAHL en dergelijken, die men op veele plaatzen, zelfs ook zonder voorkennis van den Geneesheer, doch in geringe giften en met een weinig salpeter aan elke kraamvrouw geeft, heeft mij volkomen overtuigd, dat weinigen van dezelven, die in groote steden wonen, van de gemelde gebreken vrij te spreken zijn, en dat uit dien hoofde derzelver jonggeboren kinderen veel sterker ontlastingen dan naar gewoonte moeten hebben. Men volge mijn voorbeeld, dan zal men dikwijls tot verbazing gewaar worden, welk eene onverwagte ziektestof bij moeder en kind huisvestte. Hoe dikwijls zag ik niet reeds driedaagsche kraamvrouwen zulke deels vellige, deels rotagtig stinkende, zwartgalágtige misgewassen van het bloed en de darmen, en haare kinderen eene dergelijke vuiligheid, tot derzelver behoud, ontlasten?

deze zwarte drek zo taai, dat de gewoone ontlastende middelen vrugtloos waren. Er leeft nog een erfprins van een vorstlijk huis en geniet thans eene volmaakte gezondheid, welke door de verzameling van dezen taaijen drek, die naar geen manna of firoop van rhabarber luisterde, eenige dagen na zijne geboorte de hevigfte ftuiptrekkingen (*eclamfia*) kreeg, welken agt dagen lang duurden. Hij werd er niet geheel van bevrijd, dan na dat ik die middelen met venetiaanfche zeep in tamelijk fterke giften liet mengen, en deze ook in de klijfteeren deed, waar door de ontlasting van eene verbazende en ongelooflijke menigte van dezen drek bewerkt werd. Ik ondervond voor korten tijd bijna het zelfde aan een kind van een half jaar. In eenen aanval van ftuipen fcheen het indedaad dood te zijn, doch door prikkelende met zeep gemengde klijfteeren e. z. v. kwam het weêr bij, en werd weêr als op nieuw in het leven gebragt, na dat de klijfteeren en andere middelen deze pekagtige vuiligheid in groote menigte uitgedreven hadden. Tegenwoordig behandel ik nog een kind van zeven weeken, het welk men voor verloren hield, wijl zedert tien dagen de inwendige en uitwendige ftuipen, met eenen verdagten flaap, dag en nagt bij het zelve afwisfelden. Schoon men mij verzekerde, dat het genoeg ontlastende middelen had gehad, liet ik egter aan het zelve nog een laxeermiddel met braakwijnfteen vermengd, en met zeep daarin ontbonden, beurtelings geven, zo dikwijls als het kon flikken, en om de twee uuren een verzagtend zeepklijfteer zetten. De zwarte drek,

met ſlijm vermengd, werd daar door zo ſterk ontlast, dat het den aanwezenden onbegrijplijk voorkwam, hoe de darmen dien konden bevatten, en hoe het op zig zelven zwakke kind, niettegenſtaande de verbazende ontlastingen, zigtbaarlijk in kragten en gezondheid kon toenemen.

De menigte en taaiheid van deze zwartgroenagtige lijm, die zig vast aan de darmen zet, deed mij de mogelijkheid vooronderſtellen, dat dezelve, even als de andere *Infarctus*, veele jaaren lang agterblijven, tot verzameling van menigerlei ſlijmagtige, zuure en vuile ſlib, die zij naar zig trekt, of waarmede zij zig hardnekkig vermengt, en alsdan ook het groeijen van wormen, welken anders gedurende en na de koorts ligter kunnen verdreven worden, begunſtigt, en eindelijk, wanneer dezelve door eene beſmetting en koortsagtige bewegingen aan het gisten gebragt is, tot de ſchriklijkſte toevallen gelegenheid geven kan. Ontelbaare ondervindingen hebben mij in deze gedagte verſterkt, en op de overblijfzels van den zwarten drek, en de daarmede vermengde vuiligheid van andere hoedanigheid oplettender bij de ziekten der kinderen, en omzigtiger bij de voorbereiding tot de natuurlijke en ingeënte kinderpokjes gemaakt. De bedrieglijke ſchijn van eene friſſche gezondheid heeft mij nooit misleid, ik heb veeleer zulke kinderen, die te ſterk gevoed zijnde, eene overtollige gezondheid ſchenen te bezitten, aan eene ſterkere voorbereiding onderworpen. Want ik wist bij ondervinding, dat deze buitengewoone lijvigheid, of zulk een hooge trap van gezondheid,

welke HIPPOKRATES reeds verdagt voorkwam, zelden natuurlijk is, maar meestendeels, gelijk het ſchielijk vet worden der volwasſenen, geen gunstige gelegenheid gevende oorzaak heeft. Zulke groote, vette kinderen, die er zo ongemeen wél uitzien, vallen dikwijls in eenen ouderdom van 7 of 8 jaaren, gelijk de heer TISSOT (*) verzekert, in ſchriklijke ziekten, welken uit rotagtige ſtoffe en ſtuiptrekkingen beſtaan. Uit die voorzorg ſchreef ik een vijfjarig, dik, vet meisje met bloezende wangen, aan het welk de kinderpokjes zouden ingeënt worden, drie weeken lang voor de operatie, en nog eenige dagen daarna, beurtelings oplosſende en zagt ontlastende middelen, nevens de viſceraalklijſteeren voor. In het eerst ging zij nu en dan een weinig ſlijm af van verſchillende koleur; maar, hoe zeer waren de ouders niet verſchrikt, toen zij ten laatſten een geheelen waterpot vol met pekagtige ſtof zagen? En niettemin begunstigde de heilzaame ontlasting van deze verborgen, kwaadaartige ſtof den ongemeen gelukkigen uitſlag dezer inënting ten hoogſten. Op denzelfden tijd ondernam ik de voorbereiding van drie jongens. De eene van dezelven was van over lang van een zieklijk geſtel, doch ſlegts mager en zwaklijk; de twee anderen ſchenen zo gezond te zijn, dat weinig Geneesheeren deze voorbereiding nodig geoordeeld zouden hebben. Doch bij den eerſten vertoonde zig niets onnatuurlijks in den afgang; maar bij den gezond-

(*) Zie zijne verhandeling over de zenuwziekten. II. Deel I. St.

ſten van deze jongelingen werd daartegen eene groote menigte van de gemelde vuiligheid ontlast. Zo gelukkig deze welgezuiverde jongens de pokken doorgeſtaan hebben, in zulk een groot levensgevaar geraakten, niet lang daar na, twee jonge vrouwen, en een jongetje, wijl men voor de inënting, ondanks alle waarſchouwing, zulk eene nodige voorbereiding voor overtollig gehouden had. Zij werden niet alleen gedurende, maar ook na de uitbotting door de vreeslijkſte ſtuiptrekkingen aangevallen, die niet eerder ophielden, dan na dat door klijſteeren e. z. v. eenen ſterken afgang van zogenoemde wormſlijm bevorderd was.

In de natuurlijke kinderpokjes gebeurt het nog meer, dat de beste ſoorten van dezelven onverwagt inſlaan, of kwaadaartig en dodelijk worden. SIJDENHAM, DE HAEN, FREIND, TISSOT en anderen klaagden reeds over deze raadzelagtige verſchijnzels. De laatſte ſchrijft ze toe aan de wederopſlorping van het pokgift; maar ik heb de oorzaak van deze treurige verandering menigmaal in de verſtopte ingewanden des onderbuiks, doch meest in de verzameling van vuiligheden in de eerſte wegen gevonden, die, gelijk ik reeds gemeld heb, dikwijls zo taai en onbedwinglijk zijn, dat zij ontelbaare ontlastende middelen weêrſtaan. Ik ondervond dit nog onlangs bij een jongetje van vijf jaaren. Gedurende de ſcharlakenkoorts wierd hij vier weeken lang, ſchier dagelijks, gepurgeerd, en eerst tegen de zesde week kon hij, na het gebruik van ſterker werkende middelen, daar van ontlast worden. Voor eenige jaaren werd ik bij een meisje

meisje van zeven jaaren geroepen, het welk, ná de uitbotting van zeer goedaartige en weinige pokken, plotslijk in eene zwaare flaauwte viel, waarbij de pokken bijna onzigtbaar werden. Schoon men mij verzekerde, dat de Lijderes altijd gezond was geweest, nooit eenen dikken buik had gehad, en dat men haar uit voorzorg, kort voor dat zij tekens van de pokken kreeg, verfcheiden maal gepurgeerd had, liet ik egter niet na, haar ten eersten eene ontlastende klijfteer voor te fchrijven. Nauwlijks had dezelve een' pot vol lelijke, flijmagtige vuiligheid ontlast, of de levensgeesten werden weêr opgewekt, en de pokken kwamen te gelijk met de koleur te voorfchijn. Dit geval bewijst ook, dat men wegens verborgen oorzaaken van ziekte het beste voorkomen van gezondheid niet zeker kan zijn, en derhalven met een goed geweten de voorbereiding nooit kan nalaten. Zij alleen kunnen het doen, die eene uitzondering van den regel zijn:

In 't binnenft' der natuur dringt geen gefchapen geest.

Doch ik wil hier door geene ongeregelde voorbereiding, die niet naar de omftandigheden en verfchillende lichaamsgefteldheden gefchikt is, begunstigen. Want door eenen fchielijken overgang van eene gewoone tot eene ongewoone leefwijze, door al te zagten en fchraalen kost, en door fterke en fcherpe ontlastende middelen word het lichaam zigtbaarlijk verzwakt en zieklijk gemaakt.

Wanneer ik daar tegen mijne Lijders, die ik tot de kinderziekte voorbereide, dagelijks een of twee ontbindende en verrotting tegenftaande visceraal-

klijsteeren, die de taaije vuiligheid week maken, voorschreef, en daarbij de mixtuur van Riverius, zomtijds met een paar grein braakwijnsteen gemengd, als het beste oplosfend middel liet nemen, en om den anderen dag een verzagtend middel, nevens de wijnsteenroom met suiker gemengd en in veel Schwalheimer, Fachinger of Seltser water ontbonden, of in plaats daar van den wortel van jalappe, met suiker en amandelen tot een poeder wel gewreven, en met een of twee grein zwavel van spiesglas en half zo veel calomel gemengd, des nagts in zulke giften liet nemen, dat des morgens, voor het gebruik der klijsteeren, een paar meer dan gewoone stoelgangen volgden; wanneer men daar mede zo lang aanhield, tot dat men iets tegennatuurlijks in den afgang bespeurde; wanneer zulks onder gestadige opwekking en verlevendiging van den geest, en zagte bewegingen des lichaams in de open lugt geschiedde, die egter zo moest gesteld zijn, dat zij geen kwaaden invloed bij ongewende gezonden, ik laat staan zieklijken kon hebben; en wanneer eindelijk de gewoone leefwijze niet te sterk veranderd, maar slegts beperkt werd: zijn dezulken zo min verzwakt geworden, dat zij veeleer in kragten toenamen en eene betere koleur kregen, en zig naar elke, zelfs de sterkste, ontlasting van onnatuurlijke vuiligheid indedaad versterkt voelden. Dit alles heeft ook plaats ten aanzien van andere koortzen met uitslag verzeld.

Ik ben hier in zo zeker van mijne zaak, dat ik mij op alle Geneesheeren beroep, namelijk op zulken, die niet te traag, te verwaand en te trots zijn, om elke kleinigheid nategaan, voornaamlijk

de afgangen te bezigtigen en nauwkeurig gade te ſlaan, of niet bij de ongelukkige uitkomst, der anderzins goedaartige kinderziekte meestentijds het beſchreven *corpus delicti* door den ſtoelgang geloosd is.

Ik heb ook nog aan te merken, dat zo wel deze zwarte drek der kinderen, als de gal- en ſlijmagtige vuiligheid zig wel meestendeels in de darmen onthouden, doch ook dikwijls weêr in de poortader inſluipen, en aldaar gelegenheid geven tot nieuwe en erger verſtoppingen, en dat zij, gelijk ik reeds gezegd heb, inzonderheid de pituita, nevens de kwaade ſpijsvertering, leefregel en verkeerd gedrag der kinderen en hunner moeder, het grootſte aandeel aan de verſtopping der darmſcheelsklieren hebben.

Onder de oorzaaken, die voornaamlijk de moeder voor de boven beſchreven *Infarctus* vatbaar maken, tel ik, behalven de algemeenen, inzonderheid de voorafgegaane vroegtijdige verlosſingen, de onmatige bloedvloeijingen, de ongeregeldheid en de te ſchielijke ophouding der kraam- en maandelijkſche zuivering, de ongeregelde leefregel der zwangere vrouwen, en de verzameling van eenen verharden drek in den kronkeldarm, driftigheid en gemoedsbewegingen der kraamvrouwen, het misbruik van heete, drijvende, zamentrekkende en verdovende middelen, het vast binden van het lijf van dezelven en veelerlei andere nadelige behandelingen van onbekwaame vroedvrouwen. De nadelige gewoonte van den damp der koolen door middel van ſtooven onmiddellijk tegen het lichaam te

laten gaan, doet er ook veel toe. Van de misſlagen in den leefregel van zekere ſpijzen en dranken e. z. v. als oorzaaken van den *Infarctus* vind men in het zevende hoofdſtuk gehandeld, het welk men daar over kan nazien.

DERDE HOOFDSTUK.

Van de Kentekens.

VOOR dat ik van mijne waarnemingen, die mij op de dubbelzinnige ſpooren van de *Infarctus* gebragt hebben, en welken mij thans als zo veele kentekens van derzelver tegenwoordigheid dienen, melding maak, moet ik het geval met mijn zakuurwerk verhalen. Het zelve had jaaren lang zeer wél gegaan, zonder dat ik er eenig ongemak aan had gehad, wanneer op het onverwagtst de wijzer in zijnen omloop begon te vertragen. Te vergeefs ſpande ik de veer; ik moest eindelijk beſluiten, om het in handen van de beroemdſte binnen- en buitenlandſche kunstenaars te geven, om het te verhelpen. Dezen doorzogten het inwendige geſtel, redeneerden en herſtelden elk volgens zijn onderſcheiden ſtelzel en wijze. Het uurwerk werd ſchoon gemaakt, geſmeerd, gelapt, en zelfs met eene ſterker veer voorzien. Ik kreeg het toen weêr in handen, en moest veel aan arbeidsloon betalen, doch het ging evenwel niet beter. Ik had derhalven vastelijk beſloten, het zelve te verruilen, doch gevallig ontdekte ik, dat de wijzer zo digt op de plaat lag, dat hij er op ſleepte, en dus in zijnen gang gehinderd moest worden. Maar nauwlijks had men denzelven een weinig ſpeling gegeven, of hij

liep veel te ras. Ik trok hier uit een zeer juist gevolg. Laten kunstkundigen, dagt ik bij mij zelven, in gebreken, die zij met de oogen zien en met de handen tasten kunnen, zig van het ſpoor leiden, hoe veel te meer moet hun kompas verſteld worden, wanneer zij op ontdekkingen uitgaan, die in het duister verholen zijn, en tot dewelken de zinnen nauwlijks doordringen kunnen?

Ik zal hier onder nog verſcheiden voorbeelden aanhalen, welken bewijzen, hoe ligt een onderzoeker, zelfs in ziekten, welken hij voornaamlijk behandelt, op het dwaalſpoor kan gebragt worden. Maar dezelfde treurige ondervinding, die mij geleerd heeft, dat de *Infarctus*, welken in den onderbuik verborgen zijn, zo moeilijk nateſpeuren zijn, dat zij dikwijls jaaren lang, zonder merklijke ongemakken, zig kunnen vergaderen, en plotslijk en onverwagt, bij eene vertoning van eene volmaakte gezondheid, door beroerte en ſmoorzinking den dood veroorzaken; dat zij ten minſten haare werking menigmaal meer in afgelegen deelen, dan in den onderbuik doen, dus haare zitplaats onder andere ziekten, die zij verwekken, verbergen; dat zij hier in aan de benden van rovers gelijken, die hunne herberg verſchonen, doch buiten de grenzen des te meer wreedheid plegen; dezelfde ondervinding, zeg ik, die mij de ſtreeken eens vijands heeft leren kennen, welke zijne tegenwoordigheid zo lang verbergt, tot dat hij, door toeval of door een gevallig treffend middel uit zijne verſchansſingen gedreven, zig eerst bij den afgang verraad, dient mij nu, daar ik zo dikwijls

door hem bedrogen ben, toteene waarſchouwing, om zelfs tegen hem op mijne hoede te wezen, wanneer ik ſlegts van verre grond heb om hem te vermoeden, en tevens tot een leidraad, om zijne ſchuilhoeken des te zekerer op te ſpeuren. Voor lang, gelijk ik reeds hier boven gezegd heb, is bij mij de gegronde verdenking opgekomen, dat de *Infarctus* van den onderbuik de gelegenheid gevende oorzaak zijn tot de meeste kwijnende, hardnekkige ziekten, die naar geen gewoone geneeswijze luisteren, insgelijks tot de langdurige, weerſpannige en ongeregelde koortzen, of ten minsten, dat zij dezelven verergeren en onbedwinglijk maken.

Onder zulke kwijnende ziekten moet voornaamlijk de hypochondrie gerekend worden, wijl zij grootſtendeels het voordbrengzel, en dikwijls de ſtigtſter van de *Infarctus* is. Want ſchoon de verdikking en ſtolling der vogten er veeltijds geen deel aan heeft, maar dezelve dikwijls alleenlijk van een gebrek aan veerkragt en al te ſterke prikkelbaarheid van de werktuigen der ſpijsvertering, van de zwakheid en te ſterke gevoeligheid der zenuwen en haare gevolgen, van raauwheden, winden, kramptrekkingen e. z. v. afſtamt, komt het mij egter onmogelijk voor, dat dit *malum hypochondriacum ſine materia*, als eene gewigtige algemeene ziekte, die geen deel van het koortsgeſtel, geen van deszelfs verrigtingen onbeledigd laat, die dagelijks zo veele wanordens en ontſteltenisſen in het lichaam en in de ziel verwekt, niet eindelijk den omloop des bloeds zou ſtremmen en ſtollingen te weeg bren-

gen. Hoe dikwijls ben ik in deze gisſing niet geſterkt, wanneer ik in dergelijke hardnekkige ziekten, en voornaamlijk in de ingewortelde hypochondrie, tot het gebruik der visceraalklijſteeren, die naar de geſteldheid der tegenwoordige omſtandigheden geſchikt en alsdan altijd zeker ten minsten verzagtende waren, overgegaan ben, en gezien heb, welke eene verbazende menigte van *Infarctus* tot herſtelling van den Lijder ontlast werd? En ik zou mij nog meer van deze oorzaak hebben kunnen overtuigen, indien de hypochondristen, die, uit hoofde van hunne kwaade luimen en geneeszugt, den Geneesheer en zig zelven zelden lang getrouw blijven, daartoe konden bewogen worden, dat zij zig ſtandvastig aan eene aanhoudende geneeswijze onderwierpen. Ik kan dus de meeste kentekens der hypochondrie, bij voorbeeld de gebreken der ſpijsvertering, van den eetlust, van den ſtoelgang, der huid, het hartkloppen, de winderigheid, de benauwdheden, het ſpannen en drukken, groote hitte, neiging tot zuur, tegennatuurlijke geſteldheid der pislozing, onwillige kwijling e. z. v., met des te meer vertrouwen, als zo veele kentekens van de *Infarctus* opgeven, wanneer ik mij zelven overreed heb, dat deze kwaalen niet enkel uit de bovengemelde bron vlieten, die vrij van zwarte gal e. z. v. is, en dat zij niettegeſtaande de middelen, die er tegen gerigt zijn, hardnekkig blijven, of zelfs nog onbedwinglijker daar door worden, dienvolgens ook van geen oorzaaken, die gemaklijker weg te nemen zijn, voordſpruiten. Zo hebben de gebreken der ſpijsvertering, die dikwijls

van geen belang ſchijnen te zijn, wanneer zij door gepaste middelen, welken tevens het darmkanaal van rauwigheden en wormen zuiveren, verſterken, en aan hetzelve de vereischte prikkelbaarheid weergeven, zig niet laten wegnemen; wanneer zij bij den ſtrengſten leefregel en zonder de minste aanleiding, gevoeliger waren, dan bij het genot van groven kost en moeilijk verterende ſpijze, wanneer zij een kenmerk op zekere tijden komende, aannamen, het welk op bepaalde tijden wederkwam; en wanneer zij al te lang geduurd hebben, om geen bedenklijke veranderingen in het poortadergeſtel te weeg te brengen, altijd tot eene gegronde aanwijzing gediend, om mijne geneeswijze tegen de verſtopping in de vaten der poortader te rigten, ten minsten tegen de vuiligheid, die van daar in de darmen word afgeſcheiden. Want de ondervinding had mij reeds geleerd, dat eene kwaade ſpijsvertering van de beſchreven ſoort zelden zonder visceraalklijſteeren uit den grond kon verholpen worden. En eindelijk zal geen verſtandig Geneesheer in twijfel trekken, dat ooit een goede ſpijsvertering plaats kan hebben, waar de lever en mild verſtopt zijn, uit dien hoofde kragtloozer en minder geſchikt, de gal te weinig of te veel afgeſcheiden en alle de andere ſappen tot de ſpijsvertering dienende, kwalijk geſteld zijn, waar bij meenigvuldige kramptrekkingen en wanordens in de wormswijze beweging der darmen plaats hebben, die door eenen vertraagden omloop van het verdikte bloed in de poortader, en eene tegennatuurlijke verzameling van het

nog vloeibaare in zommigen dezer vaten geſtadig onderhouden worden.

Men moet den weinigen, of al te ſterken, ongeregelden eetlust, de zoode, de walging e. z. v. uit het zelfde oogpunt beſchouwen, wanneer men ze voor kentekens van de *Infarctus* wil houden. Want de onverteerde kost, het zuur, e. z. v. en het bloed, dat buiten zijnen omloop gebragt en bedorven is, en inzonderheid de vaten der maag uitzet, kunnen even zulke wanordens in het ſpijskanaal voordbrengen. De proeven met honden genomen, welken men deels melk en deels ſpek met heulſap liet inzwelgen, hadden tot gevolg, dat de melk in de half verlamde maag ras ten uiterſten zuur, en het ſpek garstig en loogagtig rot werd. Zij bewijzen, dat het zuur wel zeer ligt in de eerſte wegen kan voordgebragt worden, in zo verre de werktuigen der ſpijsvertering te kragteloos zijn, om de zuure gisting van de daartoe geneigde ſpijzen en dranken te beletten; maar, wanneer dezelve naar de gewoone middelen niet luistert, valt de verdenking niet alleen op den moeilijken omloop des bloeds, welke, nevens de loome rust van het lichaam, de voortbrenging van het loogzout zeer vermindert, maar voornaamlijk op de gebreken der gal en haare werkplaats, wanneer namelijk de verſtopte poortader in het algemeen belet word, de ſtof tot de gal in behoorlijke menigte en hoedanigheid te leveren, en de milt in het bijzonder buiten ſtaat geſteld is, om de loogagtige, verdunnende uitwaasſeming op te nemen en aan de gal, als

een van haare wezenlijke beſtaandeelen, te laten toevloeijen. Van de verſtopping der lever zal ik niet eens ſpreken. Wanneer onze voorvaders de milt wegens het zuur beſchuldigden, en wanneer HIPPOKRATES van de galagtigen zeide, dat zij tot zuure oprispingen geneigd zijn, en ten laatſten in ziekten van zwarte gal vervielen, moeten zij denkelijk ook eene kwaade geſteldheid der lever en milt vermoed hebben. Zij, die geen bedenking maken, om uit de gevolgen der proeven buiten het lichaam aan het bezield, en uit dien hoofde dikwijls op eene onbegrijpelijke wijze werkend konstgeſtel, genomen, te redeneren, zullen uit de proeven van PRINGLE, volgens welken rotte, dierlijke zelfſtandigheden, wanneer zij, in eene bloedwarmte, bij meelſpijzen of groenten gemengd worden, eene zuuragtige gisting verwekken, en een ſcherp en wrang zuur nalaten, beſluiten, dat bij onze Lijders een kwaadaartig zuur moet ontſtaan, wanneer het zwartgalagtige en ſlijmagtige, dat in het gedarmte verzameld en rot geworden is, met de gemelde ſpijzen begint te gisten. Zo veel is zeker, dat het zuur, wanneer het zig met zulke taaije ſlib vermengd heeft, daarin beſcherming vind tegen de zuurbrekende middelen, en, zonder eene volkomen uitroeijing, niet bedwongen word. Behalven de gemelde oorzaaken van de overhelling tot zuur, is er mij nog eene zeer merkwaardige voorgekomen. Ik heb namelijk gezien, en aan mij zelven ondervonden, dat de ingeſlagen ſchurft en andere ſoorten van uitſlag der huid, die dikwijls een gevolg van de *Infarctus* zijn,

of daar mede gepaard gaan, niet alleen gelegenheid tot eene zwakheid der zenuwen, maar ook tot zuur in de maag gegeven hebben. Een vogtig vertrek had mij in mijne jeugd eene ſchurft veroorzaakt, die ik onbedagtzaamlijk door een ſmeerzel met zwavel weêr indreef. Doch ik werd genoegzaam van dat oogenblik af door de gemelde ongemakken, waarvan ik in mijnen ouderdom nog overblijfzels behouden heb, over mijn bedrijf geſtraft. De heer Dr. CLOSSIUS gaat nog over eene vrouw, welker maag door dezelfde oorzaak zedert eenige jaaren als ware het tot een azijnvat geworden is. De gewoone bloedzuiverende en ontlastende middelen waren vrugtloos, en de alkaliſche verminderden deze zuure plaag even zo min, als de verbazende menigte van magneſia en kreeftenoogen, welken de beroemde ſcheikundige MEIJER tot aan zijnen dood daar voor gebruikte. Eindelijk zogt de heer CLOSSIUS door baden, en door eene zalf met ſpaanſche vliegen vermengd, eenen uitſlag op de huid te bewerken. De uitwerking was naar wensch, doch zij duurde niet langer dan de uitſlag. Tegenwoordig gebruikt zij de tinctuur van ſpiesglas van THEDEN met zeer goed gevolg. Waarſchijnlijk had zig reeds te voren bij het ſchurfagtige een zagt zuur vergadert, aan het welk men dikwijls te veel te last legt, en het welk zonder bijmenging van eene ſchurftagtige ſcherpte geen merkbaare ongemakken zou veroorzaakt hebben. Indien ik bij deze gelegenheid beweerde, dat de huidziekten, waar onder ik allerlei zweeren, puisten, eene ſoort van melaatschheid, en een langdurige gierstige uitſlag

verſta, veeltijds uit onzuivere bronnen in den onderbuik voordſpruiten, zoude ik niets nieuws zeggen. Want de ouden hebben de ſlijm en de zwarte gal reeds als de oorzaaken daarvan opgegeven. Doch ik plaats dezelven alleenlijk onder de kentekens der *Infarctus*, wanneer zij zonder beſmetting gevolgd, en met aambeijen of andere ongemakken verzeld zijn (*), die insgelijks eene zeer kwaade geſteldheid der ingewanden van den onderbuik doen vermoeden, en wanneer men eene verligting der toevallen op den uitſlag beſpeurt. Zo heb ik dronkaarts gezien, welken door eene ſoort van melaatschheid eenige maalen van de waterzugt en longtering bevrijd werden.

Het gebruik van drooge ſpijzen, en inzonderheid de zittende levenswijze veroorzaken bij de hypochondristen dikwijls eene hardlijvigheid, die ligt te overwinnen is; veeltijds is gebrek aan veerkragt der eerſte wegen er oorzaak van. Men kan de oorzaaken ras ontdekken, wanneer men bemerkt, dat verſterkende, zagt zamenttekkende middelen, de koortsbast, de pontak, e. z. v. den ſtoelgang meer bevorderen dan terughouden. Maar dikwijls ontſtaat de aanhoudende hardlijvigheid, met de harde *Scybala*, uit krampagtige zamentrekkingen der ſpeenvaten, of uit *Infarctus* van polijpagtig, verſteend en ook geronnen, verrot bloed (**), die aan de behoorlijke bevogtiging en afſcheiding

(*) Zie het 36ſte en de volgende gevallen van ziekten.

(**) Zie het 34ſte merkwaardig geval van ziekten.

van de ſlijm, welke de darmen glad maakt, hinderlijk is. Veeltijds moet men bij de hardnekkigheid dezer kwaalen ook aan eene glas- of lijmagtige vuiligheid denken. Doch ſchoon het grootſte gedeelte der geenen, die aan de *Infarctus* lijden, met verſtoppingen in den onderbuik, ten minſten met eenen moeilijken droogen ſtoelgang gekweld zijn, is dit egter geen gevolg, dat de al te vloeibaare ſtoelgang niet dezelfde oorzaak zou kunnen hebben. Ik heb ten minſten verſcheiden dergelijke Lijders gehad, wier afgang niet eerder eene natuurlijke lijvigheid kreeg, dan na dat zij van de verſtoptheid in den onderbuik ontheven waren. Verſcheiden maalen kon ik eenen langdurigen buikloop, niet anders beteugelen, dan door de geneeswijze, die tegen de *Infarctus* gerigt is. En hoe dikwijls geeft ons de natuur geen aanleiding tot deze gedagte, wanneer zij door eene kritieke buiksontlasting veelerlei, zelfs gevaarlijke, hoofd- en borſtkwaalen e. z. v. wegneemt. Men vind voorbeelden genoeg, dat de buikloop aanmerklijke ziekten genezen heeft, doch men heeft maar al te zelden aangemerkt, wat de gelegenheid gevende oorzaak van de eerſten is geweest. Veeltijds beſpeurde ik bij onze hardlijvige Lijders eerst eene neiging tot den buikloop, wanneer de geſtremde ſtoffen begonnen beweeglijk te worden en in de darmen over te gaan, of ook wel een' tijd lang daarna, insgelijks, wanneer de gemelde harde, taaije en met ſcherpte doorweekte drek los ging, ontbonden werd, en de darmen prikkelde. Meestendeels evenwel word de langdurige buikloop ver-

oorzaakt en onderhouden door eene dikwijls verborgen kwaadſappigheid van allerlei ſoort, of door onzuiverheid des bloeds, die zig tegen de darmen wend, welken op zig zelven reeds ſlap zijn.

Van hoe weinig belang het hartkloppen is bij volbloedige perſoonen, die met opſtijgingen, kramptrekkingen en winden gekweld zijn, zo is nogthans eene verſtopping der lever e. z. v., gelijk de heer THEDEN insgelijks ondervonden heeft, dikwijls eene gelegenheid gevende oorzaak van het zelve.

De opvliegende hitte (*Phlogoſis*) is, als een uitwerkzel van ſlegte ſpijsvertering, van kramptrekkingen, koude voeten, en beginnende verkoudheid, van weinig belang, maar zonder dergelijke gelegenheid gevende oorzaaken kan dezelve menigmaal als een kenteken van de *Infarctus* en als eene voorbode van zwaare ziekten beſchouwd worden. Ten minſten geeft zij eene verzameling van gal te kennen in de eerſte wegen, of bevestigt het zeggen van HIPPOKRATES, „ dat zij, die eene meer „ dan gewoone roodheid in het aangezigt hebben, „ volbloedig zijn, of eene groote menigte verhar„ den drek in den onderbuik bevatten.” Bij de hypochondristen is de gewoonte tot ſpuwen nog meer verdagt. Want dit komt meestendeels van eenen geſtremden omloop des bloeds in de poortader, of ook van eene taaije, ſlijmige vuiligheid, die zig in de darmen verzameld heeft, na uitdrijving van dewelke het ſpuwen veeltijds ten eerſten opgehouden heeft. De ouden beſchouwden het ſterk uitwerpen van zuuragtig ſmakend ſpeekzel reeds als een kenteken van de zwarte gal. Doch

er zijn ook gevallen, dat het tegennatuurlijk ſpuwen, het welk eindelijk zelf *Infarctus* verwekt, enkel door kramptrekkingen en wormen veroorzaakt word. Op dezelfde wijze moet men de dunne, bleeke, heldere en menigvuldige pis beſchouwen, die dikwijls een voorbode van kramptrekkingen is, en zo wel dezen als de *Infarctus* verzelt.

De troebele, ligt ſtinkende pis, met een vet, kleverig, kleiägtig, vlokkig, lijmig, vezelig en zandig zetzel is gansch niet ongewoon bij zwaklijke perſoonen, die met eene zwakke maag, raauwheden, wormen e. z. v. gekweld zijn; die zwakke ſpiervezelen en aandoenlijke zenuwen hebben, en uit dien hoofde bij de minſte gelegenheid aan groote wanorden bloot geſteld zijn; die geſtadig pis afdrijvende middelen gebruiken; die, voornaamlijk na eenen onreinen zaadvloed, zweeren e. z. v. in de pisbuis behouden, en die met aanvallen van de jigt gedreigd worden. Ik heb menigmaal perſoonen, die voor het overige gezond waren, ontmoet, die meer dan twintig jaaren, wegens zulke pis, die nog daarenboven met een vetagtig vlies, of den zogenoemden pauwenſtaart bedekt was, te vergeefs in bekommering hadden geleefd. Dit heeft mij egter niet zeker gemaakt, om daaruit bij veelen niet eenen verborgen vijand te vermoeden. Want ik heb dikwijls ondervonden, dat deze pis een gevolg van de *Infarctus*, of van ſtollend ſpeenaderlijk bloed was, het welk zig eindelijk met de ſlijm in de blaas vermengde; dat dezelve des te troebeler en zwaarer werd, hoe langer men met het gebruik der viſceraalklijſteeren aanhield, en dat de

na-

natuur zig door dezen weg voornaamlijk van de flijmagtige ſtollingen ontlastte. „ Wanneer veele „ grove deelen zig in de pis op den grond zetten, „ zegt reeds HIPPOKRATES, betekent zulks zwarte „ gal."

Dit is voornaamlijk het geval van loodverwige of zwarte pis. Zo bemerkte VALERIUS (*) eene zwarte pis, die zig alle jaaren drie of viermaal vertoonde met eene ſterke zwelling der milt en blaauwe koleur des lichaams, doch die na ſterke pisontlasting weêr verdwenen. En zo heeft SCHMIDT waargenomen, dat na de ontlasting van eene inktzwarte pis, eene hevige hypochondrie telkens zeer verligt werd (**). Bij vrouwen, die met opſtijgingen gekweld zijn, is de verligtende ontlasting van eene zwarte pis zo zeldzaam niet. Daartegen heeft BURGGRAF (†) waargenomen, dat bij veele kinderen waterzugt en vallende ziekte daarop gevolgd zijn, welken hij egter door visceraalmiddelen, rhabarber e. z. v. ſchielijk kon genezen.

Eveneens omtrent is het geſteld met de kleverige, ſtinkende zweet, welke ik om die reden mede onder de *Infarctus* en de kritieke ontlastingen van dezelven geteld heb.

De traagheid of zwaarte der leden, koude van dezelven en ook van het ganſche lichaam, en de dofheid der leden, de verdoving, de duizeligheid,

(*) Zie *Schenkii obſerv. med. p.* 466.

(**) Zie de aangehaalde plaats.

(†) *De aere & locis urb. franc. Comment. Sect.* 3. §. 47.

de ſlaaploosheid, of de onnatuurlijke neiging tot ſlaap, de zeer langzaame, ongeregelde en tusſchenpozende pols, het ſlaan der ſlagaderen in het onderlijf, en de opgezette, geſpannen, harde buik, nevens de dikwijls weêrkomende, ſchielijk overgaande pijnen in het lijf behoren insgelijks tot de plaagen der hypochondristen, welken even zo wel van rauwigheden, wormen, winden en kramptrekkingen, als van wezenlijke *Infarctus* afſtammen. Daartegen heb ik opgemerkt, dat hunne onafgebroken beklemdheden, met moeilijke ademhaling en diepe zugtingen, hunne benauwdheid en ſchrikagtigheid, of hunne gevoeligheid van ſpanning en zwaarte onder de korte ribben, als of hun hart geſtadig gekneld, of hun buik door eenen band ingedrukt was, en de hardnekkige kolijken, die eene zekere plaats innemen, veel meer door eenen ongelijken en deels geſtremden omloop van het verdikte bloed der poortader veroorzaakt worden.

De kwaade geſteldheid des bloeds, die men bij het aderlaten ziet, is veel bedrieglijker. Ik heb bij Lijders, die vrij van *Infarctus* waren, dikwijls een zwart en dik bloed, en bij anderen, die er mede behebt waren, een zeer dun bloed ontdekt. Misſchien, wijl deszelfs dikke deelen zig in de poortader verzameld hadden. Verſcheiden Lijders van de laatſte ſoort klaagden over koude of hitte, welke het afvlietend bloed hun op de huid verwekt had. Doch dergelijke gevallen zijn te zeldzaam, om ze als kentekens te kunnen opgeven. Men ziet dikwijls, dat de hypochondristen, of andere zieklijke lieden, zonder eenige gelegenheid gevende

oorzaak, behalven den gevaarlijken overgang van eene arbeidzaame levenswijze in eene ledige, zeer ſchielijk vet worden. Dit verſchijnzel verëischt, volgens mijne ondervinding, nog meer oplettendheid, dan de magerheid, welke zonder blijkbaare oorzaak ontſtaat, die alleenlijk meer bedenklijkheid baart, wanneer dezelve zig meer aan de bloote handen en tusſchen de knokkels van dezelven vertoont. Want het ongewoon vet worden is meestendeels een kenteken van groote wanorden en verſtopping in den onderbuik. Ik heb zwaare zieksten en den dood, en ook zomwijlen kritieke ontlastingen van allerlei ſoort en door verſchillende wegen, en daarop de vorige magerheid zien volgen. Ik zal ſlegts één geval bijbrengen. Een man, die wegens zijne ongemakken der hypochondrie ſlegts nu en dan klaagde, werd tot zijne en zijner vrienden blijdſchap, ſchielijk dik en vet. Doch het duurde niet lang; want hij kreeg eene hardnekkige derdendaagſche koorts, welke onaangezien alle aangewende kragtige visceraalmiddelen den dood tot gevolg had. Bij het openen van het lijk vond men de oorzaak in eene verbazend opgezwollen lever te beſtaan, welke ten deele verhard, ten deele verrot was. Het ligt mij nog versch in het gehengen, hoe vinnig de onſchuld der klijſteeren bij deze treurige gelegenheid aangevallen en vervolgd werd. Men kreet ze uit als het moordtuig, het welk een eind gemaakt had aan het leven van dezen Lijder, die nogthans door het vroegtijdig gebruik van het zelve had kunnen gered worden.

Mijn God! hoe raasden de Geneesheeren niet rondom zijn graf!

CANITZ.

Maar mogelijk zogten dezen zig te wreken, wijl op denzelfden tijd veele ziekten, die door hun als ongeneeslijk verklaard waren, door deze verketterde geneeswijze uit den grond weggenomen werden, het welk veel gerugt maakte. Niet lang daarna vervoegden dezelfde Geneesheeren zig bij den heer WERLHOF, te Hanover. Zij hoopten, dat door deszelfs uitſpraak het nadeel der baatlijke klijſteered, waar aan reeds wederom, het welk men wel in aanmerking moet nemen, een rijke Lijder in dezelfde ſtad zig ſtoutlijk onderworpen had, een einde zou nemen. Maar, hoe ſtonden deze Antagonisten, die zig reeds vooraf verheugden, niet te kijken, toen deze Lijder, die reeds vervaard geworden was, hun dit antwoord gaf! WERLHOF, de zagtzinnige, vreedzaame man, heeft de verdediging der klijſteeren met ongemeenen ijver en ernst op zig genomen, en de Geneesheeren wel degelijk tot ſtilzwijgen vermaand. Ondertusſchen is het mij nog eenigzins raadzelagtig, op welke wijze deze gevaarlijke gezetheid des lichaams ontſtaat, voor dewelke CELSUS reeds waarſchouwt, wanneer hij (*in med. libr. ſec.*) zegt: *ſi plenior aliquis & ſpecioſior & coloratior factus eſt, ſuſpecta bona ſua habere debet.* Misſchien moet dezelve aan eene wanorde in de galbereiding, in de vaten van de milt en lever toegeſchreven worden, die ze buiten ſtaat ſtelt, om de vette, olieagtige deelen van het bloed

behoorlijk op te nemen en te bevorderen, waar door zij dan des te meer in het net en cellewcefzel verzameld worden. Ten minsten kunnen de *Infarctus*, die in de vaten ſtremmen zo wel, als die in de darmen zig verzamelen, gelegenheid geven, dat de chijl niet genoegzaam bereid, en het zamenſtel der vezelen te los word.

De hypochondristen zijn dikwijls met aambeijen gekweld, en, omgekeerd, zijn de geenen, die aambeijen hebben, dikwijls aan ongemakken der hypochondrie onderhevig, wijl deze beide ziekten uit dezelfde bron voordvloeijen, en de eene de andere zig ook beurtlings kunnen voordbrengen. Het is ligt te begrijpen, dat de vloeijing der aambeijen, wanneer dezelve in wanorde geraakt is, en te gering of geſtremd is, voornaamlijk geſchikt is om de *Infarctus* te veroorzaken; en de ouden hebben reeds aangemerkt, dat dezelve in de daad de ſtigſter van dit onheil kan wezen. Maar het zal menigeen vreemd voorkomen, dat bij dezelfde aambeijen, wanneer derzelver loop niet afgebroken is, en zij rijklijk vloeijen, men alsdan insgelijks zulk eene kwaadaartige ſtof kan vermoeden. Ten minſten in zulke gevallen, waar in de geregeld vloeijende aambeijen de plaats houden van onder de asch ſmeulende *Infarctus*, en haare tegenwoordigheid verbergen; waar in de natuur, bij elke dergelijke gewaarwording tot verligting van den Lijder dezen weg inſlaat, waar in zij de tegennatuurlijke ophoping in de nabuurige vaten, die nog vrij van verſtoppingen zijn, en derzelver uitzetting, dus de kramptrekkingen, de pijnen e. z. v. en de

gevaarlijke gezwellen van verharde vogten in de afgelegen deelen verhoed, of vermindert; waarin zij menigmaal door den afgang van een lepel vol bloed de ſchriklijkſte en gevaarlijkſte toevallen veel zekerer wegneemt, dan een pond bloed door aderlaten afgetapt; in zulke gevallen derhalven, waarin dit *folamen miſerum* den naam van aambeijen, en de groote lofſpraaken en gelukwenſchingen zelfs van MARTIJN LUTHER, welken FRIEDR. HOFMANN aanhaalt, verworven heeft, zullen weinige Geneesren op de gedagten komen, dat bij dezen gelukkigen toeſtand *Infarctus* te vrezen is, of daar uit zou kunnen ontſtaan. Ik zelf heb mij op verſchillende wijzen door dit gunstig ongemak laten verblinden, en ik kon egter genoegz aam van het tegendeel overtuigd zijn. Want ik heb dikwijls gezien, dat de geregelde aambeijen door eenen ſterken afgang van dik, bedorven, en verrot bloed en polijpagtige gewaſſen, door de viſceraalklijſteeren bewerkt, tot welzijn der Lijders verdwenen zijn, en dat ook de ſterkvlietende niet altijd de zwaare toevallen der hypochondrie en zelfs het bloedhoesten en braken konden verhoeden. Daar men dus, zelfs bij den gewenschten aambeijenvloed, ten aanzien van eenen verborgen vijand niet zeker kan zijn, ga ik immers niet te ver, wanneer de meeste lieden, die met aambeijen gekweld zijn, en niet te min altijd onder de zieken moeten geteld worden, bij mij verdagt zijn; wanneer ik de minsten van ſtremmingen in de poortader vrijſpreek; en wanneer ik alleenlijk zulken als mededingers daar naar beſchouw, bij welken zig eene plaatslijke volbloedigheid in de

ſpeenaderlijke vaten, of eene verzameling van verhit, of te dun, daartoe beſtemd bloed, begint te zetten. Eene ſtilzittende levenswijze, weeklijkheid, zwelgerije, overtollig gebruik van warme of verhittende dranken, gekruide ſpijzen, misbruik van zeer ſterke purgeermiddelen uit de aloë, e. z. v. geweldige hartstogten geven gelegenheid tot deze aambeijen en bevorderen het uitbreken van dezelven, en door verkoelende middelen, die den afgang gemaklijker en den harden drek week maken, door aderlaten, koele klijſteeren en vermijding der oorzaaken worden dezelven menigmaal in derzelver beginzelen weggenomen, doch door de aanhouding der oorzaaken en het ontijdig tegenwerken der Geneesheeren ook dikwijls in *Infarctus* veranderd. De ondervindingen van den heer Dr. CLOSSIUS komen hier in volkomen met de mijnen overeen. Hij verzekerde mij, dat hij zig zedert twintig jaaren niet eens bedrogen had, wanneer hij zo wel de geregeld vloeijende aambeijen, als de ongeregelden en blinden, als zij een' tijd lang geduurd hadden, als gevolgen van *Infarctus* beſchouwd en behandeld had.

Dienvolgens kan men de toevallen, die aan de aambeijen eigen zijn, met regt in de klaſſe der kentekens ſtellen. Men kan ze met des te meer zekerheid daar voor houden, wanneer men de gemelde ſoorten van aambeijen van elkander heeft leren onderſcheiden. Doch hiertoe word veel opletten heid, kundigheid en ondervinding vereischt. Onder deze toevallen komen bij mij de volgenden, wanneer zij dikwijls of op eenen bepaalden tijd weerkomen en met de overige gewoone ongemakken,

als lendepijn e. z. v. gepaard zijn, inzonderheid in aanmerking: namelijk kolijken, maagkramp, walging, braken, geeuwhonger, kramptrekking, benauwdheden, trekking, ſpanning in den nek, pijn in het agterhoofd en duizeling; valſche longontſteking, met lozing van eene naar etter gelijkende ſtof; nierenwee, aambeijen der blaas, moederſchede, pisbuis en des ſlokdarms, die zo wel bloedig als ſlijmig zijn, zwelling der teelballen; jeukende uitflag, zweeren en fistels rondom en in den aars. Deze verſchijnzels hebben dit eigen, dat zij veelal op bepaalde tijden weêrkomen, waar door het gemaklijker word, derzelver nog verborgen bronwel, die ook zeer tot het periodieke neigt, te ontdekken. In het algemeen word, mijns eragtens, door den periodieken loop in allerlei ziekten en derzelver toevallen de noodzaaklijkheid tot het ontledigen der eerſte en andere wegen van rauwheden en ſtremmingen duidelijk aangewezen. Ten minſten heb ik de viſceraalklijſteeren altijd als het beſte middel daar tegen bevonden. Zo werd, volgens de *Act. Berol. Dec.* 1. *vol.* 8, *pag.* 87. ook eene vrouw van eene periodieke maagpijn door het aanhoudend gebruik van klijſteeren genezen. En zo heeft de uitmuntende waarnemer, de heer MEDIKUS (*), onder andere periodieke ziekten, eene vallende ziekte door het dagelijks gebruik van het zelfde middel overwonnen. Onder de ziekten der kinderen is er mij geen menigvuldiger voorge-

(*) Zie *Geſchichte period. Krankh. Buch* 2. *Kap.* 4, *S.* 330.

komen, dan deze, bij dewelke ik altijd dezelfde geneeswijze gelukkig aangewend heb.

Het gebeurt ook, dat gezondschijnende perſoonen met periodieke gistingen in de eerſte wegen, met koortsagtige kramptrekkingen en andere pijnlijke toevallen, met wanordens in het ganſche lichaam aangevallen worden, zonder dat gebreken in den leefregel, gemoedsbewegingen, ongunstig weeder, noch eenige andere bekende oorzaak gelegenheid daartoe gegeven hadden. Als ik onder deze omſtandigheden, of niet lang daarna, allerlei onnatuurlijke vuiligheid door den ſtoelgang en de pis zag uitwerpen, beſloot ik, dat deze onverwagte ontroering eene poging der natuur moest zijn, om zig van eenen vreemden last, van een reeds verdikt, bedorven en onnatuurlijk bloed, dat in de poortader opgehoopt, ſchoon nog beweeglijk is, en voornaamlijk van deszelfs weiagtig gedeelte, op de volgende wijze te ontdoen. Wanneer namelijk de poortader, door de verzameling van dit bloedig ſlijm tot een' zekeren trap uitgezet word, ontſtaan er kramptrekkingen, welken de vaten zamentrekken, die dus de bevatte vuiligheid met geweld en met ontſteltenis van het ganſche lichaam door haare nauwe monden in de darmen drijven; of wanneer het bloed, dat buiten den omloop gebragt is, eindelijk eene gistende, prikkelende ſcherpte aanneemt: zo moet het in deszelfs vaten, en in het ganſche lichaamsgeſtel eene dergelijke verandering te weeg brengen. Het bepaald wederkomen van dit verſchijnzel zou men misſchien dus kunnen verklaren, dat tot de nieuwe ophoping, ontbinding

en 't bederf der *Infarctus* tot het punct van haare werkzaamheid, die hier door gaande geworden is, zekere tusschenruimte van tijd vereischt worden. Doch het schijnt, dat, behalven andere medewerkende gelegenheid gevende oorzaaken, bij voorbeeld de groote prikkelbaarheid van het gedarmte, er nog een onverklaarbaar iets moet zijn, een iets, het welk aan de gewoonte het onuitwischbaar indrukzel, het standvastig karakter verleent, en dat zeldzaame iets, dat wij door eigengeaartheid zoeken uittedrukken.

Doch menigmaal vertonen zig deze wanorden in het lichaam, zonder dat men spooren van zulk eene onnatuurlijke vuiligheid in den afgang ontdekt. In dit geval verzamelen en verharden de *Infarctus*, die in het gedarmte opgehoopt zijn, zig daar zo lang en zo gerust, tot dat zij op het gebruik van gepaste middelen, of van zelven plotslijk in des te grooter menigte losbreken. Maar, wanneer een gedeelte van de verharde vuiligheid week, en de daar in opgesloten scherpte ontbonden, ontwikkeld, en, na een zekeren tusschentijd, werkzaam begint gemaakt te worden; of wanneer de vuiligheid, die in het darmkanaal overgegaan is, door de warme, vogtige lugt, en den toevloed van veelerlei kwaade stoffen, gedeeltelijk in eene rotagtige, of zuure gisting, die het gedarmte prikkelt, overgaat; of wanneer, door bijmenging van andere vuiligheden, tegen haare natuur strijdende, zij eene vreemde soort van bederf aanneemt, die als eene scherpte van bijzonderen aart nadruklijker werkt, en tot dit scheikundig werk, en tot haare werklijke vol-

komenheid zekere weeken, dagen en uuren verëischt worden: zo moeten de *Infarctus* na haaren overgang in het darmkanaal, dezelfde periodieke vertoningen maken, als zij bij den doorgang door de nauwe monden der vaten gemaakt hebben. Of de invloed der maan en der andere planeeten iets daartoe doen, kan nog niet bepaald worden.

Wanneer van het onzuivere bloed, dat in de vaten ſtremt, iets losgemaakt, bij de maſſa van het bloed gemengd, en van daar door de nauwe wegen der nieren, of der huid, e. z. v. gedreven word, kan de boven beſchreven wanorde insgelijks ontſtaan. Zonder twijfel onderneemt de natuur deze kritieke heilzaame ontlasting in het gedarmte, of door andere wegen, zelfs zonder eene vreemde bijkomende oorzaak, veel dikwijler, dan men zig verbeeld. Ik heb mijne gedagte daarover reeds in het eerſte hoofdſtuk gezegd. En mogelijk zou menig duister verſchijnzel daar door verklaard kunnen worden, indien men er meer agt op wilde geven. Ik ken verſcheiden perſoonen, die op hunne gezondheid zeer oplettend zijn, en ſchier om de vier weeken, na eene onpaslijkheid, door eene troebele pis of door eene buiksontlasting weêr herſteld worden. Hoe dikwijls gebeurt het niet, dat men, zeer wél zijnde, onvoorziens zwaarmoedig en benauwd word, ſpanning en knijping in den buik voelt, zonder er gelegenheid toe gegeven te hebben, of dat men door eene oogenbliklijke huivering overvallen word? Gemeenlijk zegt men bij deze gelegenheid tegen iemand bij wijze van gelukwenſching:

daar loopt er een over uw graf. Dit is nu eene oude en algemeene ſpreekwijze, die op dezen toeſtand zeer gepast is, en wel zou verdienen, om tot eenen tekst voor eene geneeskundige leerrede gekozen te worden. Deze leerrede moest het den Geneesheren en hunnen biegtlingen ten ſterkſten aan het verſtand brengen, dat zij deze gunstige gelegenheid, daar de natuur zo heilzaam werkt, om zig van eenen verborgen vijand te ontdoen, immers niet verzuimden, maar haar door het gebruik van visceraalen andere middelen te hulp kwamen, en hier door gevaarlijke gevolgen verhoedden, die van de onmerkbaare vergadering van de *Infarctus*, zelfs enkel in de darmen, bij lieden, die volkomen gezond ſchijnen te wezen, te vrezen zijn. De uitwendige tegennatuurlijke geſteldheid des lichaams verraad dikwijls de inwendige; hoe bedrieglijk ook menigmaal het uitwendig goed gelaat is. Dus hebben de waarnemers reeds van oude tijden af de bleeke, geelagtige, of geelgroene, bruine of aardagtige koleur van het aangezigt, het onklaar, blauwagtig, geelagtig of al te bleek wit in de flaauwe oogen, en den donkeren, ingevallen kring om dezelven (*) als eene gewigtige aanwijzing van gevaarlijke wanordens in den onderbuik en eene zwartgallige geſteldheid aangemerkt. Maar de gelaatkenner zal in het gelaat van den Lijder nog meer

(*) Deze verandering moet aanhoudende, geheel ongewoon, niet aangeërfd en geen gevolg zijn van kwaade ſpijsvertering, krampen en gemoedsbewegingen, welken de gedaante van het aangezigt zeer veranderen.

tekens van de verborgen *Infarctus* ontdekken, die niet zeer in het oog vallen, en ligt over het hoofd gezien worden. Wanneer ik daarin eene zekere verandering ontdekt had, die men niet nauwkeurig met woorden kan uitdrukken, kon ik met genoegzaame zekerheid haar aanwezen besluiten. En deze verandering bestaat in een vreemd gelaat en deszelfs trekken, die aan het gelaat van den Lijder niet eigen, maar er dikwijls geheel strijdig tegen zijn, geen andere oorzaak hebben, waar uit zij ontstaan, en aanhoudend zijn, bij voorbeeld in een diepdenkend, wild of vertzaagd, angstig en treurig wezen, het welk zelfs bij vrolijke gelegenheden, onder het lachen en andere hartstogten, doorstraalt; in eene niet overeenstemming van het gezigt met de wezenstrekken; in het koudvogtig gelaat van eenen galagtigen; in het droefgeestige van eenen bloedrijken e. z. v. en het oudägtige van eenen jeugdigen. Doch er zijn nog andere verscheidenheden van een ziek gelaat, die minder merkbaar zijn. En dit is weer een ik weet niet wat, een iets, het welk ziekte en dood voorspelt, zig eerder laat gewaar worden, dan beschrijven, en welks ontcijffering juist elks zaak niet is. Want bij eene natuurlijke geschiktheid word ook nog een gelaatkundig gevoel vereischt, het welk door lange oefening zeer verfijnd is, wanneer men niet even als de blinden over de koleuren wil oordelen. Mogelijk komt er nog een zeker instinct, of, zo men wil, een gelukkige inval bij in aanmerking, die, als een straal des lichts, het duistere der ziel onverwagt verlicht, en waar door men, in verwarde

omſtandigheden, de oorzaaken en middelen ſchielijk treft, en veeltijds zekerer daar door geleerd word, dan door geleerdheid, ſpitsvindige beſpiegelingen, en wiskunstige betogingen. *Eſt aliquid in medico, quod nec dici nec deſcribi poteſt.* Om voor geen phantast aangezien te worden, wagt ik mij wel, om mijne eigen ondervindingen en die van andere mannen, die even zo min ligtgelovig als bijgelovig zijn, mede te delen.

Zij, die in de gelaatkunde niet geoefend, noch daartoe opgelegd zijn (*), kunnen niet begrijpen, dat het gezigt van eenen gelaatkenner zo diep in het binnenſte der ziele en der ingewanden van het lichaam kan dringen. Hoe zou ik het hun derhalven kwalijk kunnen nemen, wanneer gebeurtenisſen, die er de waarheid van bevestigen, hun als vertelzeltjes voorkomen? Maar ik ben met anderen, welken gedeeltelijk nog in leven zijn, menigvuldige maalen ooggetuige geweest, dat mijn overleden vader, die, ongeroemd geſproken, een der grootſte meesters in deze kunst was, uit de wezens van Lijders, die tot dien tijd toe hem onbekend waren, waar in wij leerlingen dikwijls niets onnatuurlijks konden ontdekken, hunne ziekten, toevallen, en zelfs den ſtiptlijk daarop volgenden dood, gele-

(*) Ik bedoel hier de eenvoudige en uit dien hoofde onbedrieglijke gelaatkennis, alleenlijk tot onderwerp hebbende de verſchillende gedaante der oogen, en de wezenstrekken, welken zig daar naar rigten, en die ik voor twintig jaaren heb getragt nader op te helderen in de verhandeling over de temperamenten, welke zeer onnauwkeurig uit de handen van den uitgever is gekomen.

zen had. De geneeskunde heeft nog nooit zo veele hoogagters en tegenpartijen gehad als heden ten dage. Ik wensch zeer, dat beiden niet te ver mogen gaan. Maar, wanneer de veragters der geneeskunde begerig zijn, zig op eene gemaklijke wijze van de waarheid der kennis van de temperamenten te overtuigen, raad ik hun, door eenen kenner eenige gezonde jongens van zes tot tien jaaren, van verschillende temperamenten, voor zig te laten kiezen, eenen galagtigen (cholericken), eenen koudvogtigen (phlegmatieken), eenen droefgeestigen (melancholieken), en eenen volbloedigen (pletorieken), die het alle vier in eenen hoogen trap zijn, en bij voorbeeld den galagtigen tegen den koudvogtigen e. z. v. te ſtellen. Het kontrast der hemelbreed verſchillende gezigten e. z. v. zal hun alsdan zo treffende zijn, dat hun ongeloof wel ras in verbaasdheid, en hun toomloos ſpotten in beſchaming zal veranderen. Deze wijze is mij bij veelen gelukt, en zelfs bij zulken, die naauwlijks een begrip hadden van het onderſcheid des gezigts, als de verrader der aangeboren hoofdneigingen, die nooit veranderd, maar wel gematigd kunnen worden.

Zommigen van de opgenoemde kentekens zijn het alleenlijk betreklijkerwijze; veelen zijn onder zekere voorwaarden en omſtandigheden meer of minder zeker, en de meesten, enkelen uitgezonderd, bedrieglijk. Om derhalven van de aanwezenheid der *Infarctus* zeker te worden, moet men verſcheiden kentekens te gelijk in aanmerking nemen, en, het welk ik als eene hoofdzaak aanbeveel, de voorafgegaane oorzaaken, de ziekten, die

er medegepaard gaan zo wel, als de volgenden nagaan. Ook moet men agt geven op het klimaat en de lugt, waar in de Lijder leeft, op zijne ſpijzen en dranken, op zijn handwerk, ouderdom, geſlagt, temperament, en zelfs op de lichaamsgeſteldheid en ziekten zijner ouderen. Men moet met hulp der ondervinding wel overwegen, welken van de oorzaaken inzonderheid gelegenheid tot de *Infarctus* geven, en welke ſoort van ziekten er gewoonlijk uit voordkomen. Eindelijk moet men zig daarbij herinneren, dat zij, naar verſcheidenheid der ingewanden, welken zij verſtopt hebben, des ouderdoms en der levenswijze, en naar eene bijzondere geſteldheid des lichaams of deszelfs eigengeaartheid, niet alleen onderſcheidenlijk gematigde werkingen, maar ook bij zommigen nauwlijks merkbaare, bij anderen daar tegen zeer hevige toevallen kunnen verwekken. Dit kan men even zo min verklaren, als dat eene half veretterde long menigmaal veel minder ongemak veroorzaakt, dan eene kleine zweer van dezelve.

Wanneer men van de tegenwoordigheid der *Infarctus* genoegzaam zeker wil oordeelen, moet men onder de boven reeds gemelde oorzaaken voornaamlijk ook in aanmerking nemen de voorafgegaane gistſtoffe, welke in de lucht heerscht en de vogten verdikt, de ontijdig geſtopte koude koortzen, de gevolgen van kwalijk behandelde heete koortzen, de ſtremming der aambeijen en andere afſcheidingen van het bloed en deszelfs waterig gedeelte, den kouden dronk in de hitte of in de gramſchap, de ſchielijke verkouding met ſchrik, de hevige, doch

ge-

geſmoorde gramſchap, groote vrees en ſchrik, het misbruik van verhittende dranken, de aanhoudende knagende hartstogten, de al te ſterke inſpanning der kragten van den geest, de plotze verandering van de gewoone levenswijze e. z. v.; zo moet men ook aanmerken, dat de aambeijen en de zwarte gal den Spanjaard en Italiaan bijzonder eigen zijn, terwijl de bewoners van wateragtige gewesten, of zij, die eene vogtige, bedorven lugt inademen, en ſlegt water drinken, zeer tot taaije, ligtſtollende vogten, tot ſcorbut, die zo wel een gevolg als eene oorzaak van de *Infarctus* kan zijn, en tot koude kwaadaartige koortzen geneigd zijn, en dat men zulken, die aan eenen zagten kost, en eene weeklijke leefwijze gewend zijn, of die een zittend beroep hebben, of dat zonder beweging is en eene ongezonde houding vereischt, insgelijks moet tellen onder de geenen, die van de *Infarctus* niet vrij zijn. Zo dra ik van mijne Lijders kon vernemen, dat zij in hunne kindsheid of jeugd ſterk uit den neus gebloed hadden, of aan de aambeijen onderhevig waren, of dat er zig ſpooren van verſtopte darmſcheelsklieren opgedaan hadden, was ik van mijne zaak tamelijk verzekerd. Want menigvuldige ondervindingen hebben mij geleerd, dat wanneer in meer gevordenden ouderdom zig hier na geen longtering e. z. v. openbaren, er egter in den ouderdom bedenklijke ziekten in den onderbuik ontſtaan. Men komt des te eerder op derzelver ſpoor, wanneer men, bij het naſpeuren van de *Infarctus*, in overweging neemt, dat de toevallen van dezelfde ziekten, doch die lieden van een ver-

ſchillend temperament aangetast hebben, zig niet eveneens vertonen; dat dezelven bij voorbeeld bij eenen koudvogtigen zagter zijn, dan bij eenen galagtigen e. z. v. en dat het eene temperament boven het andere, zeker meer uit hoofde van deszelfs onderſcheiden zamenſtel des lichaams, meer vatbaarheid voor de *Infarctus* bezit. De geliefde bezigheid der melancholieken bij voorbeeld word om die reden met regt onder de oorzaaken der zwarte gal geteld, waarvan haar naam ontleend is. Doch om nu te weten, welk der ingewanden eigenlijk door dit kwaad in eenen tegennatuurlijken ſtaat geraakt is, moet men hunne verrigtingen, die hun eigen en in wanorde gebragt zijn, hunne ligging en betrekking met andere deelen nagaan. Men kan egter hier omtrent nog niets bepalen, voor dat men op zekere plaatzen een aanhoudend gevoel van drukkingen, onverdraaglijke zwaarte, en ſtompe pijn, met veel benauwdheid en hartkloppen gepaard, en eindelijk een gezwel waargenomen heeft, waarbij dikwijls het bloeden uit één neusgat komt. Als men dit in de linke zijde beſpeurt, en de Lijder met minder ongemak op die zijde kan liggen en rusten, kan men van de verſtopping der milt zeker zijn. Maar als men het zelfde in de regter zijde ontdekt, met eene gevoelige en aanhoudende pijn in den ſchouder, die de gewoone middelen weerſtaat, en met een krampagtig en prikkelend gevoel aan den gorgel en den hals, betekent zulks verharding of verſtopping der lever, voornaamlijk wanneer gebreken der gal en gebrekkige afſcheiding van dezelve, galägtige verwe van het aangezigt en

de oogen, bittere en drooge mond, het zuur, de hardlijvigheid, witte drek, maagpijnen, kwaade ſpijsvertering en veele winden daarmede gepaard gaan. De aanhoudende hoofdpijnen van allerlei aart, de voor de oogen zwevende hersſenſchimmen, de menigvuldige en gedurige lozing van eene wateragtige pis, het moeilijk watermaken, het zwellen der beenen, en het plaatslijke zweet aan het hoofd, in den nek, op den rug e. z. v. zijn insgelijks kenmerken van de *Infarctus* in het eene of andere van deze beide ingewanden. In warme landen heeft men bij de miltzugtigen meer dan eens eene zwartagtige verwe van het gezigt en de pis waargenomen. Doch ik raade, dat men in het bepalen van de zitplaats des ongemaks niet te voorbarig zij, wijl de kronkeldarm met harde vuiligheid en winden ſterk uitgezet zijnde, omtrent de lever en de milt een hard gezwel, en zelfs eene aanhoudende kloppende pijn, nevens hardlijvigheid veroorzaken, en de affcheiding der gal en pis hinderlijk zijn kan. Doch in beide gevallen komt dan evenwel de genezing door klijſteeren te pas.

De *Infarctus* van de vaten der maag openbaren zig door verſcheiden kentekens en laten zig gemaklijker ontdekken dan de anderen, wanneer men op de volgende omſtandigheden agt geeft. De Lijders, die daar mede behebt zijn, voelen eene ſpanning, persſing, pijnlijke drukking, of eene zwaarte omtrent de maag, welken dikwijls met een hard gezwel, het welk men uitwendig kan voelen, verzeld zijn. Veeltijds word de ſlokdarm zamengetrokken, zo dat het ſlikken moeilijk word. Dik-

wijls veroorzaken aanhoudende of op gezette tijden wederkomende hik en zode, benauwdheden, hartkloppingen, en eene hevige maagpijn, welke eenige uuren duurt, groote ongemakken. Zij worden daarenboven door duizeligheid, loomheid en drukkende hoofdpijnen gekweld. Benauwde mislijkheid, ſtuipagtig pogen tot braken, en dadelijk braken van taaije ſlijm, met bloedſtreepen en ſtukjes geronnen bloed vermengd, zomwijlen van klaar water, zijn insgelijks gewoonlijk. Dit gebeurt gemeenlijk des morgens vroeg (g). Dikwijls is de adem zo ſtinkende, dat zij den Lijder zelven zeer verveelt. Zomtijds is de mond droog, en dan volgt er weer eene geregeld wederkomende kwijling. Dan ontbreekt de eetlust, en de Lijder heeft een walg van de ſpijzen, en dan heeft hij weêr eenen onmatigen trek tot eten. De buik is ſchier altijd verſtopt en de pis raauw, dun en bleek, dikwijls egter zeer troebel. Bij de mannen komt er meestendeels beurtelings bij eene moeilijke perſing door de aambeijen, en bij de vrouwen ongeregeldheid in de maandelijkſche zuivering. Ondertusſchen kunnen deze, en zelfs geringer ongemakken jaaren lang duren, voor dat zij den boven beſchreven weg ter ontlasting door bloedſpuwen nemen. Als dit niet

(g) Men moet egter wel opmerken, dat dezelfde toevallen, namelijk de ſterke pogingen tot braken e. z. v. enkel gevolgen van het misbruik van het venusſpel kunnen zijn. De heer Dr. PIETSCH heeft ze na de zelfbevlekking, en ik heb ze bij bedaagde en zwaklijke perſoonen na elken bijſlaap waargenomen.

volgt, dan blijft deze foort van *Infarctus* ook dikwijls een raadzel voor den navorfcher. Zo heeft de heer STOLL (*) bij de ontleding van eenen kleermaker, die zedert twaalf jaaren flegts over eene verfchietende pijn onder den hartkolk geklaagd had, de vaten der maag met zwart bedorven bloed onnatuurlijk uitgezet gevonden.

De zwartgallige, polijpagtige en flijmagtige *Infarctus* van de vaten der baarmoeder, of, liever, derzelver voordbrengzels van daar in de holligheid der baarmoeder, ontdekken zig door de voorafgegaane gelegenheid gevende oorzaaken, door ongeregeldheden in de maandftonden, of eenen dikwijls weêrkerenden, onmatigen, of al te fpaarzaamen afgang van te dun, flijmagtig, wankleurig, ftinkend, of dik, lijmig, vezelagtig, klonterig, zwart, dikwijls verrot bloed; door gedurige en fchielijke hartkloppingen, benauwdheid en opdruistigheid; door bleeke dunne pis, die al te fterk, veeltijds te weinig ontlast word, en met flijmvezelen e. z. v. beladen is, door eene drukking en pijn ter plaatze van het fchaam- en heiligbeen, gelijkende naar de weën, als mede door weêrkomende pijnen in de dije; door dun wateragtig vogt in de borsten, en door eenen hardagtigen, dikwijls zeer dikken buik, die egter niet, gelijk bij zwangere vrouwen, gewelfd is, waar bij dan dikwijls uitzakkingen der baarmoeder, vrees voor miskramen, opftijging en gewaarwordingen van pijnlijke fcheuten omtrent de baarmoeder komen. Dezelf-

(*) *Ratio Med. P.* 1. *pag.* 239.

de kentekens ontdekken ook de *molæ*, of de zogenoemde zuigers, die van een bedorven menschlijk eij, waarvan men gemeenlijk de ſpooren in het voordbrengzel ziet, en van den ontaarten moederkoek ontſtaan, en de geneeswijze niet veel veranderen. Schoon deze ſoort van *Infarctus* niet zo moeilijk te ontdekken is als de anderen, word zij egter dikwijls voor eene zwangerheid, waterzugt e. z. v. gehouden. In zulke twijfelagtige gevallen, waartoe weinig voldoende kentekens van *Infarctus* uittevorſchen waren, heb ik, om zekerer te gaan, mij van de volgende kunstgreep bediend. Ik koos namelijk zulke middelen, die voor de onderſcheiden waarſchijnlijke oorzaaken der ziekte gefchikt waren, zonder aan de eene of de andere nadeel te doen. Ik liet de visceraalklijſteeren, welken op menigerlei wijzen gefchikt zijn, en altijd zeker werken, laauw, en eindelijk ook koud gebruiken. Na veelvuldig gebruik van dezelven ſchreef ik zulke middelen voor, welken de ontlasting van de *Infarctus* door eene prikkeling e. z. v. onfeilbaar bevorderen, en onderzogt bij derzelver werking den afgang. Ik werd dan gemeenlijk in mijne gisſing geſterkt, en van de zaak zeker. Het zekerſte kenteken van de oorzaak der ziekte, in den onderbuik verborgen liggende, is dus de zigtbaare uitwerping van het *corpus delicti*, of de afgang van het boven beſchreven en buiten den omloop gebragte ontaarte bloed en deszelfs beſtaandeelen door den ſtoelgang, en deels door braken. Maar zonder de nauwkeurige bezigtiging van dezen afgang, zal het eenen Geneesheer moeilijk vallen,

om juist te bepalen, welke soort van *Infarctus* in het lichaam de overhand heeft. Want uit de opgenoemde kentekens kan men zo wel de eene als de andere gissen. Doch het schijnt, dat die, aan welken ik den naam van slijmagtige *Infarctus* gegeven heb, zig door eenige, haar eigen zijnde, karaktertrekken onderscheiden en doen kennen, wanneer een groot gedeelte daarvan in het spijskanaal overgegaan is. Men kan zulks zien uit het volgend getrouw verhaal. Het bevat zekerlijk verscheiden herhalingen der toevallen, die aan beide soorten van *Infarctus* eigen zijn, en is misschien om die reden te breedvoerig geworden. Want deze soort van *Infarctus* komt mij veel meer dan de anderen, ja dagelijks verscheiden maalen voor. En om die reden is elke kleine omstandigheid mij versch in het geheugen.

Wanneer de slijmige vuiligheid zig alleen, of door de zwartgallige e. z. v. verzeld, in de darmen steeds meer en meer opgehoopt heeft, en ook wel taaijer geworden is, bezwaart zij dezelven, overpapt derzelver wanden, stoort de opstorpende vaten in hun werk, brengt de wormswijze beweging in wanorde, en prikkelt reeds, als een vreemd lichaam; maar dit geschied nog veel meer, wanneer zij scherp, zuur, garstig of rotagtig, of met dergelijke overblijfzels van kwalijk verteerde spijzen, gal en wormen vermengd word; wanneer zij aan het gisten geraakt, en winden veroorzaakt, of wanneer zij zig onder en in de maag in menigte verzameld heeft, daar zij de grootste wanorde maakt, en haare tegenwoordigheid allerduïdelijkst

openbaart. Aan deze veranderlijke zitplaats der zieksteſtof, aan haare ongelijke en eigen geſteldheid en die van het lichaam, welk haar bevat, en aan meer andere verborgen oorzaaken moet het toegeſchreven worden, dat de kentekens, welken deze ſoort van *Infarctus* ook gemeenlijk verzellen, bij onderſcheiden zieken zeer verſchillende zijn, dat men dezelven dan veel bij elkander, dan zeer weinig, dan hevig, en dan zagt, of nauwlijks merkbaar aantreft.

In het algemeen heb ik de volgende toevallen, als zo veele kentekens opgemerkt. Eene onaangenaame, dikwijls knagende gewaarwording omtrent de maag, die zomwijlen met eene gewaarwording van heete zode, of van eene ijskoude, welke meer aan de glasflijm eigen is, verzeld word; gebrek aan eetlust, walging, neiging tot ſpuwen en braken, zuur, rotagtig oprispen, kwaaden, onnatuurlijken ſmaak, en ſtinkenden adem. Bij anderen eene gulzigheid, met ongemeen ſterke ſpijsvertering, en die zig veeltijds tot ongewoone ſpijzen en ſtrijdige dingen uitſtrekt; of eenen bijkomenden geeuwhonger, die flaauwten veroorzaakt, beklemdheid der borst, benauwde ſpanning onder de korte ribben, nagtmerrie; drukking, zwaarte en ſterk kloppen onder den hartkolk; tusſchenpozende pols, een periodiek, droog en krampagtig hoesten met lenden- en dijepijnen en gezwel der ballen afwisſelende; krampagtige beweging der darmen, rommeling, ligte kolijken, gevoel van eene loomheid in den onderbuik en in de uiterſte leden; hoofdpijn, verwarde reden; duize-

ling, ſlaaploosheid, gebrek van het gezigt en de ſtem; eene ongevoelige onverſchilligheid omtrent de geliefdſte voorwerpen; goede en kwaade luimen, lachen en weenen zonder reden; of aanhoudende zwaarmoedigheid, zwaare benauwdheid en ſtuiptrekkingen, nevens allerlei andere toevallen van hypochondrie en opſtijgingen, die menigmaal met ongewoone aanvallen van koorts verzeld zijn. Dikwijls is de pis helder, raauw, doch veeltijds troebel, melkagtig, met zeer veel ſlijmig zetzel. Zommigen lozen veel ſlijmige ſtof door den neus en den mond, en wanneer het zeldzaam geval plaats vind, dat men zulken moet aderlaten, is het bloed gemeenlijk met eene ſpekagtige huid bedekt. Veelen hebben eene neiging tot buikloop, wanneer gemeenlijk eene ſlijmige, rotagtige vuiligheid door den ſtoelgang geloosd word; dikwijls heeft er verſtopping van den buik plaats, die, het welk wel opgemerkt moet worden, ſterke purgatiën weêrſtaat; bij zommigen is de buik hard, dik, en geſpannen, of aan de regte of linke weeke zijde des buiks gezwollen, bij de meeste volwasſenen natuurlijk of krampagtig terug getrokken, ſchoon de darmen door deze ſlib als vol gepropt zijn, en de tong zuiver is, die men bij anderen met eene witagtige lijm overtogen vind. Bij zommigen zijn de trekken en de koleur van het gezigt even eens als de boven beſchrevenen; bij anderen bedriegt de koleur, nevens den eetlust, den ſlaap e. z. v. door den ſchijn van eene onbeledigde gezondheid of zwaarlijvigheid; veelen zijn aan uitſlag, zweeren der huid, ſcorbutiek tandvleesch, vloeijende

ooren en lopende oogen onderhevig, en bij eenigen heb ik eene dikke uitgeslagen bovenlip, gezwollen, ontstoken en schurftigen neus, jeuking van denzelven, tandknersing, nevens de overige toevallen, die den lint- en anderen wormen eigen zijn, waargenomen, zonder dat ik bij de ontlasting van de zogenoemde wormslijm een spoor van dezelven ontdekt had. Bij anderen was derzelver aantal te gering, dan dat zij zulke vreeslijke uitwerkingen zouden hebben kunnen doen. Dit bragt mij op de gedagten, dat deze toevallen, die men als zekere kentekens van de wormen opgeeft, meer aan de slijmige vuiligheid in de darmen dan aan dezelven, moeten toegeschreven worden. De volgende verhaalen van ziekten zullen reeds voldoende zijn, om deze gissing te bevestigen. Een jong vrouwspersoon had zedert drie jaaren de gewoone ongemakken van den lintworm, waar onder de dikwijls weerkomende geeuwhonger, de gewaarwording van eene zuigende, rollende of golfswijze beweging in de darmen zig kenmerkten. Zij verzekerde mij, dat zij reeds stukken van den lintworm met slijm geloosd had, en dat zij verscheiden kruiken met water van Seidschutz en ook sterke purgatien met kwikzilver gemengd, die weinig afgang bewerkt hadden, te vergeefs had gebruikt. In de vaste overtuiging van de tegenwoordigheid van dezen worm, sloeg ik het middel van MUFFER voor, het welk des tijds het grootste gerugt maakte. Ik zogt de taaije vuiligheid, waarin dit ongedierte zig verschuilt, eerst door losmakende middelen en voornaamlijk door visceraalklijsteeren, die met duivelsdrek, valeri-

aan wortel en osfegal gemengd waren, beweeglijk te maken, en door het middel van STÖRCK, beſtaande uit den wortel van valeriäan, jalappe, eenof ander middenzout, met de *oxymel ſcilliticum* aan den gang te helpen. Onder het gebruik van deze voorbereidende middelen, die ik, zekerheidshalve, altijd nodig oordeel, den zeer kragtigen artzenijën, die alsdan zelden vereischt worden, vooraf te laten gaan, ging zij zulk eene verbazende menigte van lelijk ſtinkend deeg af, doch zonder wormen, dat het ſtilletje, het welk zij eenen ganſchen nagt naauwlijks een uur lang kon verlaten, bij de twintig maalen moest geledigd worden. En de gewenschte genezing volgde zonder wormen af te gaan. Wie zou bij deze vrouw, die eerder vet dan mager was, en eene blozende koleur, doch eenen eenigzins opgezetten buik had, zulk eene menigte van rotagtige ſlib hebben kunnen vermoeden? Het tweede geval is dit. Een Dorpprediker, welke dertig jaaren oud, van een ſterk geſtel, en aan groven kost en ſterke lichaamsbewegingen gewend was, werd plotslijk door toevallen van vallende ziekte, of beroerte aangetast. In het eerst kwam dezelve op gezette tijden, doch ten laatſten verſcheiden maalen daags ongeregeld en telkens heviger. Hij gebruikte verſcheiden Geneesheeren, en veele artzenijen tegen de aambeijen, zinkingen en kwaadſappigheid e. z. v. Eindelijk werd hij, onder voorgeven, dat zijne ziekte eene ongeneeslijke hoofdkoorts was, verlaten. Hij nam zijne toevlugt tot mij. Na een nauwkeurig onderzoek, kon ik, behalven de duizeling, de verzwakking en

hardlijvigheid, geen andere ongemakken, en in den leefregel e. z. v. van dezen Geestlijken, die altijd gezond was geweest, geen gebreken ontdekken. Daar ik nu ontelbaare reizen, inzonderheid bij kinderen ondervonden heb, dat dergelijke toevallen van vallende ziekte en ſtuiptrekkingen meestendeels van ſlijmagtige vuiligheid oorſpronglijk zijn, en dat bij het uitberſten van zulke hevige toevallen, de minderen, die tot aanwijzing der oorzaak hadden kunnen dienen, onmerkbaar of verborgen zijn, maakte ik geen bedenken, om de genezing tegen de wormſlijm te rigten. Ik liet derhalven, benevens de gemelde klijſteeren, zagte uitdrijvende middelen, met kwikzilver gemengd, gebruiken, welken eerlang eenen uitſlag op de huid van eene zeldzaame ſoort van harde pokken, die zig tot in het wit van de oogen en onder de nagels vertoonden, en daarop eene merklijke vermindering der toevallen bewerkten. Niet zeker zijnde, of deze verligting aan de uitdrijving der ſcherpte naar de uitwendige deelen of aan den afgang van vuiligheid, welke daarbij kwam, moest toegeſchreven worden, liet ik met deze geneeswijze aanhouden. Zij was van gevolg, dat kort daar op een gewoone worm en twee vreemde, ovaale, haairige en van vooren hoornswijze toelopende lichaamen van anderhalven duim lang te voorſchijn kwamen. Toen de aftogt van deze vijandelijke wezens de uitwerking niet had, welke ik mij daar van beloofde, vermeerderde ik de giften van het uitdrijvend middel, waar op zulk een ſterke afgang van ſlijmige vuiligheid volgde, dat de Lijder er over ontſteld

en verſchrikt was. Doch hij had ras reden van verblijd te zijn. Want hij werd bij elke ontlasting eene des te ſterker toeneming van kragten en vermindering van duizeling gewaar, hoe dikwijler hij deze ontlasting had. Toen zijn zwager, een veldſcheerer, de goede uitwerking van deze geneeswijze, die hem te voren niet behaagde, zag, bediende hij er zig op goed geluk van bij zijne vrouw, welke opſtijgingen had, en zij had insgelijk een gewenscht gevolg. Een derde geval was met een' oud, zwakk', uitgeteerd', doodbleek' man, die eenen hardnekkigen, rotägtigen, ſlijmigen en verzwakkenden buikloop had, met mislijkheid, knagend gevoel in de maag, kolijk, kramptrekkingen, loomheid en andere ongemakken, welken uit wormen ontſtaan. Hij zeide ook, indedaad ſpooren daar van in den afgang gezien te hebben, en beſchreef ze als ſtukken van reepjes deeg. Doch het waren zo gevormde ſtukken ſlijm. Want toen ik de bovengemelde geneeswijze gebruikte, met dit onderſcheid, dat ik verſterkende middelen, den koortsbast en eindelijk het ſtaalwater van Wilhelmsbad en tevens pap van geſtoten run over den buik lei, nam de buikloop wel merklijk toe, doch er vertoonden zig niet de minste ſpooren van wormen; maar wel eene lelijke taaije ſlib van veelerlei koleur, welker menigvuldige ontlasting, verre van te verzwakken, de kragten en de gezondheid herſtelde.

Wijl de gewoone kentekens van den lintworm mij zo dikwijls misleid hadden, was de onderrigting van den heer CLOSSIUS, hoe men van de tegen-

woordigheid van den lintworm verzekerd kan zijn, mij zeer aangenaam, ſchoon mijne geneeswijze weinig veranderd werd. Wanneer de heer CLOSSIUS denkt, dat er een lintworm ſchuilt, laat hij zes drachmen terpentijn in een pond water door middel van een dooijer van een eij oplosſen, en dit den Lijder, voor dat hij gaat ſlapen, binnen twee uuren bij gedeelten innemen. Indien er een lintworm is, zullen er des nagts of den volgenden morgen eenige ſtukken van afgaan. Ik nam de eerſte proef daar mede aan eenen jongen kloeken tuinier, die, onaangezien zijne langdurige en menigvuldige ongemakken, welken tekens van den lintworm waren, egter een gezond en blozend gelaat had, behalven dat zijne oogen droevig ſtonden. Dit middel veroorzaakte wel eene ontlasting van ſlijmige ſtof, maar geen afgang van wormdeelen. Toen ik hem voor dat hij naar bed ging eenige drachmen Glaubers wonderzout, met eenige greinen braakwijnſteen, in een bitter aftrekzel ontbonden, des morgens de visceraalklijſteeren en vervolgens des namiddags ook pillen uit duivelsdrek, osſegal en aloë liet gebruiken, begon de verſtopte buik allengs los te worden. Doch eerst na verloop van verſcheiden weeken vertoonde zig vuiligheid van bijzonderen aart. Zij geleek naar de graauwe, met ſlijm doorkneede pijpaarde, en de Lijder ging tot zijne behoudenis eerst dagelijks, vervolgens om den anderen of den derden dag dezelve gedurende een half jaar pondswijze zonder wormen af. Schoon ik nu door meer dan honderd dergelijke gevallen overtuigd ben, dat de *Infarctus* zonder wormen

dezelfde treurige rol in het menschlijk lichaam ſpelen, als de wormen, en ſchoon het allerwaarſchijnlijkst is, dat de laatſten in de eerſten geteeld worden, daar in leven en zig bewegen en dat zij zelden zonder deze vuiligheid kunnen groeijen, zo kan het egter gebeuren, dat zij, na een onvermoeid uitroeijen van hunne zogenoemde nesten, nog eenig overblijfzel behouden, waarin zij zig met hunnen bek verbergen en tegen alle middelen ſtand houden. Ik werd zedert kort hiervan weêr overtuigd. Ik ſchreef voor een maand of twee een' oud' man de bovengemelde middelen tegen den lintworm voor. Vier weeken daar na ontmoette hij mij op de ſtraat, en prees de gelukkige uitwerking der artzenijen, die juist niets van den worm uitgedreven, doch hem van eene verbazende menigte ſlijm en daar door van zijn gewoon ongemak verlost hadden. Ik ried hem, dezelven desniettegenſtaande te herhalen. Voor eenige dagen kwam hij bij mij en klaagde alleenlijk over eenen laſtigen uitſlag van de huid, naar de neteluitſlag gelijkende. Ik ſchreef hem agt poeders voor, waarvan elk uit twintig greinen poeder van jalappe, een grein zoet gemaakte kwik en even zo veel zwavel van ſpiesglas beſtond, en dat hij des morgens, des avonds en des nagts moest nemen. Na het gebruik van het tweede poeder volgden ſterke ontlastingen met pijn en flaauwte verzeld, en het derde dreef met weinig ongemak den lintworm uit, die, zonder de ſtukken te rekenen, volgens zijne beſchrijving, over de dertig ellen lang was. Doch, indien het gedarmte niet van die ſlijm was gezui-

verd geworden, zou dit poeder den worm waarſchijnlijk niet hebben kunnen uitdrijven.

Onder de ziekten door wormen, welken VAN DEN BOSCH, in zijne *Hiſt. de Conſtit. Epid. Verm.*, aangetekend heeft, vind men verſcheiden gevallen, die duidelijk, gelijk ook door het openen van lijken bewijzen, dat de gewoone toevallen der wormen ook van de pituita, welke ten minſten de meeſte Lijders zeer veel, dikwijls in verbazende menigte, veeltijds met weinig wormen, kwijt raakten, kunnen ontſtaan. Ik moet derhalven van regtswegen de partij van deze ſchepzels aannemen, welken dikwijls onſchuldig, en volgens BLOCH en GÖZE en volgens mijne eigen waarnemingen, ons aangeboren zijn. En misſchien doen zij bij het begin van de ſlijmagtige *Infarctus* en bij derzelver aangroeijing in de darmen meer nut dan nadeel. Want door hunne bewegingen, door hun prikkelen, en zagt zuigen bevorderen zij den overgang der pituita uit het bloed in de darmen, tot zuivering van het zelve, en even daar door derzelver ontlasting, na dat zij een gedeelte daarvan verſlonden en door de vertering verdund hebben. De beſchuldiging, dat zij de darmen doorboren, komt meer op de ſcherpe, doorknagende en rotagtige vuiligheid, die zekere plaatzen der darmen ontſteekt, week maakt, en hun daar door den weg baant.

De ſcherpe vuiligheid van eenen anderen aart, die met de *Infarctus* gepaard is, en in de eerſte wegen en het bloed heerscht, het zij dat dezelve de oorzaak of de uitwerking van dezelven, of van eenen vreemden aart, toevallig, door aanſteking

lang

lang voor of bij dezelven ontſtaan zij, verdient nog meer oplettendheid, wijl zij de toevallen van de *Infarctus* inzonderheid bij gevoelige zenuwen, tot welker zwakheid zij dikwijls gelegenheid geeft, zeer vermeerdert en dezelven dikwijls vreeslijk maakt. Doch van zoveel gewigt het met opzigt tot de geneeswijze is, van haare tegenwoordigheid overtuigd te zijn, zo moeilijk is het dikwijls om ze te ontdekken, wanneer zij zig niet verraad door uitſlag, zweeren, vlakken en jeuken der huid, ſcherpe en brandende zweet en pis, die dikwijls helder, dikwijls troebel is en een leemig zetzel heeft, of waarin glinsterende lichaamtjes zwemmen, door dikwijls wêerkomende ontſtekingen der oogen, roos, buikloop, zonder gelegenheid gevende oorzaak, zinking, verkoudheid, menigmaal met den witten vloed afwisſelende, door de ſnelle pols, drooge huid, eene ſtompe en verſchietende pijnlijkheid in de gewrigten, en de vermoeidheid na beweging en ſlaap. Men moet daarenboven nog veelerlei omſtandigheden naſpeuren en overwegen, om zeker van zijne zaak te zijn: de ziekten der ouderen, die daarop betrekking hebben, de kwaadſappigheid, zelfs die veele jaaren lang voorafgegaan is, of de ſchurftagtige beſmetting, of die der venusziekte e. z. v.; de overblijfſels van eene verſtopping der darmſcheelsklieren, welke eenen zeer ſterken invloed op het bederf der vogten heeft, den ingedreven uitſlag der huid, de te ſchielijk opgedroogde zweeren, fontanellen en andere geſtremde natuurlijke afſcheidingen van het weivogt, zekere algemeen heerſchende ziekten en eigen geäartheden, inzonder-

heid de gelegenheid gevende oorzaaken, welken voorafgegaan zijn en nog aanhouden.

De zuure en galagtige ſcherpten zijn de meest gewoone medgezellen van de *Infarctus*. De eerſte ontdekt zig door eenen zuuren ſmaak of een zuur oprispen, ſtompe tanden, veeltijds door gulzigheid, zoode en eenen groenen, zwarten en zuuren, ook wel ſterk rotagtig ſtinkenden ſtoelgang, welke ongemakken zig bij veelen eerst vertonen, wanneer zij zuurgistenden kost, ooft, gezuurd roggenbrood, gezult vleesch, veel groente, ſuiker, witten rhijnſchen wijn e. z. v. gebruikt hebben. Van de gelegenheid gevende oorzaaken heb ik elders geſproken. De tekens van de galagtige ſcherpte zijn: het geelagtig wit der dikwijls glinsterende oogen, de geele vlakken der huid, de vermillioen roode koleur van het aangezigt, die zig tot aan de vleugels van den neus en den hoek van den mond uitſtrekt, daar zij tegen eene bleeke geelgroene ſchakéring afſteekt, bittere en drooge mond, geelagtige bruine korst op de tong, dorst, neiging tot braken, galagtige ſtoelgang, vuurige, roodgeele, brandige pis, beklemdheid, vliegende hitte, binnenkoorts, hoofdpijn; ook vermoed men deze ſcherpte uit het temperament, uit het klimaat, en de voorafgegaane geweldige gemoeds en lichaams bewegingen, verhittende dranken en ſpijzen, uit zekere jaargetijden en algemeen heerſchende ziekten en andere gelegenheid gevende oorzaaken. Met de galagtige ſcherpte gaat dikwijls eene ontſtekende verdikking des bloeds gepaard. De Lijders zijn gemeenlijk mager, droog, geneigd

tot ſterke opzieding van het bloed, tot gramſchap, tot ontſteking der oogen e. z. v., hunne huid, mond en tong zijn zelden vogtig, de handen en voetzoolen zijn heet, al hunne uitwerpzels zijn ſpaarzaam, dik, taai en zelden vloeibaar, dikwijls brandig. Zij hebben weinig ſlaap en veel dorst. Hun bloed, dat uit de wonden vloeit, is dik, taai en zwart, en kleeft de wonden weêr ſchielijk zamen.

De verſtopping der darmſcheelsklieren of voedingloosheid heeft met de ſlijmagtige *Infarctus* de naaste verwantſchap. Want zij ſtamt meestendeels van dezelven of van de oorzaaken van dezelven af, en is er mede verbonden; zij kan ook wel gelegenheid tot voordbrenging van dezelven geven. De kentekens zijn dus bijna dezelfden, die ik van de ſlijmagtige *Infarctus* opgegeven heb, onder anderen die, welken men bij eene bedorven ſpijsvertering en bij de wormen waarneemt. Een dikke, harde of teruggetrokken en dikwijls pijnlijke buik, met vermagering der overige deelen, wanorde in den eetlust, den ſtoelgang, de pislozing, welke laatſte dikwijls melkagtig en zandig is, en den dorst, die des nagts en des morgens ongemeen is; een bleek gezwollen wezen, ten minſten gezwollen lippen en neus en dikwijls met uitſlag, nevens eenen blaauwen kring om de lopende oogen; eene gemelijke, toornige gemoedsverandering, die inzonderheid tegen den avond merklijk en bij veelen met domheid, bij zommigen met ver gezogte ſpitsvindigheid gepaard is. Verders kan men onder de tekens van dit verholen kwaad

ook rekenen, het dikwijls bloeden uit den neus, den vogtigen borst- en maaghoest, die ligtlijk tot eenen krampagtigen overgaat, het graveel, den fteen en de jigt der kinderen, misvorming der beenderen of de Engelfche ziekte, de kropzweeren, de zenuwziekten, de onwillige zogenoemde zaadvloeijingen en de tegennatuurlijke, al te vroeg rijpe drift tot het venusfpel. Want, volgens het geen ik ondervonden heb, zijn zij meestendeels een gevolg van de chijl, die wegens de kwaade geftaldheid der darmfcheelsklieren flegt bereid, onzuiver en fcherp is, weinig of ongelijk voed.

Men kan eerst van de verftopping dezer klieren verzekerd zijn, wanneer men door oplettend gevoel aan den buik verheven en harde gezwellen, of op andere plaatzen onder de huid de enkele klieren verhard en gezwollen vind. Om zig bij volwasfenen van deze ziekte te verzekeren, moet men ook onderzoeken, of zij reeds in hunne eerfte jeugd daar mede behebt zijn geweest.

Het is indedaad te bejammeren, dat men van de verftopping der darmfcheelsklieren en poortader niet eerder volkomen overtuigd kan worden, dan wanneer men het gezwel van de eerften voelt en de ontlasting van de laatften ziet, en dat zelfs alsdan de zinnen kunnen bedriegen. Want, hoewel men de hoedanigheid van dit tegennatuurlijk uitwerpzel kent, kan men egter nu en dan vervoerd worden, om de waare *Infarctus* voor overblijfzels van flijmige, vellige, vezelige, pezige, fchilagtige en hardagtige droge fpijzen en andere ingezwolgen en in de darmen veranderde lichaamen;

of, omgekeerd, dergelijke rauwigheden voor wezenlijke *Infarctus* te houden. Men moet derhalven nauwkeurig vernemen en onderzoeken, of er geen overlading der maag met veelerlei ſpijzen, die eene betrekking op de verdagte hoedanigheid der rauwigheden hebben, voorafgegaan is? Welke ſoorten van drank en geneesmiddelen gebruikt zijn, die dezelven, ten aanzien der koleur en lijvigheid, kunnen veranderen? Of deze bedrieglijke vuiligheid door kragtige uitdrijvende middelen met de toevallen gemaklijk te overweldigen is? En of eindelijk geen ſpooren van wezenlijke *Infarctus* bij dergelijke bewerkte ontlastingen kunnen ontdekt worden?

Verſcheiden Geneesheeren hielden dus voornaamlijk de uitgebraakte zwarte gal voor lang te voren gebruikte chokolaad, dikke en troebele koffij, boschbeziën en pontak; anderen daartegen beſchreven de uitgeworpen ongelägtige klompen als zeldzaame en onnatuurlijke voordbrengzels; daar zij ondertusſchen niet anders zijn dan overblijfzels van vetten kost, ten minſten hadden mijne Lijders, welken dergelijken ongel of ongelagtigen klomp door braken of den ſtoelgang kwijt raakten, niet lang te voren vet, voornaamlijk hamelvleesch onmatiglijk gegeten. Onder anderen gaf zeker groot heer dikwijls door braken eene menigte vetballen over, en had dan veel verligting. Doch dit gebeurde alleenlijk, wanneer zijn ontbijt, het welk gemeenlijk uit eene fles Bourgogne wijn en een ſtuk gebraden hamelvleesch beſtond, al te vet uitgevallen was. Des niettegenſtaande kon zijne ongemeen

ſterke ſpijsvertering de overige dorſchersmaaltijden zonder ongemak verdragen. Toen het lijk geopend werd om gebalzemd te worden, vond men de maag ongemeen groot, met ſterke ſpieragtige en nog eens zo dikke rokken voorzien, en aan de eene zijde in eenen zak, of als in eene bijmaag uitgezet. Zo heeft de lozing van ſteentjes door den ſtoelgang mij insgelijks bedrogen, wijl ik te voren niet overwogen had, of zij in de poortader of in de galblaas gevormd waren, dan of zij onder de onverteerde drekſtoffen behoorden. Men kan er ſchielijk zeker van zijn door het vuur en de oplosſing. Toen ik namelijk eens eenen hypochondrist in zijne zogenoemde doodsbenauwdheid beurtelings klijſteeren en bittere uitdrijvende middelen voorgeſchreven had, volgde een ſlijmige met ſteentjes vermengden afgang, tot verrukkende blijdſchap van den Lijder, die weêr als een nieuw leven kreeg. De groote overeenkomst, die zij met de galſteenen hadden, zou een' ieder', even zo wel als mij, bedrogen hebben. Doch wijl zij al te groot waren, om geen veel heviger toevallen bij hunnen doorgang door den galleider te verwekken, begon ik eindelijk te twijfelen, en liet ze de vuurproef ondergaan. Zij vervulden het gantſche vertrek met eenen aangenaamen ſuikerreuk. De Lijder bekende nu, dat hij de onopgeloste ſtukken kandijſuiker in zijne thee en koffij telkens mede doorgeſlikt had. Zo heb ik mij laten verleiden, om eene hypochondrie, die onder andere aanmerklijke ongemakken met een gezwel in het regter weeke van den buik verzeld was, als eene verſtopping der le-

ver te beſchouwen en te behandelen; na het gebruik der visceraalklijſteeren gedurende agt dagen, waar door de ontlasting van den kronkeldarm van winden en veel verharden drek te weeg gebragt werd, eindigde dezelve gelukkig. En zo zag ik eens eenen zwarten en pijnlijken afgang ook voor zwarte gal aan, wijl ik niet bedagt, dat de lijder een elixir van vitriool gebruikte. Op een' ander' tijd bedroog mij een eenigzins veranderde afgang van het dik ſlijmig afziedzel van klijſteeren. Daartegen is het mij dikwijls gebeurd, dat ik de gewoone kentekens der *Infarctus* als gevolgen eener kwaade ſpijsvertering of der hypochondrie *ſine materia* had beſchouwd, en dat ik mijne dwaling niet eerder bemerkte, dan na dat ik na het gebruik der visceraalmiddelen, die ik op goed geluk voorgeſchreven had, indedaad *Infarctus* onder den afgang ontdekte. Maar nog veel meer neeft het gezond gelaat der Lijders, het gering ongemak en het gebrek aan overtuigende kentekens mij doen dwalen. Door een gelukkig toeval bij de genezing, en door de werking der natuur, welke verrigtte het geen ik had behoren te doen, werd ik als dan wijzer of door de onverwagte uitbreking, welke vreeslijk ſcheen te wezen, met ſchrik overtuigd. Dus ontdekte ik eerst na eene voorafgegaane geweldige ontroering van den onderbuik eene verbazende menigte *Infarctus*, die, zonder dit gelukkig ongeluk, met den tijd gelegenheid tot eene ongeneeslijke ziekte en den dood gegeven zou hebben. Een jongeling van veertien jaaren, die er op het oog gezond uitzag, kreeg een' geweldigen ſtoot omtrent

den navel, waar op aanſtonds aanhoudende en pijnlijke pogingen tot braken en overgeven, verſtopping, benauwdheid en harde zwelling van den buik, met onverdraaglijke pijn en de koorts volgden. Na dat men gedurende veertien dagen te vergeefs de gewoone middelen tegen de inwendige gevaarlijke kwetzing gebruikt had, ried ik een weinig laudanum in het mixtuur van RIVERIUS en een verzagtende conſerf met amandel-olie gemengd, beurtelings te gebruiken, en daar bij tevens, eerst enkel weekmakende, vervolgens ook visceraalklijſteeren, nevens uitwendige ſtovingen, de Lijder hield deze middelen, tot verzagting en matiging van zijn lijden, bij zig, daar hij te voren alle anderen inzonderheid het aftrekzel van valkruid met pijn overgaf. Ik wagtte vergeefs op eenen afgang van geronnen bloed. In plaats daar van kwamen er geheel andere voordbrengzels te voorſchijn, die ik niet vermoed had. De Lijder ging namelijk dagelijks, gedurende twaalf weeken, dan eens eene witte lillende gelei, en dan eene groene, zwarte, meer of minder taaije ſlib, en ten laatſten ook klompen naar ongel gelijkende, doch een weinig vellig, af. Hoe menigvuldiger deze afgang volgde, des te meer verligting voelde de Lijder. Ik moest mij verwonderen over de ſtandvastigheid van de moeder des Lijders. Zij liet zig door de bij gekomen waterzugt, noch door het voorgeven, als of het net bij ſtukken afging, niet affchrikken; maar zij hield met de geneezing nog drie weeke aan tot de volkomen en duurzaame herſtelling van haaren zoon. Hieruit blijkt ook, hoe ligtlijk men

in de nauwkeurigſte waarnemingen bedrogen kan worden. Want, ſchoon honderd dergelijke gevallen mij, die onder de geneeskundige wapenen ben opgevoed, beſchaamd en oplettender gemaakt hebben, moet ik egter tot mijn leedwezen ondervinden, dat men het door de oefening veel eer zo verre kan brengen, om voor de vuist het middenpunt van eenen cirkel op een hair te treffen, en de zwaarſte wiskunstige voorſtellen op ſtaande voet optelosſen, dan met de meest geoefende en allerſterkst ingeſpannen beöordelingskragt in de waarnemingen onfeilbaar te worden.

VIERDE HOOFDSTUK.

Van de genezing, inzonderheid door de visceraalklijsteeren.

Om het lichaam van den tegennatuurlijken toestand, die uit de *Infarctus*, welke zig daar in gezet heeft, gevolgd is, te bevrijden, moet men vooral tragten, dezelve beweeglijk te maken, en alsdan tot de ontlasting te bevorderen. Dit is zekerlijk gemaklijker gezegd, dan gedaan. Want dikwijls word de arbeid en het geduld van eenen Herkules vereischt, om zulk eene tot verbazens toe opgehoopte, verouderde en onbeweeglijke slib uittedrijven, en de versteende en als ingedreven ontaartingen des bloeds te overweldigen. Doch door deze helddadige onderneming versta ik zulk eene niet, wanneer men het lichaam door geweldig werkende middelen derwijze ontroert, dat het kwaad met geweld losgerukt en uitgedreven word. — Eene geneeswijze, die nu en dan wel eens gelukt, doch schier altijd met levensgevaar verzeld is! — Maar ik bedoel eigenlijk eene met de natuur overeenkomende, zagte en egter nadruklijke handelwijze met zulke middelen, die in het algemeen den vasten zamenhang, welken de bestaandeelen der *Infarctus* onder elkander en met derzelver bevattende deelen hebben, losmaken; die inzonder-

heid de verdikte, verdroogde, verharde ſappen vogtig maken, weeken, verdunnen, ontbinden; die dezulken, welken op verſchillende wijze bedorven zijn, verbeteren; die het geronnen bloed ſmelten, of deszelfs olieägtige, aardagtige, van vogtigheid beroofde deelen, door middel van derzelver zeepägtige eigenſchap, met de waterägtige wèer vereenigen, en dezelven dus vloeibaar maken; die tevens de vaste deelen wêer hunnen natuurlijken ſmedigen ſtaat doen aannemen, en ze eindelijk aanprikkelen en verſterken, ten einde zij de *Infarctus*, op deze wijze bereid, door de glad gemaakte wegen zouden kunnen uitdrijven.

Aan deze op zulk eene wijze werkende middelen, welken de drie rijken der natuur, doch grootſtendeels het plantenrijk, in menigte aanbieden; word gemeenlijk, en met regt, de naam van visceraalartzenijën gegeven. Zij worden zo wel in hoedanigheid van artzenijen, als van voedingsmiddelen gebruikt, en zo wel door den mond als door den aars ingebragt.

De eerſte gewoonlijke wijze, van dezelve in te ſlikken, kan in zulke gevallen genoegzaam zijn, wanneer de ſtollingen des bloeds in de vaten niet te diep ingeworteld, en niet te zeer ontaart, maar nog vatbaar voor eene oplosſing en eenigzins beweeglijk zijn, en wanneer de vuiligheid, welke in de darmen verzameld is, niet in te groote menigte en niet te taai is. Maar, wanneer het tegendeel plaats vind; wanneer zelfs vleesch-gewasſen ter dikte van een vuist en ter lengte van eenige ſpannen, of harst- en ſteenagtige klompen in hunne ver-

droogde of verlamde kanaalen geklemd zijn; wanneer de bloedhef eene pek- of lijmagtige hoedanigheid aangenomen, en zig te ſterk in de vaten en darmen opgehoopt heeft; wanneer zig nog daarënboven beide ſoorten van *Infarctus*, ver van het hart, diep in den onderbuik, in de holte der dikke darmen, en tusſchen derzelver vliezen ingenesteld hebben: alsdan zal men met viſceraalmiddelen, gelijk men door menigvuldige ondervindingen weet, weinig of niets uitvoeren, bij aldien derzelver kragtig aftrekzel niet tevens door den aars ingeſpoten word. En hoe kragtloos de middelen moeten zijn, die naar de gemeene wijze aangewend worden, om zulk eenen zwaaren last te tillen, kan men ook hieruit beſluiten, 1.) wijl zij een kanaal, dat met ontelbaare opflorpende buizen voorzien en vijfmaal langer dan het gantſche lichaam is, moeten doorwandelen, voor dat zij de dikke darmen bereiken, (*) 2.) wijl hun menigmael de weg in het bloed door eene onbedwinglijke ſlijm, die de toegangen overpapt of verſtopt, grootſtendeels geſloten is, zij dus genoodzaakt zijn, om met de vuiligheid veelal vrugtloos aftegaan, 3.) wijl zij in de maag en darmen, die door de *Infarctus* kwalijk geſteld zijn, met de overblijfzels der onver-

(*) Want, kunnen honderd natuurlijke en door konst bewerkte ontlastingen in de roode loop niets uitwerken op de Scybala, die in de dikke darmen vastzitten, en na de ziekte nog dikwijls onheil aanrigten, welke uitwerking daar ter plaatze kan men zig beloven van de zwakke overblijfzels van geneesmiddelen?

teerde ſpijzen vermengd, aan eene rotagtige en zuure gisting onderhevig zijn, die hunnen eigen aart verandert; 4.) wijl zij aldaar door bedorven gal en in den voordgang ſteeds meer door andere van onzuiver bloed afgeſcheiden vogten der ſpijsvertering overſtroomd en kragtloos gemaakt worden; 5.) wijl zij eindelijk na veele en verre omwegen zo menigerlei affcheidingen en ontlastingen moeten verduren, en in eenen oceaan van klevrig, olieägtig bloed verzwolgen worden, voordat zij ter plaatze komen, daar zij eigenlijk hunne kragten moeten oefenen. Als klijſteeren daartegen, die voor zig zelven te voren de toe- en uitgangen reinigen en openen, tasten zij onveranderd, onbeſmet, onverzwakt, onverwijld, en volkomen de binnenſte verſchansſingen van den vijand van nabij en op het kragtigſte aan. De ſterkſte purgatien zijn in de darmen, die met veel ſlijm bekleed zijn, dikwijls werkloos, ſchoon zij in viervoudige giften gegeven worden. Wat kan men derhalven van onze minder vermogende visceraalmiddelen in dit geval verwagten, indien er niet te voren lugt gemaakt word door de klijſteeren, die, in zekere omſtandigheden, wel zagter en langzaamer, maar ook daartegen des te kragtdadiger werken? De beste rhijnſche wijn verliest veel van zijne balzemagtige, geestrijke en verlevendigende hoedanigheid, van zijne zenuwverſterkende kragt, en verderft veel meer de maag, wanneer hij zuur daarin aantreft. Ik heb ten minsten lieden gekend, die veelerlei verhittende wijnen door elkander in groote menigte konden drinken, zonder dronken

te worden, wijl hunne maagen de zuure gisting des wijns begunstigden, dien zij dan niet lang daarna, verschaald en zuuragtig smakende, doch zonder walging en eigenlijk braken, van tijd tot tijd uitspuwden. En zelfs het bijtend vergift, de sublimaat, word zagt en stomp, wanneer het in veele, inzonderheid slijmige en vette vogtigheid opgelost en vermengd is. Uit deze verandering oordeele men van die, welke onze visceraalmiddelen ondergaan, en van het groot onderscheid, dat er is, wanneer men ze door klijsteeren in derzelver eigen zuivere kragt onmiddellijk tot de zitplaats van het kwaad gebragt heeft. Men zal de voordeelen van deze geneeswijze nog beter leren inzien, als men de wijze van werken der visceraalklijsteeren nader heeft leren kennen. Zij komen wel niet verder, dan tot omtrent den blinden darm, en nooit, tegennatuurlijke gevallen uitgezonderd, voorbij de klapvliezen, wijl zij egter deels door de poren zijner wanden doorzweten (*), deels door ontelbaare opslorpende buizen, die meestendeels van de bloedaderen, deels van de water- en melkvaten afstammen, opgeslorpt worden; wijl zij eindelijk in eenen waasem opgelost worden, die de geheele holte van den buik vervult en nog verder in het celleweefzel sluipt: moet de kring van derzelver werking zekerlijk grooter zijn, dan men denkt. Ik werd voor het eerst daarvan over-

(*) Men kan dit reeds afnemen uit den schielijken overgang der olie door den aars in de blaas gebragt, die men op het kort daarna gemaakte water ziet drijven.

tuigd, toen ik, na het gebruik der klijfteeren, een taai deeg in zulk eene menigte door den ftoelgang en door braken zag losfen, dat de kronkeldarm, fchoon ten fterkften uitgezet, het niet zou kunnen bevatten, zo dat het zelve in de overige darmen zijne fchuilplaats heeft gehad, daar het tegen de fterkfte middelen onbeweeglijk bleef, en eindelijk enkel door de zagte klijfteeren week gemaakt werd, en toen ik het zogenoemde glasagtig flijm, het welk BOERHAVE nevens de Ouden voor ongeneeslijk verklaard heeft, en dat volftrekt in de darmen, die ver van den kronkeldarm afgelegen zijn, zijne zitplaats heeft, dikwijls alleen door klijfteeren meester werd. Ik zou ook geen andere uitgangen voor de klijfteeren weten te bedenken, dan die, welken ik eerst opgegeven heb, en die zig eerst voor een klijfteer afkookzel openen, wanneer het in eenen waasfem verdund word. En kan de damp van enkel water hertshoorn in gelei veranderen, beenderen en fteenen week maken, met hoe veel te meer nadruk moet dezelve dan niet werken, als hij met de heilzaame kragt der inmengzels gewapend zijnde, door derzelver vlugge oliën en zouten als bezield is? Men zal bij dezen doordringenden waasfem, die door de naauwfte openingen en door den vastften zamenhang heendringt, en allen tegenftand overwint, geen oplosfingsmiddel kunnen voegen, het welk denzelven in onbegrensde magt evenaart.

Ik heb reeds gedagt, dat men de ongemeen kragtige, zig ver uitftrekkende en dikwijls fnelle wer-

kingen der klijfteeren meestendeels aan het celleweefzel verfchuldigd is, en dat haare deugdzaamheid voornaamlijk door, in, en op dit wonderbaar werktuig werkzaam word. Wanneer men bedenkt, dat eene onafgebroken werkzaamheid met verzamelen en afwisfelen van verfcheiden foorten van vogten en dampen, met een gedurig opflorpen, affcheiden, in- en uitwaasfemen van dezelven, op het allerlevendigst daar in plaats heeft, dat het lichaam grootftendeels uit dit weefzel zamengefteld is, en dat het zig door al de deelen van het zelve uitbreid en tusfchen elk vezeltje gelegerd is; wanneer men verder aanmerkt den nauwen zamenhang en de gemeenfchap, welke de zig openende holle vakjes onder elkander hebben, zo zal men overtuigd zijn, dat de klijfteeren zeer ligt daar in opgenomen worden en zeer fchielijk over- en doorgaan tot de verst afgelegen en kleinfte tusfchenruimten der in- en uitwendige, onderfte en bovenfte deelen, dus ook tot in de meest afgelegen hoeken van de eigenlijdende kwaalen. Maar is de weg door dit weefzel voor dikagtige vogtigheden, etter en dergelijke gebaand, hoe veel te minder tegenftand zal dan niet de vloeibaarer klijfteerinfpuiting vinden? En kunnen zelfs vaste lichaamen van het eene celletje tot het andere een groot eind weegs doordringen; is het mogelijk, dat bij voorbeeld eene doorgeflikte naald tot in den fchouder en den vinger, de afgebroken punt van een lancet tot agter de ooren dringt, en daar eerst doorbreekt; zo kan immers eenen lugtigen, en vluggen waasfem

ſem den vrijen doortogt niet twijfelagtig gemaakt worden (*h*). Wanneer men verder in aanmerking

(*h*) Een geval van zulk eene verplaatzing, het welk zig hier toegedragen heeft, is te merkwaardig, dan dat ik hetzelve hier niet in het kort zou mededelen. De vorstlijke lijfchirurgijn, de heer MULLER, een man, die zo wel wegens zijne bekwaamheid, als wegens zijn medelijdend, onbaatzugtig en opregt karakter uitmunt, werd bij een jongetje van agt jaaren geroepen, die onder het rapen van ſpaanders voorover gevallen was, bij welke gelegenheid eene ſpaan van dennenhout, die, gelijk vervolgens bleek, een halven voet lang, doch ſmal was, in de linke dije, een vinger breed onder het ſchaambeen van onder naar boven, ingegaan was, en bij welken de heer MULLER de wond, uit welke men, anderhalf uur te voren, een afgebroken ſtuk van anderhalven duim lang, uitgehaald had, zodanig toegezogen vond, dat hij noch het ingebleven ſtuk, noch deszelfs ſtrekking kon nagaan. De jonge bragt den eerſten dag wel zonder pijn door, doch werd desniettegenſtaande in- en uitwendig op het zorgvuldigſte behandeld, en men wendde alles aan, wat dienen kon, om de kwaade gevolgen voor te komen. Den volgenden dag begon zijn buik te zwellen en geſpannen te worden. Hij klaagde over eene ſcherpe pijn aan de linke zijde omtrent den navel naar agter toe, en een gevoelig ſteken naar den rug toe. De lijder bleef in dezen toeſtand, uitgezonderd het zwellen van den buik, het welk ras ophield, tot den zevenden dag, wanneer de pijn zig alleen in den rug, aan de linker zijde digt bij den ruggraat tuſſchen de tweede en derde rib, van boven gerekend, deed gevoelen. De heer MULLER vond deze plaats een weinig verheven, ontſtoken en bij het aanraken zeer pijnlijk, en toen hij, na het opleggen van weekmakende pappen, onder de nog meer verheven plaats, met den vinger duidelijk

neemt, de nuttige eigenſchappen van dit weefzel voor de ingewanden, die het in haare vastigheid, buigzaamheid, ſtand, vereeniging en natuurlijke uitrekking houden; wanneer men daar tegen het groot onheil overweegt, het welk deszelfs tegennatuurlijke zieke toeſtand kan ſtigten, als zijne prikkelbaarheid en zamentrekkende kragt al te ſterk vermeerderd of verminderd is, als bij gebrek van geſtadige bevogtiging, de in- en uitwaasſeming ophoud, de vogten tot taaiwordens verſtijven, als de vaste deelen droog en onbuigzaam worden, zamengroeijen en de holten verdwijnen, of als zij te zeer uitgezet worden door eene ſlijmagtige vuiligheid, welke zig daarin opgehoopt heeft; wanneer men eindelijk nagaat, dat deze goede en kwaade geſteldheid, voornaamlijk in het poortadergeſtel. als de zitplaats der *Infarctus*, in aanmerking komt, wijl het celleweefzel hier in grooter hoeveelheid gevonden word, en de plaats der ontbre-

een vreemd lichaam voelde, maakte hij daar eene opening, waar door de ſpaan wel zigtbaar werd, doch wegens de veele ſplinters, welken zo veele weerhaaken maakten, onbeweeglijk was, en eerst na de verettering; welke na verloop van drie weeken volgde, allengs begon uitteſleken, zodat men ze, zonder pijn, er geheel kon uithalen. Haare lengte bedroeg vier en eenen halven duim, en, het geen menig een' vreemd zal voorkomen, was in het midden met waaren drek overtogen, die, na dat de etter er afgewaſſen was, er vastaan zat, ſchoon men nooit eenen afgang van bloed of etter door den aars beſpeurd heeft. De kundige, ſchrandere en braave heer opperhofraad SOCINUS, mijn voorganger, is oggetuige van dit zeldzaam geval geweest.

kende ſpieren moet bekleden: zo zal men overtuigd worden, dat de klijsteeren zo wel tot bewaring der gezondheid, als tot herſtelling van dezelve, niet genoeg kunnen aangeprezen worden. Want dezen alleen zijn geſchikt, om de nadelige veranderingen, welken zig in het celleweefzel opdoen, voortekomen, ze te verbeteren, hetzelve in ſtaat te ſtellen, om de *Infarctus* mede te overweldigen, gelijk ook om op de zenuwen, die daarin verſpreid en aan haaren heilzaamen waasſem bloot geſteld zijn, nadruklijker te werken. Het komt mij ten minſten onbegrijplijk voor, dat de polijpagtige hoorn- en ſteenagtige gewasſen, welken de vaten geheellijk verſtoppen, en dikwijls aan derzelver wanden vast gelijmd zijn, zonder de gebreken van het celleweefzel te verhelpen, en zonder deszelfs dadelijke hulp, zouden kunnen uitgedreven worden. Want, zulke volgeſtopte, dikwijls tot verlamming toe uitgezette kanaalen en derzelver geperste, vergroeide en verdroogde vliezen worden buiten ſtaat geſteld, om volgens de gewoone wijze de vereischte vogtigheid in te zuigen, en met behoorlijke kragt en ſterkte op haar onbedwinglijk vulzel te werken. Tot deze gewigtige verrigting worden geheel andere toebereidzelen, namelijk de gemelde ſtovingen van nabij, en de onmiddellijke ontvanging van het werkzaame ſap der kruiden vereischt, het welk in de kleinſte tusſchenruimten van het celleweefzel der verſtopte aders dringt, welks ſpeecrijagtige waasſem door dezelven heen trekt, en haare vliezen met de vleesch- en zenuwvezelen balzemagtig bevogtigt, verſterkt, verlevendigt, prikkelbaar,

veerkragtig, fmedig en dienvolgens bekwaam maakt, om dergelijke traage en als ingedreven aderproppen en verfteeningen in de algemeene verlaatplaatzen, menigmaal met hulp van heilzaame kramptrekkingen, die van agter verwekt worden, uittewerpen; nadat zij te voren door dezelfde waasfems weeker, buigzaamer, glibberiger geworden en ook wel verdeeld en ten deele ontbonden zijn.

De klijsteerïnfpuiting, die in den kronkeldarm vertoeft, heeft, enkel als eene onmiddellijke ftoving befchouwd, reeds groote voordeelen boven alle andere wijzen om de ingewanden van verftoppingen te bevrijden. Dus zal men bij voorbeeld tegen een verhard gezwel der uiterfte deelen zonder ftoving van dezelven weinig of niets kunnen uitregten, fchoon men het bloed met verdelende en weekmakende dranken overftroomde. En kan eene blaas met verzagtend vogt gevuld en uitwendig aangelegd, kramp, pijn en ontfteking der darmen en andere ingewanden matigen; en konnen, volgens Dr. ALEXANDER, de tusfchenpozende koortzen enkel door het gebruik van voetbaden, die uit een fterk afkookzel van koortsbast beftonden, of, gelijk ik gezien heb, door ftovingen van den buik met afkookzel van runmeel verdreven worden, hoe veel te meer heeft men van eene dergelijke ftoving te wagten, welke inwendig fterker doorwaasfemt en zeer digt bij de lijdende deelen komt? Van zulk eene namelijk, die door middel van den kronkeldarm in het werk word gefteld, welks ligging tot dit einde niet gunstiger zou kunnen wezen en als daar toe gefchikt fchijnt te zijn, gelijk uit

de plaat aan het einde van dit werk te zien is. Deze darm klimt uit de plaats der regte heup langs de regte lende en nier tamelijk regt om hoog, buigt zig dan naar de plaats boven den navel onder de holle vlakte der lever, loopt dwars voorbij den twaalfvingerigen darm, en onder de galblaas, die hem verwt, en onder de maag heen naar de linker zijde van de plaats der korte ribben, buigt zig dan agterwaard onder de milt, maakt daar de tweede kromming en daalt daar verder langs de linker nier af, en eindigt onder dezelve in den aarsdarm, na dat hij te voren eene aanmerklijke dubbele wending of kromming gemaakt heeft. In dezen loop omringt of omvat hij het grootfte gedeelte der dunne darmen, en is met de meefte ingewanden van den buik, de nieren, de lever, de galblaas, den twaalfvingerigen darm, de maag en de milt zeer na vereenigd, doordien hij aan de meeften vast is. Deze groote plooijen en cellen, welken dezen darm eigen zijn, dienen, nevens deszelfs bogten, tot een langer en werkzaamer verblijf van de klijsteerinfpuitingen gelijk zij, in eenen zieklijken ftaat, tot ophoping en verharding der vuiligheid en der aldaar verzamelde *Infarctus* en tot befloten winden gelegenheid geven.

Deze buigingen van den kronkeldarm zijn niet altijd eveneens; bij veelen wenden en draaijen zij zig op eene, of op beide zijden opwaard. Deze verfchillende gefteldheid doet er ook veel toe, dat zommigen de klijsteeren zo gemaklijk, anderen dezelven zo moeilijk kunnen inhouden.

Men zou zeer met vooroordeelen moeten inge-

nomen zijn, indien men niet wilde toeſtemmen, dat deze nieuwe vereeniging van den kronkeldarm met de ingewanden van den onderbuik van een groot gewigt is, wanneer hij door het ingebragte viscerual- en verzagtend kruidenmat in werking gebragt word. Hoe dikwijls heb ik geweldige maagkrampen niet daar door beteugeld, brakingen geſtild, of ook wel tot nut verwekt e. z. v.? Dezelfde ſtoving zal insgelijks aan den twaalfvingerigendarm veel nut doen, welke door ſcherpe gisten le vuiligheid opgezwollen en geprikkeld wordende, de nabijliggende hol- en poortader, de regte nier e. z. v. perst, in krampagtige bewegingen brengt, en daar door eene gevaarlijke ongeſteldheid kan veroorzaken. Zij zal verders de wanordens in de lever verhelpen, de verdikking en verſteening van de gal in haare blaas verhoeden, en, wijl zij dezelve nevens de lijmpha verdunt en verbetert, beiden in ſtaat houden, om de beste middelen van ontbinding op te leveren, welken, gelijk men weet, het ſtremzel van den bloedkoek, en zelfs de taaije zamenhang van de harst niet kunnen weerſtaan; zij zal de galleiders door de gramſchap krampagtig zamen getrokken, het bestontſpannen; dienvolgens de daaruit ontſtaane geelzugt, en andere, door hevige gemoedsbewegingen veroorzaakte toevallen, onfeilbaar genezen, en de milt in haare werking ondersteunen, ten einde zij aan de lever een des te meer verdund bloed kan toevoeren. De klijsteeren naar geſteldheid der omſtandigheden ingerigt en in de onderſte kronkeling van dezen darm terug gebleven, zullen ook de gebreken der nabij

gelegen baarmoeder beter dan eenig ander middel verhelpen. Men zal bevinden, dat na genomen en ingehouden klijsteer de pis telkens in veel grooter hoeveelheid geloosd word, dan naar gewoonte; en bij lijders aan opstijgingen heb ik na het gebruik van dezelven de bleeke pis in eene troebele, de drooge huid in eene vogtige zien verwisselen en hevige toevallen daar door verminderen. Men kan hier uit reeds opmaken, hoe kragtig onze stoving op de nieren en op de overige piswegen werkt, welker zamengetrokken buisjes zij verwijdert en in staat stelt, dat de afscheidingen en ontlastingen der pis in het algemeen beter geschieden, en dat zij zo wel derzelver dikker, steenagtige deelen, als die, welken van de eenigzins opgeloste *Infarctus* dien weg genomen hebben, ongehinderd doorlaten, en tot den uitgang bevorderen, en dat zij niet minder in staat zij, om de kramptrekkingen, die zig dikwijls van de nieren tot aan de opperhuid uitstrekken en tevens de uitwaasseming stremmen, door de sijmpathie der zenuwen weg te nemen; en eindelijk, dat zij de veelerlei ongemakken, uit de onderdrukking van beide de ontlastingen ontstaande, maar inzonderheid de groote ongesteldheden voorkomt en belet, welken na de verminderde pislozing in het hoofd, de maag en de borst haare woede betonen, waarop men tot hier toe nog niet oplettend genoeg geweest is. Men heeft zedert den tijd van SANTORINUS aan de gestremde uitwaasseming veel te veel onheil, en aan de belette pislozing veel te weinig toegeschreven; daar nogthans met dezelve veel

grover en ſchadelijker onreinigheden in het bloed terug gehouden worden.

De plaats onder den hartkolk is reeds ten tijde van HIPPOKRATES veelen Geneesheeren zo merkwaardig en deszelfs invloed op het ganſche konstgeſtel zo gewigtig voorgekomen, dat zij op de gedagten gevallen zijn, dat de ziel hier in, als een tweede brein, haaren zetel geveſtigd heeft. Verſcheiden laater ſchrijvers hebben bijna het zelfde daaromtrent gedagt. Want zij hebben deze plaats als het middenpunt beſchouwd, waarin al de kragten der gewaarwordingen en bewegingen zig vereenigen, en werden hier toe vervoerd door de ontroeringen en bijzondere gewaarwordingen, welken de hartstogten daar ter plaatze veroorzaken, en door de nauwe verbindnis dezer zenuwplaats met de hersſenen. Deze omtrek, die zich egter verder naar agter en te weêrzijden uitſtrekt, moet ten minſten elken waarnemenden Geneesheer vooral oplettend maken, wijl dezelve, behalven dat hij zo veele ingewanden in zig bevat, ook eene verzamelplaats is van de voornaamſte, met al de deelen des lichaams ſijmpathiſerende, zenuwen, en aldaar de beroemde inwendige vereniging van al de zenuwen der hersſenen en van het ruggemerg gevonden word, en wijl, gelijk men uit de dagelijkſche ondervinding moet weten, de geringſte wanordens, die in dit gewest ontſtaan, het geweldigſte en gevaarlijkſte oproer in de ganſche Republiek kunnen verwekken.

Daar nu de kronkeldarm onder, dwars voor en

nabij de grenzen van deze merkwaardige zenuwplaats gelegen is, zal men moeten bekennen, dat behalven dezen darm er geen bekwaamer werktuig kan bedagt worden, waar door men al de ongefteldheden en wanordens, welken op deze gewigtige vergaderplaats der zenuwen ontftaan en zig van daar verder verfpreiden, kan tegengaan. Want, met gepaste geneesmiddelen voorzien zijnde, vervult hij den omtrek dezer plaats met eenen waasfem, die de kwalijk geftelde zenuwen, welken geprikkeld, verzwakt e. z. v. zijn, aangenaam aandoet, verzagt, verlevendigt en verfterkt, en tevens in de vaten der naburige ingewanden dringt, en den omloop des bloeds en zijne nadelige rigting en ophoping weêr in orde brengt.

Maar zo veel heil er uit deze bron vloeit, uit hoofde van haare voordelige ligging, zo veel onheil kan er uit voordfpruiten, wanneer zij niet zuiver of anderzins kwalijk gefteld is. De vuiligheid, die zig, nevens de *Infarctus*, in den kronkeldarm verzamelt, word, zonder nadeel te doen aan de gezondheid, wel rotagtig en fcherp, in zo ver zij fpoedig afgaat, maar als dit niet gefchied en zij door het lang vertoeven e. z. v. een hooger trap van bederf aanneemt, haar rotagtige damp in groote menigte in het bloed overgaat en tevens in deszelfs rokken, zo worden de gevoelige nabuurige deelen inzonderheid met gevaar gedreigd. Maar word deze met rotagtige fcherpte doorweekte vuiligheid hoe langer hoe harder, en derwijze aangehoopt, dat zij den kronkeldarm opvult, zijne wanden en de daartegen liggende ingewanden drukt en

prikkelt, zo ontſtaan er ſtremming, ophoping en ſtolling van het bloed, zenuwziekten en andere gevaarlijke ongemakken, en zelfs verettering en de dood. Ik heb er voorbeelden van bijgebragt.

Die nu zo dikwijls ondervonden heeft als ik, dat deze hardnekkige, buiten den werkkring der gewoone hulpmiddelen gebragte ziekteſtof ſchier niet anders, dan door de viſceraalklijſteeren overmeesterd word, dat deze inwendige baden dezelve niet alleen door den ſtoelgang, maar ook het geen reeds daar van in het bloed overgegaan is, en andere aldaar heerſchende ſcherpe vuiligheid, door de pis en de huid op de zekerſte wijze uit het lichaam drijven, dat zij dienvolgens de gewoone aanleiding tot zenuwziekten uit den weg ruimen, en dat zij door de kragtige medewerking van hunne ſtovingen, die de nabij liggende plaats der zenuwen verzagten, menigmaal krampagtige toevallen, waar tegen men andere middelen langen tijd zonder vrugt gebruikt had, genoegzaam oogenbliklijk hebben weggenomen, die zal aan dezelven het regt doen, dat zij onder alle ſoorten van geneesmiddelen, welken de ingewanden des onderbuiks in het algemeen van ſchadelijke onreinigheden zuiveren, dezelven van de hinderpaalen, die den gelijken omloop des bloeds in den weg zijn, bevrijden en hunne natuurlijke geſteldheid weêr herſtellen, en welken de naaſte en afgelegen oorzaaken der zenuwziekten uit den weg nemen, en tevens derzelver toevallen verzagten, de kragtigſten, zekerſten en onfeilbaarſten zijn. Zij bezitten daarenboven deze voortreflijke deugd, dat zij haar aanſtaand verblijf ter goede ontvanging be-

reiden. Want zij ſpoelen de vuiligheid uit, die zig aldaar vergaderd en vast gezet heeft, banen zig zelven den weg naar de plaats haarer beſtemming, reinigen de verſtopte kleine monden derzelver uitgangen, dringen er door en openen derzelve. Zij doen dit met des te beter gevolg, hoe meer en langer zij gebruikt worden. Men kan dagelijks twee of drie klijſteeren, gedurende twee of drie jaaren gebruiken, zonder de gezondheid te benadelen; zij verſterken het lichaam alsdan meer, dan zij het verzwakken, en brengen den ſtoelgang veel eer in orde, dan in wanorde. Zulke Geneesheeren, (ik hoop, dat derzelver getal gering zal zijn) die met het gemeen van deze haare verſterkende en andere eigenſchappen juist het tegendeel beweren, moeten zekerlijk onze visceraalklijſteeren met de gewoonlijken verwarren, welken met zout en andere purgerende middelen, die de darmen prikkelen, van hunne vogtigheid beroven en uitdrogen, of met oliën e. z. v., die ze verſlappen en hunne vliezen overpappen en verſtoppen, gemengd zijn. Want zonder dit misverſtand zouden zij aan een vogt van kruiden, het welk, gelijk onze visceraalklijſteeren, grootſtendeels uit verſterkende wortelen en kruiden beſtaat, dergelijk zij tot verſterking der maag laten drinken, geen eigenſchap toeſchrijven, die de darmen verzwakt, wanneer het onmiddellijk in dezelven gebragt word; zij zouden een middel, het welk in ſtaat is, om half uitgehongerden te voeden, te verkwikken en in het leven te behouden, niet als verzwakkende uitkrijten. Men vind veele voorbeelden bij de ſchrijvers aangehaald. Ik heb

onder anderen eene vrouw, die met opſtijgingen gekweld was, en welker ſlokdarm door de kramp zamengetrokken werd, en eene Jufvrouw aan de ledenverſtijving onderhevig, die wegens een bijgekomen klem in den mond geen droppel vogt en veel minder eenig eeten kon doorſlikken, door dergelijke de kramp tegengaande visceraalklijſteeren ſterk met zemelen vermengd, vier weeken lang genoegzaam gevoed en eindelijk genezen. Een boeremeisje, dat, na eenen val op het hoofd en eene daar op gevolgde verlamming van den ſlokdarm, die zig denklijk tot op de maag uitſtrekte, en haar uit dien hoofde den honger en dorst niet liet voelen, buiten ſtaat geſteld werd, om eenig voedzel door te zwelgen, werd meer dan een half jaar lang enkel door klijſteeren van een afkookzel van zemelen gevoed, en kort daarna volkomen genezen. Zij werd in het eerst bij deze vreemde voeding zwak en mager, maar na dat zij er een tijd lang aan gewend was, kwamen de kragten, de lijvigheid en de roode koleur op de wangen weder. Het is hun, die eene ſlaapziekte hebben, veeltijds eigen, dat zij, gelijk F. HOFMANN reeds aangemerkt heeft, en ik zelf gezien heb, zo lang honger en dorst kunnen lijden, zonder merklijke vermindering der kragten en der levendige koleur van het gezigt, wijl de ontlastingen bij hen zeer ſpaarzaam geſchieden. Doch bij mijne Lijderes, die gedurende de aanvallen tevens met ingevingen begaafd was, waarin zij onder anderen over het *Onze Vader* met zulke geleerde welſprekendheid, die haar in haare gezonde dagen niet eigen was, predikte, dat de toehoorders er

over verbaasd waren, was, ten blijke van de opflorping der huid, de dagelijkfche pislozing zo fterk, dat de menigte van dezelve de klijfteeren veel meer dan de helft overtrof. Zij verminderde ook niet veel, toen men haar wegens den krampagtig gefloten aars gedurende eenige dagen geen klijfteer kon inbrengen, fchoon de pis, die te voren zonder reuk was, toen als een dood lichaam ftinkende, doch zonder kwaade gevolgen, uitgeloosd werd.

De tegenwerping, dat het warme water, en dus ook eene warme klijfteer verzwakt, heeft meer waarfchijnlijkheid, HIPPOKRATES zegt reeds, dat een bad verzwakt, wanneer deszelfs warmte de natuurlijke warmte des lichaams overtreft. Maar hij zegt ook, dat in tegendeel het bad verfterkt, wanneer deszelfs warmte minder is dan die van het lichaam. Zulk eene geftaldheid nu hebben onze inwendige baden. Zij mogen egter dezen verzwakkenden trap van warmte op verre na niet bereiken; ik laat ze in tegendeel dikwijls geheel koel gebruiken. Eertijds werden de koude klijfteeren door Geneesheeren bij monde, brieven en gedrukte fchriften als moordtuigen uitgekreten. Doch door laateren worden zij zelfs in kwaadaartige koortzen en in zulken met uitflag gelukkig gebruikt, waarover ik verfcheiden maalen het geneeskundig volkje zag aarzelen.

Indien nu de visceraalklijfteeren, zonder bijvoeging van olie e. z. v. genomen, het gebrek van veerkragt der darmen, het welk meestendeels gelegenheid tot traagen ftoelgang geeft, oogenfchijn-

lijk verbeteren; wanneer zij derzelver kramptrekkingen, die dikwijls uit *Infarctus* ontſtaan, ſtillen, hunne uitgedroogde wanden bevogtigen, hunne glibberig makende klieren openen, en de ſlijmagtige, taaije vuiligheid, die er zig aanhegt, weekmaken en uitdrijven, dienvolgens de gewoonlijkſte oorzaaken van eene ongeregelde, vertraagde opening des buiks uit den weg ruimen: zo vervalt ook de eenvoudige en zigzelve tegenſprekende beſchuldiging, welke men van ouds af tegen dezelven ingebragt heeft, dat men zig aan derzelver veelvuldig gebruik derwijze gewend, dat men in het vervolg zonder dezelven geen ſtoelgang meer kan krijgen. Al deze belasteringen, veeltijds uit nijd en afgunst voordſpruitende, kunnen niet bondiger weêrlegd worden, dan door de ondervinding, en deze overtuigt mij dagelijks, dat er nog geen middel bedagt is, dat zo wel in ſtaat is, om dit ongemak, dat men haar te last legt, weg te nemen, dan onze klijſteeren (*). Zelfs heb ik verſcheiden maalen de hardlijvigheid daar door genezen, welke door het gebruik der gewoone klijſteeren veroorzaakt was, en heb eens gezien, dat onze zeepagtige klijſteeren eene groote menigte olie, die men dagelijks tegen de verſtopping door klijſteeren had doen gebruiken, en daardoor het kwaad erger gemaakt gehad, opgelost, en tot welzijn en verbaasdheid der Lijders uitgedreven hebben.

Eene tweede tegenwerping tegen het menigvuldig gebruik van onze klijſteeren, en welke van ge-

(*) Zie het vierendertigſte geval van ziekten.

wigt ſchijnt te zijn, heb ik eertijds mij zelven gemaakt. Zou zulk eene ſterke artzenij, dagt ik, die de kraakbeenige *Infarctus* oplost, niet tevens de deelen, welke de *Infarctus* bevatten, aantasten, ten minſten het bloed, gelijk het misbruik van het ooft, al te zeer verdunnen? Doch ik werd ten vollen daaromtrent gerust geſteld, als ik, om daar van overtuigd te zijn, verſcheiden Lijders, na zeer lang en menigvuldig gebruik der klijſteeren, eene ader liet openen, en hun bloed vaster en beter gemengd vond.

Daar het eene uitgemaakte zaak is, dat de visceraalklijſteeren, tot welzijn der Lijders, jaaren lang, zonder de minſte kwaade gevolgen gebruikt zijn, zo kunnen zij ook voor gezonden tot een zeker voorbehoedmiddel, tot bewaring der gezondheid en zelfs van een lang leven van nut zijn. Veelen bedienen zig alle jaaren van een moeilijk en dikwijls ſchadelijk voorbehoedmiddel; zouden zij niet zekerer en beter handelen, indien zij, in plaats van dezelven, de visceraalklijſteeren jaarlijks een paar reizen omtrent een week of vier agter een, doch, in dit geval, meer koel dan warm gebruikten?

Eene geneeswijze, die men zonder ongemak en nadeel, zonder ſtrengen leefregel en verzuim van bezigheid, zonder groote kosten en walging, aanhoudend kan gebruiken, eene geneeswijze, waardoor men de ſtreeken van eenen listigen vijand, die dikwijls heimlijk en ongemerkt de ingewanden ondermijnt, kragtdadig en zeker kan voorkomen en ſtuiten, verdient immers de voorkeur boven alle andere voorbehoedmiddelen, waar naar elk, die

wegens eene volmaakte gezondheid niet volkomen zeker is, begerig zou mogen zijn en die hij zonder bedenking zou gebruiken.

En hoe veelen zijn ten aanzien van hunne gezondheid zeker? Want bij een bloezend gelaat of in geringe ongemakken, die van geen belang schijnen te zijn, kan eene verbazende menigte van *Infarctus* verborgen zijn, die, wanneer zij, zonder voorbehoedmiddelen uitbreken, of aan het gisten raken, dikwijls oogeneeslijke, vreeslijke toevallen, en zelfs den dood veroorzaken. Wanneer ik onze klijsteeren zelfs tot verlenging des levens aanbeveel en aanprijs, doe ik zulks op gezag en volgens beschouwing en ondervinding. Dus roemt BAGLIVIUS (*) de baden en waasems als de beste middelen om lang te leven, wijl zij, gelijk hij zig uitdrukt, de veeren met de raderen, en de raderen met de veeren in het menschlijk lichaam buigzaam, beweeglijk en in behoorlijke spanning houden. Hoe veel meer kan men zig dan van onze inwendige en daar toe ingerigte baden en waasems beloven? In toenemenden hoogen ouderdom geschieden de afscheidingen en ontlastingen, de inwendige uit- en inwaasemingen op verre na met zo veel levendigheid niet meer, maar hoe langer hoe traager; de geleiägtige vette waasem, die door het celleweefzel trekt, verdikt zig, het vloeibaare daar van verdwijnt allengs, en laat het aardagtige over, de vaste deelen worden droog, stijf en deels kraakbeenig en verhard; de holten van het cellenweefzel, der

(*) *Dissert. de Anatom. & morb. Solidor. p.* 451.

der vaten en klieren vermeerderen, verſtoppen, en groeijen te zamen, de vogten verliezen hunne zagte, kleverige, balzemagtige hoedanigheid, worden zoutagtig, ſcherp en tot verrotting geneigd; waartoe de ophoping van rotagtige vuiligheid in de halfverlamde darmen zeer veel doet. Op welke wijze nu deze ontaarting, die aan den ouderdom eigen is, en de kwaade geſteldheid der vloeibaare en vaste deelen door de visceraalklijſteeren het best kunnen voorgekomen worden, kan men zeer gemaklijk doen begrijpen uit haare wijze van werken, en uit haare eigenſchappen, welken verſterken, voeden, ſmedig maken, verdunnen, de uit- en inwaasſeming van het celleweefzel bevorderen, de ſcherpte verzagten e. z. v. Maar men zal ten volle overtuigd worden, wanneer men, gelijk ik, gezien heeft, dat afgeleefde grijsaarts door het aanhoudend gebruik van dezelven, een frisch gelaat, buigzaamheid der leden, ſterkte en vlugheid behouden hebben, voornaamlijk wanneer zij aanzienlijke toevallen onderhevig waren geweest (*). Doch hoe zeer deze goede werking door eene aangeboren of met moeite verkregen, vrolijke, een weinig losſe of onaandoenlijke gemoedsgeſteldheid ondersteund word, beſluit ik daaruit, wijl ik opgemerkt heb, dat de grijsaarts van ongemeen hoogen ouderdom meestendeels met deze gelukkige gemoedsgeſteldheid begaafd waren.

In Frankrijk is het reeds voor lang tot eene ge-

(*) Zie het verhaal der ziekte van eenen grijsaart met toevallen van vallende ziekte, in het tweede hoofdſtuk.

woonte geworden, de verzagtende klijſteeren, zelfs ook *pour conſerver le teint*, dagelijks te gebruiken, dat is, om de fijne huid van het aangezigt doorſchijnende, glad, zagt, en vrij van uitſlag te houden, om haare tegennatuurlijke en ook wel natuurlijke, doch al te ſterke roodheid, of de zogenoemde boerekoleur, die men liever door blanketzel verandert, te verhoeden, en de gevreesde voorboden des ouderdoms, de kleine rimpels, die zig tot op de kwijnende zieltjes kunnen uitſtrekken, voortekomen. Maar hoe veel zekerer zullen de visceraalklijſteeren dit niet uitwerken? Het nut der klijſteeren bepaalt zig niet blootelijk tot de langdurende ziekten, maar ſtrekt zig ook uit tot de koortzen. Bij derzelver behandeling komt het er voornaamlijk op aan, dat de koking der ziekteſtof en vervolgens haare ontlasting op eene wijze, die overeenkomstig met de natuur is, bevorderd worden. Om dit oogmerk te bereiken, kon er zekerlijk geen beter middel uitgedagt worden, dan de klijſteeren, die, gelijk reeds gezegd is, de verdikte vogten ſcheiden, verdunnen, en beweeglijk maken, derzelver ſcherpte zoet en ſtomp maken, de geſpannen, ſtrakke, verdroogde, vaste deelen bevogtigen, week en buigzaamer maken, de al te groote aandoenlijkheid en prikkelbaarheid der zenuwen en ſpiervezelen matigen, en dezelven aan den anderen kant weêr verlevendigen en aanſporen; die verder de wegen ter ontlasting banen, en derwijze verſterken, en het gebrek der voeding verhelpen, dat, na zulke zwaare en heete ziekten, de gewoone verzwakking, volgens het geen ik altijd on-

dervonden heb, op verre na niet zo ſterk beſpeurd word.

Ik vraag derhalven met regt, of eene eenige geneeswijze in vergelijking kan geſteld worden met die, welke zonder het verhemelte geweld aan te doen, en de geſtalte van een zo allerkragtigst zuiver en onmiddellijk werkend kruidenmat, van eene inwendige ſtoving of van een inwendig dampbad, van nabij of van verre met zulk eene kragt werkt? die zo veelerlei toevallen, die met elkander ſchijnen te ſtrijden, te gelijk voorkomt? die zo menigerlei aanwijzingen van genezing op eens volbrengt? die, wanneer men dezen al niet getroffen heeft, egter gerustlijk verders kan gebruikt worden? die het onheil, dat zo wel uit de medenlijdenheid der zenuwen, als uit de plaatslijke ophopingen des bloeds, welken bij de *Infarctus* gemeenlijk plaats hebben, of deszelfs aandrijving naar de bovenſte deelen, als uit deszelfs verontreinigingen, door los gemaakte en bij het zelve gemengde deelen van de *Infarctus* en door de verzameling van zulk eene ſcherpe ſtof e. z. v. ontſtaat, op eene gelijkvormige en aan de natuur eigene wijze, het best kan afweren? die dus de nabij en verre afzijnde en zelfs de eigenlijdende oorzaaken wegnemen, de eigenlijke bron van het kwaad reinigen, en onder deze rigting de ongeſteldheid der zenuwen, pijn en kramptrekkingen ſtillen, of dezelven uit den grond genezen en tevens van dezelven bevrijden kan? en die het lichaam voor zig zelven en tot werking van andere middelen zo voortreflijk bereid, met één woord de onfeilbaare, langdurige ziekten

des onderbuiks en de ongemakken der zenuwen e. z. v. daar van afhangende, welken door de beroemdſte Geneesheeren en geheele Akademiën te vergeefs beſtreden en deels voor ongeneeslijk verklaard zijn, uit den grond genezen heeft?

Ik verwagt het verwijt, dat ik de loffpraaken van onze geneeswijze te verre getrokken, of derzelver aanprijzing met een weinig kwakzalverij opgeſmukt heb. Zo ik het gedaan heb, is het niet voorbedagtlijk en met oogmerk geſchied. Ten minſten verdien ik verſchoning, wanneer ik al te ijverig deel aan den gelukkigen voordgang van deze zegerijke wapens genomen heb.

Die aan de groote voordeelen van dezelven, die zo dikwijls mogelijk gemaakt hebben het geen in het algemeen voor onmogelijk gehouden werd, twijfelt, dien verzoek ik, ten algemeenen beste, zijn oordeel zo lang opteſchorten, tot dat hij, naar het loflijk voorbeeld van eenen onbevooroordeelden en ſtandvastigen waarnemer, den heer lijfarts ELWERT, voldoende proeven, zonder zig ten eerſten van het ſpoor te laten leiden, daarmede genomen heeft. „ Alles wat ik tot hier toe van de vis„ ceraalklijſteeren geroemd heb," zegt hij in zijne diſſertatie, welke wij in de inleiding van dit werk hebben aangehaald, „ beweer ik met des te „ meer zekerheid, wijl ik gelegenheid heb gehad, „ ſchier een geheel jaar, dagelijks en nauwkeurig „ de voortreflijke uitwerking van dezelven waar „ te nemen, en wel bij eenen hypochondrist, wel„ ke verſcheiden jaaren onder de handen van zeer „ geleerde en beroemde Geneesheeren te vergeefs

„ naar redding reikhalsde, tot dat hij eindelijk zij-
„ ne toevlugt nam tot het dagelijks gebruik der
„ klijsteeren. Het is waar, dit duurde drie maan-
„ den lang, zonder merklijke uitwerking, maar in
„ het begin der vierde kwam er eene kleine koorts,
„ en de geheele regte zijde werd met roode blaart-
„ jes bedekt, welken jeukten en eenige mattigheid
„ veroorzaakten, en van dewelken agt dagen daar-
„ na kleine schubben afvielen. Maar ondertus-
„ schen, en inzonderheid eenigen tijd daarna, be-
„ gon de buik zig van de verstoppende stof te ont-
„ lasten. Dan waren het polypen, welken de ge-
„ daante van aderen hadden, dan als afgeschraapt,
„ dan stukjes, dan een taaije slijm, dan zwart en
„ stinkend bloed, dan eene bijzondere, zuuragtig
„ ruikende stof, dan gruis en zandkorreltjes, welk
„ alles allengs op onderscheiden tijden te voor-
„ schijn kwam; altijd na den stoelgang, en dit zo
„ afwisselend, dat de Lijder mij altijd vooraf kon
„ zeggen, welke soort van stof hij dezen of dien
„ dag zou kwijt raken. Dit geschiedde zagtlijk,
„ hoewel met een weinig mattigheid, doch anders
„ gedurende eenige maanden zonder de minste
„ moeilijkheid, dan sterk, dan weinig, en al de
„ vorige aanvallen, inzonderheid de benauwheden,
„ namen zo zeer af, dat ik, toen ik mijnen Lij-
„ der moest verlaten, in het minste niet meer twij-
„ felde aan zijne volkomen herstelling."

De heer Dr. HANNES, die door zijne schriften met veel roem bekend is, heeft verklaard (*),

(*) *Brief uber das Frieſel*, S. 82.

dat hij van het nut der visceraalklijſteeren van KÄMPF, het welk zij in zulke ziekten kunnen aanbrengen, die uit verſtoppingen in de vaten van den onderbuik haaren oorſprong nemen, ten volle overtuigd is. Indien deze voorſtanders der klijſteeren ten tijde van CAROLUS MUSITANUS geleefd hadden, zouden zij met mij door dezen driftigen tegenſtrever van GALENUS, door dezen ijveraar, die in zijn *Trutina chemico- med. Chirurgica* het gebruik der klijſteeren, (*quibus podici bellum inferatur*) als eene Sodomitiſche misdaad wil geſtraft hebben, tot den brandſtapel zijn veroordeeld geworden. Maar hij was priester, doch tevens Geneesheer.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Van de middelen, derzelver bereiding, en het gebruik der visceraalklijſteeren.

EEN Geneesheer, dien de ondervinding wijzer gemaakt, dien een ſchijnzel dikwijls een helder licht ontſtoken, en dien eene kleinigheid menigmaal den leidraad in de hand gegeven heeft, om zig uit eenen verwarden doolhof te redden, leert telkens op elke geringſchijnende omſtandigheid, zo wel bij het navorſchen en onderzoeken van de oorzaaken en kentekens der ziekten, als bij de genezing oplettend worden.

Het is niet genoeg, dat men uit eenen grooten voorraad van middelen de kragtigſten, zekerſten en besten neemt, en dat men die, welken voor elke oorzaak geſchikt en op elke omſtandigheid gepast zijn, gelukkig verkiest, men moet ook bij derzelver gebruik op tijd, order en lichaamsgeſteldheid letten, en de bijzondere wijze weten, hoe zij moeten gebruikt worden, en inzonderheid bij het zetten der visceraalklijſteeren, daar het hier voornaamlijk op aankomt, ook de voordeligſte handgreepen en de vereischte hoedanigheid der werktuigen, behalven nog veelerlei voordeelen en hinderpaalen kennen, welker veronagtzaming het heilzaam oogmerk zeer dikwijls heeft doen misſen. Ik

zal derhalven de moeite nemen, om alles wat, volgens mijne ondervinding, de goede zaak bevordert, of dezelve in den weg is, zo verre mijn geheugen mij behulpzaam is, medetedelen. Doch, of ik volkomen overeenkomstig mijn begrip handele, het welk ik van de inrigting van eene goede geneeswijze gegeven heb, of mijne keuze van geneesmiddelen onberisplijk zij, of er geen kragtiger werkende zijn, of ik de gevallen nauwkeurig genoeg bepaald hebbe, waar deze of die van dezelven nuttig of nadeelig zijn, en of ik niet nog meer voorwaarden had kunnen vaststellen, onder de welken zij eene tegengestelde uitwerking kunnen hebben, laat ik aan de onpartijdige toetze van ervarene en onbevooroordeelde Geneesheeren over, wier beter onderrigt mij altijd aangenaam zal zijn.

De gewoone visceraalmiddelen, van dewelken ik mij tot het gereedmaken van onze klijsteeren met onbeschrijflijk nut bedien, zijn de volgenden:

De wortel van papenkruid of paardebloemen, (*Taraxacum*).

De wortel van hondsgras, (*Graminis radix*).

De wortel van de kleine valeriana (*valeriana minor*).

De bladen van gezegenden distel (*Card. Benedict.*)

De bladen en bloemen van guichelheil (*Anagallis flore phœniceo*), het welk egter met de *Alsina* niet moet verwisseld worden.

De bladen van duivekervel of aardrook (*fumaria*).

De bladen van witten andoorn, of malrove (*Marrubium album*).

De bladen, bloemen en wortels van de wolverleij of valkruid (*Arnica*).

De toppen en bloesſem van duizenblad (*Millefolium*).

Kamillen en wolkruid (*Verbascum*).

En rogge- en tarwe-zemelen.

Naar bevinding der omſtandigheden neem ik de meeſten van de bovenſtaande tot een klijſteeraftrekzel of verwisſel met dezelven, of voeg er de volgenden bij, met aflating van de minder geſchikten, namelijk:

De wortels van Peerdik (*Lapathum acutum*).

De wortels van Meekrap (*Rubia Tinctorum*).

De ſpruitjes van Alfsranken (*Dulcamara*).

De bast van Simaruba.

De bladen van Scheerling (*Cicuta major ſive conium maculatum*).

Oranje bladen, Rozemarijn bladen en bloemen, en pepermunt (*Mentha piperita*).

De verdikte osſengal en inzonderheid duivelsdrek.

De wortels worden van half Maart tot in Junij, of voor dat zij ſterk ſtengels geſchoten hebben, en de bladen, voor dat zij bloemen dragen, gezameld. Beiden worden lugtig en in de ſchaduw gedroogd.

Het papenkruid (*Taraxacum*) is van ouds af als een ongemeen werkzaam visceraalmiddel geroemd. Ontelbaare ondervindingen van anderen ſtemmen met de mijnen overeen, dat het door zijne zeepagtige, oplosſende kragt het dikke, taaije bloed ontbind, verdunt en weder tot zijne natuurlijke ver-

menging brengt. Dit kan men er des te zekerer van verwagten, wijl het zelfs de taaije, lederagtige ſpekhuid van het bloed en knobbels in de long gen zen heeft. Gelijk de hoogleeraar DELIUS dan ook het bloed, het welk zig in het voorjaar geheel bedorven, en met eene digte, blaauwagtige huid overtrokken, na de aderlating vertoonde, door het gebruik van het ſap van het kruid en den wortel van papenkruid derwijze verbeterd, dat het eenige maanden daarna volkomen zuiver uit de ader ſtroomde (*). Daarenboven prijst het zig aan, doordien het, wegens zijn gematigd bitter, verſterkt, zonder te verhitten, en dat het de onreinigheden van het bloed door de piswegen bevordert, en ook open lijf houd. Ik heb derhalven het zelve, nevens den wortel van hondsgras, welke wel zagter, doch zeer openende, meer verkoelende, dan verhittende is en de vogten mals maakt, billijk tot eenen grondſlag van elke ſoort van klijſteeren verkozen. De laatſte munt ook hier in uit, dat hij de galſteenen oplost. Ik bedien mij van deszelfs afkookzel en extract in heete ontſtekingskoortzen zeer veel en met veel nut. Het geen de wortel van hondsgras aan balzemagtige werking verliest, word door de valeriana of het ſpeerkruid, het welk door de kleinſte vaten der hersſenen dringt, de zenuwen verſterkt en de krampen ſtilt, rijklijk vergoed. Wanneer er verzwakkingen der zenuwen,

(*) Zie zijne *Diſſertat. de Taraxaco, præſertim aquæ ejusdem, per fermentationem paratæ eximio uſu. Erlange*, 1754.

ſtuipagtige bewegingen of toevallen van vallende-ziekte, lammigheden e. z. v. bijkomen; ook in geval, wanneer dergelijke toevallen, nevens het ſcheel hoofdzweer, de zwarte ſtaar, de aambors-tigheid, pijn in de gewrigten e. z. v. uit ingeſla-gen onreinigheid der huid, verſtopte maandſtonden, geſtremde pislozing, uit wormen en neiging tot verrotting ontſtaan, komt het zelve inzonderheid in aanmerking. Maar het moet de regte ſoort van ſpeerkruid zijn, zo als de heer HILL het beſchre-ven, en in eene afgezette plaat afgebeeld heeft, en het welk in veele Apotheeken niet te bekomen is.

Onder de visceraalkruiden geef ik op goede gron-den aan gezegenden distel en aan guichelheil den voorrang.

De gezegende distel lost de taaije, ſtollende vog-ten dikwijls zigtbaarlijk op, dezelven door de pis uitdrijvende, die als dan troebel, dik en ſtinkende word. Het bezit de eigenſchap der bittere planten in den hoogſten trap, namelijk van het gebrek aan gal te vergoeden, haare meeste gebreken te verbe-teren, het zuur tegen te gaan, de maag en de ove-rige ingewanden te verſterken en te beter te doen werken, de verrotting te wederſtaan, en de wor-men te verdrijven. Dit alles doet het, zonder de minſte verandering in het bloed te verwekken. Hoe zou anders de heer Doktor LANGE zijn extract da-gelijks tot vier ſcrupels aan zeer veelen, die aan het zijdewee lagen, zonder nadeel hebben kunnen geven? Dit raadzel, dat eene der bitterſte planten meer ſchijnt te verkoelen, dan te verhitten, word opgelost, wanneer men haare beſtaandeelen onder-

zoekt, en er eene zeer groote menigte ſalpeteragtig bitterzout in ontdekt. De genezende kragt van de guichelheil of roode muur is, wegens het gebrek aan bitterheid, meer bepaald, doch in zekere gevallen des te grooter, ſchoon dezelve verborgen ſchijnt. Veele Geneesheeren, zelfs van den eersten rang, hebben zig door de reuk- en ſmaakloosheid van deze edele plant laten verleiden, om de deugden, welken de ouden zo zeer van dezelve roemden, en die ik ontelbaare maalen in de watervrees, waarin zij mij nooit gemist heeft, bewonderd heb, volſtrekt te ontkennen. De goede uitwerking, welke ik daarvan in de melancholie, geelzugt —— waarin de heer STOLL (*) het nog onlangs bewaarheid vond, en in de waterzugt ondervonden heeft, hangt zekerlijk meest af van derzelver pisafdrijvende en verſtopping der lever e. z. v. oplosſende kragt, welke eerste zo ſterk is, dat al de kinderen, welken ik een halve drachma van derzelver poeder tegen de uitbreking van de watervrees liet geven, hun water des nagts in het bed lieten lopen. Denzulken, die egter aan derzelver goede uitwerking twijfelen, of die ze, ondanks zo veele proeven, voor kragtloos en onwerkzaam houden, moest men, tot ſtraf, het behoorlijk gedroogde kruid in poeder zonder bijvoegzel laten innemen, wanneer het ontſtekend zwellen van den neus en de oogen en het branden van het gehemelte hen wel ras van het tegendeel zou overtuigen. De duivekervel of aardrook heeft zeer groote overeen-

(*) Zie *Ratio medendi.*

komst met den gezegenden distel, inzonderheid ten aanzien van het bevatte openend salpereragtig bitterzout, schoon in minder hoeveelheid. Zij kan dus zeer gevoeglijk bij dezelve gevoegd, of bij arme lieden in derzelver plaats gebruikt worden. Beiden hebben met het papenkruid, als de beste en zekerste bloedzuivering, eenen grooten roem verworven, doordien zij ontelbaare reizen allerlei uitslag van de huid, kwaadaartige zweeren, en zelfs melaatschheid genezen hebben. Dit kan men er des te gewisser van verwagten, wijl zij de *Infarctus*, als de bron van de onzuiverheid des bloeds, wegnemen. Die meer vertrouwen op het duizendguldenkruid en op het drieblad heeft, kan zig ook van dezen in plaats van de anderen bedienen. Voor slijmagtige en voor de prikkeling eenigzins ongevoelige en koude lichaamen, in veele en ten uiterste taaije vuiligheid, die de wanden der darmen tegen alle prikkeling beschermt, in ingewortelde en hardnekkige kwaalen, waar door de vaten door de sterke uitzetting half verlamd zijn, en waarin de gemelde kruiden niet meer willen doorwerken, laat ik in derzelver plaats de specerijagtige, bittere, witte andoorn, die reeds de taaiste verstoppingen en zelfs knoestagtige verhardingen overweldigd heeft, maar inzonderheid het valkruid met de bloemen en den wortel, gebruiken. Ik ben door eigen ondervinding van over lang overtuigd, dat de wolverleij, deze kragtige plant, die het taaije, geronnen, stollende, uitgestorte bloed, de ontembaare verhardingen en gezwellen verdeelt en door de nauwlijks zigtbaare buisjes doordringt, alle andere

openende middelen den voorrang betwist. En veele laatere proeven hebben dit genoegzaam bevestigd, zijnde derzelver ongemeene uitwerking, in verstopte ingewanden en daaruit ontstaane waterzugt, hevige kramp- en stuiptrekkingen, gestopte bloedvloeijingen en koude koortzen, voornaamlijk in lammigheden, krommingen of zamentrekkingen en de graauwe staar ten volle daardoor aan den dag gelegd. Men zal zig dus verwonderen, dat ik dezelve niet tot het voornaamste gedeelte der visceraalklijsteeren verkozen heb. Ik heb het gedaan, maar bij de meesten mijner Lijders, die zekerlijk deels teder van gesteldheid waren, deels gevoelige darmen hadden, daarenboven aan de klijsteeren niet gewend waren, heeft dezelve zulk eene ontroering veroorzaakt, dat zij de klijsteer niet konden inhouden, maar dikwijls op het oogenblik weer moesten lozen. Daar ik nu dit middel voor onontbeerlijk houde, tragt ik deszelfs prikkeling te matigen door bijvoeging van slijmagtige dingen, en het niet eerder voorteschrijven, dan wanneer de darmen eenigzins aan de gewoone klijsteeren gewend zijn. Wanneer de plant oud of verlegen is, kan men zig van haare kragt even zo weinig beloven, als van die van het extract, dat uit het drooge loof bereid word. Daar in tegendeel het extract, dat uit de versche plant door de beginnende gisting en met wijn gemaakt is, zeer sterk werkt. De verrotting tegengaande en versterkende wortel mag, volgens den heer STOLL, niet gekookt worden, wanneer men niet wil, dat dezelve zijne kragt verliest.

In de genezing van de *Infarctus* moet men ook op de bijkomende omſtandigheden het oog houden, welken dikwijls van veel belang zijn, op de krampagtige en veeltijds pijnlijke zamentrekkingen der darmen, welken van de *Infarctus*, die de vaten ongelijk uitzet, en van derzelver prikkelende ſcherpte onaffcheidelijk zijn; op haare dikwijls gistende rotting, die zig na haaren overgang in de darmen ſterker doet gewaar worden en op de kwellende winden, die zo wel uit krampen, rotagtige gistingen, als uit de zwakheid der eerste wegen voordſpruiten. De kamilbloemen, welken kramp- en pijnſtillende, verrotting tegengaande, windverdrijvende, verſterkende en verdelende zijn, gaan dit kwaad onfeilbaar en kragtig tegen. De bloemen en het loof van duizendblad bezitten bijna dezelfde kragt. Deze plant heeft tevens eene zagt zamentrekkende, verſterkende, en gelijk men uit haaren kamferreuk kan afnemen, verdelende eigenſchap. Men heeft ook van overlang bevonden, dat zij zeer heilzaam is in de ongemakken der aambeijen. In hevige krampen bedien ik mij van de bloemen in groote giften. Het edele duizendblad is in de daad edeler, dan het gemeene; terwijl ik daartegen de gemeene kamillen boven de roomſche verkies. Om dezelfde reden, waarom ik de kamillen en het duizendblad in elke ſoort van visceraalklijſteeren gebruik, bedien ik mij daarin ook billijk altijd van de bloemen van wolkruid, welken kramp- en pijnverzagtende, aangenaam aan de zenuwen zijn, de al te ſtramme en uitgedroogde deelen week maken, en de ſcherpte matigen.

Ik tel ze ook in zo verre onder de openende visceraalmiddelen, wijl zij het klijsteervogt met eene fijne olieagtige, slijmige zeep verrijken, waar door het, gelijk men ligt kan begrijpen, in de taaiste vuiligheid gereeder en eenslagtiger indringt, en zig met dezelve vermengt, en ze dus des te eerder beweeglijk maakt.

Bij elk deel der klijsteerspecien laat ik eene goede hand vol zemelen mengen, ten einde aan het klijsteer afkookzel eene dikagtige lijvigheid te geven, waar door het veel beter in den kronkeldarm kan gehouden worden, dan het meer vloeibaare. De zemelen verdienen ook te meer eene voornaame plaats in de visceraalklijsteeren, wijl derzelver gelei- en zeepagtig, zuiverend aftrekzel kragtig werkt in de verdikte pituita, de darmen uitspoelt, hunne verstopte opslurpende buisjes af- en uitwascht, de scherpe onzuiverheden ontwikkelt, de verdroogde deelen bevogtigt, en den verharden drek week maakt en tot den afgang bevordert. Daarenboven komt derzelver verrotting tegengaande, voedende en versterkende eigenschap in aanmerking. Dat zij zuiveren en de scherpte verzagten, heb ik menigvuldige maalen in droogen hoest en zinkingen ondervonden, daar het afkookzel van gedroogde of ook een weinig geroeste zemelen, waarin bloemen van wolkruid getrokken werden, nevens eenen weekmakenden, door mijn waasemwerktuig ingezogen waasem de hoofdzaak der genezing uitmaakte. Zij zijn verrotting tegengaande, wijl haar afziedzel in de warmte ras zuur word. Deze

nei-

neiging tot zuur kan ook wel de oorzaak zijn, dat het zemelenbrood het lijf open houd. Fr. HOFMANN (*) heeft haare ongemeen verſterkende kragt door ſcheikundige proeven bewezen. Van de zemelen zo wel, als van het zemelenbrood, of den zogenoemden pompernikel, kreeg hij door overhaling eene zeer groote menigte brandbaare olie, welke hij voor eene onvergelijklijke hartſterking uit geeft; daartegen ging van het gemeen bruin brood weinig, en van het tarwenbrood ſchier in het geheel niets van deze olie over den helm. Dienvolgens verdienen de roggezemelen verre den voorrang. Doch ik laat ze bij veelen, om haare winden en zuur makende raauwheid te verminderen, eerst in eene aarden pan of op den oven te dege droogen, en zo dra ik bij mijne Lijders eene neiging tot zuur of tot ontlastingen beſpeur, dezelven even roosten. Dezen zijn dus mijne gewoone ſpeciën voor de eigenlijke visceraalklijſteeren, bij dewelken ik, in hardnekkige gevallen, eenige lepels vol van het verdikte ſap van papenkruid, latouw en graswortel e. z. v. meng, en voor zwakke maagen, walging en braking er een weinig pepermunt bij doende. Ik liet voortijds de klijſteeren met regen- of ligt ſtroomwater afkoken; doch zedert een paar jaaren heb ik ook het kalkwater in plaats van regenwater met oogenſchijnlijk goed, en nooit kwaad, gevolg, doch meest tegen de ſlijmagtige *Infarctus* laten gebruiken. Ik doe mij in de daad verwijtingen, dat ik dit voortreflijk visceraalmiddel niet eer-

(*) Zie zijne *Obſerv. phyſ. chym. L.* II. *obſ. XXII.*

der en meer in de klijſteeren gebruikt heb, daar immers deszelfs nuttigheid in graveel, waar de ingewanden verſtopt zijn en het zuur de overhand heeft, in hardnekkigen buikloop, in kwaadſappigheid, in ſcorbut, uitſlag der huid, daar het ook bij zuigende kinderen, ſchoon het alleen door de minnemoeders ingenomen werd, voortreflijke werkingen heeft gedaan, en in kwaadaartige, krop- ja zelfs in kankeragtige zweeren, en de ongemaklijke pisontlastingen, in den pisvloed, en tegen de winden reeds voor lang bevestigd was, en dat, volgens de laatere ontdekkingen van eenen WHYTT, SENAC, GABE en anderen, in het ontbinden van de ſpekagtige huid des bloeds, der polijpen en kalkknobbels, en, volgens eigen proeven, in de oplosſing der verſtopte darmſcheelsklieren en hardnekkigſte flijmige waterige verhardingen zijns gelijken niet heeft. Het trekt daarenboven de kragt beter uit de klijſteerſpeciën, en belet de zuure gisting van haar afziedzel. Wanneer ik het nodig agt, taaije, vette vuiligheid ſterker op te losſen, en de darmen, welken met een ondoordringlijk deeg overtogen en daar door ongevoelig zijn, tot uitwerping van dezelve te prikkelen, het zuur nog meer tegen te gaan, of het gebrek der gal en haare werkloosheid te verbeteren, laat ik er eenige lepels vol verdikte osſengal bij mengen. Men heeft het kalkwater reeds jaaren lang dagelijks bij mingelen vol tegen den ſteen, zonder het minſte nadeel, gedronken; hoe veel minder heeft men van deszelfs dagelijks gebruik in de klijſteeren te vrezen, waarin het in zulk eene groote hoeveelheid niet geno-

men word en door de overige inmengzels gematigd is, en waarin het ook de mislijkheid en walging niet verwekt, die het als een drank bij de meesten veroorzaakt, op welke wijze men het zou mogen voorschrijven. Doch ik raade het zelve niet aan, zo min als de osfengal, in heete, galagtige, droge lichaamsgesteldheden, al te strakke en gespannen vezelen, vastzittende, inzonderheid polijpagtige en steenagtige *Infarctus* en opgehoopte, zeer verharde vuiligheid in de darmen, wanneer het bloed tot ontsteking geneigd is, en in hier uit ontstaande hardlijvigheid, hevige kramptrekkingen, drift van het bloed naar de boven deelen en de nieren, en in koortsagtige bewegingen. In zulke gevallen maken de versche wortels, het loof en de bloemen van houdsgras, papenkruid en witte maluwe of althea, in hui of moutnat gekookt, de maluwe en bloemen van wolkruid, het zoethout, met versche roggezemelen, en veeltijds ook sap van komkommers, de azijn en de slijm van roode slakken de hoofdzaak uit in de klijsteeren. Wanneer des niettegenstaande de hardlijvigheid de overhand neemt, laat ik in het afziedzel van de klijsteer een of twee lepels vol van mijn verzagtend middel, en in dringende gevallen zes of zeven oncen oxymel mengen. In de ontlasting van zeer rotagtige *Infarctus* heb ik nog nooit het kalkwater durven gebruiken; ten ware dan dat de reuk tevens een zuur verraden had, dat daar mede gepaard ging. Misschien was ik hier in te beschroomd, en één van de geenen, die zig door geneeskundige overleveringen, die dikwijls enkel op beschouwende waar-

ſchijnlijkheid gegrond zijn, laten in de war brengen. Misſchien is het kalkwater in deze geſteldheid ook meer nuttig, dan ſchadelijk. In het zeldzaam geval, waar eene kritieke ontlasting van de aasagtige rotte *Infarctus*, met vreeslijke toevallen verzeld is, laat ik de klijſteeren uit de wortels van de valeriaan, wolverlei, koortsbast, kamillen, ſalamoniak, of, in plaats van dit laatſte, uit zes of agt droppels van den bijtenden geest van ſal-amoniak, dien men ten laatſten bij het koele afziedzel mengt, en verſche rogge zemelen met regenwater bereiden, bij het doorgezijgde afkookzel veel azijn mengen, en het ſchielijk gebruiken voor dat het koud word.

Wanneer de aarsdarm door de bijtende ſcherpte van de *Infarctus* en de vuiligheid beledigd en met zweeren bezet is, heeft men van het kalkwater, het welk ik als dan met zoethout, althea, ſcheerling, bloemen van wolkruid laat trekken en met ſap van geele knollen mengen, eene ſpoedige verzagting te wagten, wanneer tusſchen beide het loodwater van GOULARD, en in toevallen van aambeijen het versch bereide *unguentum Populeum* gebruikt word. In hevige, dikwijls weerkomende, valſche graveelpijnen, met persſingen op het water, wanneer ſlijm en zelfs gruis met pijn door de pis geloosd werd, en welken derhalven veele Geneesheeren bedrogen hadden, doch die uit verſtopte aambeijen ontſtonden, heb ik dikwijls en nog onlangs de klijſteeren met kalkwater bereid, welken ik door een ruim bijvoegzel van ſpeerkruid en duizendblad verſterkte, met gewenscht gevolg ge-

bruikt. De gewoone ſpeciën tegen den ſteen, met kalkwater en ſap van geele wortelen tot eene klijsteer gekookt, heb ik ook tegen de waare graveelpijnen, welken, voornaamlijk in zekere landſtreeken, daar warme dranken algemeen worden misbruikt, ſteeds zeldzaamer worden, en tegen de bijzondere neiging tot vorming van ſteenagtige voordbrengzels ſterker werkende bevonden, dan wanneer dit afkookzel inwendig genomen word. In de meeſte ſoorten van kwaadſappigheid, het zij nu dat dezelve door overerving en beſmetting geteeld en met de *Infarctus* zamengeſteld, door dezelven gevoed en hardnekkig gemaakt, of daar uit ontſtaan zij, zijn de kalkwaterklijſteeren ook van meer nut dan men gelooft, wijl de meeſte ſoorten van kwaadſappigheid de lijmpha verdikken. Maar in zulke kwaade geſteldheid der vogten tragt ik derzelver werking te onderſteunen door bijvoeging van zulke ſpeciën, die tevens tegen de *Infarctus* en de onzuiverheden van het bloed gerigt zijn, en welken men uit de geenen, die ik in het zesde hoofdſtuk tegen de kwaadſappigheid in het algemeen heb opgenoemd, kan uitkiezen.

De peerdig of het patientiekruid, het welk voor lang als een bloedzuiverend middel bekend is, en waar van mijn overleden vader zig reeds zeer veel bediend heeft, word door den heer TISSOT in zenuwziekten geroemd als eene bijzondere kragt bezittende, om allerlei ſoorten van ſcherpte weg te nemen, te openen, te verſterken en tevens de gal e. z. v. zagtlijk uittedrijven. Zij verdient dus zo wel in dezen als in veele andere gevallen onder de

klijſteerſpeciën gerekend te worden. De ſcheerling munt inzonderheid uit in het oplosſen van kliergezwellen en knoestagtige verhardingen. Wanneer men met jigt en ongemakken van het water, met Engelſche ziekte en andere ongemakken der beenderen, met verſtoppingen der darmſcheelsklieren, der maandſtonden en der aambeijen gekweld is, neemt men zijne toevlugt tot de meekrap, die, volgens laater proeven, de pituita ook ſterk oplost. Wijl het in- en uitwendig gebruik van bitterzoet (dulcamara), in de ontbinding van geronnen, buiten gevaat bloed, van zulk eene gewenschte uitwerking is, kan men er ook van verwagten, dat zij het ſtremmend bloed in de vaten ſterk oplosſen zullen. Men heeft ook bevonden, dat zij daarenboven ook zeer heilzaam zijn tegen de ſcherpte der ſcorbut. Zodra men verzekerd is, welke ſoort van kwaadſappigheid de overhand heeft, kan men eenigen van derzelver onfeilbaare tegengiften, welken in het volgende hoofdſtuk beſchreven zijn, bij de klijſteeren voegen.

In al te groote dunlijvigheid, of neiging tot buikloop, welke in de oplosſing en ontlasting van de *Infarctus* zeer hinderlijk is, kan men zig van de koele kalkwaterklijſteeren veel beloven. Het zij dezelve uit een gebrek aan veerkragt der darmen, of uit eene ſcherpte, die zig derwaard gewend heeft, of uit beiden ontſtaan is. Tegen de eerste geſteldheid laat ik het kalkwater met kaskarillen of koortsbast, grove kaneel en gerooste zemelen zieden; tegen de andere laat ik er nog ſlijmige middelen, de ſlakken en de bast van ſimaruba, welke te-

vens heilzaam is tegen de slijmige aambeijen, en bloemen van wolkruid e. z. v. bijvoegen. Met dezelfde, meer versterkende klijsteeren, tragt ik ook de hardlijvigheid te overwinnen, welke uit eene verstopping van het gedarmte ontstaat. Geheel anders is het gelegen met de hardlijvigheid, welke uit eene opgehoopte taaije, slijmagtige en ook zwartgallige slib in het darmkanaal, inzonderheid uit glasagtige slijm ontstaat, waar tegen de klijsteeren, welken uit papekruid, andoorn, wolverleij en osfengal met kalkwater e. z. v. bereid worden, van het beste nut zijn. Tegen de verstopte maandstonden laat ik bij de klijsteeren groote giften meekrap, manderkruid, pepermunt, wijnruit en kamilbloemen, ook wel een weinig nieskruid (*helleborus niger*) e. z. v. voegen.

Dat het kalkwater ook heilzaam is in zenuwziekten, kan men uit deszelfs gemelde eigenschappen besluiten. Het zal ten minsten veelen van de zamenlopende oorzaaken sterk tegengaan. Maar in de boven beschreven gesteldheid, daar ik deszelfs gebruik afgeraden heb, vind het bij aandoenlijke zenuwen des te minder plaats, wijl dezelven door de minste prikkeling in ongesteldheid gebragt worden. In den tegengestelden toestand, en waar in meer wateragtige en traage, dan heete en galagtige vogten, meer zwakke en slappe, dan drooge en gespannen vezelen gelegenheid gevende oorzaaken zijn van toevallen van kramp, stuiptrekkingen, hypochondrie, en opstijging, en waarin de *Infarctus* niet hoofdzaaklijk in aanmerking moet genomen worden, laat ik het kalkwater met speerkruid, ge-

zegenden distel, duizendblad, oranjebladen, rozemarijn, kamillen en wolkruid zieden, bij het doorgezegen afkookzel een paar drachmen duivelsdrek of ook wel terpentijn en een dooijer van een eij ontbonden, mengen, in het zelve onder den naam van zenuw- of krampklijfteer gebruiken. De hevigheid der aanvallen tragt ik door bijvoeging van eenen klein gefneden maankop en eenige teelepeltjes flijm van bilfenzaad, welke uit het gekneusde, en met roozewater afgetrokken en uitgeperst zaad bereid word, te verzagten. De eenparig aangeprezen kragt van den wortel van fpeerkruid in de zenuwziekten hangt misfchien even zo zeer af van zijne zenuwverfterkende en derzelver ongefteldheid verbeterende eigenfchap, als van die, welke er bijzonder aan eigen is, dat hij zo veelerlei oorzaaken van de wanorders der zenuwbewegingen tegengaat. Dus heeft dezelve dikwijls enkel als een wormmiddel de vallende ziekte genezen, en nog onlangs heb ik eene vrouw ontmoet, die van eene verlamming van de tong en den mond, welke uit verfcheiden zamenkomende oorzaaken ontftaan was, en naar geen gewoone geneeswijzen luisterde, binnen weinige weeken door dergelijke klijfteeren van fpeerkruid genezen was. Ik kan ook door eigen ondervinding bevestigen, dat de oranjebladen eene tevens verfterkende en de kramp tegengaande kragt bezitten. De bladen van den gezegenden distel behoren eigenlijk wel niet tot de kramp tegengaande middelen; doch zij verdienen in zo verre eene plaats onder dezelven, doordien zij nog menige oorzaak der kramp wegnemen, die naar het fpeerkruid niet

luiſtert, bij voorbeeld zekere gebreken der gal, van het zuur en eenige ongeſteldheden der maag. In het laatſte geval neem ik ook in deszelfs plaats de pepermunt. De ongemeene kramp tegengaande en ontbindende kragt van het duivelsdrek is door eene menigte ondervindingen al te zeer bevestigd, dan dat ik de mijnen zou behoeven bij te brengen. Ik zal ook niet ſpreken van deszelfs beproefde uitwerking tegen de wormen, verrotting, windzugt, den kinkhoest, winddoorn, beeneeter en de heupjigt. Mijn overleden vader heeft denzelven reeds voor 50 jaaren tegen de opſtijgingen en hypochondrie, tegen verſtopte maandſtonden, en daar uit ontſtaande ſlijmzugt, tot pillen gemaakt, waar bij hij nog galbanum, (het welk bij walgagtige lieden zeer wel in de plaats van duivelsdrek kan gebruikt worden,) extract van mijrrhe en een weinig door kunst bereid ijzervitriool mengde, met zulk een gelukkig gevolg voorgeſchreven, dat de vrouwen er in het algemeen den naam van roode wangen pillen aan gegeven hebben. Onder dezen bekoorlijken titel werden zij door den apotheker in menigte verkogt. Van welk eene goede uitwerking zij tegen de onvrugtbaarheid zijn, zal ik onder aan tonen. Doch zulken, die, om mij op eene verbloemde wijze uittedrukken, veel temperament bezitten, en welker omſtandigheden niet mede brengen, de ſtem der natuur te gehoorzamen, moet men met den duivelsdrek een weinig voorzigtig behandelen. In de klijſteeren genomen, heb ik deszelfs uitwerking kragtiger bevonden. De merkwaardige ondervinding, welke de heer ZIMMERMANN mij medegedeeld

heeft van eenen ſpeekzelvloed uit opſtijging ontſtaande, welke een jaar lang aanhield, en dien hij, door zulke ſtinkende klijſteeren, in korten tijd overwon, levert een nieuw bewijs op van de deugdzaamheid van dit middel, voornaamlijk in de klijsteeren. De dooijers van eijeren, waarin ik denzelven laat oplosſen, is onlangs tegen de verſtopping der lever, en tegen veelerlei gebreken der gal aangeprezen. Ten minſten kan dezelve, gelijk ik eenige maalen ondervonden heb, er iets toe doen. De Lijders, wier kragten uitgeput zijn, raad ik, den duivelsdrek in eenige versch gelegde eijeren met het wit van dezelven te laten oplosſen. Veeltijds verëischt de bijzondere geſteldheid der omſtandigheden, waar van hier boven reeds een woord gezegd is, dat men dergelijke verſterkende en kramp tegenſtaande ingredienten, in plaats van met kalkwater, met een verkoelend en weekmakend klijsteer afziedzel mengt. Meer dergelijke nodige veranderingen laat ik over aan de kundigheid van verſtandige Geneesheeren.

Wijl het kalkwater door lengte van tijd veel van zijne kragt verliest, raad ik, het zelve alle weeken in huis te laten bereiden. Dit geſchied op de volgende wijze. Men neemt omtrent twee pond verſchen en ſterk gebranden kalk, doch de kalk van mosſel- of oesterſchelpen verdient verre de voorkeur, giet in eenen aarden vat er agttien mengelen water op, roert het met eenen houten lepel dikwijls om, laat het dan zes uuren lang ſtaan, giet het klaar water dan af, doet het door eenen doek, en bewaart het in flesſchen of kruiken wel toegeſtopt.

Uit deze opgetelde ſpeciën word het afziedzel voor de klijſteeren op de volgende wijze klaar gemaakt. Men giet op twee of drie lood, of eene goede handvol van de klijſteerſpeciën, en eene kleine handvol zemelen, anderhalf pond of pint koud regen- of kalkwater. Als men twee of drie klijſteeren daags nodig heeft, maakt men eene dubbele of drie dubbele portie gereed. Men doet dit alles in eenen aarden of ijzeren pot, welke een wel ſluitend dekzel heeft, en welks rand men nog daarenboven met een langwerpig geſneden en met deeg beſtreken papier rondom moet beplakken, en zet den pot des nagts in de heete asch. Des morgens laat men het op een zagt vuur zo lang zagtlijk zieden, tot dat na een ſterk uitpersſen door eenen doek er iets meer dan een derde of een klein pint, omtrent twaalf oncen uitmakende, van over blijft. Dit afziedzel word nog wel eens zo kragtig, wanneer men gelegenheid heeft, om het zelve in het Papiniaanſche werktuig te laten bereiden. Men doet alsdan op de ingredienten maar een pintje water, het welk, tot meerder zekerheid, door het koken te voren een goed gedeelte der lugt benomen is, hangt den digestor, die tot op drie duim hoog gevuld is, des nagts over zulk eenen graad van koolenvuur, die nabij het kookpunt is, waarin de onder de asch gedekte koolen hem tot des morgens zullen houden. Als de digestor genoegzaam verkoeld is, om hem, zonder verlies van het vogt, te kunnen openen, word het afgetrokken nat, zonder verder zieden, ſterk uitgeperst. Door dezen digestor, die men over het vuur hangt, verſta ik

het Papiniaansch werktuig, het welk onlangs in Zweeden zeer verbeterd, veel geschikter, van geslagen en vertind koper gemaakt, en met een ovaal dekzel, dat daar op past, voorzien is, en geen gevaar van springen heeft. Doch wijl men reden heeft van te vrezen, dat deze bewerking, die beenderen oplost, ook het tin, dus ook het koper zou kunnen aantasten, ben ik te rade geworden, den ketel van gegoten, doch tevens smedig ijzer, maar het dekzel van geslagen koper of tin in zulk eene evenredigheid van dikte te laten maken, dat de door onagtzaamheid te sterk uitgezette lugt het zelve veel eer tot het onschadelijk bersten toe uitzet, dan dat zij het ijzer gevaarlijk doet springen. Wanneer men dezen ketel enkel tot bereiding van het klijsteer afkookzel wil gebruiken, behoeft hij niet meer dan vier pond voor drie klijsteeren te bevatten. Maar wil men hem ook tevens tot huishoudelijk voordelig gebruik, tot het schielijk gaarkoken van vleesch met weinig vuur, tot het bereiden van kragtig nat uit beenderen, en ook tot allerlei kruidmengkundige bereidingen hebben, als dan moet dezelve meer dan eens zo groot zijn.

Bij gebrek van eenen digestor raad ik het gebruik aan van het blikken werktuig, het welk veel beter koop is, en waar van men zig hier bedient, om het rundvleesch c. z. v. veel beter en smaaklijker te koken, en tevens veel hout te sparen. Dit werktuig is langwerpig, ovaal, liggend en rust op vier voeten. De schoorsteen is niet in het midden, maar aan het einde. Het dekzel moet er nauwkeurig op sluiten, dat er geen damp door kan dringen. Ten

einde egter de ſterke zieding van het water, die met weinig houdskoolen kan bewerkt worden, het dekzel niet afwerpe, is het zelve met eene kleine, beweeglijke klep voorzien, welke men, om het doordringen van den waasſem te beletten, naar goedvinden met gewigt kan voorzien en zwaar maken.

Zo dra het afziedzel doorgezegen is, geeft men het de verëischte warmte door het bijgieten van heet kalk water, welke warmte veel minder moet zijn, dan die van het bloed, of den 35ſten graad van warmte volgens den thermometer van REAUMUR niet moet te boven gaan, en men vult dan de klijsteerſpuit zonder vertoeven daar mede. Het begin met deze geneezing laat ik meestendeels met melklauwe, doch eer koeler dan warmer klijſteeren maken, dat is met zulken, die niet koeler en niet warmer zijn, dan de 25ſte en 35ſte graad van warmte op den thermometer van REAUMUR aanwijst. De warmer, meest lauwer klijſteeren, gebruik ik in de boven bepaalde gevallen, daar het kalkwater geen plaats heeft, uit de aldaar beſchreven ſpeciën toebereid. In deze omſtandigheid laat ik den buik tevens met pappen, uit dergelijke ingredienten en zeep vervaardigd, geſtadig ſtoven. Ik heb ook van dezelven dikwijls een gewenscht gevolg gezien in eene verſtopte bloedontlasting e. z. v. Ik ga van de lauwe tot de koelere klijſteeren over, zodra ik beſpeur, dat de *Infarctus* beweeglijk zijn. Dit beſluit ik daar uit, wanneer de Lijders, na een ingebragt klijſteer, eene persſing tot den ſtoelgang, knij-

pingen, winden, en andere tot hiertoe ongewoone inzonderheid op gezetten tijd komende ongemakken beginnen te voelen. Zo heb ik verscheidenmaalen ondervonden, dat de Lijders, die te voren de klijsteeren gemaklijk bij zig hielden, dezelven, na verloop van een kwartier of een half uur, eensklaps moesten laten van zig gaan, en dat eerst drie of vier uuren na den afgang van het onveranderde klijsteer afkookzel de *Infarctus* van tijd tot tijd gevolgd zijn. Ik zag dit nog onlangs met verwondering bij eenen waterzugtigen in de eerste veertien dagen der genezing. Deze gelukkige tijdstip vertoont zig egter zelden zo schielijk. Men moet dikwijls twee tot zes maanden, ja jaaren lang met het gebruik der klijsteeren geduldig en standvastig aanhouden, eer dezelve daar is. De heer CLOSSIUS schreef mij eens: „ Ik heb menigen Lijder genezen, die over de vijfduizend visceraalklijsteeren „ gebruikt had, voor dat de *Infarctus* volkomen „ los werden. Gij zult u over de standvastigheid „ verwonderen; maar gij moet weten, dat het zulke Lijders zijn geweest, welken door hunne Geneesheeren, als ongeneeslijk, verlaten waren, „ doch tot wier beschaming zij volkomen hersteld „ zijn." Ik ben van over lang overtuigd geweest, dat klijsteeren, welken van den 12den tot den 25sten graad van bovengenoemden thermometer koel zijn, en die ik door het wrijven en koud wasschen van den buik, doch in bovengemelde omstandigheid door warme stovingen, en inwendig door het koud drinken bij voorbeeld van Fachinger, Schwalheimer of

Seltzer water gedurende het bruiſchen (*) des te ſterker tragt te doen werken één der voornaamſte middelen is tot bevordering van de *Infarctus*, welke zig ſtaan te ontlasten, gelijk ook om purgeermiddelen ſpoediger te doen werken. De ondervindingen van anderen hebben deze waarneming tot mijn genoegen beveſtigd. De koude klijſteeren mogen egter in alle gevallen niet aangewend worden en nooit dan met voorzigtigheid. Want men kan daar door zo wel ſtremmen als bevorderen, en bij ligt aandoenlijke Lijders zeer gemaklijk eene gevaarlijke ongeſteldheid verwekken. Voor zulken, welken een zwak zenuwgeſtel hebben, en wier eerſte wegen verſlapt zijn, zijn de koele en eindelijk koude klijsteeren, welken EUDEMUS reeds aangeprezen heeft, zeer geſchikt, en volgens laater waarnemingen zijn zij van ongemeene uitwerking geweest in half verlamde darmen, kramptrekkende baarmoeder, langdurige hardlijvigheden en windzugt; doch des niettegenſtaande ga ik altijd voorzigtig en trapswijze te werk. Ik laat bij voorbeeld eerst des morgens eene lauwe, des avonds en des nagts eene een weinig koelere, en als de Lijders zig zonder ongemak daar aan gewend hebben, geheel koele gebruiken.

Het is eene voornaame zaak, dat de visceraalklijſteeren zo lang in de darmen gehouden worden, tot dat zij volkomen daarin verteerd, verwaasſemd, of door derzelver opſlorpende buisjes opgenomen zijn. Om dit in het werk te ſtellen, moeten veel-

(*) Dit bruiſchen maakt men met wijnſteenroom en een weinig ſuiker op eene citroen gereven.

erlei omſtandigheden voorzigtig in agt genomen worden. Het afkookzel moet, gelijk reeds gezegd is, eene dikagtige lijvigheid hebben, en van eene verëischte getemperdheid zijn, te dien einde moet voor het vullen van de klijſteerſpuit nauwkeurig onderzogt worden, of het niet te heet of te koud is. Geleerden, die dikwijls verſtrooid van gedagten zijn, en zulken, die dom zijn, kan men dit werk niet toebetrouwen, wijl zij de klijſteer zeer ligt te heet nemen, en daar door, even als de wiskonstenaar PEIREITSCH, zig eene ontſteking in den aarsdarm en den dood zouden kunnen veroorzaken. Gevoelige lieden, die niettegenſtaande alle moeite, dezelve niet kunnen inhouden, moeten eerst maar de helft van de gewoone klijſteer en het overige een half uur of een uur daarna nemen, en er nog ſlijm van wortel van althea of arabiſche gom onder doen, en er zomwijlen een klein geſneden maankop in laten zieden. Zij mag niet voor gevolgden afgang gezet worden. Wanneer dezelve vertraagt, moet hij te voren door een afkookzel van zemelen, waarin zeep opgelost is, of enkel door eene klijſteer van lauw water bevorderd worden. De darmen worden dan tevens daar door uitgeſpoeld en derzelver opſlorpende buisjes bekwaamer gemaakt tot het opnemen der visceraalklijſteeren. Dit is in veele gevallen zeer nodig, en voornaamlijk, wanneer de kronkeldarm met rotte en taaije vuiligheid zeer opgevuld is. Verders moeten de klijſteerſpuiten, waarmede men dit werk zelf kan verrigten, bekwaam en zonder gebrek, de cylinder van binnen

nen glad en evenwijdig, en het onderſte gedeelte van den drukker met werk gelijk, niet te weinig en niet te veel omwonden zijn, ten einde dezelve, na eene zagte drukking, gemaklijk inglije, en egter geen vogt naar boven doorlate. Ik heb gezien, dat Lijders zig bij het gebruiken van eene ongeſchikte klijſteerſpuit, waar bij zij geweld gebruiken moesten, derwijze verhit hebben, dat de klijſteer hun kwalijk bekomen is. Anderen hebben zig door onhandigheid, ongeſchikte houding of waar de pijp hoekig en ſcherp was, den aars beledigd. Dit gebrek moet men ook voorkomen, en de pijp altijd met olie, boter e. z. v. glad maken, en als de aars beledigd of met pijnlijke knobbels bezet is, eene dunner pijp nemen, en dezelve met een ſtuk duiven of hoenderdarm, of met *Ceratum ſaturni* overtrekken. In zeer gevoelige darmen kan een weinig, voor het overige onſchadelijke, lugt, die er met de klijſteer ingepompt word, eene ontroering verwekken, die aan de ſterker darmen geen letzel toebrengt. Om derhalven te verhoeden, dat er geen lugt boven of onder het afkookzel of tusſchen het zelve inſluipt, moet men bij het vullen op de volgende wijze handelen. Men haalt den drukker zo ver op als men kan, keert den cijlinder om, giet het afkookzel door een tregter in de onderſte opening tot dat dezelve geheel vol is, of drukt den drukker zo lang zagtlijk naar boven, tot dat het vogt tot aan den mond van den ſchroefring komt, ſchroeft er dan de dwarspijp op, zet de gekeerde ſpuit op den bok, en den duim op de opening van de pijp, en tragt dan den drukker zo lang ſterk

naar beneden te drukken, als nog eenige lugt tusſchen den vinger doordringt. Veelen verkiezen de zo genoemde Engelſche klijſteerſpuiten, aan welker cijlinder, in plaats van eene regte dwarspijp, eene gekromde aangeſchroefd word, gemakshalve, boven de gewoonen. Men kan zig van de zelven liggende of ſtaande bedienen, in welke laatſte houding men de verrigting door den drukker tegen den wand e. z. v. aan te drukken, zeer kan bevorderen. Om de kosten te ſparen, kan men eene verkens- of runderblaas nemen, waar aan men eene kromme hoornen pijp vast maakt, en dezelve van voren aanbrengende, de blaas met beide handen uitdrukken. Veelen hebben zig geoefend, om de gevulde blaas, die met eene regte, om hoogſtaande en op een houten teljoortje vastgemaakte pijp voorzien is, door er op te zitten, gemaklijk en ſchielijk ledig te maken. Het ſpreekt van zelve, dat de pijp der klijſteerſpuiten met eene dwarspijp voorzien, diep genoeg in den aars moet dringen, dat dienvolgens derzelver lengte naar het meer of minder vet lichaam ingerigt moet worden, en dat men naderhand bij het indrukken van den drukker eenig geweld moet gebruiken, uit hoofde van deszelfs dubbele kromming. Onder het zetten van eene klijſteer, het welk door een' ander gedaan word, of dat men met de tinnen ſpuit met de kromme pijp zelf liggende kan doen, of ook eerst na dat men op eenen bok of ſchraag, zig de zelve gezet heeft, moet men zig op de regte zijde leggen, en vervolgens de beenen zo hoog als mogelijk is eenen korten tijd ergens tegen zetten, of de dijen

om hoog heffen, en midlerwijl den buik een weinig laten ſchokken, ten einde de klijſteer, door de bovenſte wendingen of krommingen, naar de regte zijde tot aan den blinden darm gebragt worde. Van hoe veel gewigt het in agtnemen van dit voorſchrift in veele gevallen moet zijn, bewijst de heer Doktor MARTIJN (*) door eene gelukkige proeve, die hij aan zig zelven, in eene ziekte, welke hem met den dood dreigde, in het werk geſteld heeft. „ Na „ dat weltwintig klijſteeren vrugtloos gebruikt wa„ ren," zegt hij, „ viel het mij eerst in, mij op „ de regte zijde te leggen, en, als ik de klijſteer „ in had, met de voeten om hoog te klouteren. „ Dit was nauwlijks geſchied, of de zelve viel door „ het dwarsſe gedeelte van den kronkeldarm, dat „ ik het kon gewaar worden; en ik werd flaauw. „ Vervolgens gingen er verharde klompen drek en „ ſlijm af, en ik vond mij op eens van de hevigſte „ en geweldigſte pijnen en het onophoudelijk bra„ ken e. z. v. bevrijd, terwijl alle hulpmiddelen „ daartegen vrugtloos waren geweest."

Dus ſtrekt de ſtaat- en krijgskundige regel van ondervinding, dat gewigtige gebeurdnisſen dikwijls van eene kleinigheid afhangen, zig zelfs uit tot de toebereidzelen, die men bij de klijſteeren moet maken. Of nu alle Lijders, wier kronkeldarm bij deszelfs oorſprong met geen harde vuiligheid bezet is, zig op de regte zijde moeten leggen en met de voeten om hoog klouteren, of zij dit altijd, dan ſlegts nu en dan moeten doen, deels met oogmerk, om

(*) Zie zijne *Beijträge zur verbeſſerung der Heilkunſt.*

de klijſteer ſterker te doen werken, en deels om ze des te beter te kunnen inhouden, zal ik niet bepalen. Ik kan ten minſten, als ik eene koude klijsteer neem, den loop van dezelve naar den blinden darm, zonder deze verrigtingen, zeer duidelijk voelen; en veelen kunnen aanſtonds na dat de klijsteer gezet is, zonder eenige neiging tot afgang, allerlei lichaamsoefeningen verrigten; anderen brengen het door de gewoonte eindelijk zo ver, dat zij de klijſteeren, uit wolverleij bereid, zonder moeite kunnen inhouden. De klijſteer verteert bij beiden in korten tijd, het welk ik hier uit beſluit, wijl na verloop van drie of vier uuren, zomtijds eerder, zomtijds laater, winden en een gewoone ſtoelgang, of harde vuiligheid, zonder blijk van klijſteer, gevolgd zijn. Dienvolgens kan men zonder ongemak gevoeglijk drie klijſteeren daags nemen, eene des morgens, eene des avonds na het eeten, en de derde voor dat men naar bed gaat na eenen ſchraalen maaltijd, of anders twee des morgens en eene des avonds als men naar bed gaat. Zulken, die de klijsteeren gemaklijk kunnen inhouden, raad ik, kort na het nemen van dezelven, des voor- en namiddags in de open lugt eene wandeling te doen, of in een rijtuig, of anders, het welk nog beter is, te paard, op eenen zagten draf. De oplosſende werking der klijſteeren word door de volgende uitwendige middelen kragtig bevorderd: door eene zeepzalf met een vlugtig mengzel vermengd, waar mede men tweemaal daags den buik, of het gedeelte, waar aan men een gezwel of verharding beſpeurt, wrijft. In dit laatſte geval laat ik er nog wat kwik-

zilver met ſlijm van Arabiſche gom gewreven, en een poeder van bladen van nagtſchaduw bij doen, en des nagts er een ſterk oplosſende plaaster opleggen. Maar Lijders, die zwakke darmen hebben, laat ik, in plaats van de plaaster, eenen gordel met kina of runpoeder en een weinig nootemuskaatpoeder gevuld, om den buik dragen, den gordel op de binnenzijde nu en dan met geest van ſal amoniak en gediſtilleerde kamillenölie bevogtigende. De zeepzalf, van de welke ik mij bedien, beſtaat uit eene once geſchraapte Venetiaanſche zeep, vier oncen wijngeest en twee ſcrupels kamfer. De wijngeest word aangeſtoken en, zo lang hij brand, zamen omgeroerd, en als hij koud geworden is, doet men er de kamfer bij. Het vlugtige ſmeerzel laat ik uit eene once lijnölie, met bilſenzaad en bladen gekookt, anderhalf drachme geest van ſal amoniak en een dooijer van een eij bereiden. Bij elke portie der gemengde ſmeerzels laat ik kort voor het gebruik nog tien droppels van het *Alkali volat.* van den heer SAGE, en 20 of 30 droppels van de gediſtilleerde kamillenölie mengen. De plaaster word uit verdikt ſcheerlingſap, ſlijm van bilſenzaad, oſſengal, galbanum in geest van terpentijn opgelost, *floribus ſalis ammoniaci*, *martialibus* en wasch gemaakt.

Ik verwagt, dat veele Geneesheeren mijne voorſchriften van klijſteeren, of de zamenſtelling der ſpeciën eenigzins wijdlopig of te zeer vermenigvuldigd beſchouwen, en ze zelfs als ouderwetsch berispen zullen. Zij mogen dit zo lang doen, tot dat zij mij geduldiglijk aangehoord hebben, indien jon-

ge geleerden, die met enkele lokken pronken, geduldsgenoeg hebben, om eenen grijsaard met eene paruik bedaardlijk aan te horen. Ik beken dus hier mede, dat de gemelde voorſchriften eenvoudiger hadden kunnen ingerigt worden. Maar dewijl tot dergelijke langdurige genezingen, waar van hier geſproken word, veele korven met kruiden en wortelen vereischt worden, die, enkeld, met moeite en veel kosten in zulk eene menigte te bekomen zijn, en de magazijnen der kruidmengkunde, bij veele Lijders, ras daar van uitgeput zouden zijn; heb ik niet alleen geen bedenking gemaakt, om, zonder nadeel aan de zaak te doen, veelerlei ſoorten, die in werking met elkander overeenkomen, zamen te ſtellen, maar ook de moeite genomen, zekerheidshalve, en ten beste van de zaak, dezelven in diervoege bij elkander te zoeken, en derzelver getal met anderen, die voor verſcheiden omſtandigheden geſchikt zijn, te vermeerderen. Het is bekend, ik ſpreek tegen ervaren mannen, dat dikwijls een kruidje werkloos was, terwijl een dergelijk de geneezing voleindigd heeft, en dat zelfs het zelfde middel eerst gewerkt heeft, wanneer het in eene andere geſtalte gegeven werd; waar van het kwikzilver op verſchillende wijze bereid, een onwederſpreeklijk bewijs oplevert. Dit gebeurt voornaamlijk in de zenuwzieken, waarin het ſpeerkruid, moſchus, de koortsbast en zinkbloemen menigmaal vrugtloos gebruikt worden, terwijl de olie van DIPPELIUS, met ſteenölie, of kajaput-ölie hielpen, of waarin al deze zenuwmiddelen en meer anderen vergeefs gebruikt werden, en het bilſen

extract schier op staande voet wonderen deed. Het is verder bekend, dat veele middelen, enkeld, buiten hunne zamenstelling, kragtloos en zelfs nadelig kunnen zijn, welken eerst vermengd zijnde, heilzaam worden, en dat anderen alleen door eene wel gekozen vereeniging merklijk kragtiger gemaakt worden. De heer BALDINGER heeft ons verscheiden navolgenswaardige voorbeelden van zamengestelde artzenijen gegeven, welken bij elkander gemengd kragtiger werken. Wie zou kunnen geloven, zonder het ondervonden te hebben, dat de wijngeest de vitrioolölie, de zwavel het rottekruid en het kwikzilver in kragten verminderen; dat de purgeer- en braakmiddelen met een gering bijvoegzel van salpeter ongemeen in derzelver werking versterkt worden, en dat een paar drachmen bitterzout in zijne natuurlijke oplossing bijna even zo sterk en veeltijds sterker werken kan, dan driemaal zo veel van het zelfde zout, als het in gemeen water opgelost is? Welke Geneesheer kent de innerlijke bestaandeelen, de bijzondere werking van zijn middeltje zo nauwkeurig, dat hij kan verzekeren, dat het op dit of dat geval onfeilbaar gepast moet zijn, en het zelve, zonder eenige bijvoeging, volstrekt uit den weg zal ruimen? Hoe veel minder zal hij in eene verborgen ziekte daarin slagen, in de welke men dikwijls nauwlijks kan raden, hoe veelerlei oorzaaken en welken van dezelven voornaamlijk gelegenheid gegeven hebben, of onder welke voorwaarden, in welke betrekking en in welk opzigt zij tot eene hoofdoorzaak word, en welk eene soort van eigengeaartheid of andere ver-

borgen gebreken, of wat voor een mengzel van kwaadvogtigheden er bij plaats hebben? Hoe dikwijls hebben wij geen gebreken te beſtrijden, die volſtrekt ſtrijdig tegen elkander zijn? Hoe dikwijls moeten wij bij voorbeeld zuur en verrotting te gelijk, hier ſlappe en daar geſpannen en drooge vezelen, hier traag en ſtremmend en daar al te dun en driftig bloed in aanmerking nemen? Ik befluit daar uit, dat eene te verre getrokken eenvoudigheid, of de angſtvallige keuze van niet meer dan het een of ander eenvoudig middeltje, in zo ver men niet bedoelt, proeven daar mede te doen, (die zeker menigen Lijder ongelegen zouden komen,) of dat men op deszelfs bijzondere kragt in bepaalde gevallen niet kan ſtaat maken, niet minder en dikwijls meer te misprijzen is, dan de kunſtige, ſchoon met voldoende ſpeciën overladen recepten. Men zal egter ligt begrijpen, dat ik hier niet wil ſpreken van het verbazend zamenſtel van ingredienten zonder kunde of oordeel gekozen, die in veele Apothekers boeken, tot ſchande der oudheid, overgebleven zijn.

ZESDE HOOFDSTUK.

Van het gebruik der overige gewoone visceraalmiddelen.

Hoe zeer de werking der visceraalmiddelen bevorderd word, wanneer men dezelven in klijsteeren gebruikt, en hoe zeker het ook is, dat tegen de boven beschreven hardnekkige soorten van *Infarctus*, zonder deze manier, niets uitgevoerd kan worden, zo sluit dezelve egter de gewoone geneeswijze niet uit. Daar zijn zelfs gevallen, in de welken men de klijsteeren gevoeglijk kan ontberen. Zo heb ik de niet verouderde, te taaije, slijmagtige en zwartgallige *Infarctus* meer dan honderdmaal, zonder hulp van dezelven, overweldigd. Doch in de meeste gevallen gaat men het veiligste, wanneer men de eene geneeswijze door de andere ondersteunt, of wanneer men de visceraalmiddelen in beiderlei gestalte, een gepaste leefregel mede gerekend, tegelijk of beurtelings laat nemen.

Uit de lijst der klijsteerspeciën, en uit de beschrijving van haare wijze van werken zal men zien, dat de meesten van dezelven, na behoorlijke bereiding, op de gewoone wijze voorgeschreven kunnen worden. De keus voor elke bijzondere omstandigheid geschikt, en waar van ik eene korte aanleiding gegeven heb, laat ik over aan de kunde der

Geneesheeren, welken ook op de verſchillende geſteldheid des lichaams in het algemeen, en der maag in het bijzonder moeten letten.

Ik laat hier toe ſterke afkookzels of extracten daar uit gereed maken, en dezen in elixirs, conſerven of pillen geven. Ook laat ik de tedere toppen van dergelijke zorgvuldig gedroogde kruiden of anders de wortels tot poeder maken, en met ſijroop of met een conſerf gebruiken. Deze mengzels maak ik ſterker door bijvoeging van zagt prikkelende zouten, die den taaijen zamenhang der ſtremmingen kunnen ſcheiden, of vermeerder derzelver kragt door bijgevoegde oplosſende of tevens zenuw verſterkende gomharsten.

Men kookt bij voorbeeld zes lood kleingeſneden versch of droog papenkruid, duizendblad, duivekervel of drieblad, witten andoorn of valkruid, en guichelheil, van elk drie lood in vier mengelen water, bijna tot op de helft, wringt het ſterk uit door eenen doek, ontbind daarin twee oncen wonderzout van Glauber en zes of agt oncen oxymel, en neemt des morgens twee of driemaal, en voor dat men naar bed gaat een theekopje vol daar van.

De volgende bereiding is nog ſterker, en men kan ze, zo wel als de bovenſtaande, zelf klaar maken. Men neemt even zo veel van dezelfde kruiden, ſtampt ze in eenen ijzeren vijzel, er tevens een weinig witten wijn bij gietende; dat alles wel zamengeſtampt hebbende, laat men het zo lang op eene warme plaats ſtaan, tot dat men de eerste blijken van gisting begint te beſpeuren, welke men ook kan bevorderen door er eenig gistend middel

bij te doen. Zodra deze zig ontdekt door het opkomen van eenige blaasjes en eenen zwavelagtigen reuk, mengt men er ten eersten, om het verder gisten te verhoeden, eene genoegzaame hoeveelheid van het koud geworden afkookzel van dezelfde, doch drooge ſpeciën, die vooraf met witten wijn wel getrokken zijn, nevens drie of vier handvol gekneusde korenten of eens zo veel geſchraapte geele wortelen daar onder, vult hiermede eenen pot tot op een vierde, en zet denzelven, wel voorzien met een dekzel, en met een gepapt papier digt gemaakt, in den oven, na dat er het brood eenigen tijd uitgenomen is. Men laat er hem zes uuren in ſtaan, perst dan het ſap uit, mengt het met drie of vier oncen, Frederikszout, of met gewijnſteend wijnzout (*i*), en laat het dan in een' aarden pot zagtlijk uitwaasſemen, tot dat het bijna de dikte van honing bekomen heeft. Men neemt hier van twee of driemaal daags telkens twee of drie lepels vol. Zulke Lijders, die er gelegenheid toe hebben, kunnen, in plaats van het in den oven te zetten,

(*i*) De heer MUZEL (zie *mediziniſche und chirurgiſche warhnehmungen 1ſte und 2te ſammlung*). De heer BALDINGER (zie *von den krankheiten einer Armen* S. 135.) en de heer ROBERT WHIJT, (zie *Beobachtungen über die Nervenkrankheiten* S. 393.) hebben het nut van het gewijnſteend wijnzout in de zwaarmoedigheid, melancholie en hypochondrie, die uit vuiligheid in de darmen en verſtoppingen der darmen in den onderbuik ontſtaan, aangetoond. Gevoelige lieden, die deze zouten en ſappen niet kunnen verdragen, raad ik, dezelven in een afkookzel van kina te gebruiken.

in den zelfden pot laten weiken, vervolgens het uitgeperste in glazen kolven door de warmte van het waterbad zagt aftrekken en uitwaasfemen. Het is ligt te begrijpen, dat dit extract des te kragtiger werkt, wanneer deszelfs beftaandeelen te voren door de beginnende gisting, (die ik boven de volkomen gisting volgens den heer DELIUS verkieze), beter opgelost en gemengd zijn, zonder fterk veranderd te worden, en wanneer men het verlies van zijne vlugtige deelen vergoed, door deszelfs overgehaalde waters, die, volgens de verheven fcheikundige uitdrukking van BOERHAVE, de *fpiritus rector* der plant in zig behouden hebben, daarbij gebruikt (*k*).

(*k*) De groote voordeelen der extracten en waters op de gemelde wijze bereid, vallen al te duidelijk in het oog; dan dat men daar aan zou twijfelen. Zelfs de overgehaalde wateren uit reuk- en fmaaklooze fpeciën, die reeds lang als werkloos afgekeurd zijn, verkrijgen door de voorafgegaane gisting genezende kragten, welken niet te verwerpen zijn, en die men reeds door den reuk en den fmaak ontdekt. Mijn overleden vader beklaagde dikwijls het lot van een braaf man, die, zonder gewinzugt, enkel met zulke, na de gisting gebrande waters ongemeene genezingen gedaan had, en zelfs ongeneeslijke teringen genas, dezelve met melk gemengd gevende. Hij moest deswegen eene zwaare boete betalen, nadat de vergramde Geneesheeren zijnen grooten voorraad van twintigderlei onfchuldige waters zegepralend op de ftraat gegoten hadden. —— Nog onlangs verzekerde men mij, dat een pintje pieterfeliewater onder de gisting overgehaald, waar bij een lood hartshoorn, zes drachmen falpeter, even zo veel wijnfteenroom en ten laatften

Tot de elixirs laat ik bij voorbeeld twee oncen van het extract van roomſche ſalaad of papenkruid e. z. v. en half zo veel ammoniak gom en drie oncen van het vogt van ſmeltbaare wijnſteen, in vijf oncen pepermunt- of kaneelwater oplosſen, en dagelijks twee of driemaal een lepel vol daar van nemen. Als men het nog ſterker wil hebben, kan men onder elken lepel vol 10 of 12 droppels van het tinctuur van ſpiesglas van THEDEN mengen.

In ligtere gevallen kan het maagelixir van KLEIN of HOFMAN, of het Weener en dergelijken met gebladerden wijnſteen ſterk gemengd, waarbij ik dikwijls een weinig van mijne ſijroop van rhabarber voege, (welke uit ſap van hier te land gegroeide rhabarber wortel en kruid gemaakt word,) gebruikt worden. De ſlikbrokjes laat ik uit extracten en poeders met de verzagtende conſerf en oranje ſijroop vervaardigen, en lepelwijze nemen. Het poeder van guichelheil laat ik met het uitgeperste, en een weinig verdikte ſap van het kruid, met geſtoten duizendbeenen, en met het ſap van jeneverbeziën tot eene conſerf mengen, en op dezelfde wijze, met deszelfs overgehaald water, voornaamlijk voor de water- en geelzugt en krankzinnigheid gebruiken. De visceraalpillen kunnen van duivelsdrek, of galbanum, ammoniak en quajakumgom, uit behoorlijk bereide extracten van gezegenden distel, guichelheil, wolverleij of andoorn en

eene oplosſing van ſal amoniak gedaan zijn, in zwaare toevallen der paerden eene ſpoedige hulp toegebragt heeft, waar tegen het gemeen pieterſeliewater weinig had geholpen.

latouw gemaakt, en dagelijks tot een lood gebruikt worden.

Naar omſtandigheden doe ik bij dezelven wolfswortel, kina, ſcheerling, waterig extract van aloë of van nieswortel en kalomel, en rade eenige lepels vol van de meer of minder geestrijke, na begonnen gisting overgehaalde, waters daarop te nemen, waar bij het *liquor tartari ſolubilis* gemengd, of waarin *tartarus tartariſatus* en dergelijke opgelost is. Zedert eenigen tijd laat ik de gemelde harstagtige gommen, waar bij ik het vierde deel jalappenharst doe, met het gelukkigſte gevolg, in de gedaante van eene zeep, gebruiken, welke zij door de oplosſing in eene ſcherpe loog van ſpiesglas bekomen (*). De Disertatie van den heer BUCHNER, *de gummatibus et reſinis in ſapenem convertendis* heeft mij op die gedagte gebragt, alwaar word opgegeven de bereiding van eene zeep van de harst van jalappe of *gummi gutte* in gewoone meesteresloog opgelost, die tot 30 grein genomen, geen ontlasting, en, in plaats van walging, eetlust verwekt heeft en des niettegenſtaande een knoestagtig kliergezwel in korten tijd heeft doen verdwijnen. Het is ligt te begrijpen, dat de kragten der in zeep veranderde gomharsten zeer vermeerderd worden, als er door de loog van ſpiesglas deszelfs zwavel in goede menigte mede vermengd word, gelijk in mijne mengzels. De loogzouten, die er zig bijvoegen, zijn op zig zelven reeds ſterk oplosſende middelen. Zij hebben verſcheiden bedaagde Lijders,

(*) Zie op het einde van dit hoofdſtuk.

die aan de ſlijm meenden te ſtikken, gered, wanneer zij bij voorbeeld de wijnſteenölie of den pisagtigen geest van ſal amoniak, met water verdund, doorzwolgen, en zig daar mede gorgelden. Volgens de proeven met de ſlijm en pituita, ook buiten het lichaam genomen, kan derzelver taaijen zamenhang door dezelfde zouten, doch het best door de loog van ſpiesglas, ſpoedig en volkomen losgemaakt worden. Door de gemelde kunstgreep kunnen dus de veelvermogende ſcherpbijtende zouten, de zeer ſterk werkende harsten en zwavel van antimonie of ſpiesglas, zonder eenige ongeſteldheid in de eerste en tweede wegen te verwekken, in aanmerklijke menigte bij het bloed gemengd worden, en aldaar derzelver zeepagtige kragt zagtlijk en nogthans ſterk oefenen. Ik zou in de daad geen middel weten te bedenken, het welk het *coagulum* van het bloed zo kragtig oplost, de limpha ſpoediger verbetert, en de verſtopping der kleinſte vaten wegneemt, en de tinctuur van ſpiesglas van THEDEN in alle gevallen overtreft. Gedurende den korten tijd, waarin ik het heb gebruikt, heb ik, met anderen, van de beſchreven pillen, waarin het een voornaam inmengzel uitmaakt, zulke gelukkige en ſpoedige uitwerkingen ondervonden, voornaamlijk in kwaade overblijfzels van koorts, en verſtopping der ingewanden en klieren, in de daar uit ontſtaane waterzugt e. z. v. in den kramphoest, in hardnekkige derdendaagſche koortzen en kropzweeren, waarin zij als een onfeilbaar geneesmiddel aan te merken zijn, als zij met kwikzilver en wolfswortelen gemengd worden, dat ik hartlijk wensch, dat

veele Geneesheeren van deze hunne aangeprezen deugd overtuigd mogten worden.

Het extract van wolverlei moet, gelijk ik reeds aangemerkt heb, uit versch kruid en door de begonnen gisting bereid worden, wanneer het de werking van het aftrekzel of poeder eenigzins zal evenaren. Ik heb van het extract van valeriaan geen melding gemaakt, wijl het dagelijks tot een lood gegeven, altijd zonder vrugt is geweest. De groote hoeveelheid van doordringend zout, het welk de roomsche salaad bevat, en dat inzonderheid de ontaartingen der gal verbetert, en door mij onder de leefregelkundige middelen nader bepaald zal worden, heeft mij bewogen, om deszelfs extract in de apotheken in te voeren, en proeven daar mede te nemen tegen de, zo wel in langdurige, als heete ziekten, woedende groene en zwarte gal, welken gelukkig uitgevallen zijn. Mijn overleden vader heeft reeds het extract van den zwarten nieswortel, dien men van den valschen wel moet onderscheiden, onder eene soort van pillen van STAHL of BACHER, zeer veel en gelukkig tegen de *Infarctus*, hoewel in sterker giften, laten gebruiken, en het op dezelfde wijze, als BACHER, alleenlijk met minder omstandigheden, bereid. Het is verwonderenswaardig, hoe bijzonder het op den endeldarm werkt. De goede uitwerking, welken de zogenoemde versterkende pillen van BACHER in de waterzugt gehad hebben, schijnt meest daar van af te hangen, dat dit extract (want het weinige van de myrrhe en Card. Ben. daar bij gevoegd, kan in geen aanmerking

king komen) eene bijzondere kragt bezit, om de taaije, ſlijmagtige, zwartgallige, in de eerste wegen, en zelfs in de vaten opgehoopte ſlijm, als de gewoonlijkſte oorzaak der waterzugt, op te losſen en uit te drijven. Men zie de waarnemingen van den heer BACHER, inzonderheid de 49ſte, zo zal men vinden, dat het meeſtendeels dergelijke, ſchoon niet overäl bepaalde, leemagtige ontlastingen, en na dezen, de genezing bewerkt heeft. Wil men de kragtige kruiden, bij voorbeeld den andoorn, als poeders voorſchrijven, zo moeten alleenlijk de toppen der planten daartoe gebruikt worden. Ik meng dezelven gemeenlijk met het maagpoeder van BIRKMANN, doch de kalfsvoet moet noch te versch, noch te oud zijn. Onder het poeder bedien ik mij meest van de ſterk oplosſende, zagt prikkelende en tevens verſterkende en, met den wijnſteenroom vereenigd, zagt afdrijvende, en niet verhittende harst van quajakum tot een poeder gemaakt. Bij geval ontdekte ik, dat het ongemeen werkzaam is tegen de zwarte gal. Ik ſchreef eenen grijsaart, welke verlamd was, en dien het Sedlitzer water, in hoe groote eene menigte hij het ook jaaren lang gebruikt had, weinig tegennatuurlijks afdreef, een half drachme poeder van quajakumharst, met een drachme wijnſteenroom voor, om het zelve alle avonden te gebruiken. Hij had nauwlijks het tweede poeder genomen, of hij voelde, toen hij wakker werd, eene persſing tot den ſtoelgang, waarop eene menigte afgang van eene zwarte, pekagtige ſtof volgde, welke over de drie weeken aanhield, doch altijd agter bleef, wanneer hij het poeder niet gebruikte.

Niet lang daarna had ik in de hier onder beſchreven algemeene ziekte, en nog meer in langdurige ziekten, gelegenheid, proeven daar mede te nemen, welken, toen zij bij dertig Lijders den zelfden uitſlag hadden, mij op de gedagten bragten, of niet misſchien deze vermenging van wijnſteen en quajakum de eigenſchap mogt hebben, de gal zwart te verwen. Doch ik zag in het vervolg, dat bij veelen in het eerst ongeverfde, vervolgens zwarte, en dan weer grauwe vuiligheid, onder het aanhoudend gebruik daar van, uitgeworpen werd. Gemeenlijk laat ik een of anderhalf drachme van het gewoone poeder van gemelde harst met twee drachmen room van wijnſteen, doch bij aldien de afgang der zwarte gal zeer zuur ruikt, met anderhalf drachme magneſia en maar één drachme room van wijnſteen, en een drachme ſuiker met eene citroen geraspt, vermengen, een derde voor dat men naar bed gaat, en het overige des morgens, een paar uuren na de klijſteer, in één of twee reizen, en telkens een bekwaam afkookzel van wortelen of anders hui, of ook wel Schwalheimer water, waarin men het gedeelte room van wijnſteen, dat onder het poeder moest komen, langzaam oplost, daar op drinken. In plaats van de gewoonlijk geprepareerden wijnſteen bedien ik mij meestendeels, uitgezonderd, wanneer ik door het opbruiſchen iets goeds denk te bewerken, van de zogenoemde *cremor tartari ſolubilis*, die, gelijk men weet, uit één deel borax en drie of vier deelen room van wijnſteen bereid word. Want dezelve werkt ſterker in de taaije ſlijm, bevat minder zuur, en word in

koud water gemaklijker opgelost. Naar bevinding meng ik dit poeder met twee en meer grein extract van wolfswortel, of een paar grein van geprepareerde zeeäjuin, doch veeltijds met vier of zes grein ipekakuanha, of met de hier onder beſchreven *Sulphur antimonii extemporaneum*. De heer Dr. MEDIKUS heeft door het gebruik van een mengzel van magneſia en wijdſteenroom verſcheidenmaalen de zwarte gal afgedreven, maar van hoe veel meer kragt moet niet het gemelde zamenmengzel zijn, het welk de vaten meer doordringt, ſterker afdrijft, en tevens de vogten zuivert? Uit deze wijze van werken kan men ook verklaren, waarom dezelve zulke nuttige dienſten in de jigt doet.

Maar, wanneer dergelijke nauwlijks verdeelbaare ſlib zig in het gedarmte te ſterk opgehoopt, of de glasagtige ſlijm zig daar in vast gezet heeft, zo is dit poeder niet telkens toereikend, maar moet nog door andere middelen ondersteund, of ſterkeren in deszelfs plaats gekozen worden. Hier toe dienen de pillen uit de bovengemelde gommen of ook Venetiaanſche zeep, uit verdikte osſengal en uit extract van aloe door water bereid. Doch men moet ze met een weinig kragtiger dranken gebruiken, bij voorbeeld met het hier voor beſchreven kruidennat of kalkwater, daar veel valkruid en bitterzouten onder zijn, het welk men met een verzadigd afkookzel van quajakumhout of ſaſafras mengt. Het zelfde poeder laat ik ook als een losmakend middel voor- en onder het gebruik der navolgende, deels ſterker oplosſende en uitdrijvende, en der braakmiddelen gebruiken. Als de vuiligheid

zuur is, ſchrijf ik in plaats van het zelve ook wel het maagpoeder van BIRKMANN voor, met een glas vol water van Seidſchutz, of het in veel water opgelost wijnſteenzout. Als dezelve rotagtig en galagtig ſcherp is, raad ik een glas vol Schwalheimer of Fachinger water e. z. v. zes of zevenmaal daags te drinken, nadat men even te voren eenige theelepels vol wijnſteenroom met citroenſuiker gemengd, ingenomen heeft. Dat de vaste lugt de garstige, rotte ſtoffen ſchielijk verbetert, en dat de ſuiker eene verrotting tegenſtaande en de zwarte gal oplosſende kragt bezit, heeft geen bewijs nodig. Dikwijls laat ik, tot het zelfde einde, de mixtuur van RIVERIUS met eenige greinen braakwijnſteen, en ook wel met eenige droppels laudanum gemengd, onder het opbruisſchen, bij lepels vol nemen. Wanneer er eene genoegzaame koking der ziekteſtof vooraf gegaan, dezelve deels door den ſtoelgang uitgedreven is, en wanneer de buik niet verſtopt is, en men voor het braakmiddel door eene weekmakende en krampſtillende klijſteer open lijf gemaakt heeft, als mede de volbloedigheid door eene aderlating verminderd is, alsdan vermeerder ik eerst in diervoege de gifte van den braakwijnſteen, dat dezelve een zagt braken en eene heilzaame ontroering verwekt. Ook is het eene allergevaarlijkſte onderneming, gelijk ik verſcheidenmaalen gezien heb, braakmiddelen en geweldig naar onder werkende middelen te geven, wanneer de *Infarctus* nog vast zitten, polijp- of ſteenagtig zijn, de adergezwellen ſterk uitgezet, de kramptrekkingen aanmerklijk, of zelfs wel de ingewanden te gevoe-

lig, en de vaten der maag met dik bloed opgevuld zijn.

Onder de zamenmengzels, welken de zwarte gal van eene taaijer ſoort, en de hardnekkige pituita of de glasagtige ſlijm in de eerste wegen met meer kragt en nadruk aantasten, heb ik mij met het beste gevolg van de navolgenden bediend, van de welken de voorzigtige Geneesheer de zulken kan kiezen, die het best overeenkomen met de omſtandigheden. Ik liet namelijk mijn verzagtend middel met gummigutte gemengd, of het middel van STÖRK tegen de wormen, bij het welk men het *extractum panchymagogum Crollii* in genoegzaame hoeveelheid mengt, of een poeder uit 6 tot 10 grein ipekakuanha, 10 tot 20 grein rhabarber of jalappe, en 20 tot 30 grein quajakumharst, en zo veel of eens zo veel ſmeltbaaren room van wijnſteen, viermaal daags nemen; of het poeder van DOWER, het welk uit een drachme ſcamonium, een half drachme rauw ſpiesglas, en even zo veel openende ſaffraan van ijzer bereid, en tot twintig grein in een lood oxymel genomen word, gebruiken; of ik verkies het volgende poeder: Neem tien tot vijftien grein met ſuiker en wat kamfer wel gewreven ſcamonium, vijf grein van de even eens behandelde harst van jalappe, en drie grein zoete kwik, wrijf het tot een zeer fijn poeder, en geef het op eens, en herhaal het, naar omſtandigheden, verſcheiden dagen.

Hoe ſchielijk en ſterk werkende deze buikzuiverende middelen in prikkelbaare en van ſlijm ontbloote of verzuurde darmen zijn, waarin de berei-

dingen van ſpiesglas en kwikzilver eene groote ongeſteldheid kunnen maken, werken zij egter menigmaal niet meer, dan een lood manna bij eenen Westfaalſchen boer, in het geval namelijk, wanneer het gedarmte met een ondoordringbaar deeg ongemeen opgevuld, en deszelfs wanden door een lederagtig bekleedzel tegen alle prikkeling beſchermd zijn. En dit is juist het geval, waarin de beſchroomde Geneesheer dikwijls door eenen vermetelen kwakzalver beſchaamd word gemaakt. Want, wanneer deze het lichaam, dat door den eersten gedurende eenen langen tijd wel voorbereid is, door paerdeärtzenijen, en veeltijds door vrees- en ſchrikverwekkende, dienvolgens het lichaam ſchielijk openende toebereidzels derwijze ontroert, moet het zomwijlen wel gebeuren, dat het ras ontlast word van de vuiligheid der opgehoopte ziekteſtof. Om dezelfde reden is dit ook het geval, waarin de voorzigtige Geneesheer dikwijls gedwongen is, den vermetelen kwakzalver verſtandiglijk natevolgen, of ſtoutmoediger te werk te gaan. Zo genas een gewaande Geneesheer eenen prins, in korten tijd, van eene ſlepende koorts met walging, kragtloosheid e. z. v. verzeld, welke zijn lijfartz te zagt behandeld had, door eenen jongen, zuuragtigen, doch ligten wijn, dien hij onmatig tot dronken worden toe, ſchielijk na elkander liet drinken, werkende deze geneeswijze, volgens derzelver gewoonte, zeer ſterk van boven en van onder. Zo redde de beroemde hoogleeraar SALZMANN, te Straasburg, mijnen overleden vader van den dood door eene pijp tabak. Hij lag insgelijks reeds eenen

geruimen tijd aan eene ſlepende koorts, en SALZMANN nam alle geneeskundige wapenen bij de hand, om de oorzaak van deze altijd gevaarlijke koorts, die in eene ſcherpe en taaije, geelagtige ſlip beſtond, te overweldigen. Maar op geenerlei wijze eene genoegzaame ontlasting kunnende bewerken, en hij zijnen jongen vriend op den oever van het graf zag, wilde de anderszins zeer voorzigtige man liever een wanhopend middel wagen, dan den gewisſen dood afwagten. Hij gebood derhalven, den zwakken Lijder, die aan geen tabak gewend was, zo veel ligten tabak te laten roken, tot dat dezelve zijne bekende werking genoegzaam deed, ſchoon er flaauwtens mogten volgen. Hij had nauwlijks eenige trekken gedaan, of er volgde een vreeslijk galagtig, ſlijmig braken en dergelijke ſtoelgang, nevens flaauwte; des niettegenſtaande werd met het tabak roken nog eenigen tijd aangehouden met het zelfde gevolg, eindelijk viel hij in eenen diepen ſlaap, die 24 uuren duurde, en binnen welken tijd men de hemden, die met een kleverig zweet beſmet waren, dikwijls moest verwisſelen. Toen hij wakker werd, was hij als nieuw geboren en geheel bevrijd van de koorts. En zo genas een ſchout zig zelven en zijne boeren, door het veel drinken van raauw zuurkoolnat, volkomen van eenen gevaarlijken roode loop.

Bij deze gelegenheid herinner ik mij eenige meestendeels zeer ſterk ontlastende zogenoemde algemeene geneesmiddelen, welken men geheim gehouden, en om die reden des te hooger geſchat heeft, bij voorbeeld de poeders van AILHAUD, welken al-

leenlijk in Europa beroemd geworden zijn, om dat zij, na aanhoudend gebruik, de eerſte wegen niet alleen van de overblijfzelen van de onverteerde ſpijzen, maar ook, gelijk ik dikwijls gezien heb, van zwarte gal en pituita, waaraan de uitvinder denklijk niet gedagt heeft, en die van den Geneesheer niet opgemerkt waren, gezuiverd hebben. Op dezelfde wijze genas MELAMPUS twee prinſesſen van de razernij door nieswortel, en BACHER de waterzugt, ſchoon het extract een ongemeen veel zagter ontlastmiddel is. Uit dezelfde oorzaak hebben de zamenſtellingen van jalappe of rhabarber met ſtaal; van zoet gemaakt ſublimaat met harst van jalappe e. z. v., waar van de ſchrijvers wonderen roemen, zulke heilzaame genezingen bewerkt.

Een zeker Fransch Geneesheer, die vastlijk geloofde, dat weinig menſchen van de venusbeſmetting vrij zijn, begon zijne genezing altijd met kwikzilver, en zwetſte op veele gelukkige ondervindingen. Doch hij bedagt niet, dat hij dezelven meer aan de uitgedreven wormſlijm en gedode wormen door het kwikzilver te danken had. Ik zelf heb voor twintig jaaren alle kragt van redenen moeten gebruiken, om eenen ouden, en voor het overige agtenswaardigen Franſchen Geneesheer, die mij raadpleegde over eenen Lijder, welke blijkbaar aan de *Infarctus* van de vaten der maag leed, te overreden, om het kwikzilver om dezelfde reden niet voor de voorgeſchreven middelen, de visceraalklijsteeren e. z. v., welken hij billijkte, te gebruiken. De Lijder gebruikte noch het eene noch het andere, ſtierf na herhaald bloedſpuwen, en mijne gis-

ſing werd bij het openen van het lijk beveſtigd.

Zo heilzaam de gemelde middelen kunnen zijn, als zij, volgens bovengemelde voorſchriften, door eenen voorzigtigen Geneesheer aangewend worden; zo nadelig en dodelijk kunnen zij worden, wanneer onkundigen dezelven misbruiken. Het is bekend, welke verwoestingen het ſchielijk en ſterk werkend poeder van AILHAUD aangerigt heeft, doch welke ongemeene genezingen er aan den anderen kant mede gedaan zijn. De heer HOFMANN plagt dikwijls tegen zijne leerlingen te zeggen: *Discite Methodum meam & habebitis mea arcana!*

Ik heb mij bij deze artzenijen, die alle als ook de meeſte kwade vogten uitdrijven, zo lang opgehouden, ten einde uit derzelver gewenschte wijze van werken in de beſchreven omſtandigheden een bewijs te meer bij te brengen, dat de zwarte gal en de pituita de meest gewoone oorzaaken der ziekten zijn.

Wanneer nu het lichaam voor het grootſte gedeelte van de *Infarctus* bevrijd is, en de overblijfzelfs meer beweeglijk ſchijnen te zijn; moet men bedagt zijn, van aan de verſlapte eerſte wegen en vaten meer veerkragt te geven. Dit bewerkt men het veiligst door zulke verſterkende middelen, welken tevens zagt oplosſende en naar omſtandigheden ontlastende zijn. Hiertoe dienen de *Mars ſolubilis* of *Tartariſatus* in tinctuur van rhabarber, of, liever, in mijne ſijroop van rhabarber opgelost, de mineraale, ſtaalwateren, die ik onder de leefregelkundige middelen zal bepalen, of de koortsbast tot een fijn poeder gemaakt, en, volgens het

voorſchrift van den heer Dr. VOGLER, met het derde of vierde gedeelte wijnſteenroom gemengd. Dit mengzel kan niet alleen in het bijzonder tot verſterking van zwakke Lijders en tot onderſteuning van de visceraalmiddelen tegen de *Infarctus*, maar ook voornaamlijk tegen de hardnekkige verſtoptheid van den buik, die zo wel uit gebrek aan veerkragt, als uit kramptrekkingen ontſtaat, door opſtijging en hypochondrie of aambeijen veroorzaakt, en tot zagte reiniging der eerſte wegen, onder zekere omſtandigheden, niet genoeg aangeprezen worden. Men geeft dit poeder, elken morgen driemaal, tot een half of een geheel drachme. Deszelfs uitdrijvende kragt word zeer vermeerderd door een gering bijvoegzel van ſalpeter. Anderen hebben bijna het zelfde einde bereikt door het ſterk afkookzel van de koortsbast, wanneer zij bij elke once van het zelve 15 tot 40 droppels van den zoetgemaakten geest van ſalpeter lieten mengen, en bij herhaling koud gebruiken. In veele gevallen is het zelve beter dan het poeder.

Ik heb ontelbaare reizen opgemerkt, dat drie of vier lepels vol van een mixtuur, beſtaande uit twee of drie oncen van het Weener of dergelijk drankje, een drachme ſalpeter, eene once ſijroop van citroenen, en vier of vijf oncen ſap van ſleën, of dergelijk water, dikwijls even zo ſterk laxeerde, als de gewoone giſt van het drankje op eenmaal, en dat een paar grein braakwijnſteen, in zulk een mengzel tot een vierde of tot de helft genomen, ſterk genoeg deed braken. Dikwijls heeft een lepel vol van deze mixtuur, welke nauwlijks het agtſte ge-

deelte van een grein bevatte, een ſterk, doch gemaklijk braken verwekt, die onder het aanhoudend gebruik, als de ziekte ſtof bijna ten onder gebragt was, zelfs in viervoudige gift, weinig of niets meer werkte. Men kan er zig derhalven ook veilig van bedienen in dubbelzinnige gevallen, wijl het agtſte gedeelte van een grein braakwijnſteen, inzonderheid onder het bruiſchen ingenomen, zelfs in ontſtekingen, geen ongemak kan veroorzaken. De laater proeven, volgens welken de rhabarber, gepaard met eenigen greinen ſalpeter, dikwijls ſterker werkt, dan met eenige drachmen middelzout, bevestigen deze bijzondere eigenſchap der ſalpeter. Het zelfde heeft de heer BURGGRAF (*) reeds gezien van eenige greinen van het zweetdrijvend ſpiesglas, van het niet zoet gemaakte namelijk, het welk dus nog eenige ſalpeter inhield. Daar de zagte ontlastingen niet in aanmerking komen, is de volgende bittere drank zeer nuttig, van den welken men voor den maaltijd twee tot vier lepels vol neemt. Men doet namelijk twee of drie lood poeder van koortsbast, en half zo veel oranjeſchillen en poeder van gentiaanwortel op eene fles Mallagawijn, laat het koud trekken, het dikwijls omſchuddende, en als de fles half gebruikt is, vult men dezelve weder met verſchen wijn. Als de verſlapping der vaste deelen zeer merklijk is, laat ik onder elke portie van dezen drank drie of vier theelepels vol van de *mars ſolubilis* in kaneelwater ontbonden, mengen, en ook pillen, uit extract van kaskarillen, katechu,

(*) *Comm. de aere & Loc. urb. Frf. Sect. IV.* §. 42.

en een weinig door de kunst bereide en zagtlijk gekalcineerde ijzervitriool zamengesteld, gebruiken.

Wanneer men, volgens de bovenbeschreven kentekens, verzekerd is, dat eene scherpe onreinigheid, die in het bloed en in de eerste wegen heerscht, met de *Infarctus* gepaard gaat, of, na het wegnemen van dezelve, terug gebleven is, moet men uit de visceraal- en leefregelmiddelen voornaamlijk de zulken kiezen, die de scherpte verzagten en uitroeijen, en wanneer men de bijzondere soorten van kwaadsappigheid ontdekt heeft, er ook zulken bij mengen, die bijzonderlijk daar voor geschikt zijn. Hier toe heb ik hier en daar, en voornaamlijk in de leefregelkundige genezing, aanleiding gegeven. Doch ik geloof, dat ik noch overtollig handel, wanneer ik de geneeswijze der verschillende soorten van kwaadsappigheid nader tragt te bepalen, noch eenige berisping verdien, wanneer ik dezelve, zonder iet geheel nieuws te zeggen, breedvoerig afhandel, wijl mijn oogmerk is, alleen eerst beginnende Geneesheeren en de Lijders dezelven nader te leren kennen. Die ondervonden heeft, hoe vreeslijk dergelijke scherpte dikwijls in het verborgen woed, dat zij de gewoone oorzaak der zenuwöngemakken is(*l*).

(*i*) Die twijfelt, dat de scherpte het grootste aandeel heeft aan de zenuwziekten, en dat men ten minsten altijd in het oog moet hebben, overweege slegts, dat ontelbaare zenuwziekten enkel door middelen genezen zijn, die de scherpte verbeteren, inwikkelen, stomp maken, en afleiden, of naar de buitenste deelen lokken; door opstorpende poeders, tisanen (waar over men FR. HOFMANNS *consult.* kan naar zien); door de slakken- eijer- adder- oester- en melk-

en dat zij de genezing van de *Infarctus* zeer vertraagt, die zal zijne wenschen bij de mijnen voegen, dat bekwaame Geneesheeren zig zonder verzuim de moeite zullen geven, om meer kentekens van de verschillende soorten van kwaadsappigheid op te speuren, en proeven te nemen met daar toe gepaste, eigenaartige middelen, en dat zij hunne gemaakte waarnemingen bij elkander gevoegd, zullen mededelen.

Tegen de kwaadsappigheid in het algemeen, of als men niet volkomen zeker kan zijn, of zij van eenen venerieken, scorbutieken, jigtagtigen aart of dergelijken is, of zij zamengesteld, dan of zij in eene vreemde soort ontaart is, mag men onder en ook na de genezing van de *Infarctus* de volgende bloedzuiverende middelen, doch met eenig onderscheid, en deels in gestalte van klijsteeren, aanprijzen: als, geele wortelen, wortels van althea, hondsgras, papenkruid, peerdik, valeriaan, zoet-

genezingen, en door die van den heer POME; door natuurlijken en door konst bewerkten uitslag der huid, door inënting der schurft, mostaartpappen, trekplaasters, fontanellen e. z. v. zo heb ik veele maalen de maagkramp, die niets minder, dan uit onverteerbaarheid der spijse ontstaan was, naar het voorbeeld van de heeren ACKERMANN en KLEIN, door eene pap uit rammelas, suurdeeg en azijn, of uit theriakel met poeder van spaansche vliegen, oogenbliklijk verligt, en zo zag ik van eene blaartrekkende plaaster tusschen de schouders gelegd, in trekkingen, die met jigtpijnen afwisselden, eene spoedige uitwerking, na dat dezelve eenen verbazenden toevloed over den geheelen rug verwekt had, welke met een zwartagtig blaauw gezwel bedekt werd.

hout, alfsranken, fcheerling, wolfswortel, olmbast, uitgeperst fap van duivenkervel, hondsdraf, kervelkruid, en van de bladen van inlandfche rhabarber, waar van ik onlangs voortreflijke uitwerkingen gezien heb; de afgetrokken wateren van eenigen dezer gepaste fpeciën, waar de gisting voorafgegaan is, bij voorbeeld het water van papenkruid- en duivenkervel met melk gemengd, en de tifaanen van heilzaame wortels, met gerst, haver of rijst, en naar omftandigheid wat fasfefras of pokhout daar bij gedaan, en veel gedronken; berkenfap, moutdrank, hui, gekernde melk, ezelinnemelk, mineraale wateren, bij voorbeeld dagelijks een of twee maaten Schwalheimer water met melk gemengd, arabifche gom, gelei van hartshoorn, doch voornaamlijk die van roode flakken, of verfche eijeren in de gemelde overgehaalde wateren ontbonden (*). Hier toe behoort ook het poeder uit eijerfchaalen, melkfuiker en grove kaneel zamengefteld, het welk de fcherpte weg neemt.

De wijze om den uitflag der huid door uitdrijvende middelen tegen te gaan, is bijna algemeen geworden. Derzelver goede uitwerking moet daar aan toegefchreven worden, dat het gedarmte daar door van kwaade ftoffen, flijm en zwarte gal, welken eene voornaame oorzaak van het bederf des bloeds zijn, bevrijd, en de onreine vogten, ten deele naar den meer gebaanden gemeenen weg gevoerd en tot de ontlasting bevorderd worden. Maar de darmen rein, flap, zeer prikkelbaar, de zenu-

(*) Zie de leefregelkundige genezing.

wen te gevoelig en het lichaam droog zijnde, moet men deze geneeswijze in het geheel niet, of ten uitterſte omzigtig aanwenden en zig alleenlijk bij zeer zagte middelen bepalen, wijl het volſtrekt zeker is, dat zij bij zwaklijke, aandoenlijke, met opſtijgingen e. z. v. gekwelde Lijders meeſtendeels eene groote ongeſteldheid verwekt, en menigmaal de ſcherpte, niet zonder levensgevaar naar de edele deelen voert. In twijfelagtige gevallen bedien ik mij van het quajakum poeder in een ſterk afkookzel van peerdikwortelen, of van mijne verzagtende conſerf, die ik met extract van hondsdraf, papenkruid of ſalaad menge.

Wijl men ondervonden heeft, dat de toevallen, welke de ſcherpte, die in het bloed heerscht, verwekt, zeer verminderen, wanneer dezelve zig naar de huid keert, is men gelukkiglijk te raade geworden, dezelve door opgelegde prikkelende middelen, of door zweeren of uitſlag, door kunst bewerkt, daar heen te trekken, en aan dezelve ten deele eenen anderen uitgang te verſchaffen, als mede, bij eene ongeſteldheid der zenuwen, eene zagte tegenprikkeling of iet dergelijks te bewerken. Hier toe gebruik ik het volgende middel: het zeelbast (*bois de garou*) de zagt gemaakte ſpaanſche vliegenplaaster van JANIN, welke, als zij lang gedragen word, tevens gevoeglijk plaats houd voor ſetons en fontanellen, of rood makende middelen, als geſchraapte en met azijn en zout beſprengde ramelas, moſtaartpappen, de zeepzalf met poeder van ſpaanſche vliegen gemengd, of de theriaak op dezelfde wijze naar omſtandigheden gemengd, de

voetbaden met zeep, potasch en moſtaart, als ook het zetten van koppen en bloedzuigers, en de inënting der ſchurft door middel van het hemd van eenen ſchurftigen. Den uitwendigen middelen kom ik dikwijls te hulp door het inwendig gebruik van bloem van zwavel of derzelver geest, door de beste bereidingen van het ſpiesglas, bij voorbeeld van het tinctuur van THEDEN of van mijne ſpiesglaszeep, door het *ſulphur antimonii extemporaneum* met een weinig opium er bij gevoegd, door bloemen van valkruid en het poeder van PLUMER met zout van harsthoorn, kamfer of muskus gemengd.

Men kan bijna dezelfde geneeswijze volgen, wanneer de onreinigheden van de uitwendige deelen in het bloed terug gekeerd zijn. Wanneer hierin eene ſpoedige hulp vereischt word, neem ik met het beste gevolg mijne toevlugt tot het extract van wolfswortel, welken ik uit het gedroogde kruid met vitriool-naphta laat bereiden, er een weinig heulſap onder mengende, of een weinig braakwijnſteen en laudanum in onze ſpiesglas zeep opgelost.

Als eene bijzondere ſoort van kwaadſappigheid zig openbaart, neemt men uit de bovengenoemde algemeene middelen de meest gepasten, en voegt er de zogenoemde eigenaartige of de dikwijls beproefden bij. Ik zal van de laatſten alleen dezulken aanmerken, waar van ik verſcheidenmaalen goede uitwerkingen gezien heb.

Tegen de venerieke kwaadſappigheid word de werking van het kwikzilver door bijvoeging van verschgemaakt extract van wolfswortel en ſcheerling-

lingpoeder, van ſpiesglas en eindelijk van koorts-baſt, en in veele gevallen door verzagtende, pijn-ſtillende artzenijen zeer te hulp gekomen. In den hopeloozen toeſtand, waarin het kwikzilver volko-men werkloos geworden is, gelijk ook in de me-laatschheid, die zig met het kwikzilver niet kan verdragen, heeft het extract van wolfswortel, met zeep van ſpiesglas gemengd, zigtbaare en ſpoedige hulp toegebragt, en niet de minſte ontroering ver-wekt, ſchoon het trapswijze eindelijk tot 20 grein daags gegeven werd. Ik heb in meer dan honderd gelegenheden bevonden, dat het een der bestwer-kende artzenijen was, zelfs wanneer ik het tot on-derſteuning van andere geneesmiddelen voorſchreef. Het verwondert mij, dat het niet veel meer ge-bruikt word, en dat menig een zelfs een wantrou-wen tegen deszelfs goede werking en de proeven door den beroemden en kundigen uitvinder daar me-de en met de andere zogenoemde vergiften gedaan, heeft laten blijken. Ik ten minſten ben van des-zelfs voortreflijke uitwerking, zelfs in gevallen, van de welken de heer STÖRCK in het geheel geen melding heeft gemaakt, en van de opregte en menschlievende denkwijze van dezen heer, door de perſooneele kennis, welke ik mij altijd met het innigst genoegen herinner, volkomen overtuigd. Deze vereniging van den wolfswortel met de zeep van ſpiesglas is ook zeer heilzaam bevonden in o-verblijfzels der venusziekte, welken, gelijk veelal gebeurt, door eene medegepaard gaande verſtop-ping der darmſcheelsklieren hardnekkig geworden zijn, doch die, als zij zig in den pisweg verto-

nen, tevens met waschkaersjes (*bougies*) moeten behandeld worden (*m*).

In de ſcorbutieke ſlaagt men best door uitgezogte leefregelkundige middelen, door den moutdrank en het zuur elixir.

Tegen de jigtige munt inzonderheid uit het poeder van quajakum met room van wijnſteen, extract van wolfswortel, en koortsbast gemengd, en de zeep van ſpiesglas met gom van amoniak en quajakum bereid, waarbij, nevens eenen geſchikten leefregel, de hui, gekarnde melk, en gepaste kruiderdranken veel gebruikt worden.

Tegen de kropzweeren, welke meeſtendeels uit eene opgehoopte, ſlijmagtige, veeltijds zuure ſlib, en daar uit veroorzaakte verſtopping der darmſcheelsklieren, maar dikwijls ook uit overblijfzels der venusziekte, jicht, mazelen, purper- en ſcharlakenkoortzen, kinderziekte e. z. v., of uit derzelver ontaartingen haaren oorſprong hebben, en die het gebruik van zeer harde waters op zekere plaatzen des te gemeener maakt, komen, na de ver-

(*m*) De heer CLOSSIUS is op de gelukkige gedagte gekomen, om de waschkaersjes van GOULARD, in plaats van met gerold linnen, met lampkatoen of katoenen draaden te laten bereiden. Men verdubbelt ze tot eene behoorlijke dikte, doopt ze verſcheiden maalen in de wasch, en te deeg daar van doordrongen zijnde, worden zij gerold. Zij zijn veel buigzaamer, meer meêgevende en minder pijnlijk. De zelfde waschkaersjes, welken men, zonder dat zij berſten bekomen, om den vinger kan winden, kan men, nadat zij behoorlijk gerold zijn, altijd weêr gebruiken. Zes van dezelven zouden tot langdurige genezingen genoegzaam zijn.

eischte ontlastingen, het Schwalheimer water tot eenen gewoonen drank genomen, het kalkwater, de eikelkoffij, de meekrap, het valkruid, wolfswortel, scheerling, pisschebedden, aeth. antimon. vooral de zeep van spiesglas met duivelsdrek bereid, en met een weinig kwikzilver en extract van wolfswortel vermengd, in aanmerking, waarna de koortsbast en de openende, met bittere extracten gemengde staaltinctuur kunnen gebruikt worden.

De scherpte van den hair- of dauwworm komt die der kropzweeren zeer nabij, en vordert omtrent de zelfde genezing. Alleenlijk moet men hier oplettender zijn op de verscheiden soorten van kwaadsappigheid. Wanneer bij voorbeeld de scorbutieke scherpte de overhand heeft, is de moutdrank met de alfsranken, (welken, nevens het keukenkruid, door veelen als een algemeen geneesmiddel aangeprezen worden) van eene goede uitwerking. Uitwendig word het kalkwater met uitgeperste amandelen, het afkookzel van wortels van patientiekruid, met extract van lood vermengd, en het sublimaat van kwikzilver met veel water verdund, geroemd. Doch, wanneer, in ingewortelden hair of dauwworm, de zeep van spiesglas met plaaster van steenklaver vermengd, van geen goede uitwerking is, moet men zijne toevlugt tot de blaartrekkende plaasters nemen, welken RENODANUS reeds aanbevolen heeft. Dezelfde moutdrank, nevens eene oplossing van het extract van alsem, kaskarillen en oranjeappelen is ook zeer goed bevonden tegen de scorbutieke langdurige koortzen met uitslag.

Tegen de schurftige scherpte doen de zwavel-

bloemen met extract van papenkruid en duivenkervel vermengd, doch in gevallen, daar eene galagtige, rotagtige, ſcorbutieke ſcherpte, voornaamlijk na eene voorafgegaane koorts, bij plaats heeft, het zuur elixir eene bijzonder goede werking; en tegen het ingeſlagen gift der purperkoorts en mazelende melk, het IJslandsch mos, de kamfer, de zwafel van ſpiesglas en dezelfde, met een weinig kwikzilver vermengd, in de overblijfzels der kinderziekte. In het bederf der ſappen, dat zijne bron heeft in het ſpeenäderlijk bloed, dat buiten den omloop gebragt is, ſchijnen de zwavelbloemen eene eigenaartige (*ſpecifieke*) kragt te bezitten, gelijk het kwikzilver met myrrhe, duivelsdrek en ook zwavel vermengd in die, welke uit het geſtolde bloed in de moedervaten ontſtaat. Bij of ook na het gebruik van het kwikzilver mag men egter geen ſtaalmiddelen doen gebruiken, wijl zij alsdan, dikwijls aanſtonds, eenen ſterken ſpeekzelvloed verwekken. Ook moet men met kwikzilver omzigtig te werk gaan, wanneer eene ſcorbutieke ſcherpte het bloed merklijk bedorven, of te zeer verdund heeft, wijl het alsdan ligtlijk gelegenheid tot gevaarlijke ſpeekzel- en bloedvloeijingen geeft. Dezelfde voorzigtigheid moet men gebruiken met zwavel- en ſpiesglasmiddelen, die het bloed een weinig uitzetten, bij lieden, die tot bloedvloeijingen en tot zuur geneigd zijn.

Tegen de kankeragtige ſcherpte heeft men van het poeder van ſcheerling met ſpiesglas verenigd verſcheidenmaalen eene gewenſchte uitwerking gezien; doch men moet daar bij op de zwarte gal agt

geven. De Wurtenburgſche lijfarts JÄGER heeft nog onlangs, door het gebruik der tinctuur van ſpiesglas van THEDEN, eene kanker genezen; welken egter de zeep van ſpiesglas met duivelsdrek toebereid den voorrang betwist. Men kan niet ontkennen, dat de ſappen, na eene ſterke verzwakking des lichaams, bij voorbeeld door een overmatig venusſpel e. z. v. eene kwaade geſteldheid aannemen. Hier tegen maken de verſterkende middelen de hoofdzaak uit, bij voorbeeld het zuur elixir, de koortsbast, grove kaneel, het koude waſchen en baden, en de boven beſchreven verſterkende middelen. Ik ben dikwijls genoodzaakt geweest, dezelfden, ook tegen de meeſte andere ſoorten van kwaadſappigheid met de bloedzuiverende te paren, of wel de genezing daar mede te beſluiten, wijl ik zonder dezelven niets kon uitvoeren. Ten minſten delen zij aan de verſlapte, traage vaten en klieren de verëischte kragt mede, om het bloed beter te bewerken, evenredig te mengen, de taaije ſappen te verdunnen of vloeibaar te maken, en de onreine beter af te ſcheiden en te ontlasten; zij ſtellen de vaten, door deze ſcherpte verzwakt, in ſtaat, om meer tegenſtand te bieden, ſchoon de hardnekkige ſoorten van uitſlag der huid menigmaal niet anders kunnen overwonnen worden, dan de verſlapte en bedorven vaatjes door uitwendige middelen te doen zuiveren, zamen te trekken, of ten deele te vernietigen, en door de bedorven vloeibaare deelen, waar door dikwijls de vasten geheel en kwaadaartig doorvreten zijn, door net langdurig gebruik van

geſchikt voedzel, bij voorbeeld door melk, daar ik dikwijls de koortsbast bij voegen moest, als ware het geheel te veranderen.

Het is bekend, dat ſterk geprikkelde zenuwen de zagtſte ſappen dikwijls in ſcherp doorknagende veranderen. In de genezing van deze bijzondere ſoort van bederf der ſappen moet de oorzaak der prikkeling, die in de maag en darmen, met prikkelende kwaade ſtoffen beladen, of in het onzuiver bloed en de daar uit afgeſcheiden ſappen, of in de werking van eenig vergift, of in geweldige gemoedsbewegingen, of ook in werktuiglijke en uitwendige beledigingen der zenuwen gezogt worden, uit den weg geruimd, en dikwijls te gelijk met de prikkeling door verzagtende, verdovende, inwikkelende middelen, veeltijds door eene inwendige en uitwendige tegenprikkeling gematigd worden. Verſcheiden kwaadſappigheden geven gelegenheid tot eene zigtbaare ſtremming of taaijigheid van het wateragtige van het bloed, en bij veele lieden vind men, gelijk ik reeds aangemerkt heb, eene bijzondere neiging tot teling van eene menigte ſlijmagtige vuiligheid in de darmen en het bloed, welke men nauwlijks kan uitroeijen, en bij anderen eene ſteenagtige zelfſtandigheid. In deze gevallen zullen de gewoone zuiverende middelen niets uitwerken, indien men zulken niet laat voorafgaan of daar mede paart, welken de taaije vuiligheid kragtdadig oplosſen, vloeibaar maken en uitdrijven. Hier toe dienen voornaamlijk het valkruid, de wortels van meekrap, papenkruid en ſeneka, de ſten-

gels van alfsranken, de wolfswortel, de fal amoniak, het kwikzilver en de falpeter, inzonderheid de zeep van fpiesglas, nevens het kalkwater, waarbij men ten laatften de koortsbast met zeepagtige extracten verenigd, moet voegen. Tegen de verftening der fappen fchijnen de laatfte middelen, nevens de verdikte osfegal, doch voornaamlijk het menigvuldig gebruik van het fap van wortelen dik gemaakt, met geftoten pisfebedden gemengd, eene bijzondere kragt te hebben.

De behandeling der kwaade ftoffen, en galagtige onzuiverheden, welken na kwalijk genezen heete en galkoortzen, dikwijls gelegenheid geven tot eene uitterende koorts, gelijk ook de neiging tot fchadelijke zuuren zijn reeds hier en daar door mij befchreven, en dus heb ik er niets meer omtrent aan te merken, dan alleen, dat in de eerften kleine aderlatingen, nevens veel hui of flappe en flijmige dranken, welken men uit amandelen, gerst, rijst, wortels van althea en hondsgras, violen en wolbloemen bereid, en waar mede men een oud hoen kan opvullen en afkoken, doch inzonderheid de gekarnde melk, welke voor het grootfte gedeelte het voedzel moet uitmaken, onontbeerlijk zijn, en dat dezelfde in de andere of galagtige, nevens de voorzigtig gebruikte braakmiddelen, na dezen, de verzagtende conferf met extract van latouw gemengd, en in de laatfte aanhoudende lichaamsbewegingen, de verfterking der eerfte wegen en de vermijding van zulke fpijzen en dranken, die ligtlijk in eene zuure gisting overgaan, van het meeste nut zijn. Tot matiging van het fcherper zuur

kan ook het kalfsdarmſcheel- of pens- doch nog beter het ſlakkennat, waarin een zuiver loogzout ontbonden is, de magneſia en een poeder, dat uit drie deelen gebrande eijerſchaalen, en een deel grove kaneel beſtaat, en de dranken e. z. v. onder de leefregelkundige middelen opgegeven, dikwijls en tevens veel gebruikt worden.

De ouden hebben de opflorpende of zuurbrekende middelen zekerlijk te verre uitgeſtrekt, en dewijl zij dezelven te menigvuldig en zonder bepaling voorſchreven, dikwijls nadeel daar mede gedaan; doch de laateren gaan in de daad te ver, wanneer zij dezelven als meer nadelig dan nuttig beſchrijven, en ze bijna geheel uit de geneeskunde tragten te verbannen. Men zou honderd getuigen moeten verwerpen, onder dewelken egter veele geloofwaardigen zijn, indien men de aangetekende buiten gemeene genezingen wilde ontkennen, welken de ouden, door de zogenoemde poeders tegen de vallendeziekte of hoofdpoeders, voornaamlijk bij kinderen, gedaan hebben, ſchoon hunne zamenſtellingen zeer omſlagtig en met bijgeloof verzeld waren. Ik zelf ben dikwijls verbaasd geweest over de werking van een poeder, het welk eene zekere familie tegen de jigt en vallende ziekte om niet mededeelde, beſtaande uit den buitenſten afgebroken rand nevens het binnenſte gedeelte der ſlekkenhuizen. Ik heb het pijnſtillend mixtuur van BOERHAVE in dergelijke gevallen veel kragtiger bevonden. Hij liet het uit twee drachmen venetiaanſche zeep, een drachme bereide paerlen, anderhalf drachme kreeftenoogen, een half drachme ſijroop

van althea en uit overgehaald water van kruismunt, fenkel citroenſchillen, van elk drie oncen, klaarmaken, waar over hij zig op de volgende wijze uitdrukt: „ Dit middel prijst zig door zulk eene wonderbaare werking aan, dat ik mij van grootſpraak zou verdagt maken, indien ik wilde zeggen, hoe het wezenlijk met de zaak gelegen is. Ik pleeg er ook een geheim van te maken, op dat er geen misbruik van gemaakt, of deszelfs waarde niet verminderd zou worden, wanneer het bekend geworden is." Uit dit alles kan men beſluiten, welk eenen ſterken invloed het zuur en dergelijke ſcherpte op de hevigſte zenuwziekten heeft, en hoe kragtig de opflorpende middelen moeten zijn, om deze oorzaak weg te nemen. Maar behalven dat zijn zij ook zulke kragtlooze en doode lichaamen niet, waar voor men ze verklaart; ik bedoel namelijk de zulken, die uit het dierenrijk gehaald worden. Het is door veele ſcheikundige proeven, die men bij voorbeeld met kreeftenoogen en eijerſchaalen gedaan heeft, genoegzaam bewezen, dat er zig vlugge deelen, zelfs volgens den reuk, daar uit ontwikkelen. Hoe zou men anders verklaren, dat de kreeftenoogen menig eenen een jeuken en uitflag op de huid verwekken, en dat zij, even als de eijerſchaalen, den witten vloed van eene ſcherpe ſoort zo gelukkig kunnen overwinnen? In onze wetenſchap heerscht het bijzonder ongeluk, dat men verouderde leerſtellingen, ſchoon op de ondervinding ſteunende, onbeproefd, en zonder het beſte te behouden, zo ligtvaardig verwerpt. Het geſchied dikwijls alleen, om dat het oude kleed te vee-

le plooijen, of het nieuwerwetsch modél niet heeft.

Gelijk de ſcherpe onzuiverheid, die haaren oorſprong enkel uit de *Infarctus* genomen heeft, egter nog bij aanhoudenheid uitſlag der huid e. z. v. verwekt, ſchoon de *Infarctus* volkomen uitgeroeid zijn, en het bloed ook ſchijnt gezuiverd te zijn, even dus heeft men dikwijls menigerlei kwaade gevolgen van de *Infarctus* te beſtrijden, ſchoon de buik er reeds voor lang van ontlast is. Wie heeft niet ondervonden, dat de kwaade uitwerking van eene eerſte oorzaak zig als eene nieuwe oorzaak opgedaan heeft, die dikwijls erger toevallen voordgebragt heeft, dan de eerſte, en welke ook, nadat de eerſte bronnen gereinigd waren, bleef woeden en veeltijds ongenecslijk geworden is? Dit gebeurt gemeenlijk, wanneer het lichaam langen tijd aan de *Infarctus* geleden heeft. Ik heb reeds in het begin te verſtaan gegeven, dat deze kwaade gevolgen, welken van de *Infarctus* overblijven, van de onzuiverheid van het bloed, of van de medelijdenheid der zenuwen, of van de plaatslijke ophopingen des bloeds, of eindelijk van de verplaatzing der ziekteſtof ontſtaan. De zenuw, welke door ſympathie e. z. v. ontſteld is, verkrijgt door gedurige aanvallen en langte van tijd meer gevoeligheid of geſteldheid tot zulke wanorde, die eindelijk tot eene gewoonte word, en zig zelfs tot de verbeeldingskragt toe uitſtrekt. Een bewijs daar van zijn de zulken, welken, nadat hun voor lang de voet is afgezet, bij verandering van weeder over pijn aan de exteroogen klagen, waar mede zij te

voren geplaagd waren. Men begrijpt ligtlijk, dat een zenuw, welke dikwijls en langdurig ontsteld is, eindelijk zo zwak en gevoelig moet worden, dat de geringste prikkeling, welke anders niet de minste aandoening zou veroorzaken, indruk op dezelve moet maken, en dat zij naar de deelen, waarin zij zig verspreid, eenen tegennatuurlijken toevloed van de fijnste en grover sappen zal verwekken, die, gelijk reeds gezegd is, des te meer scherpte aannemen, hoe meer de zenuw ongesteld word gemaakt, en hoe meer de wegen tot ontlasting der vuiligheid bestemd, in dezen toestand verstopt worden.

In de vallende ziekte, welke lang geduurd heeft, gebeurt het dikwijls, dat de wanordens in het zamenstel der zenuwen nauwlijks te beteugelen zijn, schoon de eerste oorzaak daarvan uit den weg geruimd is. Ik heb dit zelf waargenomen in de soort van vallende ziekte, die uit uitwendige oorzaaken, uit eene aan den bal van den voet gekwetste zenuw ontstaan was. Even eens is het gelegen met de ophopingen van het bloed, welken de vaten van het lijdend deel altijd meer uitzetten en derwijze verzwakken, dat zij eene gelegenheid gevende oorzaak, welke anders van geen belang zou wezen, geen weêrstand meer kunnen bieden, en dat er eene aanhoudende, plaatslijke volbloedigheid in ontstaat. Nog meer heeft men te vreezen van eene verzameling van bedorven sappen, wanneer zij de binnenste deelen treft, of wanneer deze onderscheiden soorten van nieuwe wanordens te gelijk werken, of wanneer er eene vreemde kwaadsappigheid

mede vermengd is; als wanneer men zeer zelden op eene volkomen genezing kan ſtaat maken. Hoe dikwijls heb ik mij niet te vergeefsch verblijd, als ik zag, dat bij teringagtige Lijders de *Iufarctus* als de eerſte bron der ziekte, in menigte en geheel en al uitgedreven werden? Indien zulke kwaade werkingen der reeds meeſtendeels of ganschlijk weg genomen eerſte oorzaaken zig aan de uitwendige niet te diep gelegen deelen des lichaams vertonen; alsdan moet men, onder het gebruik der inwendige middelen, zijne toevlugt tot de uitwendige, verdelende, verſterkende, en afleidende, of zomtijds plaatslijk tot de week- en rijpmakende e. z. v. nemen. Op deze wijze genas RABNER (*) zijne geregeld weerkomende hoofdpijn, welke drie en twintig jaaren had geduurd, en welker oorzaak zonder twijfel in den onderbuik verborgen was, eindelijk door bloedzuigers, die hij aan het lijdend deel liet aanleggen. En zo heb ik eenige Lijders, en mij zelven, van die ſoort van ongemakken der oogen, wanneer vóór het helderſte oog, waarin men geen gebrek kan ontdekken, geſtadig kleine ſchaduwagtige lichaamtjes, in de gedaante van vliegen e. z. v. ſcheenen te zweeven, of wanneer veele doorſchijnende, lichtende balletjes, als een goudregen (*ſuffuſio Danaes* van den heer SAUVAGE) ſcheenen neer te dalen, welk ongemak veelen voor een begin van den ſtaar uitgaven, enkel door krampſtillende visceraalklijſteeren herſteld; doch bij de meesten moest de geneezing geëindigd worden, onder an-

(*) *Dec.* 3. *Ann.* 5. 6. *App. p.* 138.

deren, door de heelwijze, waar van de heer HALLER zig in dergelijk geval aan zig zelven gelukkig bediend heeft. Hij liet namelijk den waasfem van een afkookzel van gebrande koffijboonen in de oogen gaan. Ik doe er valeriaanwortel en fenkelzaad bij, en laat dikwijls de holte der hand, met een weinig *eau de luce* vogtig gemaakt, voor de oogen houden; ook raade ik, in plaats van de kleine baadtuigen vóór de oogen, eene fpons met koud water vogtig gemaakt, niet alleen over de oogen, maar ook tevens op het onderfte gedeelte van het voorhoofd te leggen, en dit te herhalen, zodra het water lauw geworden is. Dezelfde geneeswijze kan ook omtrent aangewend worden in dergelijke gebreken van het gehoor. Een weinig muskus en kamfer in een fijn zijden lapje gedaan, en in de ooren gedragen, doet meeftendeels de gewenschte werking. Als de overblijfzels der *Infarctus* zig aan de ingewanden vertonen, moet men, behalven de uitwendige middelen, inwendig en ook in klijfteeren zulken gebruiken, welken de tegennatuurlijke gefteldheid der al te gevoelige en aandoenlijke zenuwen en fpiervezelen verbeteren, en de ontroering, welke in het lijdend deel ligtlijk verwekt kan worden, tegengaan, en zijne toevlugt tevens tot zulke neemen, welken, door eene tegenprikkeling aan de maagzenuwen, of door veroorzaakte kleine, reeds op zig zelven heilzaame bewegingen, den aanval op de verzwakte zenuwen, reeds tot eene gewoonte geworden, daar van aftrekken, en dezelven door hun gedurig gebruik als ontwennen, of in

het algemeen de plaatslijke kwaade gesteldheid veranderen.

Aan het eerste oogmerk voldoen de koortsbast, oranjebladen, de muskus, duivelsdrek, kamfer, valeriaanwortel, het scheerlingpoeder, de bilzen- en wolfswortel, het sap van slaapbollen, en meer anderen van dien aart. Het tweede word bereikt door de zogenoemde walging makende genezing of door braakmiddelen in kleine giften ingenomen, of door middel der klijsteeren toegediend, waar toe men ook de zink- en wolverleibloemen, insgelijks de hier veelvermogende elektrieke schokken en de werkingen van den magneet of veeleer van de zwavel kan rekenen. Ik wenschte, dat veelen met mij de proef mogten neemen, wat de zwavelstaven op den buik gebruikt, tot bevordering van de los gemaakte *Infarctus* kunnen toebrengen.

Ik heb er mij tot hier toe veel beter bij bevonden, wanneer ik den opgelosten braakwijnsteen, in gestalte der opbruischende mixtuur van RIVERIUS, welke tot het zelfde oogmerk nuttig is, voorschreef. Ik laat bij voorbeeld vijf scrupels van een zuiver loogzout, vijf of meer droppels van den kaustiken geest van sal amoniak, twee of drie grein braakwijnsteen en twee drachmen suiker met eenige droppels kamillenölie, ook wel eenige greinen extract van bilsen- of klapperroozen knoppen in agt oncen kamillen water oplossen, en nu en dan drie lepels vol of eene once, en ten eersten daar op een lepel vol citroen sap neemen. Welke eene gewenschte en dikwijls spoedige hulp ik ook van deze genees-

wijze in zenuwziekten, bloedvloeijingen en buikloopen, koude en kwaadaartige koortzen e. z. v. gezien heb, zo kan ik egter niemand kwalijk neemen, wanneer hij op de gedagten komt, dat zij hunne wonderwerking aan eene medicijnſche haairkloverij te danken, en veel overeenkomst hebben met de geneeswijze, in welke men de kwaade gevolgen van koude en hitte door ijs en vuur, en de vallende ziekte en krankzinnigheid door ſchrik veroorzaakt, weêr door ſchrik geneest. Men kan hier tegen wel inbrengen, dat de braakmiddelen en dergelijken, in kleine giften genomen, de kragt bezitten, om de verſtoppingen in de kleinſte vaten op te losſen, en de affcheidingen en ontlastingen te bevorderen. Maar de vraag is, op welke wijze zij deze buitengewoone kragt doen blijken? Misſchien door aan het bloed eene zeepagtige hoedanigheid te geven, of de geſtremde vogten in eene ſoort van gisting te brengen, en de verſtopte vaten tevens te prikkelen of aan te ſporen, of door derzelver ſpiesjes en doorntjes de verſtoppingen te verdeelen? Het komt mij niet waarſchijnlijk voor, wijl ik mij niet kan verbeelden, dat een vierde van een grein braakwijnſteen, die in vijf en meer maaten olieagtig vogt opgelost, en in millioenen ondeeltjes verdeeld is, eenige kragt daar aan mede deelen kan. Zijne kragt moet dus reeds te voren, eer hij in de zee der vogten verzonken is, dienvolgens bij de aanraking van de zenuwen der maag en der bovenſte darmen plaats hebben. Van de verdovende middelen kan men eerder verwagten, dat zij, in een zeer geringe gifte, aan het ganſche bloed een al-

gemeen indrukzel kunnen mede deelen, het welk de zenuwen dusdanig aandoet, even als een paar droppels addervergift, onmiddellijk bij het bloed gemengd, het zelve ſchielijk tot verrotting ſchikken, en daar door gelegenheid tot de vreeslijkſte toevallen der zenuwen geven. Wanneer men bedenkt, welk eene groote en ſnelle verandering eene pil van heulſap van een grein, welke onveranderd in de maag ligt, en naderhand, zonder eenig verlies van zwaarte, uitgebraakt word, enkel door eenige eenheden (monades) van dezelve, of den fijnſten waasſem, die de zenuwteepeltjes van de maag raken of bewaasſemen, zelfs in de afgelegenſte deelen kan te weeg brengen, en hoe ſpoedig zij de afmattende pijnen, kramptrekkingen en andere gevaarlijke toevallen, de ijling e. z. v. van de ſluipende zenuwkoorts, de koorts zelve e. z. v. bedwingt; wanneer men verder bedenkt, hoe de ſtinkende damp van eenen ſnuiter of eene verbrande pen e. z. v. eene ſchijndoode, met opſtijgingen aangetaste vrouw ſchielijk doet bijkomen, of haare ſtuipagtige bewegingen ſchielijk ſtuit, zodra ſlegts het geringſte deel daar van tot de zenuwen van den neus komt, en welk eene ongeſteldheid een gekwetst zenuwvezeltje aan het been in het ganſche zenuwgeſtel kan verwekken, die, duidelijk opklimmende, bij aldien het been niet ſpoedig gebonden word, zig ſteeds verder verbreid, en eindelijk den ſterkſten zinneloos ter aarde werpt, en vreeslijk ontroert; wanneer men nagaat, aan welke groote veranderingen en ontſteltenisſen de ziel

en

en het lichaam onderhevig, waar de zenuwen zwak en meest gevoelig zijn, tot welke wonderbaare ſterkte, verduring van koude en honger het lichaam zomtijds in ſtaat is; de afgang van eenige wormen, een paar lepels vol bloed uit de aambeijen, een ligte uitſlag van de huid, een gering braakmiddel of de verandering of wegneming van eenige hersſenſchimmige denkbeelden kan het zelve tot rust brengen: wanneer men eindelijk opgemerkt heeft, dat geprikkelde zenuwen, of, liever, haar geestig, ligt beweeglijk wezen, dit alkohol der fijnſte ſappen, zodra het in wanorde of als in woede geraakt is, in ſtaat is, om zelfs zijne ondergeſchikte, ſteeds grover vloeibaare deelen, nevens de vasten, verbazend te veranderen, de verwe der gal, en deze laatſte zelve in eene ſoort van ſcheivogt te veranderen, het ſpeekzel te vergiftigen, de knagende ſcherpte in kanker te doen overgaan, en oogenbliklijk buik- en bloedvloeijing, klonters in de borsten, verſtoppingen en ontſtekingen in de inwendige deelen voord te brengen, en dezelven ook op gelijke wijze weer weg te nemen: zo kan men ten minſten de mogelijkheid begrijpen, dat onze opgegeven geneeswijze, zonder omwegen en groote toebereidzelen, hoofdzaklijk op de zenuwen van de maag, waar die verſtoorde vijand, dat Ενορμῶν van HIPPROCRATES, zijne werking oefent, en tot ſtilſtand brengt, gevolglijk de eerſte oorzaak dier ſchadelijke verandering der zenuwen, ſtremming, ſtolling en bederf van vogten met deszelfs gevolgen, menigmaal op ſtaande voet kan wegnemen.

Dat de gemelde verzagtende middelen, namelijk de ſcheerling, de wolfswortel, het bilſenzaad en kruid, de ſtengels van alfsranken e. z. v. hunne genezende kragt, die zij, gelijk ik dikmaals ondervonden heb, in krampägtige toevallen der zenuwen, kanker- en ettergezwellen, en in veelerlei ſoorten van kwaadſappigheid zigtbaarlijk doen blijken, meest aan hunne fijnſte vlugtige beſtaandeelen, of aan hun *Principium vaporoſum* te danken hebben, beſluit ik daar uit, wijl derzelver bereidingen door het koken minder kragtig worden, wijl zij dikwijls in de kleinſte giften ongemeen werkzaam zijn, en wijl zij, even als het heulſap, bij aanhoudend gebruik, hunne kragt geheel verliezen, doch dezelve, wanneer zij, na het gebruik van omtrent drie weeken, een tijd lang uitgeſteld worden, weder bekomen. Het voorzigtig gedroogd, in digt geſloten glazen wel bewaard en niet te oud geworden poeder van ſcheerling, en het extract van wolfswortel, met brandewijn, of, liever, met vitrioolnaphta toebereid, werken veel ſchielijker en kragtiger, dan derzelver extracten, die door het uitwaasſemen verzwakt zijn.

Zo er al een algemeen geneesmiddel is, zo zou het op bijna dezelfde wijze, hoewel op eene minder verdovende, meerder verſterkende, en, ten einde het volkomen zou kunnen doordringen, minder vlugtig, en meer aanhoudend op de zenuwen moeten werken, welks nadere kennis een' ieder' aangenaam zou zijn. Ik geef de hoop nog niet verloren, dat wij, door oplettende, zonder vooroordeel gemaakte waarnemingen en proeven, te ee-

nigen tijde de wijze van werken van dergelijke artzenijen duidelijker zullen bevatten, en, wanneer wij de kunstgreepen der natuur afgezien hebben, nog kragtiger polijchrestmiddelen van zulke foort in haare drie rijken opfpeuren, die door eene fchijnbaare kleinigheid groote daaden verrigten, welken ten minften de eigenlijke kwaadaartigheid in de koorts, die waarfchijnlijk van den Ἔνοχμη der zenuwgeesten voordkomt, en de werkzaame verrotting, welke zij zo wel verwekken, als die van haar afftammen kan, in ftaat zijn van fchielijk te beletten.

Schoon de geneeswijze van de verftoppingen der vaten van de lijfmoeder en daar uit voordfpruitende proppen, gelijk ook de uitteering, niet veel van de aangewezene geneeswijze afwijkt; meen ik egter, dat ik niets overtolligs doe, wanneer ik de wijze, om beide te behandelen, hier in voege, welke van ouds af bevestigd is bevonden.

Tegen de eerften kan men, behalven de gewoone viscéraalklijfteeren, welken uit wortelen van meekrap, lavas, lange kurkuma, wijnruit, en laage eike beftaan, en andére gepaste visceraalmiddelen, de myrrhe, den duivelsdrek, de zeep van fpiesglas, het extract van nieswortel en het kwikzilver aanbevelen. Doch ik bedien mij gemeenlijk van het kwikzilver, het welk volgens de wijze van PLENK toebereid, en naar de omftandigheden onder de pillen van STAHL gemengd is.

Onder de verfterkende middelen komen hier voornaamlijk in aanmerking de kaneel, muskaatnoot, koortsbast, kaskarillen- en eikenbast, de

bittere oranjeäppelen en het op verſchillende wijzen toebereid ſtaal. Ik laat het kaneel en kinapoeder, nadat het met arabiſche gomſlijm te deeg gewreven is, met een weinig water koken, doch het overblijfzel, onder het geſtadig omſchudden, koud trekken op mallaga wijn, en het doorgezeegde vermengen, of ik laat kaneel, onrijpe oranjeäppelen, wortelen van meekrap, lange kurkuma en laage eike, en een weinig ijzervijlzel op oude Rhijnſche wijn koud trekken, en onmiddellijk voor den eten een kleinen roemer vol daar van nemen, doch des morgens en des avonds de boven beſchreven pillen.

Eene vrouw, welke anderhalf jaar zwanger was geweest, doch in de zevende maand van haare zwangerheid geen leven van het kind meer beſpeurd had, had, volgens haare eigen verzekering, uit eenen onweerſtaanlijken trek, eene geheele fles van dezen wijn op eens uitgedronken, het welk haar trekkingen veroorzaakte, en dronken maakte, terwijl zij tevens zonder merklijke pijn haare vrugt, die naar eene mumie geleek, met een geluid, het welk de omſtanders konden gewaar worden, ter waereld bragt, zonder dat het van eenige kwaade gevolgen was. Nog onlangs heeft het gebruik van de gemelde pillen twee vrouwen, die zedert veele jaaren geen kinderen meer ter waereld gebragt hadden, bijna op den zelfden tijd in andere omſtandigheden gebragt.

In galägtige, heete temperamenten gaat men zekerer, wanneer men de geſtaalde hui, of het aftrekzel van bijna rijpe, bittere en in ſchijven ge-

ſnedene oranjeäppelen, waar onder het zuur elixir gemengd is, laat nemen.

Uitwendig word de boven beſchreven gordel met kaneel, muskaatnoot, laurierpoeder, runpoeder e. z. v. gevuld om den buik vast gemaakt, en een liniment uit muskaatnoot en laurieröl ie ingewreven. Hier bij gebruikt men verder verſterkende baden, rokingen, inſpuitingen, vogtiggemaakte ſponſen in de moederſchede, en het wrijven. Wanneer men dergelijke gewasſen bij zwangeren vermoed, is het nodig, dat dezelven, aanſtonds na de verlosſing, door bekwaame handgreepen afgeſchild, en aan de vastzittende polijpen voorzigtig ſtroppen aangebragt worden.

Tegen de verſtopping der darmſcheelsklieren kan men in het algemeen de geneeswijze volgen, die ik tegen de ſlijmagtige *Infarctus* aangeprezen heb, daar in de zeer verſlapte darmen het zuur bij de taaije ſlijm de overhand heeft, weshalven alsdan de zuurbrekende en verſterkende middelen, gepaard met oplosſende en ontlastende, ten eerſten in het begin der genezing in aanmerking komen. Inzonderheid hebben de rhabarber met ſtaal vermengd, de geest van den wolfswortel, de tinctuur van THEDEN, de zeep van ſpiesglas, de volgende droppels: (Men neemt een drachme wijnſteenzout met azijn verzadigd, mengt er eene once tinctuur van rhabarber van DAREL en een drachme ſpiesglaswijn van HUXHAM onder, en geeft er den kinderen driemaal daags tien tot dertig droppels van) het Schwalheimer en Fachingerwater, het welk voor de kinderen zeer nuttig is, tot eenen gewoonen drank,

of de potasch tot eenige greinen in elk glaasje fonteinwater opgelost, en het zogenoemde poeder voor de atrophie (*) onder de ſpijze gedaan of met het maagpoeder van BIRKMAN vermengd, nevens de klijſteeren met kalkwater, wrijvingen, koud wasſchen, baden, ſmeeringen, plaasters, gordel en ſtrenge leefregel dikwijls zigtbaare hulp toegebragt. De hier te land gegroeide verſche rhabarber wortels in ſchijven geſneden en even als de ingemaakte oranjeſchillen met ſuiker toebereid, is voor kinderen en volwasſenen een aangenaam en kragtig visceraalmiddel, voornaamlijk wanneer men de bovengemelde ſijroop, die uit het ſap van dezen wortel en deszelfs bladen bereid word, veel daar bij laat gebruiken. Als deze ſijroop behoorlijk zal ontlasten, moet er ook een weinig poeder van den wortel van jalappe bij gedaan worden.

Maar als de klieren meer verhard zijn, moet men tot de middelen overgaan, die ik tegen de kwaadſappigheid opgegeven heb. Als men merkt, dat er wormen mêe gepaard gaan, voegt men kalomel, dat ook van een bijzonder nut is in oplosſing der verſtopte klieren, bij de middelen ter uitdrijving der wormen, en laat voornaamlijk de plaats omtrent den kronkeldarm, daar dit ongedierte zig veel onthoud, met een liniment uit verdikte osſegal, kwikzilverzalf en een weinig dierlijke olie van DIPPEL te deeg wrijven.

De behandeling der menigmaal vreeslijke en ge-

(*) Dit poeder word bereid uit hersthoorn, muskaatnooten en laurieren, die in brooddeeg gebakken worden.

vaarlijke toevallen, welken wij in het eerſte hoofdſtuk hebben beſchreven, en die voor, onder en na de ontlasting van de *Infarctus* voorkomen, vercischt dikwijls eene groote oplettendheid, en moet niet dan met omzigtigheid en niet zonder wel te onderſcheiden ondernomen worden. Zodra men de tekens beſpeurt, dat de *Infarctus* zullen ontlasten, moet men dit heilzaam werk der natuur tragten te ondersteunen en naar omſtandigheid te matigen en te leiden, de ziekte ſtof te verdunnen, dezelven verder in beweging te brengen, de wegen tot de ontlasting glibberiger en meer meêgevende te maken, de daartoe dienende, doch al te ſterke bewegingen te matigen, de al te zagte daar tegen aan te zetten, en hier door, wanneer zij op den regten weg, welken de natuur, volgens de bovengemelde kentekens, wil inſlaan, gebragt zijn, de ontlasting te bevorderen. De hevigheid der bewegingen ontſtaat van de ſterke en geweldige poging der natuur om de taaije, lijmige, pekkige en de polijpägtige *Infarctus* door derzelver zitplaatzen in de eerſte wegen, en van daar verder uitteſtoten, of ook van de prikkelende en bijtende geſteldheid der *Infarctus*, welker ſcherpte zig in de darmen nog meer ontwikkelt, of dezelve ontſtaat van den tevens rotten en gistenden bloedhef, die den buik dikwijls vreeslijk opzet. In de beide eerſte gevallen, waar dikwijls hevige kramptrekkingen bij komen, die de ontlastingen beletten door den weg te ſtoppen, moet men zijne toevlugt nemen tot menigvuldige verdunnende dranken, die de ſcherpte ontwikkelen en verzagten, tot weekmakende en krampſtillende klijs-

teeren, tot dergelijke ſtovingen van den buik, pappen en altheazalf met ſlijm van bilzenzaad vermengd, waar mede men den ruggraat ſterk wrijft, en, na het bedaren dier kramptrekking, tot het mixtuur van RIVERIUS of het Schwalheimer, met wijnſteenroom en ſuiker opbruiſchend water, of de verzagtende conſerf, die men met even zo veel manna mengt, en tegen het zuur moet men zig van de magneſia bedienen. Tegen de rotagtige gisting doen het meeste nut de zuure vitrioolëlixers en de zoet gemaakte geest van ſalpeter met een afkookzel van de koortsbast; het ſap van ſleebeziën met azijn of ijs en ſuiker bereid, de barberis, St. Jans en hennebeziën, de koude klijſteeren met azijn of rotting tegengaande, welken in het vijfde hoofdſtuk opgegeven zijn, de koud opgelegde pappen van SCHMUCKER, en eindelijk de verzagtende met poeder van den wortel van wolverleij gemengde conſerf, en hier op een glas vol afkookzel van koortsbast gedronken, daar een weinig zoet gemaakte geest van ſalpeter mede gemengd is. Als de ontlastingen al te ſterk zijn, zo dat zij met een verlies van kragten dreigen, laat ik bij het braken, onder den hartkolk, en bij den ſtoelgang, op den buik blinde kopglazen zetten, gedurende een kwartier uurs, als mede het poeder van koortsbast in rooden wijn geweekt en met een weinig theriaak gemengd, of, in plaats van het zelve, het runpoeder als eene pap opleggen, en inwendig laat ik de vereischte verzagtende en matig aanhoudende middelen gebruiken, bij voorbeeld het kaneelpoeder met arabiſche gom en rozenwater ſterk gewreven

en met een weinig heulsap gemengd. De drift van het bloed naar de bovendeelen, waar uit eene beroerte e. z. v. te vrezen is, tragt ik door azijnklijsteeren, mostaartpappen onder de voeten, door koppen in den nek te zetten, en door bloedzuigers aan den aars te plaatzen, te beletten; welke laatsten ook van veel nut zijn in veelerlei toevallen, die uit ongemakken der aambeijen ontstaan.

In geweldige en vergeefsche pogingen tot braken bedien ik mij, nevens de gemelde verzagtende middelen, van de konstgreep van dewelke HIPPOKRATES gebruik maakte bij den zoon van HERENOPHILES.

Deze had koortzen, was ijlhoofdig, verstopt in den buik, rochelde en verdraaide de oogen. Men stak hem eene veder in de keel, (die ik in olie laat dopen) het welk hem zwarte gal deed braken, en door de klijsteeren werd nog veel vuiligheid uitgedreven. De ontlasting door de long bevorderde ik onder anderen door den waasem van afgetrokken borstkruiden; de kritieke pislozing door menigvuldig drinken van Schwalheimer en dergelijk water met wijnsteenroom, hui en gekarnde melk, door pappen op de plaats der nieren, waarbij men dikwijls terpentijnölie moet mengen; het zweeten door veel warme dranken, flierbloemen als thee getrokken, met oxymel gemengd.

Het is ligt te begrijpen, dat, wanneer de zenuwverdovende rotstoffe van de *Infarctus* in beweging gebragt word, wanneer door bovenmatige ontlastingen veele goede sappen verloren gegaan zijn, en wanneer door de al te groote werking der na-

tuur, en de krampen, de zenuw- en ſpiervezelen te zeer geſpannen en uitgerekt zijn, er eene algemeene zwakheid en kragtloosheid moet volgen. Zodra men nu beſpeurt, dat de kragten door bovengemelde oorzaaken merklijk beginnen af te nemen, moet men, zonder tijd verzuim, tot de hartſterkende middelen zijne toevlugt nemen, waar onder een goede oude Rhijnſche wijn wel de eerſte plaats bekleed. Men kan dien, als eene koude ſchaal, met water verdund en met roggenbroodkruimels, korenten en citroenſchellen gemengd, of als eene wijnſap met gedroogde zwarte boschbeziën en roozebottels of in eene citroenpap gebruiken. De koortsbast, de kamfer, muscus, vitrioolnaphta, de vaste lugt en menigmaal het heulſap dienen tot het zelfde oogmerk. Ik laat het poeder van de koortsbast met veel water afgetrokken, na eenige gisting koud in eene fles lang ſchudden, en doorgezegen zijnde, een goed gedeelte van mijn oxymel, (het welk uit azijn van Rhijnſchen wijn en Narbonniſchen honig bereid word,) en een weinig kaneel en oranjebloesſemwater er bij mengen, alsmede de koortsbast in wijn gekookt op de maag leggen. Als de verrotting de overhand heeft, kan men er de middelen, die tegen de rotte gisting voorgeſchreven zijn, bij gebruiken. Bij het groot verlies der goede ſappen is het nodig dikwijls, doch matig wélen ligtvoedende ſpijzen en dranken te gebruiken, en in verſlapping der vaste deelen de bovengemelde verſterkende geneesmiddelen. Dezelfde middelen, welken de zenuwen weder verſterken zijn ook tevens geſchikt, om de zwakke natuur tot het

uitwerpen van de overblijfzels der *Infarctus* aan te zetten. De heer MARKARD heeft verſcheiden voorbeelden daar van aangehaald. Eene oude vrouw onder anderen zedert veele jaaren geplaagd geweest zijnde met geweldige pijn omtrend de maag, verzeld met ſterke oprispingen en braken, welken na zekere tijden des te heviger wederkwamen, gepaard met eene volkomen zwarter ſtof, die zo taai was als boekbinders pap, met flaauwten en koud zweet; gaf hij aan de Lijderes, toen zij in den laatſten aanval met den dood ſcheen te worſtelen, drie grein kamfer met ſalpeter in amandelmelk, nevens een aanmerklijk gedeelte van witte heulſapſijroop, het welk alle vier uuren herhaald werd, en liet haar de weekmakende klijſteeren gebruiken en eene ſpaanſche vliegenplaaster op de pijnlijke plaats leggen. Kort na het gebruik van de kamfer kreeg zij eene ſterke braking, waar bij zestien oncen van de zwarte, taaije ſtof uitgeworpen werden; in twee maanden was zij weêr volkomen herſteld.

Ik heb hier boven van verſcheiden zamengeſtelde middelen gewag gemaakt, waar van hier de beſchrijving volgt:

Liquor Tartari Solubilis Vogleri.

℞. *Spiritus ſalis ammoniaci aquoſi fortiſſimi (qui ex ſale ammoniaco, cinerib. clavell. et aqua comparatur) q. v. Inſpergatur pulvis tener Cryſtallor. Tartari paulatim et tam diu, donec nulla amplius effervescentia oriatur. Reponatur per aliquot dies in loco calido et ſubinde agitetur. Poſtea clarum a ſedimento per filtrum ſeparetur.*

Mars ſolubilis ſeu Tartariſatus Eiusdem.

℞. *Limaturæ martis, rubiginis et cupri etc. expertis (vel ope Magnetis depuratae) p.* 1. *Cryſtallor. Tartari pulveris.* p. ij. *misceantur, aqua fervida humectentur et exiccentur aliquoties ut ferrum exacte reſolvatur. Maſſa tandem contundendo, per cribrum et linteum trajiciendo, redigatur in pulverem tenerrimum.*

Eſſentia aconiti N.

℞. *Herb. aconiti pulv. unc.* 1. *affunde liquoris anod. min. Hoffm. Unc. duas ſemis, digere frigide, concutiendo crebrius vitrum et filtra. Exhibentur guttulae* XX. XXX.

Sulphur antimonii extemporaneum N.

℞. *Tartari emetici* gr. ij - iij.
Lactis Sulphuris.
Elaeoffri Citri, ſeu chamom. ſeu Cajeput ā ā *Scrup.* iv. *et pro renata, Laudan. liq. Sydenh. Guta* viij. *misce triturando et divide in octo part. aequales.*

Electuarium lenitivum N.

℞. *Rad. Alth. Unc.* vj. *Incis. coquantur in aquae font. libris quatuor ad dimidias. Sub finem coctionis adde flor. verbaſci Unc.* IV. *Digerantur aliquamdiu et Colaturae cum forti expreſſione factae admiſce ſucci expreſſi Paſſular. majorum in De-*

cocto descripto antea maceratarum: Succi expressi et inspiss. Rad. Dauci, Pulpae Tamarind. āā ℔j. *Extracti Capit. Papav. errat. Drachm.* ij. *Sachari Unc.* viij. *Coquantur ad Consistentiam Electuar. adde Conservae Acetosell. Unc.* vij.

Electuarium lenit. cum Jalappa.

Admisce Electuario Rad. Jalapp. subtilissime pulveris. et cum s. q. sachari et amygdal. d. in mortario lapideo trit. Unc. iv.

Sapo antimonial. cum Assa foetida.

℞. *Lixiv. antimon. cum quarta parte Liquor. nitri fixi misti q. s. In hoc dissolve leni igne.*
Assae foet. Unc. iv.
Resinae Jalapp. Unc. j.
Augendo ignis gradus ut Massa frequenter agitata ebulliat et spissescat in saponis formam.

Sapo antimon. cum Gummi ammoniaco et Quajaco.

Eodem modo præparatur.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Van de genezing door den leefregel.

De voordeelen, welken ik van de wijze, om de geneesmiddelen door klijſteeren in te brengen, aangeprezen heb, zijn voor walgagtige en verlekkerde Lijders van veel gewigt. Veelen hebben zulk een gevoelig gehemelte en zulk eene levendige verbeeldingskragt, dat zij reeds ſidderen als zij van artzenijen horen ſpreken, dat zij op het zien of rieken van dezelven reeds overgeven, en dat hun ſlokdarm, die zig voor de grootſte oesters, van welken een ander walgt, niet ſluit, voor pillen van een grein zamentrekt. En hoe weinig kinderen en onnozelen kan men noch door list, noch door geweld tot het aanhoudend gebruik der artzenijen bewegen. Wijl men zig nu nog daarenboven van geneesmiddelen, die zonder weêrzin, met vergenoegen en vertrouwen gaerne genomen worden, eene dubbele goede uitwerking kan beloven, is men genoodzaakt, de Lijders zo veel mogelijk van onaangenaame en walgagtige artzenijen te verſchoonen, en zijne toevlugt dikwijls enkel tot de klijſteeren en andere uitwendige middelen te nemen. Doch men moet ze altijd, zo in dit, als in elk geval, aangenaam en nogthans kragtig ondersteunen met zulke voedingsmiddelen, welken inzonderheid op de *In-*

farctus paſſen, of welke zeepagtige, openende, ſmedig makende en de ſcherpe ſappen verzoetende artzenij kragten bezitten. Hier toe zal ik onder veele anderen alleen van de zulken gewag maken, welken ik het best bevonden heb, en ook van de zulken melding doen, welker misbruik eene oorzaak van de *Infarctus* opleveren, en welker gebruik dienvolgens ſchadelijk is, of niet te min ſlegts zelden en onder zekere voorwaarden kan toegeſtaan worden. Onder de heilzaamen, welken als groenmoes of ſalaad, in ſoepen of dranken, of zonder toebereiding genoten worden, tel ik de ſcorſoneer- ſuikerij- ſuiker- ſellerij- pieterſelie- en witte wortelen, welke laatſte men van de vergiftige wél moet onderſcheiden. Een ervaren kok heeft mij egter verzekerd, dat de vergiftige werking der witte wortelen, waar van ik een treurig voorbeeld weet, veilig kan verhoed worden, wanneer men ze open en ſterk kookt. Verders de rapuncen, geele en roode wortelen, aspergien en ſpruitjes van hop, het loof van papenkruid, de jonge netelen, muizenoor, ſpinagie, turkſche of witte tuinmelde, ingemaakte witte of zuurkool, in het eerſte water afgekookte roode kool, kookſalaat, ſuikerijkruid, andivie en waterkers, ſalaad (*lactuca*), porſelein, bernagie, zuring, komkommers, citroenen, limoenen, oranjeappelen, en onder het ooft, volkomen rijpe druiven, kersſen, kwetzen, St. Jans- en moerbeziën, framboozen, mids dat zij zonder wormen zijn, en de aangenaame en voortreflijke aardbeziën, die egter, wanneer zij geen toevallen van zenuwziekte zullen veroorzaken, van de onrijpe

wel gezuiverd, en van ongedierte gereinigd moeten zijn. Het gebrek aan deze foort van fruit kan vergoed worden door de fuikerrijke in azijn ingelegde roode wortelen, en de ingemaakte komkommers. Verder behoren ook onder de klasfe der artzenij middelen tot den leefregel behorende, de kervel, radijs en ramenas, het moftaartzaad, de fuiker en honig, welken de verrotting en fcorbut tegenftaan, de verdikte fappen en de zwarte gal ontbinden; ongekookte verfche eijeren, welken zeepagtig zijn, en de weij- en galagtige ftremmingen tegengaan, de verzagtende oesters, welken de fcherpte wegnemen; en het gezouten en gerookt vleesch, het welk de flijm losmaakt, nevens de verfche haring. Volgens mijne ondervinding kunnen de meefte hypochondristen deze fpijzen, door de Geneesheeren fchier algemeen verdagt gemaakt, veel beter verdragen, dan hoender en kalfsvleesch. De heer Profr. SEGNER (*) heeft dezelven voor zieklijken ook meer als heilzaam, dan als fchadelijk befchouwd. Het fpreekt van zelven, dat zij wel gereed gemaakt, niet te fterk gezouten en gerookt, noch te vet moeten zijn, en matig moeten genoten worden. Men heeft ook voor de fcherpte in het bloed, weinige gevallen uitgezonderd, niet te vrezen. Want hoe kan een ftukje ham of pekelvleesch; eens of tweemaal in de week gegeten en wél verteerd, het bloed veel veranderen? Onder de minder werkzaamen, ten minften onnadeligen,

(*) *Differt. de Carne falita et fumo indurata.*

gen, tel ik de groene jonge ſpruitvrugten, ſavoije- en bloemkool, beet, artisjokken, koolraapen, de witte knollen, aardappelen, rijst, garst- en haver. Doch de winderige witte knollen en boven den grond groeijende koolráapen, groene erweten, gelijk krulkool, koolſpruitjes, zuurkool, en bloemkool, zijn even zo min voor zwakke maagen geſchikt, als radijs, en alle ſoorten van ajuin voor zulken, die zeer aandoenlijk zijn. Hoe openend de aspergien zijn, zijn dezelven niet altijd dienstig, en nadelig voor heete, drooge, hardlijvige, prikkelbaare lieden, in galagtig, ontſtekingagtig, ſcherp bloed en in *Infarctus* van eenen rotägtigen aart. Want ik weet bij ondervinding, dat het misbruik daar van bloedſpuwen verwekken, en de aanvallen der jigt heviger en menigvuldiger maken kan, en dat zij aan de pis niet alleen eenen lelijken ſtank, maar ook in de daad eene neiging tot ſchielijker verrotting mededelen. Het moeten zeker groote liefhebbers van aspergien geweest zijn, die er de deugd aan toegeſchreven hebben, van het bloed van verrotting te zuiveren. Maar in dezelfde geſteldheid, waarin de aspergien nadelig zijn, kunnen de kropſalaad, ſpinagie, turkſche melde, de gemelde ſoorten van ooſt, de bietwortelen en agurken, de citroenen, bernagie, zuuring e. z. v. niet genoeg aangeprezen worden. Daartegen kan men met dezelfde vrugten en gewasſen niet omzigtig genoeg te werk gaan bij lieden, die koud, vogtig, tot winderigheden en buikloopen geneigd zijn, bij aandoenlijke, zwakke, verzuurde maagen, en waterig bloed, het welk zij nog meer op eene nadeli-

ge wijze verdunnen. Doch zulke ongemakken der maag, die uit galagtige ſcherpheid en drooge vezelen ontſtaan, wanneer zij een best maagmiddel vereiſchen, moeten wel onderſcheiden worden. Onder alle de opgenoemde tot eenen goeden leefregel behorende visceraalmiddelen zijn de kropſalaad, de ſpinagie en de gemelde ſoorten van ooft de kragtigſte artzenijen. GEOFROIJ (*) heeft veele zwartgallige hypochondristen, enkel door het gebruik van gekookte kropſalaad genezen. Volgens deszelfs ſcheidkundige proeven, bevat de kropſalaad, hoe onſmaaklijk en waterig dezelve ook is, nogthans meer vlugtige, pisagtige beſtaandeelen, doch die met veel ſalpeteragtig zuur zout gepaard zijn, dan de meeſte veel ſmaaklijker kruiden. Deze plant, van welke de zo zeer tot zwarte gal geneigde Italiaanen wanen, dat zij de eenige is, die uit het Paradijs over gebleven zij, was de lieffte kost van den galagtigen GALENUS, en zijne eenige toevlugt in zijne, uit verhitte gal ontſtaande ſlaaploosheid. Toen hij, uit gebrek aan tanden, dezelve niet meer als ſalaad kon kauwen, was hij genoodzaakt, dezelve gekookt te eten. Voor heete, galagtige, drooge temperamenten ſchijnt de zogenaamde roomſche kropſalaad inzonderheid gepast te zijn, wijl het zuur zout daarin meer ontwikkeld is, dan in de dezen. De meer zuuragtige ſpinagie komt het naast bij dezelve. Volgens den heer SPIELMANN krijgt men er een vierde extract van, het welk zo zout is, dat men er kristallen in kan onderſcheiden. De ge-

(*) Zie zijn *Tract. de Mat. med. T. III. Sect. II.*

lukkige genezingen, welke aan krankzinnigen enkel door het menigvuldig gebruik van kersſen, druiven e. z. v., gelijk ook van komkommers, gedaan zijn, na dat zij eenen ſterken afgang van zwarte gal te wege gebragt hadden, bewijzen genoeg derzelver kragten tegen de *Infarctus*. Wanneer de gemelde galagtige ſcherpte zig zo verborgen houd, dat haar aart niet te ontdekken is, wanneer andere ſoorten van insgelijks onbekende ſcherpe vuiligheden, die gemeenlijk van de *Infarctus* veroorzaakt worden, en derzelver toevallen vermeerderen, in de eerſte wegen en de ſappen heerſchen, handelt men het veiligst, wanneer men zulke gepaste voedingsmiddelen daartegen gebruikt, die tegen alle ſoorten van ſcherpte geſchikt zijn. Men kieze bij voorbeeld de bovengemelde wortelen, rapuncen, ſpruitjes van hop, inzonderheid de geele wortelen, welken men zegt, dat VAN ZWIETEN in zijnen ouderdom, om dezelfde reden, tot zijnen dagelijkſchen kost gekozen had; derzelver ſap tot ſijroop gekookt en op brood gegeten, de rijst en kervel, het gerſte en havernat, en zelfs de meelrijke aardappelen. Doch deze laatſten moeten in twee waters gekookt worden. Men zet ze namelijk met koud water op en laat ze even opkoken, dan giet men dit water, het welk eenen mislijken reuk en ſmaak heeft, af, en laat ze in verſch gezouten water, het welk men kokende gehouden heeft, geheel gaar koken. Met zulke wortelen en ook wel met vier of vijf tot brij gehakte roode ſlakken kan een uitgenomen hoen gevuld worden, het welk dan gekookt en met het nat gegeten word. Tot den ge-

woonen drank verkiest men ptisaanen, die bij voorbeeld uit rijst, suikerijwortelen, hondsgras, en wel geschraapte schorzeneerwortelen bereid worden, of ook het met gepaste wortelen e. z. v. gegist windmoutbier, of, naar omstandigheden, den ongegisten moutdrank, of het afkookzel van wacholderwortelen. Deze dranken moeten wel menigvuldig gebruikt worden, wanneer zij als visceraal- of bloedzuiverende middelen zullen werken; doch het moet niet te veel tevens en weinig bij het eten, dat is te zeggen, het moet slegts zo veel geschieden, dat zij de maag niet uitzetten en de verteringssappen verzwakken. Daar men eene neiging tot het zuur bespeurt, moet men tot het hoendernat en de ptisaanen meer bitteragtige wortelen kiezen, alsmede er kervel en eijerdooijers bijvoegen. Onder de groenten, die egter in minder evenredigheid tegen gebraden, gezouten en gerookt vleesch, wildbraad, haring, oesters, kreeften, en ligt te verteren visch gebruikt worden, kan men voornaamlijk aanraden suikerijkruid en wortelen, aspergien, artisjokken, sellerij, aardappelen, roode kool, en spruitjes van hop. Ook kunnen de aardagtige, opslorpende middelen, welken voor het overige de slijm in eene taaije pap of brei veranderen, in geval namelijk, wanneer zij met veel zuur vermengd is, veilig gegeven worden, wijl zij dan eene uitdrijvende kragt bekomen. Onder de spijzen, die het zuur vermeerderen, behoren, behalven de boven aangewezenen, ook de kruimige deelen van het brood, welke geweekt en op eene warme plaats gezet zijnde, ras in een scherp zuur overgaan; van

de korst heeft men het zo ligt niet te wagten; verder de wijn in het algemeen, inzonderheid de witte, het flegt gehopt bier, het zuuragtig gemaakt vleesch, de honig en fuiker en alle tot de zuure gisting zeer geneigde dingen, van dewelken ik boven reeds melding gedaan heb. Tegen de fcorbutieke fcherpte kunnen alle de bovengemelde openende en zoete voedingsmiddelen, inzonderheid de zuuragtigen, de zuuring, de citroenen, het zuuragtig ooft e. z. v., de kropfalaad, fpinagie, zuurkool, waterkers, ramenas, de fuiker, moutdrank en de ptifaanen gebruikt worden. De kers, radijs en ramenas en het moftaartzaat, bezitten daarenboven nog die goede hoedanigheid, dat zij de taaije vuiligheid in de eerste wegen kragtig oplosfen, de traage werktuigen der fpijsvertering aanzetten, en de winden daar door bevorderen. De heer Doktor FRITZE (*) heeft door moftaartmeel, het welk alle morgen tot een drachme ingenomen werd, eene hardnekkige met doofheid gepaard gaande duizeligheid, die uit eene verflijmde maag ontftaan was, zien genezen. Te zelfden einde laat ik een half drachme wel verlezen, en vervolgens gekneusd moftaartzaad, doch in koffij gekookt, die met citroenenfuiker fterk zoet gemaakt, en dus voor de maag aangenaamer is, gedurende veertien dagen dagelijks gebruiken. Dit afkookzel van moftaartzaad heeft reeds bij veele zwakke en kragtlooze, flijmagtige Lijders van ongemeene uitwerking geweest.

Doch onder de voedingsmiddelen, welken het

(*) *Medizinifche Annalen S.* 369.

bloed meer verdikken, en de vergaderde vuiligheid in de darmen vermeerderen en onbedwinglijker maken, tel ik de gedroogde peulvrugten, als erweten, boonen, linzen, kastanien, nooten e. z. v. de raauwe, ongegiste, of niet wel gebakken of te vet en met veel eijeren toebereide meelſpijzen, de knoedels, meelreepen, koeken, inzonderheid de bladerige korsten van taarten en de deegagtige van pastijen e. z. v., de met meel of taaije graanvrugten toebereide brei. (Egter moet ik bekennen, dat ik reeds zedert veele jaaren, bij de kinderen, gedwongen werd, tot de oude meelpappen weer te keren, want de best klaar gemaakte witte broodspappen veroorzaakten hun gisting, winderigheid en krimpingen, het welk aanſtonds na het gebruik der eerſten verminderde. Maar ik neem hier toe wel gedroogd meel, en laat het met melk koken, tot dat het tot een korst word). Verders de ſterk voedende ſpijzen in groote hoeveelheid gebruikt, bij eene weeklijke en lediggaande levenswijze, welken, gelijk men dikwijls heeft waargenomen, even zo wel een ſlijmig ſpekagtig bloed veroorzaakt hebben; insgelijks brood, het welk uit onrijp of onzuiver koorn bereid, niet genoeg gegist en gebakken, deegagtig en zuur is; hard gekookte eijeren, dikſlijmige visch, het vette verkens- ganzen- en hamelvleesch; het aangebrand vet, de oude kaas, onrijpe vrugten en de op zig zelven reeds onverteerlijke champignons. Deze laatſten hebben nog daarenboven een ſcherp, de verrotting bevorderend zout, het welk in veele gronden en klimaaten, en in menigerlei weeder zo vergiftig kan worden, dat

het de ſchriklijkſte toevallen en zelfs den dood kan veroorzaken. Alle voorzorg, die men bij het uitzoeken gebruikt, is niet altijd voldoende. Ik heb onder de beste ſoort van champignons een broed kleine ſpinnen met eijeren, die onder het bovenſte vliesje verborgen lagen, ontdekt. Ondanks dit gevaar houdende liefhebbers dezelven nog voor eene lekkernij, en ondanks de ontelbaare onheilen, welken door de ſpijzen in koperen gereedſchap bereid, dagelijks worden veroorzaakt, ſchuwen zij, volgens het gemeen ſpreekwoord, den dood in den pot niet. Dit zijn van die helden, welken, in den waaren zin van het woord, hun leven geen duit agten. Onder de nadeelige dranken behoren inzonderheid de dikke, zoete, ongegiste bieren; de brandewijn, welke de ſappen verdikt en de vezelen onbuigzaam maakt, voornaamlijk de zulke, welke tegen de vaderlandslievende waarſchouwing van den geleerden hoogleeraar PLOUQURT (*), door koperen pijpen gedistilleerd is, en met ſpaanschgroen vergiftigd word, gelijk ook de verſlappende warme dranken. Doch de koffij, welke de maag verſterkt, de winderigheid verdrijft, en den afgang bevordert, kan veelen, om de gewoonte, en als eene artzenij, toegeſtaan worden, mids dat zij zeer matig gebruikt en wel toebereid word, dat is, wanneer men, na het opgieten van kokend water en zagt opkoken, de ſchuim, die er boven op

(*) Zie *Warnung an das Publikum vor einem in manchem Brandewein enthaltenen gift, ſamt mittel, es zu entdecken und auszuſcheiden. Tüb.* 1780.

drijft, zorgvuldig af doet, welke ſchuim op het vuur geworpen wordende als zwavel brand en ſtinkt, en, gelijk ik meer dan eens opgemerkt heb, het beven en hartkloppen verwekt. Zij word nog zagter, wanneer men er een derde of iets meer wel gedroogde, matig en gelijk gebrande en gemalen geele wortelen bij doet. Deze geele wortelen koffij verdient onder alle de nagemaakten, den voorrang; ten minſten kan men de verhemelten, die aan de brandige koffij verwend zijn; het best daar mede bedriegen.

Met deze voedingsmiddelen moet men bij de taaije vuiligheid, die in de darmen heerscht, nog omzigtiger te werk gaan, dan bij de *Infarctus*, welken in de vaten zijn, ſchoon veele zieken, wier verteringswegen opgepropt zijn met wormſlijm, verbazende maaltijden daar van kunnen doen, zonder zigtbaar nadeel. Doch veelen daar van zijn onſchadelijk onder zekere voorwaarden. Het maakt een groot onderſcheid, of men dezelve dagelijksch tot ſpijs verkiest, dan of men ze ſlegts om de agt dagen gebruikt; of men de maag, tevens met menigerlei andere ſpijzen, daar mede overlaad, dan of men ze enkel en matig gebruikt. De gewoonte en lichaams geſteldheid maken ook eene uitzondering op den regel, ja zelfs maken dezen het zomwijlen noodzaaklijk, dezelven te veroorloven en voor te ſchrijven. Ik ben dikwijls verbaasd geweest, als ik zag, welk een mengzel van onverterlijke, zoete en zuure ſpijzen, die eene boeremeid zouden ziek maken, menige tedere, van der jeugd af zo gewende hofdame even zo wel, als eene Lap-

landſche de traan kan verdragen, en hoe menige afgeleefde, meestendeels liggende of zittende grijsaards zig bij den kost van eenen dorſcher zo ongemeen wel bevonden hebben. De vermaarde doctor BRUNNER werd bij eenen der grootſte Vorsten van Duitschland geroepen, die aan eene ſluipkoorts lag, verzeld van gebrek aan eetlust en van kragtloosheid, en die naar geen geneesmiddelen luiſterde. De heer BRUNNER vernemende, dat de Lijder, die altijd veel van groven harden kost had gehouden, eenen grooten tegenzin had, in den zagten kost, dien men hem opdrong, vroeg hem, of hij geen trek tot zuurkool had. Op het woord zuurkool was het als of de Lijder een nieuw leven kreeg. Zijn trek naar dezelve was zo ſterk, dat hij den tijd niet kon afwagten, dat men dezelve kookte en de tafel dekte. Bij geluk had men dezelve voor de tafel der ſtalbedienden klaar gemaakt. De heer BRUNNER liet den hoog opgehoopten aarden ſchotel zonder eenigen omſlag in de kamer van den vorst brengen. De reuk laafde hem reeds van verre, en het gebruik daarvan en van dergelijke ſpijzen herſtelde den eetlust en de kragten derwijze, dat de geneesmiddelen de genezing konden bewerken. Voorleden jaar werd ik bij een aanzienlijk heer in de nabuurſchap geroepen, die aan eene kwaadaartige galkoorts gevaarlijk ziek was. Hij was wezeloos, gaf alles over, wat hij gebruikte, had eenen aanhoudenden hik, met walging en neiging tot braken; de plaats omtrent den hartkolk was pijnlijk, wanneer men er op drukte; de bovenbuik was geſpannen en de voeten waren koud; met één woord, alle de omſtandig-

heden waren, dat ik het zijnen geneesheer, die tegenwoordig was, niet kwalijk kon nemen, dat hij dezelven als kentekens van ontfteking befchouwde. Doch ik vermoedde een overblijfzel van bedorven gal, niettegenftaande men eene menigte ontlastende middelen gebruikt had, en liet ten eerfte eene foep van het zwartfte roggenbrood (pompernikel was er niet te krijgen) met zuuring gereed maken. Deze gretig genuttigde kost ftilde het braken en den hik, en bereidde de maag, dat zij de geneesmiddelen inhield, welken hem ras buiten gevaar bragten. Ik heb over veele zieklijke, hypocondrifche en deels uitterende lieden gegaan, welken het daar door geworden zijn, dat hun, na eene koorts of na andere onpaslijkheden, welken men toefchreef aan het gebruik van harde, zwaare fpijzen —— fchoon zij bij fpek en erweten waren groot gebragt—, een ftrenge kraamvrouwe leefregel was voorgefchreven, beftaande uit flappe bouillon van hoenderen, wortelen en ten hoogften uit zwezerikken. Hunne kwaal fcheen deswegens ongeneeslijk te zijn. Want alle de artzenijen bleven werkloos, de maag zwak, en walgende, de fpiervezelen flap en de zenuwen zwak, zoo lang zij zig aan dezen zagten leefregel hielden. Maar zodra ik hun het matig gebruik van hunnen gewoonen ruuwen en harden kost, van ham, falaat, pekelvleesch en ingezulte komkommers e. z. v. veroorloofde, kwam de waterige mond met de verwekte verteringskragten zigtbaar weder, en de geneesmiddelen deden de beste werking. Ik liet dezelve niet eerder gebruiken, dan na dat ik verzekerd

was, dat door een goeden leefregel derzelver werking gedaan was, en zij was dikwijls zo gewenscht, dat men de andere kon agterwege laten. Celsus heeft reeds aangemerkt, dat dergelijke harde, zwaare kost, die uit vaster, doch eenvoudige, zonder kunst bereide spijzen bestaat, wel meer kragt vereischt om te verteren, doch aan den anderen kant, verteerd zijnde, ook meer kragt geeft, of beter voed. Een geneesheer, die zig in Lijfland door zijne gelukkige genezingen en braafheid, voornaamlijk bij de Ridderschap een groot vertrouwen had verworven, had op zijn doodbed berouw, dat hij door zijnen strengen leefregel de gezonden en de zieken van hunne gewoone ruuwe levenswijze afgebragt, en hen tot weeklijke lieden en tot slaaven gemaakt had. Hij beschouwde dit als eene gewetenszaak en liet deswegen een rondgaande brief aan de Ridderschap afgaan, waarin hij dezelve om vergifnis verzogt, en ernstlijk vermaande, het tegendeel van het geen hij geleerd had, in agt te nemen. Hij stierf daarop gerust, in verwagting, dat na hem iemand zou komen, die het geen hij bedorven had, weêr zou herstellen. Deze gewenschte hervormer was mijn overleden vader. Hij voerde, bij zijn verblijf in Lijfland, den ouden Ridderkost en levenswijze —— want beiden kunnen niet van elkander gescheiden worden —— met veel drang van redenen weêr in. Hij had reeds voor lang het nadeel ingezien, dat daar uit ontstaat, wanneer men onvoorzigtig tegen de kragt der gewoonte aangaat, en eene harde nieuwe spijs en levenswijze, die de gelegenheid aanbied om een digt wél gemengd bloed

(*heroum fanguis ater.*) te maken, en een duurzaam, hard, lichaam te vormen, in eene verweende, verzwakkende en verflappende en te prikkelbaar en aandoenlijk makende, weeklijke leefwijze, welke HIPPOKRATES reeds als nadelig voor de gezondheid en een lang leven verklaard heeft, buiten noodzaaklijkheid verandert. Door het gebruik van zagte, wateragtige, weeke, en ligtverterende ſpijzen word daarenboven de toevloed der werkzaame verteringsſappen hoe langer hoe meer verminderd, en de maag traag en werkloos gemaakt; even als een arm eindelijk als lam word, wanneer men denzelven lang in eenen band draagt. Het tegendeel volgt, wanneer de maag vaster ſpijzen van harder zelfſtandigheid, die meer tegenſtand bieden, krijgt. Een ſchielijke overgang van eene weeklijke leefwijze, waaraan men gewend is, tot eene harde kan zekerlijk insgelijks kwaade gevolgen hebben, maar wanneer men voorzigtig en trapswijze te werk gaat, en de nodige lichaamsbewegingen niet verzuimt, kan men eindelijk, gelijk ik dikmaals gezien heb, de teerſte en weeklijkſte maag geheel veranderen. De vermaarde kapélmeester QUANZ verzekert in zijn onderwijs om op de fluit te leren ſpelen, dat hij een jongeling, die door zwakheid der long nauwlijks een paar takten in eenen adem op de fluit kon blazen, door eene omzigtige en aanhoudende oefening op dit ſpeeltuig, zo verre gebragt had, dat hij zo veel als anderen en zelfs op de trompet, vaardig en zonder hinder blies. Bij het openen van het lijk eens trompetters, zegt men, zal men de long nooit aangewaſſen vinden; en ik zelf heb ze eens van on-

gemeene ſterkte en vastheid gezien. Zulk eene verandering heeft men ook van de maag te wagten, wanneer men dezelve meer werkende houd. Ik heb boven een voorbeeld, insgelijks door de ontleding bewezen, bijgebragt. Het geen ik van de gewoone ſpijzen gezegd heb, is ook van de dranken waar; zelfs bij de ſchielijke ontwenning van de nadelige moet men voorzigtig te werk gaan. Ik heb eenige oude brandewijndrinkers in een dodelijk marasmus zien vervallen, als men hun het gebruik van dezen drank te ſchielijk en ten eenemaale verbood. Ook bij zieken van dien aart, daar de heete dranken ſtrijdig zijn, mag men ze niet geheellijk verbieden. Een heer van vijftig jaaren verviel in eene ſlaapzugt, welke hij zig door het misbruik van den wijn en brandewijn veroorzaakt had. Men ſchreef hem zeepagtige, verkoelende middelen voor, die het ontſtekingagtig, dik bloed oplosſen, welken bij egter telkens weêr overgaf, tot men er geestige dranken bij voegde, (waar toe ik de *ſpiritus aperitivus Penoti* neem.) Zijne ziekte werd daar door ras verminderd, en, na het gebruik van visceraalklijſteeren, bij welken men een weinig ſpeecerijagtige kruiden voegde, volkomen herſteld. Een ander kon, gedurende zijn verblijf in Holland, den brandewijn bij geheele mengelen drinken; doch in Duitschland veroorzaakte die drank hem ras apoplektieke toevallen, die ik met dergelijke antiphlogistiſche middelen behandelde, bij welker gebruik ik hem alle morgen en avonden eenen goeden ſlok brandewijn, dien ik eindelijk in Mallagawijn veranderde, moest veroorloven, wijl hij bij gebrek daar van in de ui-

terſte verzwakking verviel. Hij werd weer gezond, maar toen hij na verloop van een jaar weer tot zijnen geliefden drank keerde, werd hij waterzugtig en ſtierf. De beroemde heer hofraad RICHTER verhaalt, in zijne *chirurgiſche Bibliothek*, *I. B.*, *S.* 94., van eenen Heelmeester te Amſterdam, welke eene verbazend groote balzakbreuk opereerde. Daar egter alle de deelen in den breukzak vergroeid waren, ging de operatie zeer langzaam, was met veele zwarigheden verzeld, doch viel gelukkig uit. Den tweeden dag na de operatie vond de Heelmeester den Lijder zeer zwak; en den derden dag bijna zonder gevoel, beweging en adem, koud aan de uiterſte deelen, met geſloten oogen, en met één woord, zo nabij den dood, dat hij het der moeite niet waardig oordeelde, het verband los te maaken, of iets voor te ſchrijven. Toen de Heelmeester als gereed was om den Lijder te verlaten, verhaalde deszelfs vrouw, dat haar man altijd ſterk brandewijn had gedronken. De Heelmeester liet een lepel vol brandewijn in den mond van den Lijder lopen, en dit was nauwlijks geſchied, of deze opende de oogen. Na dat men hem nog eenige lepelsvol gegeven had, kwam warmte, leven, bewegingen, gevoel weder. Met één woord, de Lijder kreeg dagelijks, gedurende dat hij onder de handen van den Heelmeester was, eenige wijnroemers met brandewijn, en werd weer volkomen gezond. Een dergelijk geval verhaalt de verdienstlijke Tubingſche hoogleeraar DIEZ, als velddoktor in den zevenjarigen oorlog gezien te hebben. Een ſoldaat, die aan het dagelijks brandewijndrinken ge-

wend was, werd, zeer gewond, in het lazareth gebragt. Men behandelde de wonden, waar van hij er verſcheiden had, op de gewoone wijze en met behoorlijke zorgvuldigheid. Doch daar wilde geen goede ettering komen, en de verzwakking nam zigtbaar de overhand, ſchoon de kragtigſte middelen niet geſpaard werden. Toen nu de beſte wijn zelfs werkloos was, en de gewonde ſoldaat verloren geagt werd, gaf men eindelijk zijner begeerte naar brandewijn genoegen, en veroorloofde hem, nu en dan eenen goeden ſlok van deze zijne hartſterking te nemen. Ten eerſten namen de kragten weer toe, de etter werd goedaartig, en de genezing volgde ſpoedig.

De heete dranken worden voor zulke ongelukkigen, zij mogen ziek of gezond zijn, eindelijk tot eene waare behoefte. Mislijkheid, braken, de zoode, verzwakking, beven en zwaarmoedigheid tot wanhoop toe zijn gemeenlijk de gevolgen van de voorbedagtlijke afgedwongen volkomen onthouding van hunnen nektar. Zij houden hem ook daar voor, wijl deszelfs gebruik hen uit den jammerlijkſten toeſtand ras in eenen vrolijken verplaatst.— Maar zij bedenken niet, dat dit ſlegts voor eenen korten tijd vervrolijkend vergift de oorzaaken van hunne kwellingen en verdrietlijkheden hoe langer hoe meer vermeerdert, en dezelven eindelijk ongeneeslijk maakt. Om die reden is het moeilijk hen van hunne zelfmoorderſche gewoonte aftebrengen. Men heeft dit doeleinde wel menigmaal bereikt, door het bijmengen van walgagtige dingen; doch het is en blijft altijd eene gevaarlijke onderneming:

ondertusschen kan de oplossing van braakwijnsteen geen kwaad doen, wanneer dezelve in zulk eene dosis onder den geliefden drank gemengd word, dat hij, nevens walging, slegts eenige reizen braken verwekt. De volgende manier van ontwennen heb ik zo zeker als voldoende bevonden. Men zuivere de maag en darmen van zuur en slijm, men beginne met het onthouden van de helft van hunne gewoone portie, vermindere deze om de twee dagen, en laate hen, in plaats daar van, maag- en zenuwversterkende middelen gebruiken; bij voorbeeld des morgens eenige sneedjes geroost wittebrood, met specerijen bestrooid en in wijn gedoopt, en voor den maaltijd een lepel vol van de maagdroppen van ROBERT WHIJT. Indien men genoodzaakt mogt zijn, geweld te gebruiken, bedreige men hen bij het eerste dronken drinken met een kamer-arrest van vier weeken, bij het tweede met eene dubbele straf e. z. v., men kome deze bedreiging stiptlijk na, en bediene zig tevens van het evengemeld middel van ontwenning.

Ik heb opgemerkt, dat de geenen, die op eene ruuwe wijze opgevoed, en aan harden kost gewend waren, en zig gedurende hunne onpaslijkheid ook daarbij gehouden hadden, veel zeldzaamer aan de *Infarctus* onderworpen waren, dan weeklingen, dat zij, wanneer zij er van aangetast werden, veel minder en meenigmaal nauwlijks eenige merklijke ongemakken, en allerzeldzaamst zenuwziektens daarvan leden, dat hunne spijsvertering, hun uiterlijk aanzien, hun bloed zuiverer en hunne genezing voor-

voorſpoediger was. En hoe dikwijls heb ik mij niet verwonderd, hoe eene maag, die als gehard is om veel te verdragen, die zelfs in ziekten niet zo ligt verzwakt, uit de onverteerbaarſte ſpijzen het zagtſte, zuiverſte voedingsſap bereiden, en, als ware het, uit gift honig trekken kan! Wij weten uit de dagelijkſche ondervinding, hoe ligt de melk der zogenden door eenen gebrekkigen leefregel en gemoedsbewegingen, ten nadeele des zuigelings ongeſteld word. Zelfs de gezondſte moeders, als zij niet op het dorp worden opgevoed, moeten dikwijls de treurige gevolgen daarvan bewenen. Mijne vrouw, die altijd eene goede en duurzaame gezondheid heeft genoten, doch eene al te tedere en bezorgde moeder is, was zeer blijde, dat zij in ſtaat was, haar eerſte kind te zogen, en dat het kind zulks zo wel als haar geviel. Maar toen haar tweede zuigeling onpaslijk wierd, trok zij zig zulks zo zeer aan, dat het hoe langer hoe zieker wierd, en eindelijk ſtuiptrekkingen kreeg, die niet anders dan door het te ſpenen konden verdreven worden. Zij liet zig nu bewegen, om het derde aan eene minne toetebetrouwen. Ik verkoos daartoe eene ſtevige en ongevoelige boerin, welke ik, zo veel mogelijk was, haare gewoone, eenvoudige, ruuwe ſpijze en levenswijs liet houden, want ik was verzekerd, dat de zuigeling niettemin eene zoete en ligtverterende melk zou krijgen. Ik werd te meer in dit gevoelen geſterkt, toen ik gewaar wierd, dat zij alle morgen heimlijk in den tuin ging, en eene menigte onrijpe pruimen nat, zonder dat de zuigeling het minſte nadeel daarvan leed. Niet lang daarna ſlikte zij

eene naald in, die egter in de tong bleef ſteken. Men poogde herhaalde reizen, niet zonder groote ſmert, hoewel telkens vergeefs, dezelve daar uit te halen. Het ſlikken werd allermoeilijkst. Eindelijk zwoer dezelve na verloop van vier weeken uit. Alle deze ſchrikken, ſmert en benauwdheid hadden geen den minſten invloed op den zuigeling; hij groeide wél, was gerust en vroiijk. Ik heb zelfs gezien, dat de hévigſte gramſchap van zulke menſchen, wier eelt in de handen zig ſchier tot op de zenuwen ſchijnt uitteſtrekken, zelden eene nadelige verandering bij derzelver zuigeling veroorzaakt. Welk een voorrang verdient derhalven niet eene minne, welker maag en ingewanden de onverteerbaarſte ſpijzen trotſeren, en een zagt, zuiver, welgemengd en vast voedingsvogt daaruit bereiden, het welk den beſten grond tot eenen geharden waereldburger geeft, boven de gevoelige, aandoenlijke, weeklijke moeders, die door het zien van eene ſpin, door het eten van een bord met kool, en door eene geringe huislijke verſtoordheid e. z. v. haar zuigend kind ongelukkig maken? Zou men in onze weeklijke eeuw niet gretig de gelegenheid waarnemen, om de van de geboorte af verweende ſpruiten op eenen wilden ſtam te enten? Zedert dat de gevoelige moralisten en dichters zig in dit geneeskundig vak gemengd hebben, en de moeders, die haare kinders de borst onthouden als onmededogenden uitkrijten, kostte het mij veele moeite, inzonderheid om de aanzienlijke, teêre, gevoelige en zwaklijke dames van het tegendeel te overtuigen. Bij geluk treed de beroemde heer TISSOT te voor-

ſchijn, en leert in zijne verhandeling over de zenuwzieken dezelfde ketterij. Hij brengt zo veele gronden en bewijzen daar voor bij, dat het overtollig is, de mijnen verder uittebreiden. Dezelfde gevoelens worden door den geleerden heer DR. WEIKART gekoesterd: „ Ik weet niet, zegt hij, in den „ *Philoſophiſchen artz*, met wat grond de moralis„ ten en dorpgeneesheeren altijd tegen de minnens „ ſchreeuwen. Men zoeke eene ſterke, gezonde „ minne met gewelfde borſten, en bezorge het „ kind een voedzel, het welk eene dame uit haare „ kleine borſten niet kan geven. Eene dogter van „ den burger- of boerenſtand leeft eenvoudiger; „ zij heeft vaster vleeschdeelen, dikker en voed„ zaamer ſappen, grover zenuwen, en is dus min„ der gevoelig, heeft minder hartstogten dan eene „ ligt aandoenlijke dame. Uit dien hoofde is eene „ geſchikte minne het voordeligſte, dat ouders „ voor de gezondheid en lichaamsſterkte van den „ jongen jonker kunnen verſchaffen." De prijsvraag: *welken zijn de beste middelen, om de kindermoord, welke voorbedagtelijk, door de wreedheid van eene onzinnige moeder gepleegd word, voortekomen?* beſchouwt men als zeer gewigtig, en nogthans word onder tienduizend eerstgeborenen nauwlijks een op zulke wijze omgebragt. Van hoe veel meer gewigt en hoe algemeen nuttiger moet dus de vraag zijn: *welken zijn de beste middelen, om den kindermoord te verhoeden, die door al te groote of zotte liefde, weeldrige opvoeding, verkeerden leefregel, gewoonten en vooroordeelen voltrokken, en waarmede het grootſte gedeelte der kinderen in ons land van belofte ge-*

dreigd word? Ik ken geen anderen, dan de vlugt in de woeſtijne. Doch hieronder verſta ik, dat men den kinderen, die den overgeërfden keem van ſcherpe en waterige ſappen, van zwakke en aandoenlijke zenuwen en van zwakke en prikkelbaare ſpieren mede ter waereld brengen, een tegengeſteld voedzel en andere leefwijze geve; dat men voor dezelven eene kloeke minne uit een dorp verre van de ſtad verkieze; dat men ze bij tijds, doch voorzigtig, aan eene harde opvoeding gewenne, waar toe men moet rekenen het koud wasſchen en baden, het gewennen aan allerlei weeder, lichaamsbewegingen, ontbloting van den hals, de borst en het hoofd, het koud drinken, den boeren kost e. z. v.; dat men hun met toenemen der jaaren eenen afkeer van weeldrigheid, weeklijkheid en dartelheid inboezeme en tot weinige behoeften zoeke te bepalen. Doch, hoe bezwaarlijk het is, zulk eenen, reeds in de geboorte bedorven weekling in eenen Batavier te veranderen, zo als TACITUS dien beſchrijft, ondervinden de geenen, die zulks ondernemen. Deze zwarigheid kan ondertusſchen het best uit den weg geruimd worden, door onderrigt en vermaning der eenſtemmige Geneesheeren, geestlijken, heelmeesters, wel onderwezen vroedvrouwen en bakers, doch inzonderheid door het voorbeeld der aanzienlijken. Men zal niet ligt eene ſtad vinden, daar men zo veele kinderen met blooten hals en blootshoofds ziet dragen, koud wasſchen en baden, als in Hanau. En deze heilzaame gewoonte heeft men aan het voorbeeld van eene zeer verſtandige vorstin, haare Koningl. Hoogh.,

mevrouw de landgraavin, hoogloflijker gedagtenis, te danken. De meeste zieken, aan *Infarctus* onderhevig, zijn met hypochondrieke, hysterieke zenuwtoevallen gekweld, die zig tot op de ziele of de verbeeldingskragt uitstrekken. Zij zijn uit dien hoofde zeer beschroomd in de keus der spijze en leefwijze, en eten gemeenlijk hun brood in het koude zweet huns aangezigts. Om die reden kan het hun nooit wel bekomen. Men moet derhalven tragten, hun die kommerlijke, slaafsche, stiptlijke, dienvolgens nadelige leefwijze uit het hoofd te brengen, en hen aan een onbeschroomd en afwisselend genot van spijze en lugt te gewennen, en hen menigmaal zelfs, volgens hunne taal, tot waaghalzen te maken. —In het algemeen geef ik hun, naar mijn geneeskundig begrip, na dat zij daar in van het geen hun, naar verscheidenheid der omstandigheden, goed of nadelig is, bijzonder onderrigt worden, een voorschrift, hoe zij zig volgens eenen goeden leefregel hebben te gedragen. Men ete niet te veel tevens en te veelerlei kost onder elkander, inzonderheid onthoude men zig van zulke spijzen en dranken, uit welker ongepaste menging al te sterke gistingen, stremmingen en nadelig zuur, oprispingen e. z. v. ontstaan; men deele liever den maaltijd, en ete bij voorbeeld het ooft des morgens en des avonds, in plaats van bij het nageregt, zo zal het veel beter bekomen; men gebruike ook van den ligter te verteren, eenvoudigen kost niet meer, dan de werktuigen der spijsvertering genoegzaam kunnen verdragen, dus bij nagelaten lichaamsbewegingen minder, en voor dat men zig te slapen begeeft het

minſte; men zwelge de ſpijzen niet te ſchielijk op elkander in, maar kauwe dezelven eerst tot eene dunne brei, men geniete dezelven met een opgeruimd gemoed, van alle zorg en bezigheden ontheven; men onthoude zig kort voor en na de maaltijden van alle gemoedsbewegingen en inſpanningen van den geest; men neme ſlegts nu en dan zulke ſpijzen, welker dikwijls herhaald gebruik eenen ſchadelijken invloed op de ſappen en zenuwen kunnen hebben; men ga niet te ſchielijk van de gewoone, zelfs ſchadelijke leefwijze, tot eene andere tegengeſtelde, van eene geruste en ſtille leefwijze tot eene moeilijke, en nog minder van eene werkzaame leefwijze tot eene ledigheid over; eindelijk men toetze aan zig zelze, wat iemand behaagt en niet behaagt. Dit is inzonderheid eene hoofdzaak. Doch hier komt nog zeer bij in aanmerking de gewoonte en eigengeaartheid, of de zeldzaame menging der ſappen en zamenſtemming der zenuwen, aan zekere lieden eigen, die zig ontroeren bij dingen, welken anderen gaern ontvangen, en omgekeerd. Zo kunnen veelen, bij welken het kalfsvleesch onverteerd in de maag blijft, het verkensvleesch wél verdragen; anderen, bij welken een glas witte wijn de maag bederft, verſterken dezelve met een half pint rooden wijn; zo zijn de kreeften, kappers, radijs, kaas, ajuin, aardbeziën e. z. v. voor veelen een vergift; voor anderen zijn zij niet nadelig. Vooral moeten zulken, die van hunnen buik een afgod maken, of die hun grootſte geluk in lekkernij, lediggang en weeklijkheid vinden, zonder barmhartigheid tot den ſtrengſten leefregel ge-

houden worden, en zig bij die kastijding tot eene dagelijkſche lichaamsbeweging in de open en eindelijk ſtrenge lugt gewennen; en anders kan men hen niet genezen. De heer TRONCHIN maakte zig door den gelukkigen uitſlag van zulk een ſtout voorſchrift in Parijs beroemd als een orakel. En een zeker geneesheer vergaderde zig rijkdommen, dat hij zig van TRONCHINS hongerkuur zelfs bij verweende en te veel gevoede en daar door zieke ſchoothontjes, met het zelfde geluk, doch zonder voorkennis der medogende dames, bediende.

De dagelijkſche lichaamsbewegingen, gepaard met het gebruik der geneesmiddelen, maken voor onze zieken een gewigtig en dikwijls onontbeerlijk gedeelte der leefwijze uit. Hier toe behoren het reizen te water en te land, de verandering van voorwerpen, de jagt, vrolijke ſchouwſpelen, de muziek, aangenaam gezelſchap, het wrijven van het onderlijf, en het koude wasſchen en baden.

Elk weet, dat de lichaamsbewegingen niet zo ſterk moeten wezen, dat zij verhitten of verzwakken, en dat zij een tijd lang voor het eten of kort na geëindigde ſpijsvertering moeten gemaakt worden. Onze zieken raad ik voornaamlijk het rijden te paerd op eenen zagten draf, of in een ſtotend rijtuig op eenen hobbeligen weg, het welk de ingewanden ſchud en verſterkt. De heilzaame ſchudding van het onderlijf word zeer vermeerderd, wanneer men onder het draven de kneukels van de regte hand ſterk tegen de regte zijde des buiks drukt, en met den linker voorarm op de andere zijde het zelfde doet. Zij, die de klijſteeren wel kunnen

inhouden, doen wél, dat zij aanſtonds na dat dezelven gezet zijn, te paerd gaan rijden.

Wanneer men geen gelegenheid heeft, om eene lichaamsbeweging te maken, kan men dit gebrek door wrijven eenigzins vergoeden. Het ſterkt en bevordert de werking der klijſteeren, den omloop des bloeds, den door- en afgang der *Infarctus* en de uitwaasſeming. Geen geneesmiddel kan, volgens TISSOT, in langdurige ziekten van het onderlijf, welken uit gebrek van werkzaamheid, uit verdikking en vergadering van ſappen ontſtaan, zo nuttig zijn, als het wrijven. De ouden bedienden er zig in de meeſte ziekten van en verzuimden het zelden. Van het koud waſchen heeft men eene dergelijke uitwerking te wagten. Het vermindert ook de al te groote prikkelbaarheid en gevoeligheid der ſpieren en zenuwvezelen, verhard de huid tegen de nadelige indrukken der lugt, en verhoed de zinkingen, en jigt, en zomtijds geneest het dezelven ook. Ik raad het derhalven zelfs den gezondſchijnenden weeklingen met het zigtbaarst goed gevolg aan. Het wrijven geſchied des morgens, als men wakker word, liggende, en onmiddellijk na elk waſchen, ſtaande, met eenen zagten, wollen lap, die met het gewoon rookpoeder doorrookt is, waarmede men den buik naar alle zijden en in de rondte, gedurende vijf of zeven minuten, zagtlijk wrijft, alleenlijk bij afwisſeling nu en dan wat harder drukkende. Om de kramp kragtdadig tegentegaan, zal men wél doen, wanneer men ook het benedenſte gedeelte des ruggraats wrijft. Tot het waſchen van het ganſche lichaam bedient men zig van eene

groote ſpons, welke men met trapswijze kouder water en eindelijk met ijskoud water vult. Het kan des avonds voor dat men naar bed gaat, en des morgens voor dat men opſtaat, na het zetten der klijsteeren, gedaan worden, inzonderheid aan den buik. Wijl ik gezien heb, dat het koud wasſchen op die wijze gevoeglijk in plaats van het koud baden, weinige gevallen uitgezonderd, kan dienen, laat ik alleenlijk des zomers de koele rivier- en mineraalbaden gebruiken, die ook het hunne doen tot genezing van de *Infarctus*; ſchoon zij op verre na bij de inwendige baden, de klijſteeren, niet kunnen halen. Een zeker Geneesheer, die een voorſtander der baden was, nam proeven met de visceraalklijsteeren, en vond de voordaelen der inwendige baden zo groot, dat hij ſchersſende van de uitwendige baden zeide, dat men van dezelven mogt zeggen: wasch mij den pels, en maak hem mij niet nat. Bij de middelen uit den leefregel komen de gewoone lente- zomer- en herfstkuuren het naaste, alsmede de ſappen en het nat van kruiden, de hui, mineraalwateren en het behoorlijk gebruik der bovengemelde ſoorten van ooft. De teere eerstelingen der groenten en ſalaad bezitten eene kragt, om de ſappen, die in den winter taai geworden zijn en zig verzameld hebben, te ontbinden, en verwekken uit dien hoofde dikwijls eenen heilzaamen buikloop. Op dezelfde wijze werken het nat van kruiden en het ſleeënſap, e. z. v., doch veel ſterker de uitgeperste ſappen van kruiden, als zij de maag maar niet zo ligtlijk ontſtelden. Zulks kan gemaklijk voorgekomen worden, wanneer men de eersten,

in gekruid vleeschnat kookt, en bij de laatſten haverſlijm, en een weinig foelij doet. Ik laat ze gemeenlijk uit ſalaad, chikorijen of papenkruid en duivekervel, zo dra deze uitkomt, bereiden. De hui, die men naar omſtandigheden met wijnſteenroom, citroenſap, tamarinde, witten wijn en bier kan toebereiden, en welke men, wanneer zij niet zal laxeeren, kookt, en er het zesde of agtſte gedeelte melk bijvoegt, of waarin men, om haar tevens eene verſterkende kragt te geven, een gloeijende ſtaaf nieuw ijzer eenige reizen bluscht, word door den heer TISSOT (*) onder de grootſte geneesmiddelen der natuur tegen de taaije, ſcherpe gal, de verſtopping der lever en galblaas, tegen de zenuwziekten, ook tegen zulken, die met gebrek aan eetlust en met koorts gepaard zijn, aangeprezen. Men kan er zig nog veel meer van beloven, inzonderheid tegen allerlei ſoort van ſcherpe, en daar uit ontſtaande zenuwkwaalen e. z. v., wanneer men vier, vijf of zes roode boschſlakken geheel en al met haare huisjes tot brij hakt, zo lang in een weinig water kookt, tot dat ze geheel ontbonden zijn, het welk ſchielijk geſchied, en dan bij het doorgezegen afkookzel der hui doet. Dikwijls laat ik de ſlakken in een ſterk afkookzel van peerdik- of dergelijke wortelen ontbinden, het zelve met een pint goed vleeschnat, met zuuring en kervel, mengen, en des morgens nugteren vijf of zes weeken lang drinken, na dat de eerſte wegen wél gezuiverd zijn. Ik ken geen middel, dat de verloren goede ſappen en

(*) Verhandeling over de zenuwziekten.

kragten na zwaare ziekten, door verlies van bloed, het venusſpel e. z. v. en het lijmagtige door wateragtige ſcherpe etter verminderd en verdund, zo kragtig en op den duur vergoed, en verbetert, de ſcherpte zo ſterk en vast inwikkelt, als de ſlakken. Zij bevatten eene zo ſterk klevende lijmgelei, dat wanneer ſlegts een droppel van het nat tusſchen twee bladen papier droogt, het papier zig eer laat ſcheuren, dan dat deze ſoort van lijm zou los laten, en dat de vlakken van het doorgezegen afkookzel zig niet uit het linnen laten wasſchen. Hoe ſterk en kragtig dit nat ook is, heb ik egter niet beſpeurd, dat zij de uitterende koorts, ſchoon die van eene loogagtige ſcherpte en etter was ontſtaan en onderhouden wierd, vermeerderd had; veeleer heeft het die verminderd, en deels in den grond genezen. Ten minſten zijn verſcheiden longzugtigen, door het gebruik der ſlakken, zo lang van deze koorts bevrijd, tot dat zij tegen den winter niet meer te krijgen waren. Doch men zal wél doen, wanneer men er komkommerſap onder doet, waar mede het zig zeer wél verdraagt. Ik heb in mijn *Enchiridium* melding gemaakt van verſcheiden gelukkig daar mede gedaane proeven. Mijn vertrouwen werd nog meer verſterkt, toen ik onder anderen eene verouderde verzwering der blaas, die naar de beſte geneeswijze niet luisterde en met ſchriklijke toevallen verzeld was, en eene vallende ziekte, alleen door ſlakken nat, tot genezing bragt. Met een woord, indien alle geneesheeren zo veele en ongemeen goede uitwerkingen daar van gezien hadden, als ik, zo zouden de ſlakken op veele plaatzen

reeds uitgeroeid zijn. Doch, men heeft bij deze geneeswijze, even als bij de ſtaatkundige veel van de *feſtina lente*, en van de overige gepaste behandelingen te verwagten. Mijn overleden broeder liet een *bouillon ſec* of *portatif* van deze ſlakken maken. Hij ſchreef deze niet alleen des winters voor, maar zond die ook naar plaatzen, waar dezelve niet waren. De verſche raauwe eijeren en oesters hebben veel overeenkomst met de ſlakken. Tot de eijerkuur laat men het wit en het geele van drie of vier pas gelegde eijeren met een klein gedeelte van het eerst gemelde, doch koud geworden afkookzel, waar bij men zes of agt oncen van een gepast, door de gisting bereid, overgehaald water (bij voorbeeld het papekruid of duivenkervel water) en anderhalf once pepermunt water giet, wél mengen, en des morgens nugteren drinken. Het is een zeer beproefd middel tegen de magerheid. Van de oesters moet men er ten minſten 30 of 50 daags gebruiken, wanneer zij, gelijk ik bij ondervinding weet, de ſlakken maar eenigzins in werking zullen evenären. Doch deze lekkere genezing heeft nog groote voordeelen boven de walgagtige adderkuur, welke gewenschte uitwerkingen men eertijds ook van dezelve gezien heeft.

De mineraale wateren zijn des zomers de gewoone toevlugt van zieklijke lieden, inzonderheid der hypochondristen. Maar, wanneer de darmen met eene menigte, zeer taaije, zwartgalagtige ſlijm beladen, of de poortader hardnekkig verſtopt is, is het hun niet raadzaam, de ijzerrijke, geestagtige gezondbronnen te naderen, indien zij geen ge-

vaar willen lopen, dat zij hun tot bronnen des onheils en des doods worden. In het eerste geval zal het mineraal zetzel zig met de ſlijm vereenigen, en dezelve met haare toevallen onbedwinglijker maken. In het tweede geval zullen de *Infarctus* vaster ingedrongen, de kramptrekkingen vermeerderd, en, wegens den geſtremden omloop des bloeds in het onderlijf, ophopingen van het zelve, en eene des te ſterker uitzetting der vaten in de boven deelen, door den mineraalgeest veroorzaakt worden. In beide gevallen zullen de wateren niet in genoegzaame hoeveelheid afgaan en uit dien hoofde ook waterzugt, gevaarlijke duizeling, beroerte en ſmoorzinking te vrezen zijn. Dit zijn geen gisſingen, het zijn zaaken door de ondervinding geleerd, waar van men zig door eenigen hier agter gevoegde gevallen van ziekten kan overtuigen. Maar is de vuiligheid in de darmen zo menigvuldig en zo taai niet, en zijn de vaten meest geopend, of de zamengepakte ſtoffe beweeglijk gemaakt, dan kunnen de ſtaalwateren, onder het aanhoudend gebruik der visceraalklijſteeren en andere openende, menigmaal ontlastende middelen, tot een kragtig medewerkend middel dienen. Want de fijne ijzerdeelen, in veele geestige wateren verſpreide, bevorderen de visceraal- en uitdrijvende middelen, in de ontlasting der beweeglijke *Infarctus*, zelfs door derzelver koude, ten ſterkſten. Zelfs heeft de koortsbast na een langdurig gebruik, gepaard met de verzagtende conſerf, dikwijls bijna als een ſterk ontlastmiddel gewerkt. Op die wijze kan men zig van de kragten des Schwalbacher waters zeer veel beloven,

wanneer het aan de bron, welke ik om die reden alle jaaren bezoek, gedronken word, en wanneer tevens des avonds en des morgens visceraalklijfteeren, als men naar bed gaat een laxeerpoeder, uit quajakumharst, fmeltbaare wijnfteenroom, en oranjefchillen beftaande, of mijne visceraalpillen, welken zamengefteld zijn uit fpiesglaszeep met amoniak toebereid en een weinig extract van aloe, gebruikt worden. Het Spaa- en Pirmontwater zijn beiden wel meer verfterkende, fterker werkende en doordringender, dan het Schwalbacher, maar ook des te gevaarlijker, wanneer zij in de vaten eenen grooten tegenftand ontmoeten. Wanneer men dit niet te vrezen heeft, doet men zeer wél, wanneer men de genezing ook met de ftaalwaters eindigt. Ik verkies dezelven in zulk geval boven alle andere verfterkende middelen, die de overblijfzels der ziekteftof helpen uitdrijven, en de wederkering verhoeden zullen.

Ik laat dezelven derhalven nog maanden lang in geringe hoeveelheid, in plaats van warme dranken, en zelfs over tafel onder den wijn, zonder bijzonderen leefregel, met het beste gevolg gebruiken, het welk ook veelen hypochondristen beter bekwam, dan derzelver korter gebruik. Ik zou de ftoutheid niet gehad hebben, om het gebruik van het Schwalbacher water, tegen het algemeen geneeskundig verbod, over tafel aan te raden, indien ik niet aan mij zelven eene gelukkige proeve daar mede genomen had. Ik dronk des middags en des avonds over tafel telkens een pint daar van met wijn gemengd, en at zuurkool, falaad e. z. v., zonder eenig on-

gemak daar van te beſpeuren, en vond mijne maag, die zo ſlap was, dat ik des morgens geen glas mineraalwater, behalven aan de bron, durfde gebruiken, hier door binnen een half jaar veel meer verſterkt, dan door een menigvuldig gebruik der koortsbast geduurende een half jaar. In gevaarlijke, dubbelzinnige gevallen werken de Seltſer-, Fachinger-, Schwalheimer- en dergelijke wateren, hoewel zelden aan de bronnen gebruikt het zekerst, wanneer zij, met wijnſteenroom en ſuiker, onder het opbruiſchen gedronken worden. De Schwalheimer bron, omſtreeks Friedberg gelegen, die het naast aan de Seltſer komt, en, uitgezonderd, dat zij tevens fijne ijzerdeelen en ongelijk meer vaste lugt bevat, dienvolgens vlugtiger en aangenaamer is, heeft mij hier in de beste dienſten gedaan. Veele honderd lieden hebben dit edel water, het welk zeer ligt doorgaat, de maag verſterkt, als een zagt losmakend middel, het zuur en de ſlijm wegneemt, en de piswegen zuivert, in plaats van het gewoone, dikwijls harde, onzuivere, tot ongemakken der maag, en gruis of ſteen gelegenheid gevend bronwater, en in plaats van de ſchadelijke thee en koffij, die voornaamlijk wegens het warme water nadelig zijn, jaaren agter een, doch zonder bijvoegzel, behalven wijn, gedronken en er zig zeer wél bij bevonden. Ik heb boven gemeld, dat deze wateren niet alleen door middel van derzelver beſtaandeelen, maar ook koud gedronken, juist uit hoofde der koude, verſterken. Het ingevoerd gebruik bij de bronnen van de warme dranken van chokolaad en koffij is derhalven niet goed te keu-

ren, want hier door word ten deele weer afgebroken het geen men gebouwd had. Des niettegenſtaande zag ik mij genoodzaakt, menigen brongast het matig gebruik van de koffij niet alleen te veroorloven, maar ook te gebieden. Het waren dezulken, wier verweende, ſlappe magen van over lang aan warme dranken gewend zijn, die ſlegts een paar uuren vroeger dan naar gewoonte uit het bed behoeven op te ſtaan, om den geheelen dag met mislijkheid, oprispingen en knagingen der maag geplaagd te zijn, bij welken de ſchielijke overgang van den warmen tot den kouden drank eene groote ontroering in het zwaklijk lichaam verwekt, en wier op zig zelven reeds magtlooze, nu nog meer in wanorde gebragte werktuigen der vertering niet in ſtaat zijn, om de zuure, rotte en ſlijmige overblijfzels der ſpijze, hier door veroorzaakt, te overweldigen.

Deze vuile ſtoffen nu kunnen zig met het mineraalwater niet verdragen, geraken aan het gisten, het water maakt verſtopping en gaat niet door. Geen wonder derhalven, wanneer er oprispingen, zoode, zwellingen en pijn in de maag, duizeling, hoofdpijn, zwelling der beenen e. z. v. ontſtaan, waarover zo veele brongasten klagen, en die zij te vergeefsch met maagelixers en ontlastende middelen zoeken te overwinnen. Doch al deze ongemakken en meer anderen kan één kop koffij des morgens als men wakker word, of een half uur voor het water gedronken, beletten en ook genezen. De werktuigen der ſpijsvertering worden hier door ver-

ſterkt

ſterkt en aangezet, om de kwaade ſtoffen te verbeteren, en dezelven, nevens de overige vuiligheden, nog voor het water drinken, te helpen uitdrijven, (de tabaksrokers kunnen door het roken van eene pijp tabak daarbij nog te zekerer ſtaat daar op maken) de walgende, nu opgewekte maag word in ſtaat geſteld, om den kouden dronk waters ongehinderd naar zig te nemen, en de piswegen bereid, om het zonder hinder te ontlasten. Ik heb dikwijls ondervonden, dat de koffij, na het water gedronken, op verre na die goede werking niet doet. Onder anderen klaagde mij een driftig, levendig heer, dat hij onder en bij het gebruik van het Spaawater telkens de geweldigſte hoofdpijn moest verdragen, die hij, na het drinken, enkel door eene zeer ſterke koffij kon matigen, doch nooit geheel verdrijven. Ik ried hem, het vierde gedeelte van zijne gewoone portie koffij eenen korten tijd voor het drinken van het water te nemen. Hij ondervond van dezen raad, tot zijne verbazing, de gewenschte uitwerking. Op deze wijze handelende, en het water matig, weinig tevens, met ſmaak, en niet tot dat het walgt, drinkende, behoeft men zijnen gewoonen leefregel niet zeer te veranderen. Het is in tegendeel menigmaal raadzaam, ooft, ſalaad e. z. v. daar bij te eten. De al te ſtrenge leefregelkundige voorſchriften, welken de bronartzen eertijds zo ſterk inſcherpten, waren in den tijd, waarin men geheel andere denkbeelden van de hoedanigheden der mineraale wateren had, en waarin de gewoonte nog heerschte, om de maag met eene verbazende menigte van de-

zelven te overſtromen, daar door geweldig uittezetten, en zo ſlap en gevoelig te maken, dat het gebruik van weinig ooft e, z. v. gevaarlijke toevallen verwekte, even zo weinig te berispen, als de welgemeende ijver van zekeren beroemden brondoktor, die, als hij een ſchaaltje met ſalaad op de tafel van zijne waterzwelgers zag, het zelve zonder bedenken het venster uitwierp. Geheel anders is het gelegen met de ooftkuuren, daar de ſpijsorden nauwkeuriger en ſpaarzaamer moet ingerigt worden. Wanneer men bij voorbeeld de kersſen en druiven als geneesmiddelen wil gebruiken, moeten de maaltijden enkel beſtaan in gekookte wortelen, aardappelen en dergelijken en een ſtukje gebraden vleesch, en het ontbijt in beſchuit met kersſen of druiven, waar van men onder eene geſtadige beweging, het best in de open lugt, onder eenen boom, of in den wijnberg des morgens en des avonds trapswijze zijn genoegen kan eten. Gedurende de maaltijden, op welken men een goed glas wijn drinkt, moet men ze egter niet gebruiken. Voorleden jaar, toen de druiven eene volkomen rijpheid kregen, hebben zij ongemeen goede werking gedaan, en de overblijfzels der vooraf gegaane ziekten, onder anderen den hardnekkigſten hoest, welke eene longzugt dreigde, veel beter dan andere geneesmiddelen weggenomen. Het zelfde oogmerk, dat ik, ten beſluite der genezing, door het gebruik der ſtaalwateren tragt te bereiken, heb ik ook grootſtendeels daar door bereikt, dat ik mijne Lijders eenen breeden gordel met runmeel, of het fijnſte ſtof, het welk

zig in den runmolen, op de balken e. z. v. van den geſtampten jongen eikenbast in menigte aanzet, met oranjebladen, en een weinig poeder van muskaatnooten en roozenhout gevuld en geſtopt, om den buik laat dragen, welken men na ſterke ontlastingen vaster aantrekt, en alvorens deszelfs binnenzijde met rooden wijn of karmelietenwater e. z. v. bevogtigd heeft. Ik heb het nog niet gewaagd, dezen bast, die zo zeer naar den Peruviaanſchen gelijkt, inwendig te gebruiken, ſchoon de Trierſche lijfarts, de heer HAURT, mij verzekerd heeft, dat hij dien honderdmaal, in plaats der kina, in koude koortzen e. z. v. zonder kwaade gevolgen gebruikt heeft, en ook verſcheiden proeven, welken de bekwaame heer hoogleeraar MORGENTHAL, op mijnen raad, tegen onbedwinglijke koude koortzen, waarin hij denzelven in de gedaante van het extract van DE LA GARAYE gaf, daarmede genomen heeft, zeer gelukkig zijn afgeloopen. Ik kan denzelven als eene pap met rooden wijn bereid, bij voorbeeld tegen de ontſteking en de breuken, niet genoeg aanprijzen, wijl dezelve, zelfs in oude lichaamsgebreken, bij volwasſenen den halfverlamden buikring weer in den gezonden ſtaat herſteld heeft.

De menigvuldige gelukte proeven, welken de heer COMUS of LEDRAN (*) met de elektrieke ſchokken, in de vallende ziekte en zinvang heeft genomen, bewegen mij, om het omzigtig gebruik van dit werkzaam en onze geneeswijze zeer ondersteunend middel, ten beſluit nogmaals aan te prijzen.

(*) *Rapport ſur les avantages de la nouvelle methode, d'adminiſtrer l'Electricité.*

Want het kan niet alleen de wanordens der zenuwen, welken door de *Infarctus* verwekt zijn en na derzelver ontlasting dikwijls nog aanhouden, wegnemen, maar aan dezelven ook eenen heilzaamen keer doen nemen, welke tot afscheiding van de beweeglijke *Infarctus* eene sterke hulp verlenen. De meeste Lijders van den heer COMUS, zegt men, kregen door schrik en andere gemoedsbewegingen de vallende ziekte. Doch om naar mijne menigvuldige ondervinding te oordelen, hebben zij enkel gelegenheid tot het uitbreken van het kwaad gegeven, het welk van opgehoopte slijm en zwarte gal afstamde. Ik twijfel er ook niet aan, of de heer COMUS zou, indien hij op de gesteldheid der ontlastingen zijner Lijders, welken hij tweemaal in de week buikzuiveringen gaf, meer oplettende was geweest, mijne gegronde gissing bevestigd hebben.

AGTSTE HOOFDSTUK,

Bevattende de gevallen van ziekten.

Ik heb beloofd, eene verzameling van ziektegevallen, ter meerder overtuiging en bevestiging van deze verhandeling, hier bij te voegen. Van dezulken, die ik uit de bovengemelde bewijsſchriften overgenomen heb, ben ik meest dadelijk getuigen geweest. Ik kon mij derhalven nog menige omſtandigheid herinneren, welke ik tot meerder opheldering hier zal invoegen. Maar, indien ik alle de gevallen, die daar mede eenige gelijkheid hebben of daar toe behoren, en die ik met anderen zedert meer dan dertig jaaren waargenomen heb, aangetekend had, zou ik eenen foliant, een even zo breedvoerig werk, als dat van MORGAGNI *de ſedibus morborum in abdomine* kunnen ſchrijven; en indien ik alleen de merkwaardigſten wilde mededelen, welken ik mij bij gelegenheid in het geheugen zou kunnen brengen, zou ik met derzelver menigte mijne lezers laſtig vallen. Doch ik moet bekennen, dat, wijl dergelijke geſchiedenisſen van ziekten mij ſchier dagelijks en hoe langer hoe menigvuldiger voorkomen, zij mij altijd minder vreemd wierden, of niet meer ongemeen ſchenen, en ik uit dien hoofde veronagtzaamde, dezelven omſtandig op te tekenen. Kortheidshalve heb ik er ook zeer

weinig vreemde, daar op toepaslijke waarnemingen b j gevoegd. Ten einde flegts eenigermate eene orde te houden, heb' ik zulke gevallen van ziekte, die uit de flijmige *Infarctus*, en de meer of minder met flijm vermengde zwarte gal ontftaan zijn, het eerst aangehaald. Vervolgens maak ik gewag van zulken, daar zig polijpagtige en verfteende voordbrengzels in de poort- en moedervaten ontdekten, en eindelijk van eenigen, die derzelver oorfprong hebben van de verftopte darmfcheelsklieren.

Eerfte geval van ziekte.

Eene jonge, gelukkig gehuwde vrouw, verlangde naar wettige erven, wijl zij reeds driemaal eene miskraam had gehad in de eerfte drie maanden haarer zwangerheid. Zij had een bloezend gelaat, was klock en fterk, en kon zig niets herinneren, dat aanleiding tot de miskraamen zou gegeven hebben. Na lang onderzoek vernam ik eindelijk, dat haare maandelijkfche reiniging fterker en wateriger was, dan naar gewoonte, en dat zij nu en dan met toevallen gekweld was, die men aan de wormen had toegefchreven, fchoon deze toevallen draaglijk waren. Ik rigtte de genezing tegen de flijm. Want door genoegzaame waarnemingen overtuigd zijnde, dat men niet ligt dwaalt, wanneer men, zelfs in twijfelagtige gevallen, de ontijdige geboorten, de onvrugtbaarheid, de te fterke vloeijingen, nevens den witten vloed, en de wanordens in de maandelijkfche zuivering der kraamvrouwen van de *Infarctus*, inzonderheid van de eerfte foort van

dezelven, afleid, en ze hier naar behandelt. In de eerste veertien dagen vertoonde zig wel niets tegennatuurlijks in den ſtoelgang, doch zedert een vierdendeel jaars verliepen er weinig dagen, waarin niet eene ſterke ontlasting van eene ſlijmige vuiligheid volgde. Volgens haare laatſte berigten hadden dezelven nog niet ten eenemaale opgehouden. Men heeft dus gegronde hoop; dat deze vrouw, gelijk veele anderen, bij welken het op dezelfde wijze gelukt is, haare vuurige wenſchen zal vervuld zien.

Tweede geval van ziekte.

Bij eene bedaagde vrouw, bij welke de vapeurs van de jeugd af als tot eene tweede natuur waren geworden; heeft alleen de zesde of agtſte visceraalklijſteer, dus eens in de week, eene ſterke ontlasting van zulke vuiligheid, na eene vooraf gegaane flauwte, verwekt; na de overigen volgde ſlegts een natuurlijke ſtoelgang. Zij beſpeurde niet te min ras eene groote verligting; en heeft nu zeer zelden eenen aanval van haare dagelijkſche plaagen.

Dérde geval van ziekte.

Op denzelfden tijd werd eene jonge tedere weduwe, die, behalven de toevallen der opſtijgingen, welken zo hevig waren, dat zij flaauwten en ſtuipen verwekten, maandelijks een ſterk verlies van bloed uit de moederſchede had geleden, door de uitdrij-

ving van de met zwarte gal gemengde flijm, reeds na de eerste veertien dagen van de meeste toevallen bevrijd. Zij bevind zig zedert twee maanden, zo als zij zig uitdrukt, weer nieuwgeboren.

Vierde geval van ziekte.

Een bleekzugtig meisje, het welk na haar agttiende jaar nog geen dringing tot de maandelijkfche ftonden befpeurd had, werd dikwijls met droogen hoest, bloedfpuwen, en andere toevallen aangetast, die eene longtering dreigden. De vertraagde geregeldheid vervoerde mij zo weinig tot het bevorderen van dezelve, dat ik, zonder in het minste dezelve in aanmerking te nemen, verfcheiden proeven op de ontdekking der flijm in het werk ftelde. Toen ik eenige fpooren daarvan ontdekte, dwong ik haar onbefchroomd tot eenen afgang. Al de gevaarlijke toevallen nevens de bleekzugt verdwenen nu geheel en al, fchoon de maandelijkfche ontlastingen nog niet volgden.

De hevige gemoedsbewegingen zijn bij eene kraamvrouw, of kort na de kraam genoegzaam, om haar in fchriklijke omftandigheden te brengen. Dikwijls geven zij alleenlijk gelegenheid om eene andere verborgen oorzaak gaande te maken, daar elk geneesheer oplettende op behoorde te zijn.

Vijfde geval van ziekte.

Eene moeder van veele gezonde kinderen werd drie weeken na haare kraam, welke wel zorglijk,

doch egter gelukkig en zonder ongemak was geweest, toornig gemaakt, en tevens door eenen hevigen ſchrik ontroerd. Onmiddellijk daarop werd zij door verzwakking, ſlaaploosheid, dofheid tot zinneloos worden toe, op geregelden tijd wederkomenden hik en andere toevallen der zenuwen of opſtijgingen aangetast. De geneesheer, die over haar ging, en met regt vuiligheden in de eerſte wegen vermoedde, waagde het, haar ſterke buikzuiveringen voorteſchrijven. Zij deden weinig vrugt, doch bragten mij, na dat ik van de geſteldheid des afgangs onderregt was, op het regte ſpoor. Eerst na een lang gebruik van visceraalklijſteeren, e. z. v. kon men de hardnekkige oorzaak der ziekte, die in eene verbazende menigte van graauwe en zwartagtige pap beſtond, tot weeken brengen, en met dezelve de vreeslijke toevallen verdrijven. Ik heb den aanhoudenden hik, dien men verkeerdlijk aan de verſtopte maandelijkſche zuivering toeſchreef, eenige maalen op dezelfde wijze genezen. Een zeer hardnekkige en hevige hik, welke, na een' agtergebleven lentebuikloop, die eenen Lijder jaarlijks overkwam en hem heilzaam was, was ontſtaan, bleef op dezelfde wijze weg. De kraamkoorts heb ik zo dikwijls uit eene dergelijke in de darmen verzamelde vuiligheid zien ontſtaan, dat ik altijd oordeelde, op de ontlasting van dezelve te moeten bedagt wezen. Het zelfde geld ook, gelijk ik meermaals aangemerkt heb, van de kraam en langdurige heete koortſen met uitſlag. Veele jonge geneesheeren zijn reeds verſchrikt, wanneer zij na de aderlating uit gewoonte, welke men eene gezonde zwan-

gere vrouw had aangeraden, het bloed met eene ſpekagtige huid bedekt, of met eene deels witagtige, deels groen- en zwartgallige ſtof tot de helft vermengd zagen.

Wanneer nu de tegennatuurlijk veranderde beſtaandeelen des bloeds den gemeenen weg van zuivering inſlaan, doch in de darmen, die door de uitgezette baarmoeder verſchoven en gedrukt zijn, terug gehouden worden, en daar door of door eene in de lugt heerſchende gistingſtof, of door gemoedsbewegingen, misſlagen in den leefregel e. z. v. eenen hoogeren trap van bederf aannemen, moet er wel eene koorts verwekt worden, die naar de geſteldheid der gelegenheid gevende oorzaaken meer of minder kwaadaartig is. Dat de vermindering van de melk in de borsten meestendeels meer als een gevolg, dan als eene werkende oorzaak moet beſchouwd worden, beſluit ik daar uit, wijl de melk dikwijls reeds gedurende de ontlastingen de borsten meer aanvult.

Menigmaal ſtremt deze lang verzamelde vuiligheid de kraamzuivering, zonder eene koorts te verwekken, in plaats van dezelve volgen langdurige kwaalen; doch menigmaal heeft die er geen invloed op.

Zesde geval van ziekte.

Bij eene gezondſchijnende kraamvrouw vloeiden zij ongehinderd voord, ſchoon zij den derden dag na de bevalling met ſtuiptrekkingen aangetast wierd, die blijkbaar van eene wel niet taaije, doch in groo-

te menigte in de darmen verzamelde ſlijm haaren oorſprong hadden, en die men uit dien hoofde door klijſteeren en ontlastingen zeer ligt kon overweldigen. Zij kon des te eer tot deze geneeswijze, welke veele vrouwen haten, overreed worden, wijl haar man kort te voren door dezelfde geneeswijze van eene geweldige en hardnekkige hoofdpijn verlost was.

Zevende geval van ziekte.

Deze hoofdpijn taſtte hem zedert een half jaar en langer dikwijls aan, en was zo hevig, dat hij gedurende eenige weeken alle ſpijzen laten, het licht vermijden, en zig ſtil in het bed houden moest. De zo dikwijls beſchuldigde volbloedigheid werd hier insgelijks, tot nadeel van den anderzins ſterken Lijder door herhaalde aderlatingen verminderd en honderd andere middeltjes vergeefsch aangewend. De klijſteeren alleen droegen hier de overwinning weg, nadat zij zig van eene ongelooflijke groote menigte vuiligheid eener kwaade, ſlijmige en gallige ſtof hadden meester gemaakt.

Na ontelbaare gelukkige proeven, welken ik en anderen met onze geneeswijze tegen alle ſoorten van hoofdpijn, het zij men die *migraine*, *cephalœa*, of *clavus hyſtericus* e. z. v. noemt, of geregeld weerkomende, of aanhoudende, een of twaalfjaarig zijn, genomen hebben, zie ik mij gedrongen, mijne heeren medebroeders ten ſterkſten te verzoeken, dat zij bij hardnekkige hoofdpijnen, die eindelijk met eene beroerte dreigen e. z. v., de

de aangehaalde ziekte oorzaak indagtig te zijn. Ik ſta hun borg, dat zij, wanneer zij ze op die wijze te keer gaan, zelden hun doel zullen misſen. Eveneens is het gelegen met de langdurige oogziekten van veelerlei aart, nevens de oor- en tandpijnen e. z. v. Indien de oogmeesters dit in overweging wilden nemen, zouden zij in hunne genezingen veel gelukkiger zijn, ten minſten zo veele weerkeringen van die kwaal niet te vreezen hebben. Onder veele andere gevallen zal ik alleen het volgende aanhalen, wijl het de bovengedagte waarſchouwing, van de voorbereiding der kinderziekte niet te verwaarloozen, meer gewigt bijzet. Want het bewijst tevens, dat de goedaartigſte pokjes tot kwaadaartige toevallen gelegenheid kunnen geven, wanneer zij een lichaam aantasten, welks darmkanaal met veel vuiligheid beladen is.

Agtſte geval van ziekte.

Een meisje van twaalf jaaren bevond zig bij den aanval en de uitbotting der goedaartigſte kinderziekte zo wel, dat de ouders in bedenking ſtonden, of zij wel eenen geneesheer wilden halen. Bij de ettering kwam wel eene koorts, welke, volgens de beſchrijving, van geen kwaade betekenis ſcheen te zijn, doch met eene zo volkomen blindheid eindigde, dat de Lijderes geheel ongevoelig was voor de ſtraalen der zon, die door de verwijderde, half verlamde oogleden vielen. Mijn eerſte voorſlag was, om haar het extract van wolverlei met *Electuarium lenitivum*, nevens weekmakende en uitdrij-

vende klijfteeren te geven. Hoe fterker dezelven de ontlastingen van eene affchuwlijke en zeer ftinkende vuiligheid bewerkten, hoe meer de fchemering van het licht, welke ras volgde, toenam. Doch de volkomen genezing volgde op een feton in den nek, waardoor eene groote menigte van groene etter ontlast werd. Deze verwe heb ik meermaalen ontdekt na het gebruik van wolverlei, en was den heer STÖRK, gelijk hij mij zelf verzekerd heeft, ook niet vreemd.

Zelfs in beroerten en finoorzinkingen moet men dezelfde oorzaaken nooit uit het oog verliezen. Eertijds ontftond onder de geneesheeren de twistvraag, of de braakmiddelen voor de beroerdheid nadelig of nuttig zijn. Veelen van dezelven, door eene befchroomde theorie verleid, verwierpen ze fchier geheel; doch anderen prezen ze te algemeen aan, wijl zij ondervonden hadden, dat na eene natuurlijke of door kunst bewerkte braking bedorven gal of taaije flijm, dikwijls de voorboden van de beroerte, verdwenen, en de kwaal zelve weggenomen werd. Ik kan mij meer dan dertig Lijders herinneren, die met beroerte en lamheid gedreigd en aangetast werden, en door de van boven en van onder door kunst bewerkte ontlastingen van zulk eene dikwijls zeer taaije vuiligheid van den dood bevrijd werden. Doch altijd bevond ik, dat het raadzaam was, met de braakmiddelen omzigtig te werk te gaan. Zij beftonden meest uit de onderbefchreven met zeer weinig braakwijnfteen gemengde mixtuur, voor welker gebruik ik nog daarenboven eene weekmakende en met oxymel gemengde klijfteer,

eene mostaart pap, en eene ſterke aderlating, wanneer die nodig ſcheen, liet gebruiken. Om het braken te verwekken, oordeelde ik eene geringe hoeveelheid van den braakwijnſteen dienstig. Want een weinig van denzelven is als dan genoeg werkende, wanneer de ziekteſtof in de bovendeelen van het darmkanaal der beroerden huisvest, welker maagzenuwen in haaren oorſprong aangedaan en buiten dien tot grote wanorden geſchikt zijn.

Negende geval van ziekte.

Onlangs ontmoette ik eenen grijsaard, die anders van eene ſterke geſteldheid was, in de volgende omſtandigheden. Zijn gezigt was paars opgelopen, de pols vol, en de kragtloosheid zo groot, dat de neiging tot braken geen ſtand wilde grijpen. De oogen ſtonden ſtijf en verward, de tong en de beenen waren half verlamd, en de zinnen bedwelmd; de handen beefden e. z. v. Drie lepels vol van de gemelde mixtuur, welken te zamen pas het agtſte gedeelte van een grein braakwijnſteen bevatten, werkten ten eerſten zo ſterk, dat de Lijder eene galagtige ſlijmige ſtof, bij pinten, wel eene ſchrede verre ſpuwde. In het vervolg verwekten de vermeerderde giften ſteeds minder braken, maar des te meer ſtoelgang van eene dergelijke vuiligheid. Na de uitdrijving van dezelve bleef er geen ſpoor meer over van bedwelming, lammigheid e. z. v.

Tiende geval van ziekte.

Schier op den zelfden tijd werd een oud zwaklijk heer, die van langen tijd heen veel hoofdpijn geleden had, door bedwelming aangetast, die zo ſterk toenam, dat hij zinneloos ter aarde viel. Gedurende dezen toeſtand liet hij alles lopen; en toen hij weer bij kwam, dreef het hem nog dikmaals tot den ſtoelgang. Toen ik deze natuurlijke ontlasting van eene graauwe en taaije ſlijm door de kunst nog meer bevorderde, hield de bedwelming geheel op, doch in derzelver plaats kwam de ongeneeslijke hoofdpijn weder.

Elfde geval van ziekte.

Voorleden winter zogt een Lijder hulp bij mij, dien niemand, wegens zijne friſſche gezigtsverwe, daar voor aangezien zou hebben, doch die zedert eenige jaaren dikwijls en onverhoeds door bedwelmdheid, benauwdheid en dofheid zo geweldig aangetast werd, dat men hem telkens ſpoedig te bed moest brengen. Ik beloofde eene volkomen genezing, bij aldien hij zig aan eene langdurige behandeling wilde onderwerpen, ten einde zijne darmen van eene groote menigte taaije ſlijm te ontlasten. De ſterkſte uitdrijvende middelen waren daar tegen van weinig vrugt, doch toen hij eindelijk tot het gebruik der klijſteeren beſloot, werd hij ras van de oorzaak der ziekte overtuigd, die nog ſteeds voortgaat, ſchoon de gemelde toevallen reeds geheel hebben opgehouden.

Twaalfde geval van ziekte.

De vrouw van evengemelden Lijder was van langen tijd herwaard met blinde aambijën en hoofdpijn, en vervolgens met opftijgingen en veele andere toevallen geplaagd, welken duidelijk eene verftopping van de vaten der maag te kennen gaven. Na dat haar geneesheer zedert een langen tijd tegen dezen vijand op zijn huzaarsch met lugtfchooten, met balzemkruid water, droppeltjes tegen de opftijgingen e. z. v. gefchermutzeld had, viel de vijand met bloedfpuwen aan, het welk met fchroomlijke toevallen gepaard ging. In dezen nood nam men zijne toevlugt tot mij. Ik droeg de behandeling dezer Lijderes aan den heer Dr. MÜLLER op, en hij begon de genezing met het gebruik van menigvuldige klijfteeren. Zij deden al ras de gewenschte werking zo, dat eene verbazende menigte van eene lelijke, flijmige vuiligheid door den ftoelgang, en vervolgens ook door de moederfchede uitgedreven, en de Lijderes van alle ongemakken bevrijd werd. De heer MÜLLER verzekerde mij nog op heden, dat, indien hij dagelijks geen ooggetuige was geweest, hij geen geloof zou hebben kunnen geven aan de mogelijkheid van zulk eene verbazende verzameling van zulke foort van ziekteftof en van eene zo fpoedige overweldiging van dezelve. Bij deze gelegenheid verhaalde hij mij ook, dat het volgende geval hem vreemd was voorgekomen. Hij werd eergisteren bij een kind van een half jaar geroepen, het welk toevallen der vallende ziekte had. De klijfteeren, welken eene menigte flijmige ftof uitdre-

dreven, bragten verligting te weeg; doch ik gaf hem te verſtaan, dat er nog veel meer van dergelijke vuiligheid zou te voorſchijn komen, indien hij de klijſteeren met zeep e. z. v. kragtiger wilde maken en daar mede aanhouden. Hij deed het, en zedert gisteren zijn er zo veele ontlastingen van eene naar gekookt eijerwit gelijkende ſtof gevolgd, dat men ſchier zou moeten geloven, dat al de darmen daarmede opgepropt zijn geweest. Voor weinige weeken heb ik den heere DR. JASSOY de bezorging opgedragen van eene Lijderes aan beroerte, welke geſchiedenis hij op de volgende wijze heeft beſchreven, er eene dergelijke bijvoegende.

Dertiende geval van ziekte.

„ Eene vrouw van 64 jaaren, welke vogtrijk „ was, en zedert zes weeken, zonder duidelijke „ oorzaak, ongemeen dik was geworden, werd, „ na eenen grooten ſchrik, door eene beroerte aan„ getast. De heer opperhofraad KÄMPF droeg mij „ deze Lijderes op, mij tevens herinnerende, dat „ hij geloofde, dat men de oorzaak van deze be„ roerte in de verplaatzingen na den onderbuik „ moest zoeken. Ik vond de Lijderes wel weer bij „ haare zinnen, doch zeer verzwakt, ſlijm ont„ lastende, zwaar ademhalende, en aan de linke„ zijde de pols in den verlamden, gelijk in den ge„ zonden arm, een weinig ſnel en vol, doch niet „ zeer hard, de tong zeer bezet, het lichaam ver„ bazend dik en geſpannen, en de pislozing op„ geſtopt, uit hoofde van de verlamming der blaas.

„ Doch dit ongemak was ras weggenomen door in-
„ wrijvingen van geest met zeep, terpentijn- olie
„ en tinctuur van Spaanſche vliegen. Het eerſte, dat
„ ik aanried, was een azijnklijſteer, vervolgens
„ eene aderlating, en toen ſchreef ik een poeder
„ voor van jalappewortel met kermes-mineraal en
„ ſuiker; als zij over zuur klaagde, mengde ik het
„ met magneſia. Door dit middel bewerkte ik
„ geen braken, maar een weinig walging en meer
„ afgang. Eindelijk nam ik ook de visceraalklijs-
„ teeren te hulp. Dezen bewerkten menigvuldige
„ ontlastingen van taaije zeer ſtinkende ſlijm, waar
„ door de dikte des lichaams wel de helft vermin-
„ derde en de Lijderes veel verligting toegebragt
„ werd. Na een aanhoudend gebruik gedurende
„ vier weeken van deze dikmaals een weinig ver-
„ anderde geneeswijze kwamen eerst andere ſoor-
„ ten van *Infarctus*, namelijk verharde lichaamen
„ van allerlei ſoort te voorſchijn. Zommigen wa-
„ ren week; men kon ze aan ſtukken drukken, en
„ als men het geen, daar men ze mede aan ſtuk-
„ ken drukte, opligtte, trok men eenen langen
„ draad; anderen waren harder; zommigen waren
„ als citroenpitten; en dezen zag men in menigte
„ boven drijven, anderen waren grooter, bijna
„ als haazenooten: doch allen hadden eenen onver-
„ draaglijk lelijken ſtank. Toen het poeder niet
„ meer behoorlijk wilde werken, nam ik de zeep-
„ pillen met waterig extract van aloë te hulp; en
„ de Lijderes ging weer dergelijke ſtoffen af.

„ Om de lammigheid te gemoet te komen, gaf
„ ik der Lijderes onder anderen eene thee van ver-

„ ſcheiden kruidige bloemen, en inzonderheid van
„ bloemen van wolverlei. Zij ondervond daar op
„ dikwijls hevige pijn in de verlamde leden, en he-
„ vige ſchuddingen in dezelven, even als van elek-
„ trike ſchokken. De heer opperhofraad KÄMPF
„ heeft dezelven meermaals na het gebruik van de
„ wolverlei waargenomen.

Veertiende geval van ziekte.

„ Een predikant op een dorp, die 50 jaaren oud,
„ en van eene ſterke lichaamsgeſteldheid was, wierd,
„ na vooraf gegaane duizeling, kragtloosheid, ge-
„ brek aan eetlust, e. z. v. door eene beroerte
„ aangetast. Ik vond hem, na verloop van eenige
„ uuren, nog zonder eenig gevoel. Wijl hier geen
„ chirurgijn noch apotheek was, kon ik hem alleen
„ met klijſteeren en eenige prikkelende middelen te
„ hulp komen, en dezen waren evenwel van zo
„ veel uitwerking, dat hij weldra weêr bij zijne
„ zinnen kwam. De aanwijzingen van eene plaat-
„ zelijke vuiligheid in de maag bewogen mij, om
„ een braakmiddel voor te ſchrijven. Hij nam het
„ met het beſte gevolg, want hij gaf eene menigte
„ van gal en ſlijm over, daarop volgde eene oogen-
„ ſchijnlijke betering. Ik gaf hem nu purgeermid-
„ delen en klijſteeren, die, na eenigen tijd, eene
„ groote menigte ſlijm, of verouderde, taaije vui-
„ ligheid met zulk een goed gevolg deden ontlas-
„ ten, dat hij zijn ampt weer kon waarnemen.
„ Toen ik hem na mijne terugkomst uit Frankrijk
„ weêr in dezen goeden toeſtand zag, en ik door

„ den heer opperhofraad KÄMPF inmiddels op de
„ *Infarctus* meer oplettend was geworden, herin-
„ nerde ik mij deze geſchiedenis zeer levendig, en
„ zag nu duidelijk het geen ik toen ſlegts door eene
„ wolk ontdekte. Ik verklaarde mij nu den menig-
„ vuldigen, zo lang aanhoudenden afgang van eene
„ verplaatſte vuiligheid, dien ik toen ſlegts met
„ verbaasdheid aanſchouwde; doch het was mij
„ eene groote voldoening, dat ik niet tegen den
„ ſtroom gewerkt had."

Door het wegnemen van dezelfde ziekteſtof ben ik dikwijls meester geworden van de moorzinkingen en de aamborſtigheid, der valſche longontſteking en het bloedſpuwen. Voor twee jaaren kwamen mij op denzelfden tijd twee gewigtige gevallen van de eerſte ſoort voor.

Vijftiende geval van ziekte.

Een heer, die zeer levendig, ſchoon reeds drie en zeventig jaaren oud was, en zeer gezond ſcheen te zijn, werd op het onvoorziens des nagts door eene ſmoorzinking aangetast, welke eene nabij zijnde verſtikking dreigde. De oplosſing van gum. ammon. in hyſopwater en oxymel ſcillitic. en de kerm. mineral. in vermeerderde giften, beantwoordden ſlegts in zo verre aan mijne oogmerken, dat zij de taaije, ſlijmige vuiligheid, welke ik vermoedde, week maakten en tot de ontlasting bereidden. Doch het menigvuldig gebruik der klijſteeren bevorderde dezelve in zulk eene menigte, dat de potten om de twee uuren moesten ledig gemaakt worden. Eg-

ter kromp de buik, die tot berstens toe uitgezet was, voor de eerſte agt dagen van ontlasting niet volkomen zamen. Na verloop van drie weeken kreeg de Lijder weer goeden ſmaak in zijnen gewoonen harden kost, het welk meer dan een jaar duurde, en nog langer geduurd zou hebben, indien geen ſteeds durende zorg, kommer en ergernis den duurzaamen keem zijns leven geknaagd had. En hoe dikwijls moeten de geneesheeren voor dezen onoverwinlijken heimlijken moordenaar niet zwigten?

Zestiende geval van ziekte.

Toen deze Lijder nauwlijks het gevaar ontrukt was, werd ik bij eenen anderen in de nabuurſchap geroepen, met wiens geſchiedenis ik meer dan een blad zou kunnen vullen, indien ik niet voor de kortheid was. Hij bevond zig veel zwaklijker, ſchoon hij eenige jaaren jonger, dan de eerſte, en van voor langen tijd hypochondriek was; doch door het gebruik van het Schwalbacher water en dagelijkſche beweging had hij de hypochondrie weten in bedwang te houden. Maar, toen gewigtige bezigheden, hem gedurende een half jaar tot eene zittende levenswijze noodzaakten, nam dezelve, gepaard met eenen geregeld weerkomenden aamborſtigheid, dagelijks toe. Eindelijk werd dezelve zo ſterk, dat zij weinig van de ſmoorzinking verſchilde. Toen ik hem zag, had hij verſcheiden zulke aanvallen gehad, die den dood dreigden, niettegenſtaande zijn kundige geneesheer, de heer hofraad MARSCHAL te Oſfenbach, de kragtigſte middelen aangewend had,

om de taaije ſtoffe te verdunnen, af te leiden, de kramptrekkingen te beletten, en de afnemende kragten op te beuren. Daar bleef dus voor mij geen andere raad over, dan dat ik de middelen op dergelijke wijze werkende, door klijſteeren liet gebruiken. Onder het gebruiken van dezelven openbaarde de verborgen vijand zig zeer ſchielijk. De Lijder loosde eene verbazende menigte zwarte gal door den ſtoelgang; op dezelve volgde witagtige ſlijm, vervolgens eene vermenging of afwisſeling van beiden, en toen na verloop van eenige maanden de afgang natuurlijk en de toevallen ſteeds zeldzamer en zagter begonnen te worden, beſpeurde men nog veele ſlijm, in de gedaante van groote en kleine lappen leder. Dezen ſchenen het beſluit der genezing te zijn, terwijl de gezondheid van den Lijder gewenscht ſcheen te wezen. Doch toen men zig, na eenen langen ſtilſtand, met eene duurzaame genezing vleide, had op het onverwagtst eene dodelijke wederinſtorting plaats, die der waereld eenen onwaardeerbaaren man ontrukte.

Ik heb bij geen ziekte, na het wegnemen der hoofdoorzaak, zo veele gevaarlijke wederinſtortingen gezien, dan bij de aamborſtigheid; ten ware dan dat het kwaad nog niet lang geduurd, en de oorzaak daar van zig nog niet verder dan in het dármkanaal uitgeſtrekt had. Zo heeft RULAND (*) eenen ſchilder, dien de aamborſtigheid met verſtikken en den dood dreigde, volkomen herſteld door een braakmiddel, het welk hem bij de twee maaten

(*) Zie *Burggrafs Lexicon medicum.*

ſtinkende taaije ſlijm, met gal vermengd, deed uitwerpen. De hier mede gepaarde valſche longontſteking, die mij met of zonder koorts, met droog of vogtig hoesten is voorgekomen, vereischt insgelijks eene langdurige genezing, en onvermoeide ontlastingen van *Infarctus* van beiderlei ſoort, wanneer men zig eene duurzaame genezing wil beloven. Onder veele zulke gevallen, van dezelfde oorzaak afſtammende, verdient het volgende inzonderheid opmerking.

Zeventiende geval van ziekte.

Een Pruisſiſche majoor, wegens zijn temperament zeer haastig en oplopend, werd door het Collegium medicum, als een ongeneeslijken longzugtigen, naar de Seltzer bronnen verwezen. Deze kunstgreep, om eenen kregeligen en ongeduldigen Lijder van zig te verwijderen, was van geen andere uitwerking, dan dat de heer majoor alle geneeskundige ondergeſchiktheid vervloekte, en zo lang bij zijn genomen beſluit bleef, van niets meer te gebruiken, tot dat hij iets van onze geneeswijze hoorde. Hij wilde dezelve, alleen wegens haare vreemdheid, beproeven. Hij was zekerlijk niets anders dan een uitgeteerd geraamte, de lendenen met veel moeite naſlepende, hebbende eenen droogen hoest, bij de minſte beweging kuchende, terwijl niettemin zijne oogen zeer levend ſtonden. Maar, toen men na een nauwkeurig onderzoek zijner vooraf gegaane omſtandigheden, bij voorbeeld, de niet wel behandelde ongemakken der aambeijën,

verzekerd werd, dat de zetel van het kwaad in den buik verborgen lag, kreeg hij, als een man, die voor het overige ſchrander en opregt was, licht, en hij werd zo gedwee, dat hij menigmaal zeide, dat hij zig blindlings zou onderwerpen tot het hooi eten. Hij gebruikte dagelijks vier klijſteeren in plaats van er twee te nemen, en hem ging weldra door den ſtoelgang eene zwartgallige vuiligheid en veele kleine vleeschgewasſen af, vervolgens door den pisweg eene groote menigte ſlijmagtige vuiligheid, gedurende een vierdendeel jaars, tot zijne groote verligting en volkomen genezing. Hij genoot zijne herſtelde gezondheid meer dan tien jaaren, waarna hij ſtierf, hebbende het vuur aan den voet gekregen, door eene ſtout ondernomen operatie aan een exteroog.

Agttiende geval van ziekte.

Voor korten tijd heb ik een' longzugtigen heer van vijf en veertig jaaren, die door alle geneesheeren en kwakzalvers voor ongeneeslijk was verklaard, op dezelfde wijze weer in gezondheid herſteld. Zijn menigvuldig letteroefenen en zittende levenswijze veroorzaakten hem eenige van weinig betekenis ſchijnende ongemakken der hypochondrie, die zig, naar de toen regerende zinkingkoorts (influenſa), met de ſlijm, welke in het bloed ſterk geteeld en in de darmen vergaderd was, naar de long wenden. Door zoete en andere dergelijke ſmeerige middelen vriendelijk onthaald wordende, werd dezelve hoe langer hoe meer naar de long gelokt en

derwijze vermeerderd, dat zij ze niet meer kon huisvesten, maar met een aanhoudend hoesten, in de gedaante van eene lelijke ſcherpe etter, en vergeld met eene gedurige koorts, groote kragtloosheid en uittering, dag en nagt moest uitſtoten. In dezen bedroefden toeſtand moest ik de handen aan het werk ſlaan. Ik ried de ſlakken, de visceraalklijſteeren, en de visceraalpillen, welken ik in mijn *Enchiridium* beſchreven heb. Veelen zouden dezelven, van den katheder, als onzinnig, ſtrijdig tegen het oogmerk en tegen de koorts uitgekreten hebben; maar zij deden haare teringgenezende kragten reeds in de eerste agt dagen zigtbaarlijk zien, en na dat zij binnen vijf of zes weeken de gewoone oorzaak der ziekte overweldigd hadden, maakten zij den nog levenden zieken gezonder dan hij voor den aanval der zinkingkoorts geweest was.

Het bloedſpuwen, het welk eene longtering dreigt, heb ik zo dikmaals met eene dergelijke geneeswijze herſteld, dat ik reden vond, om bij de meesten, welken bloed loosden onder het hoesten, op dergelijke *Infarctus* te denken. Zulke Lijders, bij welken de zitplaats van dit kwaad in den buik is, bekomen de ſterkſte ſchuddingen van den buik, bij voorbeeld door het rijden, gemeenlijk ook eerder wél, dan kwalijk, en veelen beſpeuren voor en onder den aanval zekere, veeltijds opwaard ſtijgende gewaarwordingen in den buik, of eene kittéling omtrent den navel. Doch ik heb het bloedbraken veel zeldzaamer van de ſlijm zien ontſtaan, ſchoon zij dikwijls met een bedorven, in de vaten der maag geſtremd bloed, als de eigenlijke oorzaak

van dit onzeker braken, het welk men, volgens de opgegeven kentekens, omzigtig moet onderſcheiden, van boven en van onder ontlast word. Hoe voorzigtig men het braken, het welk *Infarctus* der maagvaten te kennen geeft, moet behandelen, bewijst het treurig einde van het volgend geval.

Negentiende geval van ziekte.

Een vrouwsperſoon, welk uit hoofde eener wanorde der maandelijkſche zuivering, herhaald braken, maagpijn, moeilijk ſlikken, en verdere tekens van verſtopping van de vaten der maag, gaf eene groote menigte zwart, ſtinkend bloed over, na dat zij zig van ſterke buikzuiverende middelen en herhaalde aderlatingen bediend had. Daar volgden zwaare pijnen in de gewrigten en tekenen van eene halve verlamming. De mond was, onder een allermoeilijkst ſlikken, altijd met ſtinkend bloed vervuld. De geneesheeren het hier over niet eens kunnende worden, werd mijn overleden vader, hoewel te laat, geroepen. Hij voorzeide den nabij zijnden dood, en verzekerde, dat de verſtopping van de vaten der maag de oorzaak en bron der toevallen, en van den wel haast te wagten dood was. Hoe zeer met deze verzekering geſpot werd, vond men bij de opening van het lijk dezelve volkomen bevestigd. Want al de vaten van de maag en den ſlokdarm waren van bloed uitgezet en geborsten; doch aan de milt was geen gebrek. Een hardnekkig, nugteren en dagelijks overgeven van ſpijs met zuure ſlijm, met zwaare benauwdheden verzeld, daar te-

gen is bij afwezenheid van andere bedenklijke omſtandigheden, een gewoon kenteken van de verzamelde ſlijm in het darmkanaal.

Twintigſte geval van ziekte.

Onder veele anderen, die met braken gekweld waren, zogt een zeker geestlijke voorleden jaar hulp bij mij. Hij had den ouderdom van veertig jaaren. Het gebruik van ontelbaare braak- en buikzuiverende, zenuw- en maag verſterkende, alsmede aambeijën bevorderende middelen, had hem zo aandoenlijk gemaakt, dat hij ſlegts op het gezigt van artzenijen en ſpijzen reeds moest braken. Daar bleef derhalven voor hem niets meer over, dan dat hij zig de klijſteeren driemaal daags moest laten welgevallen. Zij werkten, gelijk hij zig uitdrukte, wonderen op de ſlijm en zwarte gal, en genas in korten tijd. Doch hij ſtorf onlangs aan een verkeerd behandeld galagtig zijdewee, dat er veelen wegrukte. Zij hadden gemaklijk kunnen gered worden. Doch de masſa van bloed werd hun zo ſtout verminderd, de bedorven gal daartegen zo zorgvuldig behouden, en zelfs de lavende dronk van gekarnde melk, waarneer hunne drooge, bittere tong ſmagtte, zo ſtreng verboden, dat ſlegts eenigen van deze mishandelde Lijders door laat gebruikte braakmiddelen gered konden worden.

De ſlijm verwekt ook, nevens het moeilijk ſlikken en zuur braken, veeltijds tevens eenen hardnekkigen buikloop, die, gelijk ik reeds aangemerkt heb, der genezing meer hinderlijk, dan bevorder-

lijk is. Dezelve kan niet eerder met het braken geſtild worden, dan na dat de taaije vuiligheid door klijſteeren e. z. v. allengs week gemaakt en uitgedreven is. Menigmaal word het braken en de buikloop zo wel door de ſlijm, welke nog in de vaten verdikt, als in de eerste wegen zeer opgehoopt is, voordgebragt. Men kan dit uit het volgende geval beſluiten.

Een en twintigſte geval van ziekte.

Een heer van vijf en dertig jaaren wierd, na meer dan eens geſtopte afwisſelende koortzen, die nu dagelijks, dan om den anderen en dan weer om den derden dag kwamen, en na eene bijgekomen wanorde in de aambeijen, op eene erbarmlijke wijze hypochondriek. Geweldige drukking, inzonderheid in het regterweeke des buiks, beklemming, maagpijn, kolijk, en verlies van eetlust en kragten, die door de daaglijkſche ontlastingen, door het menigvuldig braken en afgaan, van eene ſlijmige, roodgeverwde ſtoffe, en door de bijgekomen ſluipkoorts ſteeds meer afnamen, bragten hem zo verre, dat hij den top der grootſte ellende bereikte. Na dat hij verſcheiden jaaren met deze kwaal ſmertlijk gekweld was geweest, en veelerlei gezondbronnen en andere geneeswijzen vrugtloos gebruikt had, nam hij zijne toevlugt tot de visceraalklijſteeren en eenen drank, die meestendeels uit Wacholderwortels beſtond. Door deze eenvoudige geneeswijze werd het braken ras geſtild, en de overige toevallen allengs weggenomen.

Gevallig heb ik ontdekt, dat de darmjigt (*Ileus*) uit dezelfde oorzaaken ontſtaan, en eerst na den menigvuldigen afgang van de taaiſte vuiligheid genezen is. Twee zulke gevallen, die mij genoegzaam op den zelfden tijd voorkwamen, liggen mij nog versch in het geheugen.

Twee en twintigſte geval van ziekte.

Een oud man had tegen eene hardnekkige verſtoptheid, en het daar uit volgend overgeven der ſpijzen en geneesmiddelen, de gewoone geneeswijze, en zelfs tabaksklijſteeren gebruikt. Maar toen hem dagelijks viermaal eene weekmakende visceraalklijſteer, waar bij ik een goed gedeelte in eijerdoijer ontbonden quajakumgummi en verdikte osſegal liet mengen, gezet werden, volgde ras de menigvuldige afgang van zulke taaije vuiligheid, dat men dezelve in lange draaden kon trekken. Eerst den volgenden dag vertoonde zig dezelve als een natuurlijke, ten deele verharde drek.

Drie en twintigſte geval van ziekte.

Een jongeling, die aan het zelfde ongemak, verzeld met kolijken, ziek lag, genas, onder dezelfde omſtandigheden, veel gemaklijker en ſpoediger. Want ik kon dezelfde geneeswijze ten eerſten van het begin af door den overleden heer Doktor MÜLLER laten aanwenden.

In de kolijk van Poitou moet men onder de menigerlei daar van opgegeven oorzaaken, billijk zij-

ne aandagt ook vestigen op de deels ſcherpe, deels taaije ſlijm en gal, welke in de darmen verzameld zijn, en inzonderheid deze tragten te verbeteren, los te maken en uittedrijven; het zij nu, dat de verdikking en ſcherpte oorſpronglijk uit eene andere kwaadſappigheid, of uit bijgemengde metaaldeeltjes, waar onder lood en koper de overhand hebben, ontſtaan zijn. Ik geloof, dat op zulke plaatzen, alwaar deze kolijk gemeen is, en daar men ooftwijn beſchuldigd heeft, het lood alleen oorzaak is. Want in het maken van cijder worden dikwijls looden bakken en plaaten, bij voorbeeld in de pers, gebruikt. De heer Doktor CLOSSIUS daartegen heeft verſcheiden ziekten van die ſoort behandeld, welken het door het gebruik van ſpijzen in koper gekookt, geworden zijn, en welken hij door menigvuldige visceraalklijſteeren, en door de venetiaanſche zeep, waarvan hij dagelijks twee lood liet innemen, herſtelde. Door deze middelen werd tevens de zuure menging van het metaalvergift, en de taaije zamenhang der ſlijmige vuiligheid weggenomen. Ik zal van de verſcheiden merkwaardige gevallen van ziekte, in dewelken de meeste toevallen dezer kolijk mij gelukkiglijk op dezelfde oorzaak oplettend maakten, ſlegts één bij brengen.

Vier en twintigſte geval van ziekte.

Een heer van veertig jaaren werd na eenen val van het paerd met allerlei hypocondrieke ongemakken geplaagd, die ik niet zo zeer aan den val, als

wel aan de daar door afgebroken lichaamsbeweging en de te vooren reeds verzamelde ziekteſtoffen in den buik dagt te moeten toeſchrijven. Onder het gebruik der gewoone, voor het overige kragtige middelen nam zijne kwaal derwijze toe, dat zig bij het drukken en ſpannen onder de korte ribben, bij de benauwdheid, kwaade ſpijsvertering, ſlaaploosheid en allerlei hoofd- en borstkwaalen e. z. v. een dikwijls weerkomend kolijk, en een kommerlijk, zigtbaar, doch verſchietend halsgezwel voegde. Daar bij werd de verw van het mager aangezigt geelgrauw, het lichaam meest verſtopt, en dikwijls zo ſterk tegen den ruggraat gedrukt, dat men niet kon begrijpen, hoe het de darmen met zulk eene verbazende menigte van verouderde vuiligheid opgevuld, in zig konden bevatten. Dezen werden door een aanhoudend gebruik, gedurende vier maanden, van visceraalklijſteeren en andere geſchikte middelen, in gedaante van ſcijbala, zwarte gal, en eindelijk van eene grooter menigte ſlijm uitgedreven. Toen ten laatſten ongemeen taaije vellen of lappen van eene handbreed afgingen, en daar op de ſtoelgang en de gezigtsverwe natuurlijk werden, en alle toevallen verminderden, wenschte ik den Lijder met eene ſpoedige volkomen genezing geluk, en deze volgde ook na het gebruik van het Schwalbacher water, het welk hij aan de bron dronk.

De ſteen der blaas is den Geneesheeren en Operateurs reeds dikwijls tot een ſteen des aanſtoots geworden. Het heugt mij, dat men zelfs door het

ſonderen van deszelfs aanwezendheid meende verzekerd te zijn, en den ongelukkigen Lijder door de operatie, welke geen ſpoor van den ſteen kon ontdekken, nog ongelukkiger maakte. De overeenkomst der toevallen, welken de ſteen veroorzaakt, met die, welken de *Infarctus* in de vaten der ſpeenvaten zittende, en zig naar de blaas wendende, verwekken, is ook zo groot, dat men zeer ligt eene *fallacia cauſæ, non cauſæ* kan begaan. Ikſloeg derhalven in gevallen, waar in men van de tegenwoordigheid des ſteens niet volkomen zeker kon zijn, den zekeren weg in en ried zulke visceraalmiddelen, die zo wel ſterk ontbonden, als van de blaas afleidden; zij werkten tevens op de vermindering van den ſteen. De met kalkwater gemengde visceraalklijſteeren waren mij daarbij menigmaal en zomtijds van bijzonderen dienst.

Vijf en twintigſte geval van ziekte.

Een zeker heer werd zedert eenige jaaren dikwijls door de hevigſte pijnen gemarteld, welken men in het algemeen voor ongemakken van den ſteen hield. Doch ik kon ze des te zekerer aan de aambeijen toeſchrijven, wijl zij op geregelde tijden kwamen, en de Lijder reeds in zijne jeugd ſterk met aambeijen gekweld was. Mijn gevoelen werd ook bevestigd door het vlijtig gebruik der kalkwaterklijſteeren e. z. v. Want zij deden niet alleen blinde takken aan den aars voordkomen, aan welken men bloedzuigers zette, maar dreven ook

eene

eene grooté menigte ſlijm af, met vermindering van pijnen, en eindelijk volgde eene volkomen genezing der Lijders.

Dat men in de geelzugt zijne oplettendheid ook op de witagtige ſlijm moet laten gaan, bewijst het volgende geval van eenen geelzugtigen, van welken ik heden de gewenschte tijding van zijne genezing bekom.

Zes en twintigſte geval van ziekte.

Een geestlijke van omtrent vijftig jaaren kreeg na eene tusſchenpozende koorts de geelzugt. De oogen, de huid en de pis was donker geel, naar het zwarte trekkende, Door gebrek aan eetlust, gedurig braken, hardlijvigheid, benauwdheid, jeuken der huid en andere toevallen der geelzugt, vond hij zig eindelijk in de ellendigſte omſtandigheden. Onder het gebruik van ik weet niet welke geneesmiddelen namen dezelven meer toe dan af. Ik ordonneerde hem visceraalmiddelen, voornaamlijk door klijſteeren, en het gebruik van verſche eijeren en druiven, die hij alleen bij zig kon houden, en die veele ſlijm uitdreven. Hij kreeg hier door veel verligting, doch de geele verwe wilde niet veel verminderen. Ik vermoedde derhalven, dat er eene hardnekkige verſtopping van den galleider ware overgebleven, en liet beurtelings pappen op de regter zijde leggen, en mijn *linimentum vol. cum. Merc.* ſterk invrijven. Dit was nauwlijks twee dagen lang geſchied, of de Lijder voelde eensklaps eene ſnijdende pijn in die zijde, doch zij trok dui-

delijk voorwaard, en verdween vervolgens met alle toevallen, behalven de geele verwe, die egter allengs ook geheel verdween. Schoon zig nu geen ſpooren van eene ziekte meer openbaarden, ried ik hem, tot meerder zekerheid, de visceraalmiddelen in geringe giften, nevens het Schwalheimer water met opleſlijken wijnſteenroom bij aanhoudendheid nog eenigen tijd te gebruiken. Zij verwekten onverhoeds eenen buikloop, en hier door werd, zedert tien dagen, dagelijks en dikmaals eene menigte taaije ſlijm zonder eenige verzwakking ontlast.

Door menigvuldige overtuigende ondervinding gedrongen, poogde ik het dikwijls inteſcherpen; en ik herhaal het nog eens, dat de zenuwziekten, van de vapeurs af, tot de vallende ziekte toe, meest van de *Infarctus*, voornaamlijk van de ſlijm en van de hardnekkig daar mede gepaarde ſcherpte verwekt worden, en dat zij niet anders te genezen zijn, dan door zig van deze oorzaak volkomen meester te maken. Dan, helaas! het is te beklagen, dat zig deze verborgen vijand, juist bij zijne hevigſte aanvallen, het zeldzaamſte door de gewoone kentekens verraad. In tegendeel verbergt hij zig agter bedrieglijke ſchermen, en zijne veſtiging groeit dikwijls zo vreeslijk aan, dat zij eene belegering van een vol jaar kan verduren.

Zeven en twintigſte geval van ziekte.

Voorleden jaar had ik eenen jongeling, dien men, naar het uiterlijk aanzien, als een voorbeeld eener

ongemeene gezondheid kon beſchouwen onder mijne behandeling. Hij had eene vallende ziekte, die hevig was, doch zig zeldzaam vertoonde. In het eerst kon ik, hoe nauwkeuriger ik hem onderzogt, niet de minſte ſpooren van eene ziekteoorzaak ontdekken. De ſlaap, de eetlust, de ſpijsvertering waren in goeden ſtaat, de ontlastingen natuurlijk en de buitenſporigheden aan de jeugd dikwijls eigen, bevond ik voor zulk eene groote kwaal van te geringe betekenis. Mij bleef derhalven niets over, dan aan de in beweging gebragte volbloedigheid te denken, hoe zelden dezelve bij mij als eene ziekteoorzaak in aanmerking komt. Ik ordonneerde derhalven aderlatingen, verkoelende buikzuiveringen, ſchraale en verkoelende leefwijze. Niettegenſtaande dit alles overviel hem de kwaal op ſtraat, veel heviger en vroeger dan naar gewoonte. Toen nu alle tot hier toe door mij en anderen aangewende middelen van geen vrugt waren, oordeelde ik het tijd, om eene proef te nemen van die, welken ik gewoon ben tegen de ſlijmige *Infarctus* te gebruiken. Hij had dezen nauwlijks veertien dagen gebruikt, of de eigenlijke bron zijner kwaal openbaarde zig. Hij ging namelijk door den ſtoelgang, dien hij nauwkeurig gade ſloeg, eene groote menigte pekagtige ſtof, nevens eene ſlijm van verſchillende verwe af, en deze ontlasting duurde meer dan vier weeken. Veertien dagen daarna berigtte mij de Lijder met blijdſchap, dat hij nu ook lappen ſlijm van eene hand groot in den afgang ontdekt had; dat hij zig na elke ontlasting veel ligter en vlugger bevond dan ooit,

ſchoon zij meestendeels met pijn in het lijf verzeld waren, en dat hij niets meer van zijne ziekte beſpeurde. Zijne genezing duurt ook nog tot op dit uur.

Agt en twintigſte geval van ziekte.

Voor weinige dagen kreeg ik berigt van eenen, die met de vallende ziekte behebt was, en mij voor een maand door de derde hand om raad gevraagd had, dat hij nu, op het gebruik der visceraalklijſteeren en door zeeppillen, die ik ordonneerde, groote en dikken ſtukken vellen, nevens zwarte ſtof, die men in lange draaden kon trekken, met veel verligting der aanhoudende hoofdpijn, dagelijks ontlaatte. Deze omtrent vijftigjaarige Lijder werd voor negen maanden voor de eerste reis van de vallende ziekte aangetast, en zij kwam dikwijls. Zijn geneesheer, wien de vallende ziekte tegengaande ſpecifieke middelen niet wilden gelukken, oordeelde tot het gebruik van digestiefzouten over te moeten gaan. Want de Lijder had hem verzekerd, dat hij zeer verſlijmd was, en dat hij nog veel ſlijm loste. Een ander geneesheer beweerde, dat de maag alle ſpijzen in ſlijm veranderde, en liet de zouten voord gebruiken. Bij geluk bevorderde zij, meer dan zeven maanden lang, dagelijks de ontlasting van eene ongelooflijke menigte van deze nog niet uitgeputte vuiligheid.

Dat men van de *Infarctus*, wanneer zij verzeld werken, nevens de vallende ziekte, nog mee

vreeslijke toevallen kan hebben, bewijst J. ZELLER (*) door het volgende geval.

Negen en twintigſte geval van ziekte.

Een man, die zig voor het overige zeer wel bevond, was, voor zo veel men uit zijn temperament, verkering, en levenswijze kon beſluiten, een hypochondrist. Hij klaagde onder anderen over ſterk drukken omtrent de maag. Plotslijk overviel hem het eerst in Mai eene ſterke aamborstigheid, met eene duizeling, die zijne oogen geheel donker maakte; daarop volgde ras eene volkomen blindheid en ſterke onmagt, met verſtoptheid van den buik. Hij werd toenmaals van die kwaal weêr herſteld, doch in Julij overviel de duizeling hem voor de tweedemaal, den volgenden dag blindheid, en allengs toenemende zinneloosheid; eindelijk volgde de vallende ziekte met ſchuim op den mond, en de hardnekkigſte verſtoptheid des buiks. Men gebruikte nu verzagtende, dan ter ſtoelgang prikkelende klijſteeren en zalven. De Lijder kreeg nu eene langzaame openlijvigheid, en vulde eenen halven pot met veel waterig bloed; toen volgden vleeschvormige, peesachtige, enkele klompen met bijzondere, deels geheele, deels verſcheurde vellen omkleed, van verſchillende grootte van eenen walnood, van een eij, en eene kleine vuist; ook langwerpige gewasſen, die de gedaante van ingewanden hadden. Allen waren week, doch verſcheiden glib-

(*) *Diſſert. de molis virilibus mirabilibus. Tubing.* 1696.

berig. Op verſcheiden reizen gingen ten minſten eenige ponden van zulke klompen af, en dan hield het drukken op de maag en de overige aanvallen op. Vier dagen daar op werd de ſtoelgang vrijwillig, geregeld en een voorbode der duurzaame gezondheid.

De volgende merkwaardige geſchiedenis van hardnekkige trekkingen, welke de heer Doctor JASSOIJ aangetekend heeft, kan in plaats van honderd anderen tot een bewijs dienen van de opgegeven ſchier algemeene oorzaak der zenuwziekten.

Dertigſte geval van ziekte.

„ Eene vrijster van agttien jaaren, die in haare eerſte jeugd met gedurige ongemakken der oogen gekweld, en van een gevoelig zenuwgeſtel was, klaagde dikwijls over hoofdpijn, gebrek aan eetlust, drukking op de maag e. z. v. Deze ongemakken verminderden zeer na het gebruik van ontlastende en maagſterkende middelen. Na doorgeſtaane loop, waardoor zij aangetast werd op eenen tijd, dat dezelve nog niet heerschte, en die eene verbazende menigte van taaije vuiligheid deed ontlasten, hielden zij geheel op. Indien ik op dien tijd reeds dezen heilzaamen afgang van *Inſarctus* uit het regte gezigtspunt had weten te beſchouwen, zou ik de natuur niet alleen in deze gunſtige gelegenheid, in haaren kritieken arbeid hebben kunnen ondersteunen, maar ook de kwaade gevolgen, welken de overblijfzels der ziekte-

oorzaak dreigden, voorkomen. Met een woord, de gemelde toevallen kwamen na verloop van drie maanden in hunne volle kragt weder. In de volgende lente werd zij door eene allertreurigſte zenuwziekte aangetast, welke zig door de hevigſte trekkingen openbaarde. Zij begonnen aan de armen, en dan hieven zij het lichaam op in eenen zittenden ſtand, en wierpen het weêr met de grootſte gezwindheid neder, en dit meer dan tienmaal; daar op werden de beenen even zo ſtuipagtig bewogen, dikwijls het ganſche lichaam te gelijk, het welk menigmaal in de hoogte geworpen werd; dikwijls ſteunde zij met het hoofd en de hielen op het bed, en boog het lichaam als eenen hoepel, veeltijds boog hetzelve zig in allerlei rigtingen. Naderhand zat zij brieven te ſchrijven, dezelven toetemaken, en weg te zenden, dan zig het hair te friſeeren en allerlei andere huislijke bezigheden met eene onnavolgbaare gezwindheid en vaardigheid te verrigten. Dan zong zij, dan floot zij, waarbij haar gezigt zig op eene zeldzaame wijze vertrok. Eindelijk volgde een beurtlings opzwellen en invallen der plaats omtrent de maag, en daarop een krampägtig hoesten, waarmede de aanval, welke uuren lang duurde, meestendeels eindigde. Altijd liet dezelve eene ongemeene matheid na. Dikwijls kon zij van zwakheid in het geheel niet ſpreken, en bleef bedwelmd en kragtloos liggen, tot dat een volgende aanval alles weer in beweging bragt. Geen wonder! Want bij deze geweldige bewegingen kon haar gevoelige maag het voedzel van een kind nauwlijks verdragen. Des niettegenſtaan-

de behield zij haare bedrieglijk gezonde gezigtsverwe, haare roode gevulde kaaken, en werd tot aan het einde der ziekte niet magerer. Zij had onder de aanvallen oogenblikken, waarin de hoofdpijn ondraaglijk was, doch na de aanvallen werd dezelve gematigder; maar zij was er niet geheel van vrij zo lang de ziekte zo hevig was. Als zij, des morgens ontwakende, hoofdpijn had, kon zij met zekerheid voorfpellen, dat zij eenen kwaaden dag zou hebben. Des nagts had zij nooit aanvallen. Tegen middernagt kwam meestendeels de laatfte, en des morgens tegen agt of negen uuren de eerfte weder. Gedurende de aanvallen verloor zij nooit haar zelfs bewustzijn, het welk haar lijden verzwaarde. Men moest in tegendeel tot voorkoming, dat de aanvallen niet allerhevigst wierden, zorgvuldig vermijden, dat haare zintuigen niet aangedaan werden. Zij bleven ook zo aandoenlijk, dat zij van verre zagt gefproken woorden, die een gezond mensch van nabij nauwlijks verftond, duidlijk hoorde, dat haar het lezen, zingen, de zagtfte toonen van een verre af zijnde muziekinftrument. inzonderheid het trommen, op een afftand van honderd fchreden, den aanval vernieuwde, en dat zij op de bovenfte verdieping met fchuddingen ontdekte, wanneer in de onderfte tabak gerookt werd.

Ik behandelde deze Lijderes, volgens de voorfchriften van beroemde fchrijvers, met de gewoone krampftillende en zenuwverfterkende middelen, ik vergat daar bij de zagt ontlastende niet; doch alles zonder vrugt. In tegendeel fcheen de ziekte meer toe dan af te nemen. Men zogt deswegen alle

mogelijke hulp. De eerſte geneesheer, die men met mij om raad vraagde, was de heer GERO, een beroemd Italiaansch geneesheer, die zig bij ons bij het Wilhelmsbad ophield. Deze leidde de ziekte af uit eene zwakheid en prikkelbaarheid van het zenuwgeſtel, en ordonneerde onder anderen oranjebladen, alle morgen tot een half drachme; hij gaf ook krampſtillende droppeltjes en andere dergelijke middelen. Toen deze almede van geen werking waren, verzogt ik de ouders, dat zij mijnen agtenswaardigen leeraar in de praktijk, wien ik het grootſte gedeelte van mijnen opgang tot heden en mijne gelukkige genezingen te danken heb, den heer opperhofraad KÄMPF, om raad zouden vragen. Hij kwam, en was op het gezigt van deze ellendige aangedaan, en ſloeg voor, eensdeels tot verligting, en om tot een nader onderzoek tijd te winnen, alle de middelen, welken de heer TISSOT kortelings in zijne verhandeling over de zenuwziekten aangeprezen heeft, nevens meer anderen te beproeven. Wij gebruikten dierhalven duivelsdrek, bilſen| extract, dippel- en cajeputolie, oranjebladen, muskus, zinkbloemen, valeriaanwortel, viscus quercin. de meesten hier ven ook als klijſteeren, allengskens opklimmende tot grooter giften, en uitwendige ſtovingen met kina, het omwinden der leden, krampſtillende, weekmakende baden, doch alles was zonder vrugt. Daartegen ſcheen de braakwijnſteen, die veele galagtige ſlijm van boven en van onder uitdreef, het beste middel tot verligting te zijn (*n*). Schoon dezelve den aanval tel-

(*n*) Eene der vreeslijkſte kramptrekkingen werd volgens

kens heviger maakte, werd de wederkomst altijd daar door vertraagd. Toen wij besloten hadden eene genezing uit den grond te ondernemen, werd ik als scheepsdoctor naar Frankrijk beroepen. Gedurende mijne afwezendheid van meer dan vier maanden, liet de Lijderes alle geneesmiddelen na; doch de kwaal zig vermeerderende, nam zij haare toevlugt tot den overleden doctor MÜLLER, die, als een bekwaam man, nog het uiterste aanwendde. Maar bij mijne terugkomst vond ik de Lijderes, die nu bij de anderhalf jaar gefolterd was, eerder erger dan beter, want de aanvallen waren dagelijks tot op twaalf vermeerderd.

Ik vervoegde mij dan weder bij den heer opperhofraad KÄMPF, en hij overtuigde mij van de aanwezendheid der *Infarctus*. Ik had zulks reeds lang uit den afgang kunnen opmaken, indien ik de *Infarctus* gekend had, en er oplettend op was geweest, doch nu gaf mij al het voorafgegane een groot licht, ik wist nu, waarom het eene middel dikwijls verzagting veroorzaakte, en waarom een ander dikwijls nadeel deed. Toen de Lijderes zig eenigen tijd aan de geneeswijze, tegen de slijmagtige *Infarctus* gerigt, inzonderheid aan het menigvuldig gebruik der visceraalklijsteeren gewillig en stiptelijk onderworpen had, begon de verborgen vijand zigtbaar te worden. Zij ging namelijk eene zeer groote menigte van eerst stinkende, naar lijm- en bierhef ge-

ROCH *dissert. de convulsionibus juvenam decussatim detorquentibus. Argent.* 1776. door een braakmiddel, het welk eene groote menigte lijmagtige, pekagtige en stinkende stof deed ontlasten, oogenschijnlijk verzagt.

lijke vuiligheid af, toen volgde eene ſterke ontlasting van taaije, geelgroene, dikwijls geheel witte glasagtige ſlijm, naar gekookt eijerwit gelijkende. Menigmaal wisſelde dit af; ten laatſten kwamen harde, vaste lichaamen, als kogels en lederagtige vellen, ſchier dagelijks te voorſchijn. Elke ſterke ontlasting was zigtbaarlijk eene nadere ſchrede tot beterſchap. De aanvallen verminderden hoe langer hoe meer, de kragten namen toe, en zij kon nu zonder gevaar eenen geruimen tijd het bed verlaten. Het gebruik van het extract van aloe met zeep veroorzaakte haar dikwijls hevige pijn in het lijf, doch geen aanvallen meer, daar zij anders door het gebruik van een weinig prikkelende ſpijzen, of de minſte pijn den aanval kreeg. Na dat zij deze pillen met de klijſteeren eenigen tijd gebruikt had, verdween de pijn ook allengs; ten laatſte bleef die geheel weg. De aanval kwam eerst na verloop van twaalf dagen weder, toen na vier weeken, voornaamlijk op den tijd van haare maandſtonden of in plaats van denzelven een onaangenaame kramp in de maag, of hoest, of ook hoofdpijn. Wij rieden haar, dat zij de landlugt zou gaan nemen, en tevens het Schwalheimer water in de nabuurſchap der bron zou drinken, en dit was van zulk een goed gevolg, dat zij een half jaar lang van alle trekkingen bevrijd was, groote wandelingen doen, in de kerk, daar zij in langen tijd niet had durven komen, het orgel horen, en den ruwſten kost verdragen kon. Tot beſluit moet ik eene zeldzaame omſtandigheid melden, welke dit geval van ziekte nog merkwaardiger maakt en voor veelen een raadzel zal blij-

ven (o). Na de volkomen genezing van onze Lijderes, welke de lichaamsſterkte van eene kloeke boerenmeid ſcheen te hebben, beſpeurde zij niettemin eene bijzondere zwakheid in de handen, en de eene hand werd haar dikwijls door kramptrekkingen zamengetrokken. Wanneer zij nu de lijdende hand door middel van de andere uitſtrekte, verdween de kramp wel in dezelve; doch ging ook aanſtonds in de gezonde over. Ja zij behoefde ook andere deelen, als bij voorbeeld, den voet, de knie, de dije, met de door kramp vertrokken vuist ſlegts aantteroeren, om de kramp aanſtonds, even als eene elektrieke vonk, naar de aangeraakte deelen te doen overgaan. Anderen, welken haar de lijdende hand uitſtrekten, bevrijdden haar van kramp, zonder er zelven iets van te beſpeuren."

Een en dertigſte geval van ziekte.

Kort daarop kreeg ik een uitgeteerd, bleek meisje van veertien jaaren onder mijne behandeling. Zij was door dezelfde ziekte aangetast, die egter niet zo hevig en hardnekkig was, en zonder mij lang te bedenken, rigtte ik de middelen tegen de *Infarctus*. Ik bragt het in korten tijd zo ver, dat, na menigvuldige ontlastingen van eene lelijke, zeer ſtinkende vuiligheid, de aanvallen bij de zeven maanden lang weg bleven, nadat zij eene menigte van middelen tegen de vallende ziekte te vergeefsch had

(o) Misſchien moet men dit aan de zwavelſtaaf toeſchrijven, welke de Lijderes, tot vertraging en verligting van den aanval, buiten denzelven in de hand moest houden.

gebruikt. Het is bij de ouden en laateren, bij de geleerden en ongeleerden eene uitgemaakte zaak, dat de ziekten van den geest meestendeels door de zwarte gal veroorzaakt worden, welke dikwijls met eene groote menigte ſlijm gepaard gaat.

Twee en dertigſte geval van ziekte.

Onlangs werd ik door eenen half geleerden Jood wegens eene vrouw om raad gevraagd, welke, onaangezien haare ongemeene zwaarlijvigheid en vetheid, nogthans zedert verſcheiden jaaren eenen knagenden worm bij zig draagt. Zij word daar door altijd gémelijk en dikwijls geheel melankoliek, zo dat zij zoms van haar verſtand is. Na een nauwkeurig onderzoek verklaarde ik, dat de zwarte gal er de oorzaak van was. Deze verklaring deed mij zijn volkomen vertrouwen winnen. Hij had in de oude Rabbijnen gelezen, dat wanneer eene vrouw knorrig, onverdraaglijk, ſtijfzinnig, zwaarmoedig e. z. v. wierd, men op de *Morah ſchechorah*, dat is op de zwarte gal moest denken. En in de daad drijven, gelijk men mij zegt, de voorgeſchreven middelen veel *Morah ſchechorah* (*) af. Wijl nu geen Christenen noch Jooden aan deze werking der zwarte gal twijfelen, agt ik het overtollig, mijne ondervindingen tot ſtaving bij te

(*) Deze uitdrukking is onder de Jooden tot een ſchimpwoord geworden. Wanneer de een tegen den anderen zegt, dat hij van de *Morah ſchechorah* lijd, betekent het zo veel als het *Helleboro opus habet* der Romeinen.

brengen. Ik zal er derhalven onder honderden van dien aart ſlegts drie uitkiezen. Zij zijn merkwaardig, wijl de eene bewijst, dat zelfs de met weinig gal gemengde ſlijm melankolie verwekt; de andere, dat de zwarte gal, behalven de melankolie, tevens de zeldzaamſte toevallen kan verwekken, en de derde den grooten invloed aantoont van de zwarte gal op de huidziekten.

Drie en dertigſte geval van zickte.

Een welgemaakte, zedige jufvrouw van over de twintig jaaren verviel in haar zeventiende jaar, zonder voorafgegaane gemoedsbewegingen, in eene melankolie, die eindelijk tot razernij ſteeg, zo dat men haar moest binden. Men meende, dat de kort te voren in wanorde geraakte maandelijkſche zuivering de oorzaak was, en gaf afdrijvende middelen. Deze bragten eindelijk de ſtonden weer aan den gang, ongetwijfeld, wijl zij de ſlijm, als de medeoorzaak van deze wanorde, uitdreven, en de Lijderes kwam allengs weer bij haar verſtand, en bevond zig vervolgens meer dan vijf jaaren lang in goede gezondheid. Doch voor omtrent drie maanden werd zij, na teruggebleven maandſtonden, weer onvoorziens treurig, zij was vol van gedagten des doods, ſprak weinig, doch ook niets verwards, ging eindelijk te bed liggen, en nam toen, in afwagting van den naderenden dood, behalven het bronwater, niet het minſte voedzel. Aan artzenijen moest men niet denken. Niettegenſtaande de liefderijkſte, hartroerendſte en eindelijk zelfs

ſtraffe vermaningen en gemaakte bedreigingen van ouders en vrienden, was zij van haar voornemen niet af te brengen. Zij gaf voor, dat zij een afkeer van alle voedzel had, en het niet kon doorzwelgen, en bad op de weemoedigſte wijze, dat men haar den nabij zijnden dood niet nog bitterer zou maken, zo dat de ouders, uit medelijden, van alle harde en dreigende vermaningen moesten afzien. Toen ik eindelijk geroepen werd, vond ik haar op verre na zo verzwakt niet, als ik mij verbeeldde, dat zij na een ſtreng vasten van tien weeken moest wezen. Zij was wel uitgeteerd, doch de koleur nog levendig, de ſtem zeer zwak, en de langzaame pols liet zig nog duidelijk voelen. Voor het overige waren de natuurlijke ontlastingen, gelijk men ligt kan denken, allerzeldzaamst en gering. Mijn eerste voorſlag was, haar den braakwijnſteen heimelijk met het drinken in te brengen. En deze deed de gewenschtſte werking; want dezelve bewerkte de ontlasting van eene groote menigte ſlijm en een weinig groenagtige gal, zo wel van boven als van onder, de Lijderes toonde ook kort daar op trek tot eene ſoep, daar zij wel weinig van at, maar egter met ſmaak, en tot groote vreugde van haare ouders. Den volgenden morgen deed zij het zelfde. Hoe zeer zij van goede ſappen uitgeput ſcheen te zijn, kwam de maandelijkſche zuivering reeds den derden dag na het gebruik der middelen zo ſterk weer als voor de ziekte; doch dezelve verminderde den toeſtand van den geest niet zo oogenſchijnlijk als de kunſtige ontlastingen. Het aanhoudend gebruik van dezelven verdreef de

melankolieke grillen ganschlijk, en herstelde den eetlust en de kragten weder. Doch gedurende bijna drie weeken at zij slegts om den anderen dag haar genoegen, leide zig den vastendag te bedde, sliep den meesten tijd, en antwoordde niets. Ik schreef dit, gelijk bij de uitkomst bleek, aan de moeijelijke spijsvertering toè, welker werktuigen in zulk een langen tijd niet meer aan spijze gewend waren.

Vier en dertigste geval van ziekte.

Een jongeling van een melankoliek bloedrijk temperament, veroorzaakte zig, als secretaris, door eene stilzittende levenswijze, en voorovergebogen houding, eene ongesteldheid in den buik. De goede natuur poogde dezelven door eene koude koorts wel in beweging te brengen en uittedrijven, doch zij werd in deze heilzaame verrigting, door koortsdwingende middelen, ondankbaar gestoord. Dit had tot gevolg, dat de Lijder, gedurende elf jaaren, met allerlei soorten van hypochondrieke ongemakken gefolterd werd, die eindelijk tot eene melankolie overstoegen. Hier bij kwam de onbegrijplijke omstandigheid, dat hij onaangezien zijnen sterken eetlust, welken hij maar al te veel voldeed, nauwlijks om de drie weeken ter stoel ging. En egter zwol de buik niet, en de ontlaste, meer vloeibaare dan verharde afgang was op verre na niet geëvenredigd aan de genuttigde spijzen, alleenlijk werden zijne hemden, zonder te zweten, veel eerder vuil dan bij gezonde lieden. Na ontelbaare pur-

purgeermiddelen en menigerlei vrugtloos beproefde geneeswijzen, werd de Lijder, onder voorgeven, dat de aarsdarm tegennatuurlijk in zakken was uitgezet, door de geneesheeren verlaten, en hij nam zijne toevlugt tot onze geneeswijze, waar aan hij zig ſtandvastig onderwierp. Want ſchoon hij in een geheel vierdendeeljaars geen verligting beſpeurde, wijl hij geen der visceraalklijſteeren, die tweemaal daags ingebragt werden, door den aars afging, en ook de openlijvigheid niet voor de drie weeken volgde, werd hij egter tot zijn geluk niet moedeloos, en hij liet zig noch door ſpotternij, noch door vreesaanjaging dat zijn lichaam eindelijk zou moeten bersten, affchrikken. Zijn vertrouwen werd geſterkt, toen hij, in de vierde maand, ſterk begon te zweeten, het welk agt dagen aanhield, hem zeer verligtte, en een voorbode was van de ontlasting der lang genoeg bereide ziekte ſtof, welke ook in eenen nagt tot drie of vier maaten, in de gedaante van eene lelijke, zwarte, deels taaije en deels verrotte vuiligheid van onder ontlast wierd. Schoon de krengagtige ſtank daarvan onverdraaglijk en zo doordringend was, dat de Lijder zijne kamer eenen tijd lang moest verlaten, geſchiedde het egter zonder zonderlinge gewaarwording. Onder het aanhoudend gebruik der klijsteeren, waar bij zijne kragten zigtbaar toenamen, moest hij nog eenen ſtorm uitſtaan. Deze beſtond daarin, dat hij eene tamelijke menigte minder bedorven bloedhef braakte, waarna niet alleen zijne ongemakken, waaraan hij zo veele jaaren had geleden, allen verdwenen, maar hij kreeg ook weer

dagelijks en natuurlijk, zonder hulp der klijfteeren, open lijf.

Deze ondervinding weerleide de geopperde vooroordeelen, dat de klijfteeren verzwakken, en de openlijvigheid nog meer in wanorde brengen zouden, al te overtuigend, en werd door den mond van den voor ongeneeslijk verklaarden doch nu herftelden Lijder en van zijnen heer, al te luide en ijverig voor de goede zaak verbreid, dan dat dezelve den nijd der geneesheeren, welken er belang bij hadden, niet nog fterker zou gaande gemaakt hebben, weshalven zij zig dan ook bij geschriften en door den druk aan de onfchuldige klijfteeren zogten te wreken. Doch zommigen namen heimelijk, terwijl zij op dezelven fchimpten, hunne toevlugt tot dezelven.

Vijf en dertigfte geval van ziekte.

Een Franschman, die niet ver boven de dertig jaaren oud was, verliet, om den godsdienst, vaderland en dienst, dien hij als officier der politie bekleed had, en vlugtte naar Duitschland. Men zou hem egter eerder voor eenen zwartgalligen Italiaan, dan voor eenen lugthartigen Franschman gehouden hebben. Hij hield zijne oogen altijd op eene plaats gevestigd, fprak weinig, en met zugten, en hield zig met eenerlei voorwerp bezig. Mijn overleden vader ontdekte egter op het eerfte gezigt genie in hem, hoe zeer dezelve in treurige melankolie bedekt en gekluisterd was. In verwagting, dat de fchuddingen op eene lange reis de begonnen geneeswijze kragtig zouden onderfteunen,

waagde hij het, den weinig goed bloed bezittende hypochondrist als bediende mede naar Rusland te nemen. Hij bedroog zig niet. Want nauwlijks was de droefgeestige bediende te Petersburg gekomen, of hij werd ook met koortsbewegingen e.z.v. aangevallen, waar tegen visceraalklijsteeren gegeven werden, welken de nu beweeglijke zwarte gal eerlang door braken, den stoelgang, en de pislozing aan den gang bragten. Onder deze gewenschte ontlastingen brak eindelijk ook de scorbut met derzelver gewoone toevallen uit, die, hoe lastig dezelven ook waren, den Lijder aan den anderen kant zeer verligtten. Mijn vader vond ondertusschen niet nodig, de minste verandering te maken in de geneeswijze, welke uit visceraalklijsteeren en een bitter elixir bestond. Dit kwam den heer lijsarts FISSCHER, wiens nieuwsgierigheid gaande was geworden, zeer vreemd voor. Hij bekende naderhand, dat hij de scorbut niet alleen nooit zo schielijk, en op zulk eene wijze had zien genezen, maar dat hij ook nog meer over de groote verandering verbaasd was, die in de ziel des Lijders plaats had. Want zodra hij weer eenige kragten verzameld had, ontwaakte de dartele, eergierige Franschman, als uit eenen diepen slaap, en hij werd zo rijk in schrandere en geestige uitdrukkingen en verstandige invallen, dat een zeker vorst een dagboek hield van zijne fraaije gezegden. In de staatsgeschiedenis, die hij gedurende zijne ziekte vergeten had, werd hij weder zo vaerdig en nuttig, dat mijn vader genoodzaakt was hem tot secretaris te gebruiken. Welk een veelvermogend ding is toch de zwarte gal!

Het volgend geval van ziekte bevestigt insgelijks, dat een uitlag naar ſcorbut gelijkende kritiek, en de heilzaame gevolgen van eene grondige geneeswijze kan zijn.

Zes en dertigſte geval van ziekte.

Een aanzienlijk heer van een galagtig temperament, welke een groot ampt bekleedde, en te voren aan eene ruwe levenswijze en harden kost gewend was, moest, in zijn veertigſte jaar, wegens zijn beroep, een zittend leven leiden. Wijl hij zig nu uit dien hoofde ook aan eenen al te ſtiptlijken en weeken leefregel hield, vonden allerlei hypochondrieke ongemakken des te vroegtijdiger bij hem plaats. De geneesheeren, met welken hij raadpleegde, dagten, dat de volbloedigheid, welken door de ſpeenvaten haaren uitgang zogt, de voornaame oorzaak dezer toevallen was, en wenden derhalven alles aan, om de volbloedigheid te verminderen, en de aambeijen aan den gang te brengen. Men ordonneerde jaarlijks vier aderlatingen, meermaalen bloedzuigers, menigvuldige ontlastingen, en mineraale wateren e. z. v. altijd met eenige beterſchap, maar dezelve duurde niet lang. In tegendeel werd deze zieklijke toeſtand, die reeds over de drie jaaren geduurd had, hoe langer, hoe bedenklijker. De verzwakte Lijder verloor, onder het gebruik van ſlappe, dunne ſlijmige pappen en dergelijk voedzel den eetlust ganschlijk, en was genoodzaakt zijne kamer te houden. Hij kreeg gedurige aanvallen van koorts en kolijk-

pijnen, ſchoon zij niet zeer ſterk waren, de buik werd dikker, door winden opgezet, en meer verſtopt; de vermogens der ziele namen zigtbaar af. Met een woord, de toevallen vermeerderden met de raadſlagen der geneesheeren. Eindelijk verdeelden hunne gevoelens zig in twee. Zommigen verklaarden hem voor ziek in verbeelding, anderen voor ongeneeslijk. De Lijder nu geheel verlaten, waagde het, zig aan onze geneeswijze te onderwerpen. Doch hetwas niet zonder vrees te betonen, dat hij tot de klijſteeren overging, die men in dien tijd nog voor een wanhopig middel hield. Hoe zeer het hem ook geviel, als men hem ried, dat hij langzaamerhand weêr tot zijne voorgaande levenswijze, waar aan hij in zijnen gezonden leeftijd gewend was, zoude keren, greep hij egter met beide handen naar zuurkool en ham e. z. v. Hier door geholpen, namen eetlust en kragten derwijze toe, dat de ſteeds meer week geworden en verdunde *Infarctus* aan dezelve geen weerſtand konden bieden. De dus ontbonden en in beweging gebragte bedorven ſtoffe ſloeg, in de gedaante van Scorbut, bijna over de geheele oppervlakte des lichaams, en inzonderheid der leden uit. Door de pis gingen veele lelijk ruikende, zwaare, op den grondzinkende vuiligheden af, en door den ſtoelgang werden bij de zes weeken lang eene groote menigte van eene bloedige, lijmige, zeer taaije vuiligheid, tot volkomen genezing des Lijders, ontlast.

In hardnekkige huidziektens in het algemeen heb ik, zonder de uitroeijing der zwarte gal en der ſlijm, zelden iets kunnen uitrigten. Om die reden

wierd dan ook menigmaal veel tijd en geduld tot de genezing vereischt. Dit ondervind dadelijk de heer Doktor JASSOIJ, gelijk blijkt uit het volgend.

Zeven en dertigſte geval van ziekte.

De heer K. G. omtrent dertig jaaren oud, kreeg een zeer hardnekkigen uitſlag op de huid, welke in gedaante van heldere en doorzigtige blaasjes de opperhuid om hoog ligtte, wanneer zij eenige uuren geſtaan hadden. Uit dezelven vloeide zulk een ſcherp vogt, dat de gezonde huid altijd daar door ingevreten wierd; daarop bleef er een roof of korst over, die allengs afſchilferde. Alle avond kreeg de Lijder zulk een ſterk en zelfs pijnlijk jeuken, met benauwdheid en ongerustheid, over het ganſche lichaam, dat hij dikwijls ſchier wenschte liever te ſterven. Hij moest zo lang krabben tot dat hij van vermoeidheid niet meer konde; na eenige verpozing begon hij dit treurig werk weêr op nieuw. en dit duurde menigmaal geheele nagten, des morgens kreeg hij verligting en rust tot aan den avond. De uitſlag breidde zig derwijze over armen en beenen uit, dat dikwijls de eene roof aan de andere zat. De Lijder had door het krabben verſcheiden wonden gemaakt, welken rondom invraten, veel vogt, doch geen etter bevatten, en niet dan zeer moeijlijk en langzaam heelden. De eetlust was in het minst niet verminderd, in tegendeel was dezelve al te ſterk bij hem, ook ſmaakten de ſpijzen hem natuurlijk; zijne tong was bruin, geelgroen bezet, zijn adem zeer ſtinkend, rotagtig; de koleur van

het aangezigt naar het geele trekkende, doch met roode wangen, en zonder uitflag. En fchoon de kwaal reeds eenigen tijd geduurd had, was de Lijder in het geheel nog niet vermagerd, maar wél gevoed; gelijk zijn lichaamsgeftel in het algemeen niet zwak is. Zijn lichaam was altijd hard in het voelen, voornaamlijk op de linker zijde. Deze uitflag had reeds eenige maanden geduurd, en was reeds allengs tot de gezegde hoogte gekomen, toen men mij om raad vraagde. Ik fchreef, na eenige buikzuiveringen en een braakmiddel, het welk ik vooraf nodig had gevonden, alle flegts mogelijke bloedzuiveringen voor, fcheerling, fpiesglas, kwik, zwavel, en veele anderen geneesmiddelen. Alle deze fchenen betering te bewerken, doch het duurde niet lang. Ik werd dus genoodzaakt, zodra een middel niet meer werkte, mij van een ander te bedienen. Met zommigen hoopte ik door aanhoudend gebruik iets goeds te bewerken, doch vrugtloos. In deze verlegenheid moest ik mijne toevlugt tot de kuur op *Infarctus* nemen, welke ik toen nog niet veel beproefd had, waar toe mij egter de raad van den heer hofraad KÄMPF voornaamlijk bewoog. Het gevolg toonde ook, hoe gegrond zijn oordeel geweest is. Ik ordonneerde zeeppillen met wateragtig aloe extract en kalomel, nevens de visceraalklijfteeren met zulk groot voordeel, dat de ziekte zigtbaar begon afteneemen, welke ik bijna twee maanden vrugtloos behandeld had. De menigte van *Infarctus*, welke hier geloost werd, is onbefchrijflijk; dikwijls vertoonden zij zig in geheel harde klompen, die vreeslijk ftonken. De Lijder

kreeg door het gebruik van deze pillen, wegens de kalomel, zeer ſchielijk en onverhoeds een zeer ſterke kwijling; doch na gepaste middelen verdween dezelve weêr. Maar nu waren waarſchijnlijk de kwaade ſtoffen in gisting geraakt. De Lijder kreeg mislijkheden, bitteren ſmaak met rotagtigen reuk, zeer vuile tong, welke donker groen bezet was, veel en geweldige hoofdpijn, geele gezigtsverwe, drukking der maag, geſpannen lijf, het welk zig bijna zo hard als hout liet voelen, weinig ſtoelgang, daar bij een weinig koorts, welke tegen den avond heviger werd. Een braakmiddel, en vervolgens zagte buikzuiveringen deden alle deze toevallen verdwijnen; doch de uitſlag bleef bijna op den zelfden voet aanhouden. De Lijder gebruikte ſteeds de middelen tegen de *Infarctus*, en alle veertien dagen of om de vier weken vond ik aanwijzing tot een braakmiddel, het welk bijzonder goede uitwerking deed; de uitſlag en de overige ongemakken namen allengs af, alleenlijk bleef de buik nog wat hard, inzonderheid op de linke zijde. Ten laatſten gebruikte ik ook eenige ſterker uitwendige middelen, onder anderen het water van den heer Doctor BÜCKING, in het 5de deel, 5de ſtuk van des heeren hofraads BALDINGERS magazijn bekend gemaakt, en beſtaande uit kalkwater, ſublimaat, en zoet gemaakte kwik. De Lijder nu over de vier maanden al het nodige tegen de *Infarctus* gebruikt hebbende, en de kwaal ook zo verre genezen zijnde, dat men geen uitſlag meer beſpeurde en geen hardigheid meer gewaar werd, maar alleen dat de Lijder nog eenig jeuken had, gaf ik, om de ſcherp-

te, die nog in het bloed was, ten volle weg te nemen, met een gewenscht gevolg, de ſpiesglaszeep van den heer opperhofraad KÄMPF, welke, ten aanzien van haare ontbindende en het ſerum verbeterende kragt, weinig haars gelijken heeft. Verſcheiden oefenende geneesheeren worden dagelijks met mij daarvan overtuigd."

Agt en dertigſte geval van ziekte.

Een kort uittrekzel uit een breedvoerig medegedeeld berigt, betreffende een nog veel gevaarlijker kwaal van dien aart, verdient hier in gevoegd te worden. Een zeker geleerd man, die, onaangezien alle zijne ongemakken, egter vrolijk was, werd zedert verſcheiden jaaren met eene huidziekte gekweld, welke den naam *Lepra ichthyoſis* toekomt, en met een *Elephantiaſis* dreigde. Nadat de kragtigſte bloedzuiverende middelen, welken men tot hier toe aangeprezen heeft, gebruikt, de ſtrengſte en meest gepaste leefregel in agt genomen en in den zomer en winter de mineraalwateren vrugteloos gedronken waren, hebben eindelijk de visceraalklijſteeren de overwinning weggedragen door het lichaam van eene onbeſchrijflijke menigte van ſlijm en zwarte gal te bevrijden.

Ik herinner mij een Oostfrieslands heer, die op dezelfde wijze van eene dergelijke ziekte genezen werd. Ik zou er nog honderd kunnen aanhalen, in welken de uitſlag der huid egter zo aanmerklijk niet was, en zou even zo veele gevallen kunnen bijbrengen, in welken de *Infarctus* de rol van jigt

ſpeelden, zonder dat men eenige ſpooren van zulke giſtſtof kon ontdekken, of daar zij met dezelve gepaard de kwaal heviger en onbedwinglijker maakten, indien ik niet te vrezen had, mijne lezers te vervelen. Zelfs in ongemakken der kanker zal men menigmaal niets uitwerken, indien men niet, gelijk de ouden aanmerkten, op de *Infarctus* en ook op het daar mede verzellend zuur werkt.

Ik herhaal het en bidde de heeren mijne amptgenooten op het ernſtigſte, dat zij, ten beste des menschdoms, bij alle ſoorten van koortzen en koortsagtige bewegingen altijd het oog op eenen verborgen vijand vestigen en onderzoeken, of niet allerlei ſoorten van *Infarctus* in de eerſte wegen verborgen liggen; het zij nu dat zij voor het uitbreken van dezelven tegenwoordig geweest, of gedurende de koorts in het darmkanaal verzameld zijn; het zij dat zij voor den aanval der koorts, of door dezelve aan het gisten geraakt zijn, dezelve verwekt, of vermeerderd hebben, en de koorts door die heerſchende beſmetting beperkt word, zo veel zij wil.

De geleerde LIPSIUS, door hypochondrie en koorts uitgeteerd, verſchrikte zeer, toen hij na het nemen eener purgatie eene verbazende menigte van taaije, zamenhangende vuiligheid, welke de gedaante van darmen had, door den ſtoelgang loosde. Doch hij werd ras van zijne doodsangst ontheven, toen de haastig ter hulp geroepen Dr. HEURNIUS lachende tegen hem zeide: dit zijn de zegetekens van uwe kwaal; hier ligt de geheele boël van uwe ziekteoorzaak, welke zig door het ſtuderen en de ſtilzittende leefwijze van tijd tot tijd in de

darmen vergaderd heeft. Ik heb ook zelf dikwijls gelegenheid gehad, de geleerden dergelijken waarschouwenden troost toeteſpreken.

Negen en dertigſte geval van ziekte.

In het voorleden jaar werd ik bij eenen jongeling geroepen, die, na eene verhitting door het danſſen veroorzaakt, eene hevige koorts kreeg. Eene krankzinnige ijlhoofdigheid met een wild gezigt en weinig neusbloeden, dat geen verligting aanbragt wisſelden af met eene wezenloosheid, met ſlaauwten, en moeilijk braken zonder ſtoffen. Het weeke van den buik was geſpannen, en de pols was volkomen tusſchenpozende. Het opſpringen der peezen e. z. v. voorſpelde ſtuiptrekkingen, die ook vrij geweldig werden. Het herhaald ſterk aderlaten bragt geen verligting aan, en de zagt ontlastende koeldranken met latuw extract ſterk, vermengd, waren zo lang van geringe uitwerking, tot dat men dezelven door klijſteeren kon onderſteunen, welken men om de twee uuren herhaalde. Met hulp der nu zagter ſtuipagtige bewegingen, brak de zwarte, pekagtige gal van onder los. Na menigvuldige ontlastingen van dezelve herſtelde de Lijder zigtbaar; hij bekwam zijne volle kragten weder, en geniet thans eene veel betere gezondheid, dan hij voor de ziekte genoten heeft.

Veertigſte geval van ziekte.

Ik herinner mij een geval, het welk ten aanzien

der vreeslijke toevallen wel volkomen gelijk aan het voorgaande, egter veel gevaarlijker was. Want de Lijder was reeds vijftig jaaren oud, en de kwaal uit lang voorafgegane, hevige, en aanhoudende ontroeringen ontſtaan. Dezelve duurde eene maand lang, en ſloeg, eer men tot de visceraalklijsteeren kon beſluiten, welken zelfs een derde geneesheer aanried, die zig te voren voor een geſlagen vijand daar van verklaard had, tot eene wind- en waterzugt over, ſchoon met agterblijven van de overige toevallen. Indien ik ooit eene overtuigende heilzaame en ſchielijke uitwerking van de klijſteeren gezien heb, dan is het bij deze gelegenheid geweest. Kort na het gebruik van dezelven verdween het levensgevaar; want onder eene ſterke ontlasting van eene zeer ſtinkende zwarte gal, verdween de wind- en waterzugt, en de Lijder kreeg zigtbaarlijk zijne lang gemiste kragten weder.

De koortzen met bijzondere toevallen verzeld, hebben mij dikwijls van de tegenwoordigheid der *Infarctus* overtuigd, en onlangs ook den heer Dr. MÜLLER op derzelver ſpoor gebragt. Het volgend geval, door hem medegedeeld, ſtrekt ten bewijze.

Een en veertigſte geval van ziekte.

Een koopman, die zedert twintig jaaren met de hypochondrie behebt was, vertrouwde zig in het begin van Januarij van dit jaar aan mijne behandeling. In den Zomer was zijne kwaal draaglijker,

doch des winters bereikte zij dikwijls den hoogſten trap. Kina, ſtaalvijlzel, en mineraale wateren, die hem zijne geneesheeren tot hier toe voorgeſchreven hadden, bragten hem altijd eenige verligting toe; dikwijls meende hij volkomen herſteld te zijn, tot dat bij de minſte gelegenheid zijne kwaal hem weer met vermeerderde kragten aantastte. Thans had hij eenen hoest en de koorts, welke den loop eener zinkingkoorts hield, doch die zig, zelfs gedurende de verheffing, door de zeer langzaame, volle en harde pols en bij het aanraken aanſtonds merkbaar gevoel van eene brandende hitte daar van onderſcheidde, en, zonder op zijnen voorgaanden toeſtand agt te ſlaan, daar uit reeds genoegzaam eene zwartgalagtige ſtof liet beſluiten. Zijn hoofd was zwaar en zijne tong ſmaakloos en met taaije, dikke, geele, naar agter bruinagtige ſlijm overtrokken en droog. De adem was vrij, de hoest verwekte pijn voor het hart, het lijf was geſpannen en verſtopt. Hij nam eenige dagen *ſalina digeſtiva* en weekmakende klijſteeren, waarop de ſlijmkorst los ging, de ſmaaklooſheid in bitteren ſmaak veranderde, het lijf los werd en minder geſpannen was. Eene oplosſing van braakwijnſteen ontlastte hem door braken en laxeeren van eene verbazende menigte van zwartgroene gal en ſlijm, waarop het hoesten, de benauwdheid en de hoofdpijn verminderden, en de koorts bewegingen verdwenen. Hij nam weder eenige dagen *digeſtiva*, en, wijl zig op nieuw tekens van eenige vuiligheden op deden, nog een *emeto cathartica*, waar door weer dergelijke ontlastingen en nog meer verligting te weeg gebragt

werden. Binnen agt dagen tijds was koorts en hoest weg, eetlust en slaap kwamen weder; maar de tong bleef nog steeds vuil, met eene taaije, dikke slijmkorst bezet, en het spannen omtrent den navel, het welk hij zedert het begin zijner hypochondrie had gehad, en het welk hij beschreef te zijn even als of hem een vast toegehaalde gordel knelde, begon heviger te worden, alle zijne voormalige hypochondrieke grillen kwamen daarmede weder. Ik liet hem nu *extr. taraxac.* met *Liq. Tartari solub.* nemen en drong ernstig aan op het gebruik der visceraalklijsteeren. Hij had nog geen agt dagen met het gebruik van dezelven aangehouden, of derzelver goede uitwerking vertoonde zig reeds zigtbaarlijk. De eerste klijsteer bleef steeds zonder den minsten hinder bij hem, maar, toen hij op denzelfden dag de tweede nam, kreeg hij reeds in het eerste uur krimpingen en pijn, voornaamlijk omtrent de plaats, waar hij altijd over de spanning klaagde, en kort daar op volgde eene sterke slijmige ontlasting. Deze slijm was in koleur en gedaante zeer verschillende. In het eerst was zij geheel wit, taai en glinsterend, kwam in het algemeen met de *pituita vitrea* der ouden volkomen overeen, vervolgens donker groen; en was eens verzeld van steenharde korrels, welken donkerbruin waren, om dewelken de slijm zig gezet had, dan was zij weer bruin of geel. Dikwijls waren de ontlastingen zo sterk, dat zij slaauwten dreigden. Om nu te zien, of men deze uitwerkingen aan de klijsteeren, of voornaamlijk aan de artzenijen moest toeschrijven — want ik was nog eenigzins ongelovig — liet ik met al de artze-

nijen ophouden, en niets anders dan klijſteeren gebruiken; doch het gevolg bleef altijd het zelfde, en alleenlijk om dezelven in haare werking te ondersteunen, liet ik hem nu *extr. ſaponac.* met *Liq. Tart. ſolub.* en dan eens polychrestpillen met osſengal en extract van aloë gemengd, gebruiken. Thans zijn het zes weeken, dat hij met derzelver gebruik heeft begonnen, en de ſpanning in den buik is niet meer merklijk, behalven wanneer de ſtoffe eener nieuwe ontlasting zig ontwikkelt, zijn eetlust is weêr natuurlijk, en zijn ſlaap beter, dan die in veele jaaren geweest is. Zelfs de koleur van zijn aangezigt, die anders donker geel was, is thans klaarer, en de levendigheid zijner oogen is een bewijs van den verbeterden toeſtand zijns lichaams. Doch er volgen nog geſtadig zulke ſlijmige ontlastingen, ſchoon zeldzaamer, en veelligt om de drie of vier dagen maar eens, en, door het goed gevolg tot hier toe aangemoedigd, houd hij met het klijſteeren aan. Zedert dat ik door de goedheid van den heer opperhofraad KÄMPF meer kennis van de *Infarctus* heb gekregen, heb ik dezelven, niettegenſtaande mijn kort verblijf alhier, meer dan twintigmaal waargenomen bij Lijders, daar ik ze te voren gewisſelijk niet zou vermoed hebben. Hoe veele geneesheeren zullen in het vervolg door dergelijke ondervindingen niet genoodzaakt zijn, zodanige bekendnis te doen?

Twee en veertigſte geval van ziekte.

Volgens het geen ERASMUS van Rotterdam ver-

zekert, begon een Italiäanfche fchoolmeester, die geen woord Duitsch verftond, op eens in deze taal te redeneren, en men hield het voor een wonderwerk. Maar toen hem een legioen duitfche duivels in de gedaante van wormen uitgedreven waren, werd hij weer zo onkundig als te voren. Daarregen zag ik een fnapagtig Jodinnetje van vijftien jaaren, door de verzameling van de flijm, of zogenoemde wormflijm geheel fpraakloos worden. Zij kreeg de koorts en was in het begin bedwelmd; doch naderhand werd zij maar al te vlug, en fnapte in eenen adem agter elkander; doch het waren onverftaanbaare woorden, die zommigen voor Arabisch, anderen voor Sijrisch hielden. Eindelijk verloor zij haare ftem, doch zij ftoorde er zig niet aan, maar zij bewoog de lippen en de tong nog fteeds voord met dezelfde vaardigheid. Men kon zig onmogelijk van lachen onthouden. De braaken purgeermiddelen verminderden de kwaal wel, doch zij namen dezelven niet weg. In tegendeel kwam er nog een onvermogen bij om te flikken, en men moest zijne toevlugt tot de klijfteeren nemen. Zij openden den ongelovigen ras de oogen, en maakten de tong van het meisje, het welk nu eerst eene fterke ontlasting van eene taaije vuiligheid begon te bekomen, los.

Bij deze gelegenheid moet ik nog herinneren, dat de oorzaak van het onvermogen om te flikken gemeenlijk in den buik, in de maag en in de darmen moet gezogt worden, Maar men ziet dezelve dikwijls over het hoofd, en legt de plaaster op de verkeerde plaats. Ik had voor eenige maanden het ge-

noe-

noegen, den heer Dr. MÜLLER hier van te overtuigen, wanneer ik hem de behandeling van zulk eene ziekte opdroeg.

Drie en veertigſte geval van ziekte.

Eene vrouw, die anders tamelijk gezond was, begon op de drie maanden na de verlosſing zieklijk te worden. Zij had de koorts, die nu de gedaante van een enkele, dan van eene aanhoudende anderendaagſche aannam, gepaard met een hardnekkigen uitſlag op de huid en moeilijk ſlikken. Haar geneesheer ſtuitte de koorts, ſmeerde den uitſlag met loodzalven, en verzekerde, dat de moeilijkheid in het ſlikken met het ſpenen van het kind wel zou overgaan. Het kind ſtierf, en het moeilijk ſlikken nam derwijzen toe, dat zij des morgens niets anders dan koud water, des namiddags niets meer kon ſlikken. Men gebruikte niets dan eenige purgeermiddelen, en pijnſtillende gorgeldranken. Den 6den Febr., toen ik haar voor het eerst zag, had zij zig reeds vier weeken in dezen toeſtand bevonden. Zij was zeer uitgeteerd, donker geel van koleur, hier en daar nog met rooven bedekt. Het onvermogen om te ſlikken begon des middags met eene pijnlijke koude op de wervelbeenderen, welke zig allengs over het ganſche hoofd en de nekwervelen uitbreidde. Alle pogingen om iets te drinken, hoe zeer zij ook door den dorst daar toe gedrongen werd, was tot in den nagt vrugtloos, en met de ſchriklijkſte pijn verzeld. Haar pols was wel zwak, doch een weinig ſnel. Des morgens

vroeg kon zij, ſchoon met moeite, ijskoud water drinken. Men kon aan den hals, noch uitwendig noch inwendig, niets tegennatuurlijks ontdekken; volgens haar gevoel meende zij, bij elke poging om te drinken, den tegenſtand van een rond lichaam aan de keel te beſpeuren.

Haare tong was wel zuiver, doch droog en ſmaakloos; alle eetlust was verdwenen, het lijf, als het niet door klijſteeren opengehouden werd, verſtopt. Het koortsagtig begin der ziekte, de nog ſteeds merklijke koortsbewegingen in den aanval, de periodieke natuur derzelven verklaarden de geheele zaak voor kramptrekkingen, welker oorzaak in den buik moest gezogt worden. De hals werd met het *linim. volat. K.* gewreven en met theriaak bedekt; zij moest tweemaal daags klijſteeren uit een afkookzel van de wortels van papenkruid en met honig, azijn en verdikte osſengal, nemen en bij zig tragten te behouden. Den 7den nam zij den *tart. emet.* in kleine giften onder haar water; zij meende, dat haar ſlikken verligt was, doch het onvermogen kwam op denzelfden tijd weder. Den 8ſten nam zij er wat meer van, en braakte een weinig zwarte gal; door de klijſteeren kwam een ſlijm te voorſchijn, welke naar kikvorſchen zaad geleek. Tegen den avond kon zij een weinig beſchuit, in wijn geweekt, ſlikken. De nagt was, ſchoon ſlaaploos, egter zonder pijnen. Den 9den had zij weder, doch maar zeer weinig gebraakt, het ſlikken begon evenwel beter te worden. Maar den 10den loosde zij veel groene gal en ſlijm, zo door het braken als door den ſtoelgang; zij kon geen kou-

den drank meer verdragen, en dronk warm, werpende nu veele taaije ſlijm uit. Het ſlikken ging nog gemaklijker; maar haar hals was, voor al wat prikkelend, zeer aandoenlijk. Zij begon nu ook over honger te klagen. Van den 10den tot den 14den werd het ſlikken hoe langer hoe gemaklijker, en de hoofdpijn verminderde ook; doch zij had nog geen ſmaak en was ſlaaploos. Den 11den begon zij eene ontbinding van het *extr. taraxac.* met *Liq. Tartari ſolub.* te nemen. In den nagt van den 14den kreeg zij weêr geweldige pijn in het hoofd en den hals, hevige ſcheuten in de kniën en hitte. Van eenen drank uit *aqua flor. acac. drachm.* VI. *pulp. tamarind. unc.* II. *tart. emet. gr.* IV. *Liq. tart. ſolub. unc.* II. om de drie uuren een half teekopje genomen, verwekte een ſterk braken van grasgroene gal en eenige galagtig ſlijmige ſtoelgangen, waarop hals-, hoofd- en ledenpijnen verdwenen, en de nagt gerust zonder koortsrillingen doorgebragt werd. Den 15den begon zij van ℞. *Pil. visceral. Kaempf. unc. ſemis ſapon. antimon. drachm.* I. des morgens en des avonds 30 grein te nemen. Zij kreeg drie verheffingen van eene anderendaagſche koorts agter elkander, in welken de moeilijkheid van te ſlikken altijd vermeerderde. Den 19den was deze wel weer verminderd, doch den 21ſten volgde, in plaats van den aanval der koorts, weer een volkomen onvermogen om te ſlikken, het welk den 22ſten ook nog aanhield: doch na het leggen van een *empl. de galbano crocatum* om den hals verminderde de pijn en het ſlikken werd gemaklijker. De klijſteeren deden nog ſteeds eene ongelooflijke menigte taaije ſlijm lozen, die verſchillende naar

de kanaalen in de darmen gevormd was. De koorts verborg zig nu weder onder het masker van het onvermogen om te flikken, het welk om den anderen dag, fchoon wat gematigder, wederkwam. Den 25ften waren de pillen gebruikt, die zij nog altijd tamelijk kon doorflikken; ter wijl in tegendeel het vogt haar de grootfte pijn veroorzaakte, en dikwijls, inzonderheid wanneer zij iets meer te gelijk wilde flikken, door den neus terug kwam. Voor het overige was alle pijn verminderd, eetlust en flaap waren ook beter, de klijfteeren werkten nog fteeds met zigtbaare verligting. Zij nam nu dagelijks tweemaalen een half drachme van de *Pil. gumi galban. drachm.* III. *fell. taur. infpisf. gum. ammon. cum tartaro vitriol. trit. aa. drachm.* I. *fapon. antim. mercurii mucilag. aa. drachm.* I. Den 6den Maart waren de koortzen geheel weg, eetlust en flaap bijna natuurlijk, en met de klijfteeren werd nu ook opgehouden, wijl zij niets tegennatuurlijks meer uitdreven. Wijl de krampagtige vernauwing van de keel zig onder het flikken der vogten nog fteeds bij tijden vertoonde, nam zij nog pillen van ℞. *afae foetid. drachm.* VI. *fapon. antimon. mercur. mucilag. aa. drachm.* I. en de hals werd uitwendig met ℞. *fpirit. vin. camphor. unc.* I. *ferpill. balf. vitae Hoffm. aa. unc. femis & fpir. falis ammon. drachm.* I. gewreven, en met het *empl. de galban. croc.* bedekt. Tot den 22ften Maart waren alle omftandigheden zo gebeterd, dat zij flegts zeer zelden eene oogenbliklijke verhindering in het flikken befpeurde, en, wijl alle natuurlijke verrigtingen in orde waren, kon men haar aan de natuur veilig overlaten.

Wanneer het bloed, dat in de vaten geſtold, in polijpagtige gewasſen ontaart, en in zijne plaats als ingeperst is, vereischt deszelfs uitdrijving veel meer tijd en geduld; zelden volgt die zonder de hevigſte opſchudding. Ik kan mij flegts één voorbeeld herinneren, daar zulk eene ontlasting binnen weinige dagen na het gebruik der visceraalklijſteeren e. z. v. bewerkt werd. Ondertusſchen kan de jeugd des Lijders, de ſnel werkende oorzaak, bij een voor het overige ſterk lichaam, het welk van goede ſappen voorzien is, en de voorafgegaane ſterke ſchuddingen door eene lange reis in aanmerking komen.

Vier en veertigſte geval van ziekte.

Een jong officier viel door het ijs en zonk onder water; doch werd eindelijk verſtijfd en bedwelmd daar uitgehaald, en in het naaste huis gebragt. Nadat hij weer bijgekomen was, werd hij met leedwezen gewaar, dat hij door dit koude bad eene verlamming aan den regten arm en eene balzakbreuk gekregen had. Toen ik een jaar daarna, wegens deze tegen veelerlei middelen hardnekkige ongemakken om raad gevraagd werd, vermoedde ik uit de tevens en op dezelfde wijze op de vaste en vloeibaare deelen geweldig werkende, ſchielijke verkouding, ſchrik en angst, uit het aanhoudend moeilijk drukken omtrent de maag, en uit de afwisſelende aamborſtigheid bij eene gezonde long e. z. v., dat ſtremmingen van geronnen bloed in de poortader, en voornaamlijk in de vaten der maag

tot eenen grond moesten liggen. Ik werd wel ras daar van verzekerd. Want ik had dezen verborgen vijand nauwlijks met de gewoone wapens een paar dagen lang aangetast, of hij brak reeds, doch op eene vreeslijke wijze, uit zijne verschansingen uit. De Lijder kreeg onvoorziens eene doodsche koleur, met eene ongestadige, tusschenpozende, zeer zwakke, nooit harde of volle pols, die de aderlating altijd hinderde. Hij klaagde daarenboven over groote zwakheid, mislijkheid en benauwdheid, over een zeer pijnlijk, hard gezwel van den balzak, het welk eene geklemde breuk deed vrezen. Hier op volgde een braken van de gebruikte spijzen, dan eene met bloed geverwde slijm, eindelijk, onder verschriklijke, met stuiptrekkingen en fantasijen, afwisselende benauwdheid, een verdroogd bloed, naar koffijdik gelijkende. Deze laatste soort van bloedbraken kwam in de tweemaal vier en twintig uuren nog wel tienmaal, waardoor eene ongelooflijke menigte meest drooge bloedhef ontlast werd. Doch er volgde zo weinig verligting, dat in tegendeel de gemelde toevallen heviger woedden, en tot eene wezenlijke razernij oversloegen, en dat de klemming, dienvolgens ook de verstoptheid des lijfs, onaangezien ontelbaare weekmakende klijsteeren en stovingen, en wel agt maaten amandelmelk met manna, salpeter en diakodium gemengd, welken hij ten minsten tot de helft bij zig behield, onoverwinlijk bleef. In dezen treurigen staat lette ik angstvalliglijk, doch niet zonder alle hoop, op de beslissende tijdstip, waarin de goede natuur de kunst zou ondersteunen. Deze volgde ook nog denzelf-

den nagt. Want de Lijder kreeg plotslijk open lijf, en ontlastte eene menigte polijpagtige gewasfen, van onderfcheiden lengte en dikte, en zo taai, dat zijn oppasfer derzelver peesagtig weefzel met een paar taamlijk fcherp gefneden ftukken houts niet van een kon fcheiden. Na dat de Lijder eene groote hoeveelheid daar van, nevens eene pekagtige ftoffe was kwijt geraakt, kwam hij weer geheel bij, en voelde zijne kragten fteeds toenemen, fchoon de lammigheid alleenlijk verminderd was, en hij werd eindelijk veel gezonder dan hij zedert een jaar geweest was. Ik maakte derhalven geen bedenking, om alleenlijk tegen de lammigheid te werk te gaan, en ried hem, zig van de dropbaden en van een fterk aftrekzel van bloemen van valkruid e. z. v. te bedienen. Doch ik heb niet vernomen, van wat gevolg het is geweest.

Vijf en veertigfte geval van ziekte.

Een heer van middenmatigen ouderdom, die misfchien reeds lang de ftoffe tot de *Infarctus* bij zig gedragen had, doch welke hij door eene ruwe levenswijze en fterke beweging op de Jagt verhinderd had, tot rijpheid te komen, werd door eene, voor hem heilzaame, koude koorts aangetast, welke de ongeduldige Jager in de geboorte liet fmoren. Een geruimen tijd daarna werd hij door eene geweldige maagpijn, de fchriklijkfte benauwdheden, en door zeer hevige kramptrekkingen der borst, van den hals, en der tong gedurende drie jaaren jammerlijk gefolterd; daarenboven moest hij nog

eene volkomen blindheid vrezen, welke zig menigmaal bij zijne lopende oogen opdeed. Bij het gebruik van flappe fpijzen verloor hij ook geheellijk den eetlust, en de hartlijvigheid nam fteeds meer toe. Hij verzuimde niets, om zijnen erbarmlijken toeftand te verligten; hij ploegde met de beroemdfte geneesheeren raad; hij bezogt zelf eenen hoogleeraar en het eene bad na het ander; hij werd met ptifaanen en mineraale wateren als overftroomd, en door aderlatingen, bloedzuigers en herhaald laxeren van zijne goede fappen derwijze beroofd, dat zij tot oplosfing der taaijen nauwlijks nog toereikend waren. Toen hij nu bij toenemend verlies van zijne lichaamskragten ten laatften ook het fterk afnemen zijner vermogens voelde, begon hij moedeloos te worden, en aan zijne genezing en aan de kunde der geneesheeren te twijfelen. En in de daad de oorzaak der ziekte was ook moeilijk te raden. Zij verborg haaren zetel in den onderbuik door haare kwaade uitwerking meest in de meer of minder afgelegen deelen te oefenen. Maar de menigvuldige ondervindingen in dergelijke gevallen, het wederkomen van verfcheiden kentekens op bepaalde tijden en de raauwe heldere pis waren ons genoeg, om ze als *Infarctus* der poortader te befchouwen, en den Lijder, die zig ten laatften bij ons vervoegde, tot de geneeswijze, welke wij hiertoe nodig oordeelden, te overreden. Nauwlijks had men met deze eene maand lang ftiptelijk aangehouden, of men zag reeds bewonderenswaardige uitwerpzels. Want hij ging niet alleen drie of viermaal daags allerlei voordbrengzels van flijm in menigte, zon-

der andere vuiligheid af, maar daar kwamen ook polijpagtige ſtukken, die zomtijds zo groot als eene hazenoot en rond, zomwijlen eene elle lang waren. Op deze wijze werd de Lijder, dien men tot hier toe voor ongeneeslijk gehouden had, weer volkomen herſteld.

Zes en veertigſte geval van ziekte.

Een overſte in Keizerlijken dienst, vijf en veertig jaaren oud, was in zijne kindsheid en jeugd dikwijls met bloeden uit den neus, en eindelijk in zijn vijftiende jaar eerst met bloedende, toen met blinde aambeijen, met hardlijvigheid, winden, oprispingen, hartkloppingen, en eindelijk ook met anderendaagſche en derdendaagſche koortzen geplaagd. Doch dezen werden telkens weer geſtopt. In Italien was hij het ſterkst met de beſloten winden gekweld. De geneesheeren aldaar zogten ze hem door een werktuig, het welk hij niet duidelijk genoeg wist te beſchrijven, doch het welk hij voornaamlijk verwenschte, uittepompen. Hier bij kwamen kramptrekkingen, inzonderheid aan den regten arm, den nek en hals, die op de regter zijde en voor aan de lugtpijp gelegenheid tot een gezwel gaven. Toen hij weer naar Duitschland kwam, namen de kramp en de pijn dermaate de overhand, dat zig het ſleutelbeen een duim hooger vertoonde en zo onbeweeglijk bleef. In eene voornaame hofplaats verzogt men hem zelfs, zig uit de nabuurſchap van het vorstlijk paleis te verwijderen, doordien hij den Vorst door zijn gekerm en geſchreeuw verontrust-

te. Daarenboven had hij dikwijls aanvallen van bloedſpuwen, met drukking op de borst en vermengingen van koorts, met ſlaaploosheid en onweêrſtaanlijk geeuwen, welken altijd de voorboden van kramp- en eenen ſtuipagtigen hoest waren. Men kan ligt denken, dat hij niets zal verzuimd hebben om troost en redding te vinden. Hij zogt op zijne reizen bij ontelbaare geneesheeren, profeſſoren, akademien, kwakzalvers en weldadige oude wijven niet uitgezonderd, hulp en redding. Toen hij deze vrugtlooze bedevaart, na veel bloedvergietens, door lanzetten, koppen en bloedzuigers, en door allerlei martelingen van trekplaasters, purgatien e, z. v. volbragt had, nam hij eindelijk zijne toevlugt tot onze behandeling. Hij onderwierp zig aan dezelve met eene manhafte ſtandvaſtigheid, overeenkomſtig zijn karakter, wijl hij zig door de dubbelzinnige werking, die zij in het eerst deed, op geenerlei wijze liet afſchrikken. Want men kan niet ontkennen, dat de kramp- en ſtuipagtige hoest meer toe- dan afnam; doch dit duurde ſlegts zo lang, tot dat de ſlijmagtige en zwartgalagtige vuiligheid uit den buik begon door te breken. Deze afgang hield niet alleen drie maanden aan, en wel dagelijks en buitenmaaten, maar er kwam ook een kwijling bij, waardoor zo veele taaie vogten uitgeworpen werden, als door de kwijling door kwikzilver verwekt worden. Op deze volgde eene longontſteking, en, tegen het einde van deze gelukkig genezen-ziekte, eene koorts met een rooden en witten uitſlag, voorafgegaan door ſterke benauwdheden, en waarmede, ſchoon geen verhittende artzenijen geordonneerd

waren, een ſchier geſtadig zweten gepaard ging. Na dat deze kwaalen gelukkig overwonnen waren, ſcheen de Lijder, uitgezonderd het gebrek aan gerusten ſlaap en aan eetlust, volkomen herſteld te zijn, doch tot onze verbaasdheid vonden wij nog eene hinderlaag, waarin de hardnekkigſte vijand verborgen lag, en die alleen door het aanhoudend gebruik der klijſteeren tot weeken kon gebragt worden. De Lijder loosde niet alleen van onder eene menigte ſlijmagtige vuiligheid en veele hieruit ontſtaane gewasſen ter grootte van een ei, maar ten laatſten kwam nog deels geronnen, deels zwartgalagtig, doch nooit ſtinkend of verrot, meest met ſlijm gemengd bloed te voorſchijn. Zomtijds bedroeg het op eenmaal 1 of 2, ook wel 3 en 4 pond. Deze heilzaame ontlastingen eindigden met polijpagtige en vleesachtige gewasſen van verſchillende grootte en gedaante. Zommigen daarvan waren eene elle lang en hadden de gedaante van de bloedvaten, welken uit dien hoofde door jonge geneesheeren voor wezenlijke vaten aangezien werden, anderen waren met eene zeer harde, klieragtige ſtoffe bezet. De ontlasting hier van duurde bijna twee weeken, en wel drie of viermaal daags. Gedurende dien tijd nam de welſtand des Lijders, met den eetlust en de ſlaap, van dag tot dag toe, tot dat eindelijk met de geheele wegneming van de oorzaak der ziekte zijne gezondheid weer volkomen herſteld was. Doch het is het beklagen, dat deze braave man, na zo veele martelingen doorgeſtaan te hebben, ſlegts anderhalf jaar het geluk zijner herſtelling genoot. In den Sileſiſchen veldtogt werd hij

door eenen kogel gewond, aan welke wonde hij door onvergeeflijke agteloosheid van den heelmeester overleed.

Zeven en veertigſte geval van ziekte.

Een graaf, welke in zijne kindsheid teeringagtig; en van zijn twintigſte jaar tot aan het einde zijns levens met de aambeijen geplaagd was, moest in zijnen meer gevorderden leeftijd veel van hypochondrieke aanvallen, winden, inzonderheid van den hondshonger, waarmede hij van kindsbeen af gekweld was, en van andere ongemakken lijden, ſchoon de aambeijen rijklijk en geregeld vloeiden. Deze ongemakken verergerden allengs in zijn zestigſte jaar dermaate, dat men dagt, dat zijn einde zeer naderde. In dezen kritieken en door alle geneesheeren voor ongeneeslijk verklaarden toeſtand werd eindelijk ons oordeel gevraagd. En dit was, dat de oorſprong der kwaal en ook zelfs de aambeijen van de *Infarctus* in den buik moesten afgeleid worden, en dat zelfs de fistels aan den aars daar uit ontſtonden. Alle middelen werden derhalven alleen tegen deze oorzaaken gerigt om die wegtenemen; voornaamlijk werd het menigvuldig gebruik der visceraalklijſteeren aanbevolen. Toen men eenen tijd lang daarmede aangehouden had, gingen dagelijks zo veele bloedige, ſlijmige ſtoffen en vleeschagtige gewaſſen af, dat deszelfs geneesheeren, zonder het getuigenis van eenige tegenwoordig zijnde kunstkundigen, het voor een fabel zouden gehouden hebben.

Schoon nu wegens zijnen hoogen ouderdom en de ingewortelde kwaal er weinig hoop op eene volkomen gezondheid was, nam egter de beterſchap onder de ontlastingen, die eenige maanden aanhielden, zigtbaar toe. De aambeijen vloeiden ſteeds matiger, de overige hypochondrieke ongemakken bleven weg, en de pijn door de fiſtels veroorzaakt, verminderde zo zeer, dat de Lijder, zonder het minſte ongemak, kon wandelen, te paerd rijden, en zijne bezigheden verrigten. Doch een zeker geneesheer, die zig getrouw aan zijn ſyſtema hield, en zig verbeeldde, dat gezondheid en leven geheel afhingen van het rijklijk vloeijen der aambeijen, bragt naderhand alles in de war. Hij poogde zulks door allerlei verhittende, drijvende middelen te bewerken, en het lichaam door veel laxeeren e. z. v. te reinigen. Hier door werd de kwaal op nieuw opgewekt en hoe langer hoe gevaarlijker; er kwam een nieuwe fiſtel, en eindelijk overleed de Lijder. Bij de ontleding vond men veele fiſtels, en een groot gedeelte der poortader vervuld met verdikt en deels polijpagtig bloed.

Agt en veertigſte geval van ziekte.

Eene Ruſſiſche vrouw van een bloedrijk, galagtig temperament, had, na dat zij eenige rijzen de kraamzuiveringen niet behoorlijk had gehad, zamengroeizels van zeldzaame gedaante, of, zo men wil, zuigers voordgebragt. Zij was naderhand aan ſterke bloedvloeijingen der baarmoeder, en aan eene menigte wonderlijke toevallen des te meer on-

derworpen, wijl haare maandſtonden reeds in haar 35ſte jaar weg bleven, en zij ook door verkeerde artzenijen mishandeld was. In haar 54ſte jaar, wanneer mijn overleden vader om raad gevraagd werd, had zij nog verſcheiden ongemakken, kramp- en ſtuiptrekkingen, zwelling der beenen, opgezetten buik, walging en braken. Zij ſchreef zulks toe aan den lindworm, wijl zij eenige jaaren te voren een van 15 ellen daar van was kwijt geworden. Schoon zij door verſcheiden geneesheeren, die te vergeefs daar tegen werkten, in haare mening geſterkt werd, liet zij zig egter overreden, dat *Infarctus* van de vaten der maag, der darmen en der lijfmoeder de eigenlijke oorzaaken der ziekte waren, en dat dezelven voornaamlijk door visceraalklijſteeren moesten overwonnen worden. Zij bevorderden niet alleen de lozing van polijpagtige zamengroeizels uit de baarmoeder, maar ook eene ongelooflijke menigte kleine ſteenen uit den aars. De Keizerlijke lijfarts VAN FISCHER bragt menig uur bij de Lijderes door, om zig als ooggetuige van deze ongewoone verſchijnzels te verzekeren. Toen in zijne tegenwoordigheid eene aanzienlijke menigte van veelerlei ſteenen te voorſchijn kwamen, verzogt hij, om er eenigen van te hebben, die hij als eene zeldzaamheid bewaarde. Schoon de Lijderes zig van dien tijd af meestendeels wél bevond, volgde egter nog een braken van het in de maag geſtolde bloed, en daarop de volmaaktſte en duurzaamſte gezondheid.

Negen en veertigſte geval van ziekte.

Eene aanzienlijke dame was agt jaaren lang dikwijls met braken, walging, zoode, zwaare benaauwdheid, geweldige drift tot het bijſlapen, en zulk eenen lelijken reuk uit den mond geplaagd, dat haar dikwijls alle ſpijzen als menſchen drek ſmaakten. De lijfarts behandelde haar al dien tijd wél; doch op eene toevallige wijze, want hij kende de oorzaak haarer ziekte niet. Bij eenen nieuwen aanval der ziekte bragt men, uit eene onbekende, misſchien uit de eene of andere ſtaatkundige oorzaak, den lijfarts in verdenking. De Lijderes werd door andere geneesheeren, door uit- en inwendig gebruikte heulmiddelen bedwelmd, zo dat men zeer gemaklijk de oorzaak van haaren ſchielijken dood kon bevroeden. Bij de ontleding van het lijk vond men alle de vaten der maag met een zwart en verrot bloed opgevuld, en ongelooflijk uitgezet; doch de eijerſtok en de vaten en de klieren der baarmoeder met de linker nier waren geheel verſteend.

Vijftigſte geval van ziekte.

Eene aanzienlijke vrouw werd, onaangezien haare geregelde maandſtonden, door eenige hypochondrieke ongemakken gekweld. Doch, wijl de kwaal nog niet diep geworteld was, werden dezelven door gepaste middelen zo verre weggenomen, dat zij naderhand nog het geluk had, moeder van eenige kinderen te worden. Doch de kraamzuiveringen

door ſterke gemoedsbewegingen, inzonderheid door aanhoudende bekommering geſtuit wordende, kwamen haare hypochondrieke ongemakken weder, en werden van dag tot dag ſterker en heviger, ſchoon men zijne toevlugt genoeg tot bloedzuigers, aderlatingen, purgatiën, en warme baden nam. Zij was gedurende tien jaaren ſchier dagelijks aan de ſmertlijkſte kramp- en ſtuipagtige aanvallen, groote benauwdheden en andere pijnlijke toevallen blootgeſteld. Onder de ſtuiptrekkingen werd haar gezigt telkens paars. En met dat alles had zij haare maandlijkſche reiniging tot in haar 51ſte jaar geregeld en onverhinderd. Haar water was bleek, helder, groenagtig, en zonder eenig zetzel. Eindelijk liet zij zig door dergelijke gevallen, welken zij vernam, en door verſcheiden gegronde redenen overtuigen, dat haar ganſche kwaal uit verſtoppingen ontſtond, die zig in de ingewanden des buiks, en voornaamlijk in de baarmoeder vastgezet hadden; en zij beſloot, zig aan onze behandeling te onderwerpen.

Na verloop van vier of vijf maanden ging dagelijks eene groote menigte van bedorven vuiligheden en polijpagtige gewaſſen door de moederſchede en den aars af. Ook werd door den pisweg en den aars eene menigte zandige ſtoffe geloosd. Hierop verminderde allengs de maandelijkſche zuivering, alle de hypochondrieke ongemakken hielden te gelijk op, en de Lijderes gevoelt zig reeds zedert dertien jaaren, onder den aanhoudenden afgang van gruisagtige ſtoffe, volmaakt gezond. Dergelijke verſteeningen en de ſteenagtige uitwerpzels zijn, volgens

gens mijne ondervindingen, bij de vrouwen meer gemeen; egter heb ik ze ook bij het manlijk geslagt waargenomen, voornaamlijk bij zulken, die in hunne kindsheid aan verstopte darmscheelsklieren geleden hadden. Ik herinner mij onder anderen een zekeren geheimschrijver, die in zijne kindsheid zeer vermagert en in zijne manlijke jaaren in eenen hoogen trap hypochondriek was. Hij bleef het zo lang, tot dat hij zig door het gebruik der visceraalklijsteeren van meer dan een half pond gruis en steentjes bevrijd had, die nu en dan door den stoelgang geloosd werden, en waarvan hij eene menigte in fraaije doozen bij zig draagt. De heer doktor CLOSSIUS heeft nog eenen geleerden onder handen, die zig door veel studeren en gebrek aan beweging, waaraan hij gewend was, allerlei hypochondrieke ongemakken veroorzaakte. Hierbij vertoonde zig het zeldzaam toeval, dat dagelijks eene menigte zandagtige stoffe zo wel door den aars als door den pisweg geloosd werd. Dit werd door het menigvuldig gebruik der geele wortelen zigtbaarlijk weggenomen; doch er bleef altijd nog eene neiging tot versteening der in de darmen afgescheiden sappen over. Want na verloop van eenige jaaren zijn alle spijzen, die hij onverteerd door den stoelgang uitwerpt, bij voorbeeld erweten, boonen, linzen e. z. v. met eene steenagtige, vaste en dikwijls tamelijk dikke korst overtogen. Onder veelerlei tot hier toe vergeefs beproefde middelen, heeft de osseng gal met zeep gemengd hiertegen nog den meesten dienst gedaan.

Een en vijftigſte geval van ziekte.

Eene vrouw van twee en twintig jaaren had twee gezonde kinderen ter waereld gebragt. Maar, wijl bij de geboorte van het laatſte de baarmoeder niet genoeg gezuiverd werd, kreeg zij eene miskraam, toen zij voor de derde reis zwanger werd. Zij kreeg toen ſterke bloedvloeijingen, en haare maandſtonden bleven weg. Maar dan eens vleide zij zig met de aangenaamſte hoop, doch telkens vergeefsch. Haar buik werd ook ongemeen dik, zij voelde verſcheiden bewegingen, dergelijken in de vijfde maand merkbaar zijn; eindelijk zwollen de borsten door eene melkagtige ſtoffe zo op, dat niemand aan haare waare zwangerheid meer twijfelde. Doch uit de ongemeen ſterke en ongelijke uitzetting des buiks, uit het aanhoudend hartkloppen, en uit andere omſtandigheden, welke, inzonderheid zedert eenige jaaren, de gewaande zwangere aan zig beſpeurd had, beſloten wij, dat de ingebeelde zwangerheid niets anders dan eene verbazende verzameling van gewasſen in de baarmoeder kon zijn. Men gaf haar derhalven, gedurende zeven weeken, zagte voorbereidende middelen, nevens gelciagtige en melkagtige ſpijzen. Na verloop van dien tijd volgde eene zagte bloedvloeijing; doch onder het gebruik der viscernalklijſteeren e. z. v. gingen vijf dagen agter een, zonder ophouden, zo veele zamengroeizels af, dat zij de zwaarte van twee geboorten verre overtroffen. Men vond daar in ten deele hardagtige, vleeschagtige en uit zamen gerolde vellen beſtaande, ten deele ook uit eene polijpagtige en

kraakbeenagtige zelfſtandigheid zamen gegroeide klompen. Men voer voord met de baarmoeder door in- en uitwendige middelen van zamengroeizels te reinigen. Het gevolg was, dat de Lijderes volkomen gezond en in ſtaat geſteld werd, om weer gelukkig kinderen ter waereld te brengen. Een dergelijk geval word verhaald door STAHL in *Colleg. Caſual. magno*, p. 795.

Twee en vijftigſte geval van ziekte.

Eene dame van twintig jaaren, van een galagtig bloedrijk temperament, werd in haar huwlijk, tot het welk zij zig met den uiterſten tegenzin ſchikte, zwanger; doch zeer ſterke lichaamsbewegingen, waaraan zij zig in den veldtogt, in welken zij haaren gemaal volgde, blootſtelde, en dikwijls komende onvermijdlijke walging waren oorzaak, dat zij eene miskraam kreeg. Men verzuimde de lijfmoeder te zuiveren, en haare gewoone zieklijke toevallen kwamen op nieuw weder. Zij werd weder zwanger, en kreeg tevens aanvallen van tering, welken door herhaalde aderlatingen en eenen te ſtrengen leefregel vermeerderden, in plaats van te verminderen.

Mijn overleden vader, die men in de zevende maand der zwangerheid riep, zag al ras, dat zig veele zamengroeizels in de baarmoeder verzameld hadden. Hij tragtte derhalven dezelven op de zekerſte wijze tegentegaan, door voor eerst de uitputting der kragten en de verdroging der ſappen door eenvoudige afkookzels van zemelen, door geleiën en andere dergelijke huismiddelen, en in-

zonderheid door dergelijke, bevogtigende, krampſtillende klijſteeren, welken dagelijks in kleine hoeveelheid, doch dikwijls moesten genomen worden, te beletten. Deze eenvoudige geneeswijze had die voortreflijke uitwerking, dat de Lijderes van dag tot dag gezonder werd, hoe meer de tijd haarer verlosſing naderde, zij bragt in de daad eenen geheel gezonden zoon op de gelukkigſte wijze ter waereld. Daarna volgde, door hulp der vroedvrouw, eene groote menigte van de baarmoeder reeds losgemaakte gewasſen van allerlei gedaante, en zij waren in de daad grooter en zwaarder, dan het kind zelf. Vervolgens werd op de zuivering der baarmoeder zo nadruklijk en met zulk een goed gevolg gewerkt, dat deze dame naderhand nog eenige kinderen in den besten welſtand ter waereld bragt.

Ik kan mij twee gevallen herinneren, waarvan de uitſlag zo gewenscht niet was; het eerste had veel overeenkomst met het evengemelde.

Drie en vijftigſte geval van ziekte.

Eene jonge, tegen haaren zin gehuwde, dame, werd, gedurende haare eerste zwangerheid met eenen geweldigen hoest en bloedſpuwing aangetast. Zij kreeg daarop eene miskraam; en toen verminderden die ongemakken zeer. Deze gunſtige tijdſtip of ſtilſtand, waarin men de baarmoeder van geſtold bloed en zamengroeizels, als de eigenlijke oorzaaken der gevaarlijke toevallen, had behoren te reinigen, werd verwaarloosd. Niet lang

daar na weder zwanger geworden zijnde, nam de hoest en het bloedſpuwen dermaate de overhand, dat men eene volſtrekte longtering had te vrezen. In dezen droevigen toeſtand werd eindelijk de raad gevolgd, van de oorzaak voorzigtig weg te nemen, en de uitwerking, ſchoon reeds te ver gekomen, ten minſten te matigen. Men bereikte dit oogmerk in zo verre, dat de uitgeteerde, en naar een geraamte gelijkende dame, door toenemenden eetlust, vermeerdering van kragten, door het goed aanzien, de gelukkige verlosſing, en de daarop volgende ontlasting van veele half verrotte zamengroeizels, elk met de hoop van eene volkomen genezing vleide, doch deze werd agt dagen daarna door den dood dezer dame op het onverwagtst verijdeld, na dat kort te voren eene verbazende menigte klompen van verrotte en zeer ſtinkende vuiligheid uit de baarmoeder gevloeid was.

Vier en vijftigſte geval van ziekte.

Het tweede geval betreft eene vrouw, die verſcheiden maale gelukkig gekraamd, doch tusſchen beiden eenige reizen eene miskraam gehad had, en bij dewelke zig in de laatſte gemeende zwangerheid veele kentekens van zamengroeizels openbaarden. Doch te vergeefsch werd zij gewaarſchouwd, de middelen te gebruiken, die haar van dezen tegennatuurlijken last zouden ontheffen. In de tiende maand kreeg zij weeën, welken haar nog meer in de ingebeelde zwangerheid verſterkten, doch zij bevorderden alleenlijk het uitwerpen van zamen-

groeizels van allerlei ſoort. Een groot gewas, het welk op het gevoel hard was, werd door de toenemende weeën derwijze vastgeklemd, dat het de bekwaamſte handgreepen weerſtond. De geweldige pijnen ſloegen tot ſtuiptrekkingen over, van welken de dood een einde maakte. Bij de opening van het lijk vond men nog veele, ten deele knoestagtige gewasſen in de baarmoeder.

Vijf en vijſtigſte geval van ziekte.

Dit geval is een bewijs, dat men de hoop zo ligt niet moet opgeven, ſchoon de gevaarlijkſte toevallen door de zamengroeizels veroorzaakt worden. Eene jonge vrouw meende, een half jaar na dat zij gekraamd had, dat zij weder zwanger was. Het lichaam zwol en de borsten werden gevuld. Doch tegen de zevende maand kreeg zij onverwagt eene ſterke bloedvloeijing. Men kon dezelve op geenerlei wijze bedwingen, en er volgde zeer ras eene waterzugt. In dezen bedroefden ſtaat werd ik geraadpleegd. Uit verſcheiden voorafgegaane kentekens, en uit de kleine proppen en vellen, die met het ſtroomwijze vloeijend bloed afgingen, beſloot ik, na nauwkeurig onderzoek, dat er grooter vleeschgewasſen moesten tegenwoordig zijn. Behalven de bovengemelde middelen, welken men de dame, die de tering had, had aangeraden, en meer verſterkende klijſteeren, ordonneerde ik een zuur vitrioolelixer met kina, en beval haar aan, dat zo dra er weeën zouden komen, de vroedvrouw bij de hand moest wezen. Zij kwamen reeds den vijfden

dag zeer hevig, en met hulp der vroedvrouw werd zij van eenen ongemeen grooten, met vellen en blaazen doorweven vleeschklomp en tevens van den bloedvloed en de waterzugt bevrijd. Door het aanhoudend gebruik der zelfde middelen kreeg zij eene volmaakte gezondheid, en werd moeder van eene talrijke familie.

Zes en vijftigſte geval van ziekte.

Eene vrouw van omtrent twintig jaaren kreeg in haar huwlijk geen kinderen, doch in de eerste maanden had zij eene miskraam. Hierop gingen verſcheiden ſtinkende zamengroeizels van haar af; het laatſte gebeurde haar nog eenige reizen in haaren daar op gevolgden weduwenſtaat, met ſterke bloedſtortingen en verſtopping der maandlijkſche zuivering. Dewijl deze geheel agter bleef, zwol niet alleen haar buik, maar ook haare borsten zwollen zo, dat men haar voor zwanger zou gehouden hebben, indien zij niet voor eene kuiſche en deugdzaame vrouw was bekend geweest. Zij had zulk eenen grooten afkeer van alle inwendige, en, uit beſchaamdheid, nog meer van uitwendige artzenijen, dat men haar er niet toe kon bewegen. Eindelijk dwong eene histerieke kramp des ſlokdarms, die haar het ſlikken belette, haar tot het gebruik der klijſteeren. Zij werd gedurende vier weeken daar door gevoed, en eindelijk werd zij, tot haar geluk, daar aan gewend. Omtrent in de agtſte maand, gerekend van den tijd, dat de maandſtonden ophielden, ging een gewas van eene polijpagtige, harde

zelfſtandigheid ter lengte van drie ellen en ter dikte van eenen arm met weeën van haar af, daarop werden nog veele kleine velagtigvezelige ſtukken uitgeworpen.

Wijl de verſtopping der darmſcheelsklieren meestendeels van de ſlijm ontſtaat, en onder de ſlijmagtige *Infarctus* moet gerekend worden, zal ik tot beſluit nog eenige gevallen van ziekte daarvan aanhalen. Doch kortheidshalve merk ik in het algemeen aan, dat bij de meesten van deze Lijders onder de behandeling meer of minder ſlijmagtige vuiligheid door den pisweg en den ſtoelgang uitgedreven werden.

Zeven en vijftigſte geval van ziekte.

Een jonker van vijf en een freule van zeven jaaren waren beiden zeer mismaakt, en droegen op kromme voeten den droevig gebogen rug, en in hunne ingewanden de uittering. Te vergeefs kneldde men hunne beenderen in allerlei kunstige werktuigen, om hen regt te doen worden. Alleenlijk de reeds gemelde heelwijze gaf aan hunne voedingsſappen de gezonde koking en geregelde uitdeling, en daar door aan het ganſche beendergeſtel, van binnen naar buiten, deszelfs natuurlijke regte vorming weder.

Agt en vijftigſte geval van ziekte.

Eene freule van een bloedrijk en galagtig temperament werd in haare tedere jeugd ſchier door

alle de bovengemelde toevallen gekweld, welken de uittering voorſpelden. Zij verdwenen meest in het vervolg; alleen bleef een verhard gezwel der klieren onder de huid over. De pis was dun, de maandſtonden vloeiden reeds van het veertiende jaar af, doch ongeregeld. In het volgende jaar begon zij geringe krampagtige trekkingen in verſcheiden ſpieren te voelen, doch zij namen zo geweldig toe, dat zij in haar zeventiende jaar eens, twee of driemaal daags, en na de minſte gemoeds- en lichaamsbewegingen, aan allerlei ſoorten der felſte krampen blootgeſteld was. Dan maakten zij eene volkomen tetanus (verſtijvende kramp) plotslijk naar een onbeweeglijk ſtandbeeld gelijkende, dan werd zij voorwaard, dan agterwaard getrokken en ſtijf gehouden; dan lachte haar wezen krampagtig tegen haaren wil, en dwong haare ziel over het geweld haarer zieke zenuwen te wenen e. z. v. De genezing werd ondernomen, en wel door middelen, die op de oorzaak, de voedingloosheid, welke hier overweldigd moest worden, gepast, en met verzagtende zenuwmiddelen vermengd waren. En hier door werd de woede der kwaal allengs geſtuit tot de volle genezing toe.

Negen en vijftigſte geval van ziekte.

Een jongeling, welke de tering, die de ouders niet ontdekt hadden, doch door haare kentekens zigtbaar genoeg was, reeds van de wieg af had, werd tegen zijn 13de jaar van de uiterlijke ongemakken dezer ziekte vrij, in derzelver plaats de-

den zig' ſtuipagtige bewegingen op. Dezen werden dagelijks ſterker en menigvuldiger, tot dat zij eindelijk in eene volkomen vallende ziekte overgingen. Zelfs de geest, ſchoon van de geboorte af vlug en vrolijk, werd daar door tevens met eene treurige vreesagtigheid beneveld. Men pleegde raad met veele beroemde geneesheeren. Doch het was van geen de minste vrugt. Want de kortzigtige opſteller van den toeſtand en het beloop der ziekte maakte nauwlijks gewag van het een of ander toeval of kenteken, het welk hem, volgens zijn ſyſtema, van wenig belang ſcheen, en wij vernamen ook eerst door veele gisſingen en gedane vraagen, dat zij gewigtig genoeg waren geweest, om de waare oorzaak te ontdekken. Met een woord de geneesmiddelen tegen de tering verlosten den Lijder van alle ellende, en gaven hem zijne volkomen kragten, en zijner ziele haare vorige vrolijkheid weder.

Zestigſte geval van ziekte.

Eene jufvrouw van een driftig, galagtig, melankoliek temperament kreeg, uit eene teringagtige bron, in haar dertiende jaar het kwaad zeer op haar hoofd. Haare ouders wendden onvoorzigtiglijk zo lange allerlei middelen aan, om dezen uitſlag te rug te drijven, dat het hun eindelijk gelukte. De kwaade ſcherpte, welke tevens uit haare bron telkens nieuwen toevloed kreeg, wierp zig op den oorſprong der zenuwen, en verwekte waare vallende ziekte. En deze, ſchoon met honderd ſpecifieke middelen ver-

ſcheiden jaaren beſtreden, nam egter dagelijks toe. De maandelijkſche ontlastingen, welke zig ondertusſchen te regter tijd geopenbaard hadden, waren geregeld, doch te gering en niet zonder fmert. Eindelijk werd de Lijderes in haar 24ſte jaar op dezelfde wijze, als in het voorgaande geval aangewezen is, behandeld; doch er werden nog kragtige oplosſende en andere zenuwmiddelen, inzonderheid de krampſtillende visceraalklijſteeren bijgevoegd. Want de kwaal was reeds verouderd, met vaster verſtoppingen der bloedvaten van den onderbuik gepaard, en de verkeerde indruk op het zenuwgeſtel hardnekkiger. Zij kreeg ondertusſchen haare volkomen gezondheid weder.

Een en zestigſte geval van ziekte.

Een meisje van vijf jaaren werd met lopende oogen gekweld, en alle uitwendige middelen hielpen niets. Haar harde, zeer opgezetten buik en voor het overige mager lichaam e. z. v. verried de daar agter ſchuilende tering. Zodra deze overwonnen was, werden, zonder verdere uitwendige hulp, de oogen volkomen genezen, en de Lijderes ten vollen herſteld.

Twee en zestigſte geval van ziekte.

Een jongeling van tien jaaren, die de duidelijkſte kentekens van tering had, ſtond alle nagten, wanneer zijne ſlegt gevoede leden pas begonnen den ſlaap te genieten, weer op; ſlapende doorwandel-

de hij het geheele huis, kroop alle hoeken door, en klom op de hoogſte en gevaarlijkſte plaatzen, het welk een ander, die wakker was, niet zou hebben kunnen doen. Men maakte hem in die bezigheid eenige maalen met ſchrik wakker, en joeg hem met ſlaag weer na bed, ten einde hij het in het vervolg mogt laten. Doch het was vrugtloos. Eene genezing uit den grond van de tering verloste hem van die kwaal, en ſchonk hem den zoeten en gerusten ſlaap weder.

Drie en zestigſte geval van ziekte.

Een andere, die een weinig ouder en insgelijks teringagtig was, was dikwijls in den ſlaap door eene bezwaarlijke nagtmerrie geplaagd; uit bijgeloof hield men het voor de werking van eenen boozen geest. Maar zodra, door behoorlijke middelen tegen de tering, de bezwarende vuiligheid uit den onderbuik gedreven was, en de afkleinzing van zuiverer levensgeesten weder herſteld was, bleef de nagtmerrie weg.

Vier en zestigſte geval van ziekte.

De kunstenaar, die de plaat gegraveerd heeft, welke bij dit werk gevoegd is tot opheldering van de wijze van werken der klijſteeren, heeft ook nog, terwijl hij dat werk verrigtte, de groote geneeskragt van deze inwendige baden, waarvan hij er menigmaal vier of vijf daags nam, ondervonden. De heer Dr. MÜLLER, die hem behandeld heeft, be-

ſchrijft het geval zijner ziekte op de volgende wijze:

De plaatſnijder MÜLLER, welke bij zijne zittende levenswijze juist den ſtrengſten leefregel niet in agt genomen heeft, werd op het einde van Maart door eene aanhoudende verſtoptheid aangetast. Zedert vier of vijf weeken gevoelde hij pijn in de beenen en dijen, zwaarte in al de leden, vermindering van eetlust, en ſterker dorst. Hij had reeds eenige dagen met verſtoptheid, pijn in het lijf en den rug doorgebragt, en aderlating, klijſteeren, *digeſtiva* en *laxantia* vrugtloos gebruikt, toen ik bij hem geroepen werd. Zijn aangezigt was rood en heet, hij gevoelde in den ganſchen onderbuik de hevigſte pijnen, het lichaam was opgezet en geſpannen, en kon nauwlijks de minſte aanraking verdragen. Zijne tong was naar agteren geelagtig en droog, zijne pols vol, ſnel en een weinig hard. Hij had een geſtadigen dorst en aanhoudende neiging tot braken, gelijk hij de geneesmiddelen en dranken meestendeels ook weer overgaf. Ik liet den geheelen buik met *liniment. volatil.* en kamfer wrijven, en met weekmakende pappen fomenteeren, vlijtig weekmakende klijſteeren gebruiken, en het *elect. lenitiv.* met *tartar. vitriolat.* en *flor. ſulphuris* inwendig gebruiken. Den anderen en volgende dagen, toen de conſerf deels meer overgegeven, deels zonder werking gebruikt was, werden ſchier alle ſoorten van *evacuantia*, klijſteeren, halve baden en fomentatien gebruikt. Doch ſchoon de pijn en het braken ophielden, bleef het lichaam nog als voren verſtopt. Zelfs prikkelenden klijſteeren, die na het aflaten

der pijn, gezet werden, waren zonder vrugt; tot dat eindelijk, bij aanhoudend gebruik der *oleum ricini* den 9den of 10den dag der ziekte door de klijsteeren eerst eenige slijm en ontbonden vuiligheid, en ten laatsten waaren afgang geloosd werd, en het lichaam nu door *evacuantia* genoegzaam gezuiverd kon worden. Na verloop van agt dagen, die hij tamelijk wél doorgebragt had, kreeg hij weer pijn in de leden, kolijk en verstoptheid, welke weer vijf of zes dagen aanhield. Maar nu ontdekte de oorzaak der ziekte zig op eens, en de klijsteeren dreven verbazende stukken slijm uit, die zomwijlen glinsterend en glasagtig waren, dan hole buizen vertoonden, welker wanden de dikte van een strohalm hadden, zodat onkundigen dezelven voor stukken van darmen hielden, dan weer kwamen er vaste vleeschklompen voor den dag. Eetlust, krag-ten en slaap kwamen nu weder, en polijcrestpillen met verdikte osfengal en waterig aloë extract dreven, bij het aanhoudend gebruik der klijsteeren, dagelijks eene menigte slijm uit. Doch de Lijder oordeelde zig te vroeg genezen, en hield op met het gebruik der geneesmiddelen, wijl die hem verveelden. Doch nauwlijks duurde het veertien dagen, of hij stortte weer in, en bij de vorige kwaal voegde zig nog bloedspuwen. Bloedzuigers aan den aars gezet, stilden het bloedspuwen en de lendenpijn, en *evacuantia* en klijsteeren maakten eindelijk weer openlijvigheid. De lozing van slijm was nu veel sterker, en hevige pijn in den rug en persfing tot den stoelgang waren altijd de voorboden van eenen sterken afgang. Hij was nu weer

gedurende eenige weeken tamelijk gezond, gebruikte dagelijks eenige visceraalklijsteeren, die gestadig veel slijm uitdreven. Na zig moeilijk gemaakt te hebben, stortte hij nogmaals in, alleen met dat onderscheid, dat de ziekte de eerste 24 uuren zig in gedaante van eene vliegende jigt verborg. Doch na verloop van dien tijd liet de pijn in het lijf af, het was weer verstopt, en hij braakte telkens. Wijl moeilijkheid de oorzaak der weder instorting was, en door het braken veel gal, telkens met eenige verligting, uitgeworpen werd, liet ik het zo lang aan zig zelven over, tot dat de eerste wegen gezuiverd waren; waarna het ook op eene kleine gifte van *laud. liquid.* ophield. Zonder klijsteeren volgt zelden openlijvigheid, en bestaat nog altijd voor de helft uit slijm of pituita; welker ontlasting zig altijd door lendenpijn en persing aankondigt. Doch, wijl hij nu dagelijks onafgebroken de klijsteeren blijft gebruiken, word, ter zigtbaare bevordering zijner gezondheid, eene verbazende menigte slijm nevens vleeschklompen uitgedreven, waarbij zijn buik wel zeer ingevallen, doch zijn overig aanzien veel gezonder, en inzonderheid zijne verwe veel levendiger geworden is.

Dit werk was reeds op de pers, toen mij nog veele dergelijke gevallen voorgekomen zijn.

Onder anderen zogt eene vrouw hulp bij mij, die toevallen van beroerten had. Een onbezonnen geneesheer was daar oorzaak van, doordien hij haar de koortsbewegingen, welken uit wanordens der aambeijen ontstaan waren, door kina weg nam. Zij genas egter na het gebruik der visceraalklijsteeren,

en den menigvuldigen afgang van *Infarctus*. Zo kreeg ik onlangs ook de blijde tijding van eenen mijner vrienden, die, wegens zijne braaf en menschenvriendlijk karakter, in algemeene agting is. Hij was, gelijk men uit het volgend geval, het welk de heer hofraad MARSCHALL mij gemeld heeft, kan zien, zedert langen tijd een martelaar van de *Infarctus*, en is zo ver weer herfteld, dat men zig met de hoop van zijne volkomen genezing kan vleijen. Schoon hij voor eenige dagen wel weer eenen aanval van koorts heeft gehad, van dewelke hij zo lang bevrijd is geweest, kan men egter daarvan vertrouwen, dat zij de overblijfzels van de ziekteftof des te beter zal losmaken. Ik heb voor korten tijd het zelfde ondervonden bij de bovengemelde Juffrouw. Onder den aanval eener koorts kreeg zij op nieuw eene verbazende ontlasting van eene groene vuiligheid, daar zij nogthans genoeg fcheen gezuiverd te zijn.

Vijf en zestigfte geval van ziekte.

„ Ontvangt dit jongstmogelijk berigt van de ziekte en geneezing van onzen Lijder, van wiens lichaamsgefteldheid e. z. v. ik verders niets vooraf te zeggen heb, dan dat zedert de laatfte vijf of zes jaaren er geen voorbij ging, in het welk hij niet ten minften eens de koorts, of eenige koortfige aanvallen gehad had. Doch, hoewel hij telkens fcheen herfteld te zijn, hield hij egter eene onzuvere tong, die zelfs in zijne, naar uiterlijken fchijn, gezondfte dagen met eene bleekgeele flijm dik bezet

zet was, nevens dagelijks meer of minder onaangenaamheden, welken zig des namiddags tusſchen 5 en 8 openbaarden, en in duizeligheid, ſpanningen, en dergelijke zogenoemde hypochondrieke toevallen beſtonden, en aan welken hij reeds zedert meer dan tien jaaren gewoon was. Eene oplosſing van osſengal e. z. v. was onder veele beproefde middelen het eenige, om deze toevallen voor langer of korter tijden weg te nemen, of ten minsten zeer te verminderen.

Zo ſtonden de zaaken, toen onze vriend in September laatstleden door eene anderendaagſche koorts aangetast werd, gedurende dewelke eene overgroote menigte van eene gal en ſlijmagtige ſtoffe ontlast werd, en waar van ik mij niets minder dan de volkomen herſtelling beloofde, indien mij niet een krampagtige knelling van de borst, welke bij ieder aanval heviger en gevaarlijker werd, en dus eene ſpoedige hulp vereiſchende genoodzaakt had, de koorts aanſtonds na den vierden of vijfden aanval te ſtillen. Niettemin hield de ſtof, welke nu eens door de koorts aan het gisten gebragt was, als te voren aan, en de hevigſte duizeling, ſpanningen, benauwdheden, met de ſterkſte prikkelbaarheid gepaard, openbaarden zig. Van dien tijd af ſloeg ik de visceraalklijſteeren voor, doch kon derzelver geregeld en aanhoudend gebruik niet doorzetten, en moest mij met andere losmakende middelen behelpen, waardoor dan zekerlijk veele oude ſtinken de ſtoffe uit denbuik met een groot gedeelte glasagtig ſlijm uitgedreven werd. Doch de voornaamſte

hulp kwam eerst, toen gij, mijn waard ste vriend met kragt op de visceraalklijsteeren aandrongt.

De daar door uitgedreven stoffen zijn zo wel wegens derzelver gedaante, als wegens de overgroote menigte merkwaardig. Want behalven de bovengemelde, ging ook veele stof af als kikvorschen zaad, geheele vellen en aan eenhangende klompen als hoender darmen. Betreffende de menigte, veelen zouden niet kunnen begrijpen, hoe dezelve in eenen niets minder dan dikken buik kon bevat worden."

Hij heldert deze wonderlijke gebeurdnis op dezelfde wijze op, als ik de boven heb getragt te verklaren, en heeft zo wel als ik ondervonden, dat wanneer de *Infarctus* eens in beweging is gebragt, men gevoeglijk met de klijsteeren een tijd lang kan ophouden, en in derzelver plaats zagt uitdrijvende middelen gebruiken. Dezelfde schrandere waarnemer, de heer MARSCHALL, heeft aangeboden, mij eene nog onbekende soort van *Infarctus* te zenden. Zij gelijken naar stukjes rijshout, en laten zig niet ligt breken. De lozing van dezelven had hij bij eenen hypochondrist door het gebruik der visceraalklijsteeren te weeg gebragt. Voor eenige dagen verhaalde de heer doktor DRESLER uit Siegen, een ervaren en diepdenkend geneesheer, die onze geneeswijze reeds voor lang met een gelukkigen uitslag gevolgd heeft, dat hij de *Infarctus* ook in gedaante van zwarte, stinkende pis, gelijk ik boven beschreven heb, heeft zien lozen; doch dezelve was zo scherp, dat zij het linnen invrat en

verteerde. Hij voegde er nog bij, dat hij van de zenuwziekte eerst meester was geworden, wanneer hij de Lijders door de klijfteeren had kunnen van allerlei *Infarctus* ontlasten.

Het is mij te laat ingevallen, dergelijke zeldzaame voordbrengzels van het menschlijk lichaam, zulke dikwijls bewonderenswaardige en onbegrijplijke ontaartingen des bloeds fcheikundig te ontleden. Doch ik ben voornemens, het in het vervolg te doen, en den uitflag, nevens de laatere door mij en anderen in dezen gedaane ontdekkingen, als een aanhangzel tot dit werk, bekend te maken.

VERKLARING

DER

KOPEREN PLAAT.

De bovenste Afbeelding vertoont de vereeniging des Kronkeldarms met de ingewanden van den buik.

a. Het begin van den kronkel- of zakdarm.
b. De kronkeldarm.
c. De aarsdarm.
d. De dunne darmen.
e. De maag.
f. De milt.
g. Een gedeelte der opgeslagen lever.
h. De galblaas.

De onderste Afbeelding vertoont den afgescheiden kronkeldarm.

a. De zak- of blindedarm.
b. De kronkeldarm.
c. Deszelfs eerste bogt, onder de lever.
d. De tweede bogt, onder de plaats der milt.
e. De derde in de streek van het bekken.
f. De vierde, welke in den aarsdarm eindigt.

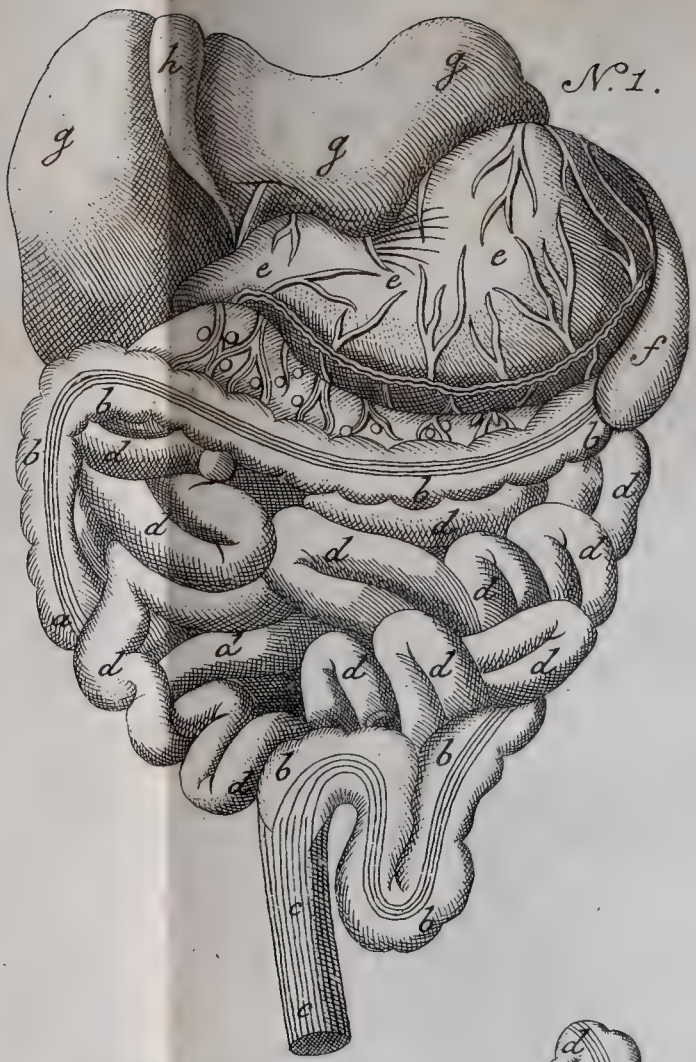
N.º 1.
g
h
g
g
e
e
e
f
b
b
b
b
d
d
d
d
d
d
d
d
d
d
d
a
b
b
c
c

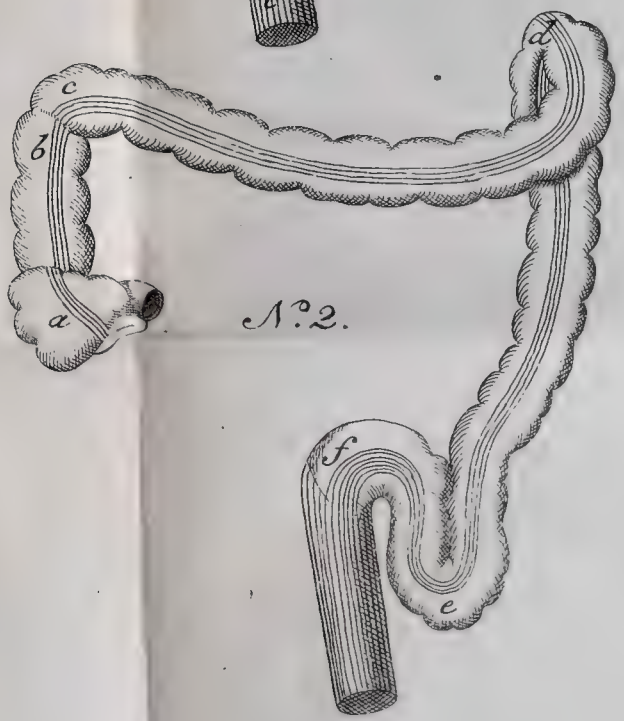
N.º 2.
c
b
a
d
f
e